

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
POLITIKAS ZINĀTNES NODAĻA

Tatjana Boguševiča

MAZĀKUMTAUTĪBU PROTESTA KUSTĪBU VEIDOŠANĀS:

Latvijas krievvalodīgās minoritātes gadījuma analīze

Promocijas darbs

Promocijas darbs izstrādāts politikas zinātnes doktora (Dr.sc.pol.) zinātniskā grāda iegūšanai politikas zinātnes nozarē, salīdzināmās politikas apakšnozarē.

Zinātniskā darba vadītāja: Rasma Kārklīņa, Dr.habil.sc.pol., prof.

Rīga, 2009

Mums ir jāizskaidro, kāpēc cilvēki, kuri pirms tam nav virzījuši nekādas prasības, sāk to darīt¹.

¹ McAdam, D., Tarrow, S., Tilly C. *Dynamics of Contention*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, p. 32.

Saīsinājumi un nosacītie apzīmējumi

ANO Apvienoto Nāciju Organizācija

CSP Centrālā statistikas pārvalde

ES Eiropas Savienība

EDSO Eiropas Drošības un Sadarbības organizācija

IZM Izglītības ministrija

LARM Latvijas Krievu jaunatnes asociācija (Латвийская ассоциация русской молодежи)

LAŠOR Latvijas Krievu mācībvalodas skolu atbalsta asociācija (Латвийская ассоциация в поддержку школ с русским языком обучения)

MK Ministru kabinets

NVO Nevalstiskā organizācija

OKROL Latvijas Krievu kopienu apvienotais kongress (Объединённый конгресс русских общин Латвии)

Štābs Krievu skolu aizstāvības štābs (Штаб защиты русских школ)

SATURA RĀDĪTĀJS

IEVADS	6
TEORĒTISKĀS PIEEJAS MOBILIZĀCIJAS PROBLĒMAS RISINĀŠANAI	13
1. DARBA TEORĒTISKAIS INSTRUMENTĀRIJS	14
1.1. Racionālisms	15
1.2. Strukturālisms	16
1.3. Kulturālisms/fenomenoloģija/sociālā psiholoģija	17
1.4. Analītisko paradigmu būtiskākās atšķirības.....	18
2. SOCIĀLO KUSTĪBU RAŠANĀS TEORIJAS	19
2.1. Sociālo kustību teoriju attīstības konteksts un tā epistemoloģiskā nozīme	19
2.2. Sociālo kustību teorijas pirmsākumi: kolektīvās uzvedības pētīšana.....	22
2.3. Resursu mobilizācijas teorija	23
2.4. Politisko iespēju teorija. Politiskā procesa modelis	27
2.5. Sociālā psiholoģija, kulturālisms: interpretatīvie ietvari	29
2.6. Sociālo tīklu ietekmes teorija un sociālo kustību veidošanas modelis.....	34
2.7. Pastāvošie sociālās mobilizācijas skaidrojumi un to pielietojums darbā	37
3. ETNISKO MINORITĀŠU KUSTĪBU RAŠANĀS TEORIJAS	47
3.1. Etniskās mobilizācijas teoriju attīstības konteksts un tā epistemoloģiskā ietekme	47
3.2. Ar ko atšķiras etnisko minoritāšu kustības no citām sociālajām kustībām?.....	50
3.3. Etniskās mobilizācijas teorijas un to pielietojums darbā.....	55
3.4. Etniskās mobilizācijas process	68
3.5. Etniskā mobilizācija: teorētisko pieeju sintēzes iespējas.....	71
4. ETNISKĀS MOBILIZĀCIJAS SINTEZĒTAIS MODELIS	74
LATVIJAS KRIEVVALODĪGĀS MINORITĀTES GADĪJUMA APRAKSTS	78
1. Latvijas krievvalodīgās minoritātes apraksts	79
2. Latvijas politika attiecībā uz minoritātēm: valoda, pilsonība, izglītība	80
3. Krievvalodīgās minoritātes reakcija: protesta mērogs un hronoloģija	88
4. Latvijas krievvalodīgās minoritātes mobilizācijas problēmjautājumi	92
LATVIJAS KRIEVVALODĪGĀS MINORITĀTES MOBILIZĀCIJAS ANALĪZE	97
1. Metodoloģiskais ietvars	97
2. Darba hipotēzes un pētnieciskā stratēģija	98
3. Pētījuma gaita	99
4. Pētījuma rezultāti	104
4.1. Resursu mobilizācijas hipotēze	105
4.2. Racionālās izvēles hipotēze	118
4.3. Politisko iespēju logu hipotēze	136
4.4. Sociālo tīklu hipotēze	141
4.5. Kultūras ietvaru hipotēze	147
4.6. Relatīvā zaudējuma hipotēze	158
5. Krievvalodīgās minoritātes mobilizācijas gadījuma skaidrojums	161

DARBA REZULTĀTI UN TO NOZĪME. PĒTĪJUMA PROBLĒMAS UN IEROBEŽOJUMI. REKOMENDĀCIJAS.	165
--	------------

IZMANTOTĀ LITERATŪRA	183
-----------------------------	------------

PIELIKUMI

1. pielikums. Intervēto kustības pret izglītības reformu līderu saraksts	200
2. pielikums. Interviju jautājumi	203
3. pielikums. Interviju kodēšanas piemērs	210
4. pielikums. Protesta kustības veidošanas un protesta akciju hronoloģija	212

IEVADS

Kolektīvas protesta darbības ir sociālo kustību pamatā ne tāpēc, ka kustības vienmēr ir vardarbīgas vai ekstrēmās, bet tāpēc, ka tas ir galvenais un bieži vien arī vienīgais resurss, kas ir parasto cilvēku rīcībā, ko viņi var izmantot pret labāk ekipētajiem oponentiem vai spēcīgām valstīm.
Sidnejs Tarovs (Sidney Tarrow)².

Vēsturē ir daudz piemēru, ka cilvēki mobilizējas kolektīvam protestam, lai panāktu sociālās pārmaiņas. Masu protests var izpausties kā vienreizēja protesta akcija, kā vardarbīga vai nevardarbīga sacelšanās vai kā protesta kustība, kas ilgst gadiem. Dažas sociālās grupas strauji un intensīvi mobilizējas savu interešu aizstāvēšanai. Dažas paliek pasīvas jeb „klusas” pat tad, ja to izdzīvošanas izredzes ir apdraudētas. Šis pētījums ir tapis, lai sniegtu ieguldījumu sociālās mobilizācijas procesu un mehānismu izpratnē un izskaidrošanā. Tas koncentrējas uz jautājumu par to, kā un kādos apstākļos iepriekš mazaktīvā minoritāte izveido un uztur protesta kustību pret kādu valsts politiku vai politisko lēmumu. Ar mazaktīvo minoritāti šeit saprotu etnisko vai lingvistisko minoritāti, kura ir bijusi politiski inerta. Šis inertums var izpausties kā konvencionālās politiskās līdzdalības iespēju vāja izmantošana³ un nevēlēšanās vai nespēja iesaistīties nekonvencionālās politiskās līdzdalības aktivitātēs.

Šis problēmjautājums ir interesants vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, tas ļauj maksimāli abstrahēties no tāda mainīgā kā minoritātes iepriekšējā protesta pieredze un izziņāt, kas ir tie kritiskie apstākļi, kuros veidojas protesta kustība, un kā veidojas šie apstākļi. Otrkārt, tas, ka protesta kustību iniciē etniskā vai lingvistiskā minoritāte, ierobežo tās iespējamo sociālo bāzi sabiedrībā un tādējādi mazina arī panākumu gūšanas izredzes. Tāpēc šādu gadījumu analīze palīdz mums izprast, kādi faktori ļauj pārvarēt šos šķēršļus dalībai un iesaistīt kustībā ievērojamu skaitu minoritāšu pārstāvju. Treškārt, tas var sniegt nozīmīgu artavu sociālās mobilizācijas izpratnē un prognozēšanā politiskā dimensijā, izvairoties no nepamatota viedokļa, ka minoritātes, kas ir bijušas politiski mazaktīvas⁴, nemainīs savus politiskās līdzdalības modeļus.

² Tarrow, S. *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 1998, p. 13.

³ Tas var būt arī tā iemesla dēļ, ka šādas iespējas minoritātei ir institucionāli liegtas.

⁴ Piemēram, relatīvi nesen izveidojušās un aizvien pieaugošās etniskās kopienas tādās Rietumeiropas valstīs kā Beļģija, Francija, Dānija, Vācija.

Jautājums šķiet ļoti aktuāls mūsdienās, kad dažādu valstu sabiedrībās šajā īpašajā sociāli ekonomiskajā situācijā ir vērojami krasi atšķirīgi dažādu sociālo grupu mēģinājumi paust savu nostāju un aizstāvēt savas intereses, cīnoties par sociālām pārmaiņām. Atbilde uz šo jautājumu var sekmēt efektīvākas politikas izstrādi, minoritāšu grupu reakcijas prognozēšanu un līdz ar to sabiedrības stabilitātes veicināšanu krīzes apstākļos.

Latvijas krievvalodīgās minoritātes mobilizācijas gadījumu var uzskatīt par tūrradni no darba mērķu viedokļa. Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas tā ir piedzīvojusi strauju savu politisko un sociālo iespēju ierobežošanu, salīdzinot ar iepriekšējo periodu, kad Latvija bija PSRS sastāvdaļa. Ņemot vērā, ka 1989.-1990. gadā ievērojama daļa nelatviešu pozitīvi vērtēja Latvijas tieksmi atgūt neatkarību un prognozēja arī savas situācijas uzlabošanos⁵, notikušās izmaiņas var uzskatīt par nozīmīgu relatīvo zaudējumu (*relative deprivation*). Tā saskaņā ar sociālās mobilizācijas pētnieku atziņām noved pie minoritātes mobilizācijas kolektīvām darbībām ar nolūku aizstāvēt savas intereses. Taču Latvijas gadījumā tā nenotika.

Vienas un tās pašas minoritātes dažādo reakciju uz dažādām valsts programmām un rīcībpolitiku asinhroniskais salīdzinājums ļauj izdarīt svarīgus secinājumus par sociālās mobilizācijas procesu un mehānismiem. Salīdzinot vienas sociālās grupas uzvedību vienas valsts ietvaros dažādos laika posmos, varam izolēt citus mainīgos – piemēram, tik būtiskus kā minoritāšu dažādo vēsturisko pieredzi (attiecības ar valsti, protesta pieredze), vietu ekonomiskajā struktūrā, katras atsevišķas minoritātes sociālās īpatnības (iekšējo hierarhiju, solidaritātes un saliedētības pakāpi). Tas nebūtu iespējams, salīdzinot dažādus protesta kustību veidošanās gadījumus dažādu valstu ietvaros. Tāpēc pētījuma loks ir apzināti sašaurināts uz vienas minoritātes trīs dažādām reakcijām uz vienas valsts politiku. Tas ļauj kontrolēt mūs interesējošos mainīgos (*control for variables*) – politiskā konteksta, interpretatīvo ietvaru (*frames*), materiālo resursu izmaiņas ietekmi uz mobilizācijas procesiem – trīs dažādos salīdzināmajos gadījumos.

Latvijā var izdalīt trīs valsts politikas nozares (*policies*), kas tieši bija vērstas uz etnisko/lingvistisko minoritāšu apstākļu regulēšanu un ierobežoja to sociālās un politiskās iespējas: pilsonības politika, valodas politika un izglītības reforma. Pilsonības politikas

⁵ Linz, J.J., Stepan, A. *Problems of Democratic, Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Maryland : Johns Hopkins University Press, 1996, pp. 401-430.

rezultātā ievērojamai krievvalodīgās minoritātes daļai⁶ tika liegtas politiskās, kā arī ierobežotas sociālās un ekonomiskās tiesības. Arī valodas politika, salīdzinot ar iepriekšējo situāciju padomju laikā, kad krievu valoda tika plaši lietota kā oficiālā valoda, nozīmēja papildus sarežģījumus krievvalodīgajai minoritātei. Valodas politika ieviesa valodas prasības: nepieciešamību kārtot valodas sertifikācijas eksāmenus, lai saglabātu vai atrastu darbavietu; negaidītas otrreizējās valodas pārbaudes ar soda uzlikšanu, ja pretendents to nenokārto u.c. Pilsonības un valodas politikas gadījumā valsts varas pārstāvji uzsvēra, ka šie lēmumi ir vērsti uz latviešu kā etniskās grupas pozīciju nostiprināšanu, salīdzinot ar nelatviešiem⁷. Savukārt izglītības reformas oficiālais mērķis bija nelatviešu bērnu konkurētspējas celšana, palīdzot viņiem iegūt augstāko izglītību un iekļauties darba tirgū. Tomēr tieši izglītības reforma izsauca masveidīgākos un intensīvākos protestus neatkarīgās Latvijas vēsturē.

Ar krievvalodīgo minoritāti šajā darbā saprotu Latvijas pastāvīgus iedzīvotājus, kuriem krievu valoda ir dzimtā vai kuri to lieto kā savu pamata saziņas valodu ikdienā un ģimenē. Šī minoritāte veido 39,6 % no Latvijas iedzīvotājiem. Latvijas specifiskā iezīme ir tās etniskais un lingvistiskais sastāvs: 40,8 % iedzīvotāju ir nelatvieši⁸; 27,8 % no visiem iedzīvotājiem ir krievi. Padomju valodas politikas rezultātā lielākā daļa nekrievu etnisko minoritāšu ir pieņēmušas latviešu vai krievu valodu kā savu pamatvalodu un asimilējās attiecīgajās valodas kopienās⁹. Attiecīgi 2000. gadā¹⁰ 58,2 % iedzīvotāju kā dzimto valodu norāda latviešu valodu; 39,6 % - krievu valodu un 2,2 % - citu valodu. Krievu valodu par savu dzimto uzskata ne tikai krievi, bet arī lielākā daļa ebreju (79,1 %), baltkrievu (72,8 %), ukraiņu (67,8 %) un poļu (57,7 %)¹¹. Tāpēc šajā darbā runa ir par krievvalodīgajiem kā galvenokārt lingvistisko minoritāti un vienu sociālo grupu ar etniskajai minoritātei raksturīgajām iezīmēm. Šeit ir svarīgi divi aspekti. Pirmkārt, valoda ir svarīga slāvu etniskās identitātes sastāvdaļa¹². Otrkārt, politiskie lēmumi valodas un izglītības jomā skāra krievvalodīgās etniskās grupas vienādā mērā, jo tika veidotas pēc lingvistiskā

⁶ Tā 61% krievu, 80 % baltkrievu un 94 % ukraiņu kļuva par nepilsoņiem – sk. 1993. gada datus, Iedzīvotāju reģistra dati <http://www.pmlp.gov.lv/lv/statistika/iedzivotaju.html> (skatīts 01.03.2008).

⁷ Sk., piemēram, Muižnieks, N. *Etniskā stratifikācija Latvijā: padomju laikā un tagad*. Grāmatā “Nacionālā politika Baltijas valstīs”. Rīga : Zinātne, 1995, 116. lpp.

⁸ Iedzīvotāju reģistra dati: <http://www.pmlp.gov.lv/lv/statistika/iedzivotaju.html> (skatīts 01.01.2009).

⁹ Dorodnova, E. *Challenging Ethnic Democracy: Implementation of the Recommendations of the OSCE High Commissioner on National Minorities to Latvia, 1993-2001*. CORE Working Paper 9; Hamburg, 2003 : http://www.core-hamburg.de/documents/CORE_Working_Paper_10.pdf (skatīts 24.03.09)

¹⁰ Latvijas 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti. Rīga : Centrālā statistikas pārvalde, 2001.

¹¹ Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2005.-2014. gadam

¹² Apine, I., Volkovs, V. *Latvijas krievu identitāte*. Rīga : Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007, 97.-189. lpp.

principa. Treškārt, krievvalodīgās minoritātes specifiku, kas ļauj runāt par to kā atsevišķu sociālo grupu, nosaka ne tikai tās lielums, bet arī vēsture¹³.

Krievvalodīgo minoritāti var uzskatīt par „iepriekš kluso” jeb mazaktīvo tādēļ, ka pirms izglītības reformas tā nebija izveidojusi nevienu protesta kustību un visai vāji izmantoja citas politiskās līdzdalības iespējas¹⁴. Būtiski arī tas, ka minoritātes pasīvās un aktīvās politiskās tiesības jeb iespējas tieši ietekmēt politiskos procesus bija ierobežotas: vairākus gadus pēc neatkarības atgūšanas minoritātes vairākumam bija liegtas tiesības iegūt pilsonību, lai piedalītos vēlēšanās vai tiktu ievēlētiem.

Tas mūs nostāda empīriskas problēmas priekšā. Kāpēc minoritāte, kas aktīvi neprotēdēja pret politiskajiem lēmumiem, kuri tieši skar viņu pašatzažošanas iespējas¹⁵ (pret pilsonības un valodas politiku), izveidoja protesta kustību pret politiku, kuras oficiālais mērķis bija šīs minoritātes situācijas uzlabošana? Atbildot uz šo jautājumu, ceru pilnveidot minoritāšu mobilizācijas fenomena izpratni un izskaidrošanu plašākā teorētiskā kontekstā, precizējot atbildi uz šādu jautājumu: „Kas ļauj iepriekš mazaktīvām etniskajām minoritātēm mobilizēties un uzturēt protesta kustību, reaģējot uz vieniem politiskajiem lēmumiem atšķirībā no citiem?”

Tādējādi darba galvenais jautājums ir:

Kāpēc Latvijas krievvalodīgā minoritāte ir izveidojusi protesta kustību pret izglītības reformu?

Darba papildus jautājumi ir šādi:

1. Kāpēc Latvijas krievvalodīgā minoritāte nav izveidojusi protesta kustību pret pilsonības politiku un valodas politiku?
2. Kā Latvijas krievvalodīgā minoritāte ir izveidojusi protesta kustību pret izglītības reformu?
3. Kā cilvēki skaidro savu iesaistīšanos protesta kustībā (protesta aktivitātēs)?

Mūsdienu politikas zinātnē nepastāv vienota sociālo kustību teorija. Līdz ar to literatūrā nav arī viennozīmīgas atbildes uz jautājumu par to, kā un kādos apstākļos iepriekš klusā minoritāte izveido protesta kustību pret valsts politiku vai politisko lēmumu. Pastāv divas

¹³ Par to sīkāk sk. sadaļā Latvijas krievvalodīgās minoritātes apraksts.

¹⁴ To ilustrē manis apkopotie dati par krievvalodīgās minoritātes protesta pieredzi - sk. Latvijas gadījuma apraksta 3. sadaļu.

¹⁵ Darbā šādas minoritātes tiek sauktas par mazaktīvajām jeb „klusajām” minoritātēm.

atsevišķas pētnieciskās tradīcijas, kas skaidro protesta kustību rašanos. Pirmā ir sociālo kustību (*social movement*) tradīcija. Otrā ir etnisko konfliktu (*ethnic conflict*) un etniskās mobilizācijas tradīcija. Abas tradīcijas pastāv paralēli un bez pārklāšanās. Šajā darbā apskatu abas pieejas un, pamatojoties uz to teoriju atziņām, identificēju vairākus faktorus, ko var izmantot protesta kustību rašanās analīzē kā skaidrojošos mainīgos. Darba mērķis ir izvērtēt pastāvošās teorijas - sniegt ieguldījumu protesta kustību veidošanās izpratnē un izskaidrošanā, analizējot pastāvošās teorētiskās pieejas un precizējot vai papildinot tās ar atziņām, kuras izriet no praktiskā gadījuma izpētes.

Pētījuma objekts ir apzināti sašaurināts līdz protesta kustības veidošanās stadijai, atstājot kustību norimšanās un efektivitātes aspektus ārpus darba¹⁶. Tas ir izdarīts divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, tieši kustības sākuma stadija vēl aizvien nav pienācīgi pētīta, zinātniekiem koncentrējoties vairāk uz kustību attīstības un nobeiguma fāzēm¹⁷. Otrkārt, šķiet īpaši interesanti redzēt, kā un kāpēc mainās situācija, iepriekš klusajai minoritātei pirmo reizi pārvēršoties par mobilizētu kopienu. Tas arī noteica darba fokusu, nenoliedzot nepieciešamību turpmāk pētīt arī pārējās divas stadijas. Šādos pētījumos uzmanības centrā nonāks valsts un kustības līderu mijiedarbība, nevis rekrutēšanas tīklu un mobilizācijas bāzes veidošanās.

Darbam ir četras pamata sadaļas. Pirmajā daļā kritiski analizēju mūsdienu teorētiskās pieejas minoritāšu protesta kustību rašanās skaidrošanai. Atsevišķi izdalīju sociālo kustību tradīciju un etnisko konfliktu tradīciju, analizēju to atšķirības un pamata pieņēmumus. Balstoties uz šo teoriju atziņām, formulēju sešas hipotēzes jeb iespējamās atbildes attiecībā uz pirmajiem diviem darba jautājumiem:

H_1. Pirms izglītības reformas minoritātei nebija resursu un organizācijas, kas būtu nepieciešams mobilizācijai un protesta uzturēšanai.

¹⁶ Par šiem jautājumiem sk. Diani, M., McAdam, D. (eds.). *Social Movements and Networks. Relational Approaches to Collective Action*. New York : Oxford University Press, 2003; Gamson, W.A. *The Strategy of Social Protest*. Homewood : The Dorsey Press, 1975; Goodwin, J., Jasper, J.M. (eds.) *Rethinking Social Movements: Structure, Meaning, and Emotion*. New York : Rowman & Littlefield Publishers. 2004; Meyer, D.S., Jeness V., Ingram H. (eds.). *Routing the Opposition. Social Movements, Public Policy and Democracy*. Minneapolis : University of Minnesota Press, 2005; Olzak, S. *The Global Dynamics of Racial and Ethnic Mobilization*. Stanford: Stanford University Press, 2006.

¹⁷ Par šiem jautājumiem sk. Diani, M., McAdam, D. (eds.). *Social Movements and Networks. Relational Approaches to Collective Action*. New York : Oxford University Press, 2003; Gamson, W.A. *The Strategy of Social Protest*. Homewood : The Dorsey Press, 1975; Goodwin, J., Jasper, J.M. (eds.) *Rethinking Social Movements: Structure, Meaning, and Emotion*. New York : Rowman & Littlefield Publishers. 2004; Meyer, D.S., Jeness V., Ingram H. (eds.). *Routing the Opposition. Social Movements, Public Policy and Democracy*. Minneapolis : University of Minnesota Press, 2005; Olzak, S. *The Global Dynamics of Racial and Ethnic Mobilization*. Stanford: Stanford University Press, 2006.

H_2. Izglītības reformas gadījumā ieguvumi no dalības potenciālo dalībnieku skatījumā pārsniedza zaudējumus.

H_3. Minoritāte bija spējīga izveidot protesta kustību pret izglītības reformu, pateicoties izmaiņām starptautiskajā un/vai iekšpolitiskajā kontekstā, kas palielināja tās panākumu gūšanas izredzes.

H_4. Izglītības reformas gadījumā protests bija noturīgs, jo tas balstījās uz blīviem sociāliem tīkliem un komunikācijas infrastruktūru.

H_5. Izglītības reformas gadījumā sociālā kustība balstījās uz kultūras ietvariem, kas būtu orientētas uz konsensa veidošanu un aktīvām darbībām.

H_6. Izglītības reforma izsauca mobilizāciju, jo tā, atšķirībā no pilsonības un valodas politikas, saistījās ar krievvalodīgo iedzīvotāju pēkšņu un negaidītu nespēju realizēt savas ieceres (relatīvo zaudējumu).

Otrajā daļā apskatu Latvijas krievvalodīgās minoritātes iesaistīšanās protesta kustībās gadījumu, aprobežojoties ar laika periodu 1990.-2008. gads. Koncentrējos uz valsts politikas nozarēm, kas ierobežoja minoritātes sociālās un politiskās iespējas, un minoritātes reakciju uz tām, norādu uz aspektiem, kuri prasa izskaidrojumu. Šis nav pētījums par valsts etniskās politikas efektivitāti vai attiecībām starp etnisko vairākumu un mazākumtautību. Tāpēc uzmanības centrā ir pētāmās grupas reakcija uz politiskajiem stimuliem un tās iemesli, nevis īstenotās politikas pamatojums. Tas nosaka veidu, kādā aprakstu šos politiskos stimulus - sniedzot īsu ieskatu par to, kādi konkrēti lēmumi tika pieņemti un kādā veidā tie ietekmēja pētāmo grupu. Tālab patstāvīgi veicu Latvijas likumdošanas analīzi, norādot likumdošanas aktus, kas specifiski regulē etnisko minoritāšu stāvokli. Tas, kā un kāpēc situāciju novērtēja etniskais vairākums, ir ļoti svarīga un interesanta tēma, bet tā arī ir ārpus šī pētījuma ietvara.

Trešajā darba daļā pārbaudu, cik lielā mērā pieejamie empīriskie dati apstiprina izvirzītos pieņēmumus. Tālab izmantoju gan iepriekš veiktajos pētījumos iegūtos primāros un sekundāros datus, gan sava patstāvīgi veiktā pētījuma rezultātus. Šajā sadaļā detalizēti izklāstu sava pētījuma metodoloģiju un pamatoju savu pieeju. Sākumā izvirzu indikatorus, kas varētu liecināt par to, ka pieņēmums apstiprinās. Pēc tam izklāstu, kādas liecības (*evidence*) ir nepieciešamas, lai secinātu, ka šie indikatori pastāv. Tad analizēju empīriskos datus, lai saprastu, vai šīs liecības ir konstatējamās. Rezultātā izdaru secinājumus par to, vai pieņēmums apstiprinās – pilnībā vai daļēji.

Ceturtajā daļā apkopoju darba rezultātus, analizēju to praktisko un teorētisko nozīmi un novitāti, kā arī izklāstu pētījuma problēmas un ierobežojumus un iezīmēju iespējamus virzienus turpmākajiem pētījumiem. Šī daļa satur arī praktiskās rekomendācijas Latvijas politikas veidotājiem. Šīs rekomendācijas varētu būt interesantas arī politikas zinātniekiem, kas pēta mobilizācijas jautājumus.

Šajā darbā ar sociālo kustību jeb protesta kustību saprotu ilgstošus un organizētus salīdzinoši lielas cilvēku grupas centienus panākt sociālās izmaiņas vai pretoties tām¹⁸. Protesta kustība ir kolektīvs publisks protests, kas balstās uz dalībnieku kopīgiem mērķiem un solidaritātes, kā arī mijiedarbības ar eliti, oponentiem un valsts varas pārstāvjiem¹⁹. Kaut arī robeža starp publisko protestu un vardarbību ne vienmēr ir skaidra un viennozīmīga, šeit izmantoju Teda Roberta Gura (T.R. Gurr) formulu. Viņš atdala protestu no vardarbīgas sacelšanās, norādot uz atšķirībām to taktikā un stratēģijā: “Protesta stratēģiskais mērķis ir mobilizēt un demonstrēt reformas atbalstu; sacelšanās stratēģiskais mērķis ir iegūt pietiekami daudz koercīvās varas (un resursu), lai piespiestu valsts varai piekāpties”²⁰. Kas attiecas uz etniskajām protesta kustībām, tad arī tām parasti ir plaši mērķi: reorganizēt valsts pārvaldi, pārdalot resursus par labu minoritātei, kas atrodas neizdevīgākā stāvoklī, piešķirt tai politiskās tiesības, grozīt kādu likumu vai nepieļaut tā pieņemšanu, vai arī mainīt sabiedrisko domu jautājumā par šo minoritāti²¹.

Ar sociālo mobilizāciju saprotu spējas piesaistīt resursus, tai skaitā cilvēkus, organizācijas un materiālos resursus, ar nolūku sasniegt kādu kolektīvo mērķi²². Etniskā mobilizācija ir kolektīvās darbības ar nolūku panākt kolektīvo mērķi, ja to realizē grupa, kas ir organizēta pēc etniskās vai rasu pazīmes (kas atšķir tos, kuri pieder pie šīs grupas, no pārējiem). Etniskā politiskā mobilizācija nozīmē, ka grupa izvirza prasības valstij vai iesaistās konfliktā ar valsts varas pārstāvjiem vai citu grupu. Sociālie mehānismi ir norobežotas notikumu grupas, kas maina attiecības starp noteiktiem elementiem vienādā vai ļoti līdzīgā

¹⁸ DeFronzo, J. *Revolutions and Revolutionary Movements*. Boulder : Westview Press, 2007, p. 7.

¹⁹ Tarrow, S. *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 1998, p. 5.

²⁰ Gurr, T. *Minorities at Risk: A Global View of Ethno political Conflicts*. Washington D.C. : United States Institute for Peace Press, 1993, p. 93.

²¹ Olzak, S. *The Global Dynamics of Racial and Ethnic Mobilization*. Stanford : Stanford University Press, 2006, p. 45.

²² Ibid., p. 36.

veidā dažādās situācijās. Mehānismi mijiedarbojas un savienojas plašākos procesos - cēloņu un seku ķēdēs. Procesi ir tādu notikumu un mehānismu pastāvīga atkārtotāšanās, kas noved pie līdzīgām pētāmo elementu transformācijām²³.

TEORĒTISKĀS PIEEJAS MOBILIZĀCIJAS PROBLĒMAS RISINĀŠANAI

Lai izskaidrotu mazaktīvo etnisko minoritāšu iesaistīšanos protesta kustībā, var pielietot dažādus analītiskus ietvarus (*analytic lenses*).

Literatūrā - gandrīz nesaistīti un bez pārklāšanās - pastāv divas šī fenomena skaidrošanas tradīcijas. Pirmā ir sociālo kustību pētnieciskā tradīcija. Tās uzmanības centrā ir sociālo kustību ģenēze. Otrā ir etnisko konfliktu pētnieciskā tradīcija. Tā koncentrējas uz etnisko grupu mobilizācijas procesiem un mehānismiem.

Šo tradīciju ietvaros pastāv dažādas mobilizācijas teorijas, kas izriet no dažādām teorētiskajām paradigmām. Šīs paradigmas ir racionālisms, strukturālisms un kulturālisms jeb sociālās psiholoģijas pieeja²⁴.

Ne visas teorijas, kas pēta sociālo kustību rašanos un/vai etnisko mobilizāciju, nonāk pretrunā. Dažreiz tās skaidro dažādas lietas dažādās fenomena attīstības stadijās dažādos līmeņos. Izšķir mikro līmeni (*micro-level of analysis*), vidējo līmeni (*meso-level of analysis*) un makro līmeni (*macro-level of analysis*).

Lai izvēlētos teorētisko ietvaru un pētniecisko stratēģiju šī darba jautājuma atbildēšanai, ir nepieciešams izprast pastāvošās teorijas, kas skaidro sociālo protesta kustību rašanos. Situāciju sarežģī tas, ka daži autori, kas sauc savu skaidrojumu par jaunu teoriju, patiesībā jaunu teoriju neizvirza. Piemēram, tikai precizē iepriekš pastāvošo teoriju, koncentrējoties uz cita analīzes līmeņa. Tā Dūgs Makādams (Doug McAdam), pretendējot uz jaunas, alternatīvas teorijas formulēšanu (*political opportunity theory*), vienkārši pievēršas makro līmenim, atšķirībā no iepriekšējā fokusa uz individuālā, mikro līmeņa (*rational choice*,

²³ McAdam, D., Tarrow, S., Tilly, C. *Dynamics of Contention*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001, p.24.

²⁴ Detalizētu pieeju analīzi sk.: Lichbach M.I. *Is Rational Theory All of Social Science?* Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2003.

resource mobilization theory)²⁵. Viņš neapgāž iepriekšējos pieņēmumus par resursu svarīgumu, bet papildina teoriju ar jauniem elementiem. Sociālo tīklu ietekmes teorija (*relative persuasion theory*) arī nav jauna. Tas ir teorētiskais modelis, kurā tā autori kombinē trīs analītiskās pieejas, lai skaidrotu dažādus fenomenus dažādos līmeņos.

Nolūkā izprast pastāvošos mobilizācijas izskaidrojumus neņemsim par pamatu to, ko paši autori sauc par teorijām. Tiksim skaidrībā, ko tieši viņi skaidro, kādā līmenī un kāda ir viņu loģika (kādas paradigmas ietvaros). Tālab sākumā pievērsīsimies iespējamiem teorētiskās argumentācijas struktūrelementiem. Tos aplūkojot, būs vieglāk izprast teoriju atšķirības/pretrunas, vai arī konstatēt, ka teorijas skaidro dažādus fenomenus dažādos mobilizācijas posmos un dažādos līmeņos. Neieviešot skaidrību, būs grūti izvēlēties teorētisko ietvaru mūsu problēmas analīzei. Apskatīsim iespējamās analīzes līmeņus un teorētiskās paradigmas. Pēc tam pievērsīsimies dažādu mobilizācijas skaidrošanas tradīciju apskatam, izdalot dažādas sociālo kustību rašanās teorijas.

1. DARBA TEORĒTISKAIS INSTRUMENTĀRIJS

Izšķir trīs sociālo procesu analīzes līmeņus: mikro, vidējais un makro. Analīzes līmeņi nav diskreti, tie ir savstarpēji saistīti. Mikro līmenis ir individuālais līmenis: individuāla uzvedība, identitāte, indivīdu mijiedarbības modeļi. Makro līmenis ir valsts pārvaldes sistēmas līmenis. Makrosocioloģiskā analīze fokusējas uz liela (valsts, starpvalstu) mēroga ilgstošiem procesiem. Vidējais līmenis ir sociālo tīklu, organizāciju līmenis. Tas sasaista kopā makro un mikro līmeņus.

Šajā darbā iedalu pieejas sociālo kustību fenomenam trīs analītiskajās paradigmās ar atšķirīgiem ontoloģiskajiem un epistemoloģiskajiem uzstādījumiem, kas dažādi skaidro, kāpēc vispār ir iespējamas kolektīvas protesta darbības. Tās ir racionālisms, strukturālisms un kulturālisms/sociālā psiholoģija/fenomenoloģija. Katrai paradigmai ir gan savas stiprās puses, gan arī aspekti, ko tās nevar loģiski iekļaut.

²⁵ Sk. sadaļu 2.6.4.

1.1. Racionālisms

Racionālisms (*rational choice theory*; pozitīvisma tradīcija) meklē kolektīvo darbību izskaidrojumu mikro līmenī. Tas koncentrējas uz izvēli, ko indivīds izdara apzināti, vadoties no iepriekš definētajām interesēm, resursiem un situacionālajiem ierobežojumiem. Racionālistu uzmanības centrā ir tas, kā sociālie aktori pieņem racionālus lēmumus, lai sasniegtu savus mērķus un apmierinātu savas intereses. Racionālistu izejas punkts ir indivīdu lēmumi, ko šie indivīdi pieņem, cenšoties maksimizēt savus ieguvumus; taču šīs pieejas piekritēji atzīst, ka kolektīvās izmaiņas (*collective outcomes*) mehāniski neizriet no individuālo lēmumu summas. Tāpēc viņi pēta arī plānoto individuālo aktivitāšu neplānotās un kompleksās sekas.

Racionālistu būtiskākie pieņēmumi ir šādi²⁶:

- Indivīda uzvedību var izskaidrot ar apzinātu tieksmi uz noteikta/u mērķa/mērķu sasniegšanu;
- Indivīdam ir izvēle starp pieejamām alternatīvām;
- Šo izvēli viņš izdara, cenšoties pēc iespējas vairāk palielināt savus ieguvumus un mazināt zaudējumus.

Racionālisti integrē arī interpretatīvu pieeju, norādot, ka indivīda vēlmes un pārliecība ir jebkura mērķa un līdz ar to lēmuma pamatā. Tādējādi tās var uzskatīt par darbības cēloni. Taču viņi nemēģina noskaidrot, kā un kādēļ rodas vēlmes un pārliecība.

Tātad racionālisti skaidro sociālās kustības rašanos kā tādu, kas izriet no daudzu indivīdu apzinātajiem lēmumiem pievienoties protestam pret kādu politisku lēmumu. Savukārt šos lēmumus indivīdi pieņem, analizējot savus ieguvumus (piemēram, individuālā mērķa sasniegšana ar kolektīvu darbību palīdzību) un zaudējumus (piemēram, laika vai citu resursu tērēšana).

²⁶ Sk. Sanford, F. S., Caterino B. (eds.). *Making Political Science Matter: Debating Knowledge, Research, and Method*. New York : New York University Press, 2006; Brady, H., Collier, D. (eds.). *Rethinking Social Inquiry*. Lanham : Rowman & Littlefield Publishers, 2004.

1.2. Strukturālisms

*Struktūras ir savstarpēji saistīti elementi.
Ja nav savstarpējo saistību, tad nav arī struktūru.*
Reinhard Grossmans (Reinhardt Grossmann)²⁷.

Strukturālisti (*reālisma tradīcija*) norāda, ka individuālo ieguvumu-zaudējumu aprēķinu analīze neļauj izskaidrot indivīdu dalību sociālajās kustībās. Viņi atzīmē, ka lēmumu par pievienošanos kustībai ietekmē indivīda sociālās saistības un sakari. Teorijas, kuru pamatā ir pieņēmums, ka indivīds ir racionāls un ieinteresēts tikai pašlabumā, nevar adekvāti aprakstīt sociālo kustību rašanos²⁸. Racionālisti konstruē pasauli, kurā indivīdiem ir nepārtraukti jāvērtē daudzus savstarpēji nesaistītus mainīgos. Strukturālisti uzsver: lai izprastu indivīdu uzvedību atsevišķās situācijās un viņu izvēles, ir jāpēta struktūras, kas nosaka lēmumu pieņemšanas nepieciešamību un kontekstu²⁹.

Tāpat mērķis ir nevis saprast, vai indivīda aprēķinos kāds mainīgais x ir svarīgāks par mainīgo y , ietekmējot lēmumu, bet kādi ir savstarpējie sakari, saistības un mijiedarbība starp mainīgajiem mūs interesējošajā gadījumā³⁰. Indivīdi, institūcijas, grupas un organizācijas ir jāizprot to mijiedarbībā. Tādējādi strukturālistu uzmanības centrā ir saistības starp aktoriem un tās ietekmējošie faktori institucionālajā kontekstā.

Strukturālistu būtiskākie pieņēmumi ir šādi³¹:

- Sociālie procesi ir sarežģīti, daudzslāņaini un atkarīgi no institucionālā konteksta, jo tajos ir iesaistītas organizāciju asociācijas, sociālie tīkli un struktūras, kas ir iekļautas lielākās struktūrās;
- Struktūras ir kas vairāk nekā to sastāvdaļu summa; ir jāizprot struktūra kopumā, ko nevar izdarīt, pētot tās elementus izolēti vienu no otra;
- Struktūras nosaka indivīdu lēmumus un uzvedību, jo ietekmē vēlmes un pārliecību; tās apveltī indivīdu ar varu.

²⁷Grossmann, R. *The Existence of the World: An Introduction to Ontology*. London : Routledge, 1992, p.51.

²⁸ Tomēr jāatzīmē, ka racionālisti cenšas atrisināt šo problēmu, izmantojot spēles teoriju (*game-theory*), atzīstot, ka indivīdi pieņem lēmumus, ietekmējoties viens no otra un ietekmējot viens otru (*individuals make interdependent decisions*). Indivīdi ņem vērā potenciālus kontaktus/mijiedarbību nākotnē, tāpēc "katram gadījumam" labi izturas viens pret otru.

²⁹ Lichbach, M.I. *Is Rational Theory All of Social Science?* Ann Arbor : The University of Michigan Press, 2003, p. 99.

³⁰ Ibid., p. 99.

³¹ May, T. (ed.). *Qualitative Research in Action*. London : Sage, 2002; Blakie N. *Designing Social Research*. Cambridge: Polity Press, 2000; Parsons, T. *Politics and Social Structure*. New York : Free Press, 1969.

1.3. Kulturalisms/fenomenoloģija/sociālā psiholoģija

Kultūra saistās ar kopīgām zināšanām par pagātnes, tagadnes un nākotnes realitātes konstrukcijām, vai arī ar priekšstatu par pasauli, tādējādi nodrošinot individuālus aģentus ar kopīgām kognitīvām atziņām (informāciju, izpratni un pārliecību), kas ir nepieciešamas, lai izskaidrotu viņu vidi (...). Sabiedrības struktūras nav „dabas dotas” vai nejaušas. Ar savām vispārējām normām, vērtībām un noteikumiem par to, kādai jābūt pasaulei, kultūra nosaka uzvedību.
Marks Ličbahs (Mark Lichbach)³².

Kulturālisti, tāpat kā racionālisti, pieņem, ka indivīdi darbojas apzināti un mērķtiecīgi un vēlmes un pārliecības nosaka viņu uzvedību. Taču, atšķirībā no racionālistiem, viņi pēta, kā konteksts un struktūras (rase, dzimums, materiālais stāvoklis) ietekmē indivīdu vērtības un kognitīvos uzstādījumus (ideoloģiskās nostājas, politisko partiju atbalstu), kas savukārt nosaka viņu uzvedību (iesaistīšanos protesta akcijās, balsošanu). Viņi norāda, ka racionalitāte ir socializācijas procesa apgūtais uzvedības kods (*socially learned behavioural code*). Identitāte ir tas plašākais rāmis (*framework*), kura ietvaros tiek konstruētas individuālas preferences. Identitāte ir interešu pamats.

Kulturālistu (interpretācijas tradīcija - *tradition of interpretivism*) uzmanības centrā ir sociālās un kultūras normas un apstākļi, kas nosaka indivīdu un indivīdu grupu identitāti, vērtību un pārliecību būtību un to nozīmi indivīdam. Atbildi uz jautājumu par to, kāpēc cilvēki iesaistās protestos, viņi meklē šajās vērtībās un pārliecībās un to veidošanās apstākļos. Svarīgi ir divu veidu apstākļi:

- kā ideoloģijas vai citas skaidri formulētas uzskatu un pārliecību sistēmas ietekmē sociālo kustību organizāciju,
- kā šo organizāciju ietekmē indivīda piederība pie dažādām sociālajām grupām, kur katrai ir sava atšķirīga kultūra, jo cilvēka uzskati un vērtības ir atkarīgas no viņa sociālā stāvokļa (*social location*)³³.

Izšķir indivīda iekšējo jeb subjektīvo kultūru – individuālās kultūras normas, ko apgūst socializācijas procesā un ārējo jeb intersubjektīvo kultūru – sabiedriskās kultūras normas³⁴.

³² Lichbach, M.I. *Is Rational Theory All of Social Science?* Ann Arbor : The University of Michigan Press, 2003, p. 78.

³³ Sk. Ragin, Ch. C. *The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Berkeley : University of California Press, 1987, p.43.

³⁴ Geertz, C. *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books, 1973.

Šīs pieejas būtiskākie pieņēmumi ir šādi³⁵:

- Individū uzvedību nosaka normas un noteikumi;
- Racionālā domāšana neveidojas pēc kādiem universāliem parametriem; tā ir kultūras noteikta, kas nozīmē, ka vienas kultūras ietvaros cilvēki līdzīgi skatās uz pasauli;
- Kultūra ir strukturēta (tai ir iekšēja vienotība, loģika un uzbūve); pastāvīga – tā tiek nodota no paaudzes paaudzē; autonoma (neatkarīga no citiem fenomeniem) un simboliska.
- Kultūra nosaka to, kā individuālie lēmumi novedīs pie kolektīvām darbībām; tā nosaka indivīdu identitāti, intereses, darbības un pārliecības, kā arī jēgu, ko indivīds piešķir sociālajām parādībām.

1.4. Analītisko paradigmu būtiskākās atšķirības

Var izšķirt trīs pamata analītiskos ietvarus vai lēcas, caur kurām skatīties uz sociālo kustību rašanos. Ieskats šo paradigmu atšķirībās ir nepieciešams, lai atdalītu dažādas sociālo kustību rašanās teorijas un labāk izprastu pieņēmumus un argumentus, uz kuriem tās ir balstītas, kā arī saprastu, vai tām ir nepārvaramas atšķirības, vai tās tomēr var sintezēt.

Racionālisti (*pozitīvisma tradīcija*) skaidro kolektīvās darbības kā sociālo aktoru individuālo racionālo lēmumu apkopoto rezultātu. Viņi norāda, ka apzinātas izvēles, ko indivīdi izdara, cenšoties palielināt savus ieguvumus un samazināt savus zaudējumus, izskaidro kolektīvo rezultātu. Savukārt izvēli nosaka iepriekš definētās intereses, resursi, kas ir indivīdu rīcībā un apstākļi, kuri uzliek zināmus ierobežojumus vai otrādi - sniedz papildus iespējas individuālo mērķu sasniegšanā.

Strukturālisti (*reālisma tradīcija*), skaidrojot kolektīvās darbības, centrējās uz aktoru savstarpējām attiecībām, norādot, ka tieši indivīdu sakari un saistības nosaka indivīdu uzvedību. Viņi skaidro kolektīvās darbības ar indivīdu saistībām un to ietekmējošo institucionālo kontekstu.

³⁵ Sk. Klandermans, B., Staggenborg, S. (eds.). *Methods of Social Movement Research (Social Movements, Protest, and Contention)*. Minneapolis : University of Minnesota Press, 2002; Korostelina K. *Social Identity and Conflict. Structures, Dynamics and Implications*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2007.

Kulturālisti (*sociālās interpretācijas tradīcija*) pēta sociālās normas, kas nosaka indivīdu un grupu identitāti, vērtību un pārlicību būtību un nozīmi. Viņi norāda, ka sociālās normas ir kolektīvo darbību skaidrojošais faktors.

Ja paskatīsimies uz šīm trīs paradigmām, redzēsim, ka attiecībā uz kolektīvo darbību fenomenu tās tiešām skaidro dažādas lietas dažādos fenomena attīstības posmos. Šīs paradigmas ir savstarpēji saistītas. Piemēram, pieņemot racionālu lēmumu, indivīds ņem vērā strukturālos apstākļus, kurus nosaka kultūras konteksts. Tomēr, kā norāda M. Ličbahs, šo paradigmu starpā pastāv arī konceptuālas pretrunas, kuras pagaidām nav iespējams savietot³⁶. Šajā darbā ir būtiskas divas:

- Identitāšu un interešu savstarpējās saistības: racionālisti uzsver, ka intereses nosaka ideālus un vērtības. Kulturālisti apgalvo pretējo;
- Interešu un institūciju savstarpējās saistības – strukturālisti apgalvo, ka cilvēku intereses ir institucionāli noteiktas; racionālisti un kulturālisti uzskata, ka intereses un vērtības nosaka institūcijas un to specifiku.

2. SOCIĀLO KUSTĪBU RAŠANĀS TEORIJAS

Pastāv divas pētnieciskās tradīcijas, kas skaidro protesta kustību rašanos. Kā pirmo apskatīsim sociālo kustību (*social movement*) tradīciju. Šeit mans mērķis ir identificēt pamata teorijas, izsekojot tradīcijas attīstības tendencēm un izmantojot iepriekš aprakstīto instrumentāriju/dalījumu paradigmās. Rezultātā redzēsim, ka esošās sociālo kustību teorijas nav alternatīvas un savstarpēji izslēdzošas. Tās tikai precizē un papildina viena otru, pievēršot uzmanību katra citiem aspektiem.

2.1. Sociālo kustību teoriju attīstības konteksts un tā epistemoloģiskā nozīme

*Resursu mobilizācijas teorija 1970. gados
kļuva par dominējošo paradigmu sociālo kustību pētniecībā
tāpēc, ka tā vislabāk varēja izskaidrot 1960. gadu protestu vilni.
Stīvens M. Bihlers (Steven M. Buechler)³⁷*

Šajā sadaļā īsi apskatīšu, kā un kāpēc veidojās dažādas pieejas sociālās mobilizācijas problemātikai. Īpašu uzmanību veltīšu šo pieeju attīstības sociālajam kontekstam un tā

³⁶ Lichbach M.I. *Is Rational Theory All of Social Science?* Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2003, p. 110-121.

³⁷ Buechler, S.M. *Beyond Resource Mobilization? Emerging Trends in Social Movement*. The Sociological Quarterly, Vol. 34, No. 2 (May, 1993), p. 217-235.

epistemoloģiskai nozīmei. Šis ieskats ļaus izprast, kādu faktoru ietekmē veidojusies izpratne par sociālām kustībām un kāpēc tā attīstījās pilnīgi nesaistīti ar etniskās mobilizācijas teorijām.

Mēģinājumi izskaidrot kolektīvās protesta darbības aizsākās 19. gadsimtā. Pats termins „sociālās kustības” parādījās 1850. gadā, un to ieviesa vācu sociologs Lorencs fon Steins (Lorenz von Stein), pētot franču 1789. gada revolūciju un turpmākās sociālās pārmaiņas. Arī vēlāk teorētiķu uzmanību saistīja galvenokārt stihisku masu protestu un pūļa veidošanās fenomēns. Daudzi teorētiķi līdz pat 20. gadsimta 50. gadiem balstīja savus pētījumus uz Le Bona (1896, 1903) darbiem³⁸. Viņš atzīmē, ka masu protesta akciju dalībnieku uzvedība (t.s. „kolektīvā uzvedība, *collective behavior*) ir iracionāla un grūti prognozējama un ar īslaicīgu aizvainojumu pietiek, lai sāktos kolektīvs protests.

20. gadsimta sākumā attīstās strādnieku un fašistu kustības. To analīze noved teorētiķus pie domas, ka aizvainojums, kas rodas no sociālās nevienlīdzības (K. Markss), prasmīgi līderi (V. Ļeņins) un ideoloģija (A. Gramšī) ir galvenie faktori, kas var izskaidrot sociālo kustību rašanos. Pēc intensīvas šo teoriju kritikas uzmanība tika pārnesta no politiskajām struktūrām, kas rada nevienlīdzību un noved pie kustību rašanās, uz mehānismiem, kas ļauj dalībniekiem uzsākt un uzturēt kolektīvās darbības.

20. gadsimta 60. un 70. gados parādās resursu mobilizācijas teorija, kas skaidro kustību rašanos ar materiālo un nemateriālo resursu pieejamību potenciālajiem protestētājiem³⁹. Tas bija teorētisks mēģinājums izprast un izskaidrot Pilsonisko tiesību kustības veidošanos un attīstību. Džons D. Makkartijs un Mejjers N. Zalds (Johns D. McCarthy, Mayer N. Zald) norāda, ka šī sociālā kustība ir radusies baltās vidusšķiras liberāļu vidū un attīstījās, pateicoties labvēlīgai nostājai un atbalstam no vairākām elites grupām (no balto nevalstiskajām organizācijām, baznīcām, korporācijām)⁴⁰. To atbalsts izpaudās kā finanšu resursu ziedošana, vadības, organizācijas un cilvēkresursu nodrošināšana kustības sākumstadijā. Makādams tam nepiekrīt un norāda, ka kustība kļuva iespējama, pateicoties politisko iespēju loģiem un strukturālajām pārmaiņām – kokvilnas industrijas

³⁸ Le Bon, G. *The Crowd. The Study of the Popular Mind*. Kitchener: Batoche Books, 2001.

³⁹ Sk. McCarthy, John D. N. Zald., M. *The Trend of Social Movements in America: Professionalization and Resource Mobilization*. Morristown, NJ: General Learning Press; 1973; Oberschall A. *Social Conflict and Social Movements*. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1973; Tilly, Ch. *From Mobilization to Revolution*. Harlow: Longman Higher Education, 1978.

⁴⁰ Sk. McCarthy, John D., N. Zald. M. *The Trend of Social Movements in America: Professionalization and Resource Mobilization*. Morristown, NJ: General Learning Press; 1973, p. 12,18.

sabrukumam, melnādaino migrācijai uz ziemeļiem un lielajām pilsētām, kur radās nepieciešamība pēc darbaspēka⁴¹.

ASV kustībai sekoja arī citas etnisko un rasu grupu atbrīvošanās kustības. Analizējot tās, T.R. Gurs attīsta relatīvā zaudējuma teoriju: ar nevienlīdzību un resursiem nepietiek, lai nodrošinātu kustību rašanos un ilgspēju. Būtiskais skaidrojošais mainīgais ir negaidīta pastāvošās situācijas pasliktināšanās, salīdzinot ar kādu citu referentu grupu.

70. un 80. gados parādās “jaunas sociālās kustības” (*new social movements*) – par sievietu tiesībām (feministi), par homoseksuālo cilvēku tiesībām, par mieru (kara pārtraukšanu Vjetnamā, 1962.-1975.gadā.), par vides aizsardzību (*environmentalists*). Analizējot šo kustību specifiku, rodas sociālpsiholoģiskā pieeja⁴². Tā redz kustības dalībniekus kā indivīdus, kuri tiecas ne tikai vairot savus ieguvumus, bet ir apveltīti ar emocijām, atbildības sajūtu un cenšas uzturēt pozitīvu pašvērtējumu. Pētnieki izceļ kustības dalībnieku identitātes veidošanu un atbalstu, līderu mēģinājumus panākt, lai kustību simboli un ziņojumi saskanētu ar dalībnieku dzīves pieredzi.

1990.-2000. gados attīstās minoritāšu tiesību (un plašāk – cilvēktiesību) aizsardzības kustības, kustības pret rasismu, antiglobālistu kustība. Attīstoties informācijas tehnoloģijām, kustības kļūst starptautiskas, ar plaši attīstītiem sociālajiem tīkliem, kas veidojas pāri valstu robežām⁴³. Pētnieki lielāko uzmanību pievērš sociālo tīklu lomas un veidošanas specifikai. Parādās sociālo tīklu ietekmes teorija (*relational persuasion theory*), kas cenšas sintezēt iepriekš pastāvošās pieejas un izveidot sociālo kustību ģenēzes modeli⁴⁴.

Apkopojot var redzēt, ka sociālo kustību teorija attīstījās, *post faktum* reaģējot uz notikumiem un cenšoties izskaidrot to specifiku. Sociālās kustības noveda pie ievērojamām sociālām pārmaiņām, bet to galvenais iznākums gandrīz visos gadījumos

⁴¹ Sk. McAdam, D. *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930-1970*. Chicago : The University of Chicago Press, 1982.

⁴² Sk., piemēram, Klandermans, B. *Mobilization and Participation: Social-Psychological Expansions of Resource Mobilization Theory*. *American Sociological Review*, Vol. 49, No. 5 (Oct., 1984), pp. 583-600; Snow, D. A., Rochford, E. B. Jr., Steve, K. W., Benford, R.D. *Frame Alignment Processes, Micro-Mobilization and Movement Participation*. *American Sociological Review*, Vol.51, 464-481 (1986);

⁴³ Sk. Olzak, S. *The Global Dynamics of Racial and Ethnic Mobilization*. Stanford : Stanford University Press, 2006.

⁴⁴ Sk., piemēram, Diani, M, McAdam, D. (eds.). *Social Movements and Networks. Relational Approaches to Collective Action*. New York : Oxford University Press, 2003; McAdam, D., Tarrow, S., Tilly, C. *Dynamics of Contention*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

(runa ir par franču revolūciju, pilsonisko tiesību kustību, feminismu, geju tiesībām vai kara pārtraukšanu Vjetnamā) bija sabiedrības demokratizācija. Līdz ar to sociālo kustību teorētiķi galveno uzmanību veltīja tam, kā veidojās kustības, atstājot novārtā jautājumu par to, kāpēc tās veidojās. Sociālo kustību teorijas nepārklājas ar etniskās mobilizācijas teorijām, jo neviena no minētajām kustībām neizslēdz citu etnisko grupu pārstāvju iesaistīšanos. Tas principiāli atšķiras no etniskā konflikta situācijas, kad etniskās kustības sociālās bāzes robežas sakrīt ar noteiktas etniskās grupas robežām. Tas, vai etnisko un citu grupu sociālās mobilizācijas procesu dinamika ir līdzīga, bija ārpus sociālo kustību teorētiķu uzmanības loka⁴⁵.

2.2. Sociālo kustību teorijas pirmsākumi: kolektīvās uzvedības pētīšana

Kā un kāpēc cilvēki mobilizējas kolektīvām darbībām? Attīstoties sociālajām zinātnēm, sākotnēji pētnieki pievēršas dažādiem šī fenomena aspektiem: dalībnieku personiskajām īpašībām, kas liek viņiem iesaistīties iracionālajās darbībās⁴⁶; marginalitāti un sociālo atsvešinātību⁴⁷; aizvainojumiem (*grievances*) un ideoloģijām⁴⁸. Pētot konkrētas kustības, nākošā sociālo kustību pētnieku paaudze ir apgāzusi šos pieņēmumus. Izrādījās, ka:

- kustību dalībnieki nav iracionāli;
- lielāko kustību (tādu kā fašisms, arodbiedrību kustības, vides aizsardzības un abortu pretinieku kustības) pamatmasa nav margināli⁴⁹;
- ideoloģija nav galvenais faktors, kas nosaka dalību sociālajā kustībā⁵⁰;

⁴⁵ Ar dažiem izņēmumiem, no kuriem šeit var minēt T.R. Guru (T.R. Gurr) un D. Horovicu (D. Horowitz), kuri mēģina savietot sociālo kustību un sociālās psiholoģijas teorijas ar savu pieeju etniskai mobilizācijai.

⁴⁶ Sk., piemēram: Kenniston, K. *Young Radicals: Notes on Committed Youth*. New York : Harcourt, 1968; Klandermans, B. *Mobilization and Participation: Social-Psychological Expansions of Resource Mobilization Theory*. American Sociological Review, Vol. 49, No. 5 (Oct., 1984), p. 583-600.

⁴⁷ Sk., piemēram: Hoffer E. *The True Believer: Thoughts on the Nature of Mass Movements*. New York: Harper & Row Publishers, 1951; Kornhauser W. *The Politics of Mass Society*. Glencoe: The Free Press, 1959.

⁴⁸ Sk., piemēram: Toch H. *The Social Psychology Of Social Movements*. Indianapolis : The Bobbs-Merrill Company, 1965; Gurr T.R. *Why Men Rebel*. New York: Princeton University Press, 1970; Landsberger H.A., ed. *Rural Protest: Peasant Movements and Social Change*. New York : Barnes&Noble, 1973.

⁴⁹ Sk., piemēram: Oberschall A. *Social Conflict and Social Movements*. Englewood Cliffs : Prentice Hall, 1973; Klandermans, B., Oegema, D. *Potentials, Networks, Motivations and Barriers: Steps toward Participation in Social Movements*. American Sociological Review, Vol.52, pp. 519-531 (1987).

⁵⁰ Sk., piemēram: Zald M. N., McCarthy J. D. (eds.). *The Dynamics of Social Movements: Resource Mobilization, Social Control, and Tactics*. Cambridge: Winthrop Publishers, 1979; Tilly Ch. *From Mobilization to Revolution*. Harlow : Longman Higher Education, 1978.

- Aizvainojuma un apspiešanas sajūta ir raksturīga daudzām sociālajām grupām, bet tā automātiski nenoved pie grupas mobilizācijas kolektīvajām darbībām. Tas arī neizskaidro protesta kustību nevienmērīgo attīstības gaitu.

Pietrūka izpratnes par to, kādos apstākļos cilvēki, kuriem ir līdzīgas intereses un vēlme mainīt pastāvošo situāciju, apvienojās, lai kopā cīnītos par sociālajām pārmaiņām. Turpmākajā sociālo kustību teoriju attīstības posmā tieši šie apstākļi nonāca pētnieku uzmanības centrā.

2.3. Resursu mobilizācijas teorija

*Jēgas un jūtas, lai cik spēcīgas un dziļi iesakņojušās varas struktūrās un praksē
tās arī būtu, acīmredzot pašas par sevi cilvēkus nemobilizē.
Organizācija ir nepieciešama...
Vinsents Budro (Vincent Boudreau)⁵¹.*

Pirms 20. gadsimta 60. gadiem pētnieki pieņēma, ka cilvēku mobilizāciju kolektīvajām protesta darbībām var izskaidrot ar aizvainojuma, diskriminācijas un/vai apspiešanas sajūtu. Tāpēc 60. un 70. gados sāk attīstīties teorijas, kuru uzdevums ir izskaidrot, kā rodas protesta kustības, nevis kāpēc tās rodas⁵². Sāka dominēt uzskats, ka neapmierinātība ar pastāvošo situāciju vienmēr ir konstatējama kādā sabiedrības daļā. Ar to nepietiek, lai izveidotos protesta kustība. Mobilizācija kolektīvajām darbībām sākas noteiktos apstākļos. Jautājums par to, kā un kādos apstākļos, nevis kāpēc notiek mobilizācija, joprojām ir centrālais sociālo kustību teorijā. Jautājums par to, kā, kādos apstākļos un kuras sociālās pārmaiņas izsauc sociālo neapmierinātību, paliek novārtā.

Sekojojot ekonomista Mansura Olsona (Mansur Olson) atziņām par sabiedrisko labumu⁵³, protesta kustību pētnieki sāka pielietot racionālās izvēles teoriju (*rational choice theory*), lai skaidrotu indivīdu iesaistīšanos kolektīvajās darbībās. Indivīds šīs pieejas izpratnē ir racionāla būtne. Pieņemot lēmumu, viņš/viņa izsver visus ar to saistītos zaudējumus un ieguvumus. Lēmumu par iesaistīšanos protesta kustībā indivīds pieņem tad, ja iesaistīšanās izmaksas ir zemākas par ieguvumiem. Tas ir iespējams, ja mērķa sasniegšanas izredzes ir lielas un dalības risks ir zems. Politisko iespēju logi (*political*

⁵¹ Meyer D.S., Whittier N., Robnett B. (eds.). *Social Movements: Identity, Culture and the State*. New York: Oxford University Press, 2002, p. 57.

⁵² Klandermans B. *The Social Psychology of Protest*. Oxford: Blackwell Publishers, 1997, pp. 203-204.

⁵³ Olson M. *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge: Harvard University Press, 1965.

opportunity windows) un resursu (kā materiālo, tā nemateriālo) pieejamība ir faktori, kas palielina protesta efektivitāti un, attiecīgi, skaidro protesta kustības rašanos.

Šādā utilitārajā tradīcijā tika formulēta pieeja, kas analizē kustību rašanos caur resursu pieejamības prizmu - resursu mobilizācijas teorija⁵⁴. Tās uzmanības centrā ir tas, kā sociālo kustību organizācijas akumulē resursus, lai iesaistītu jaunus dalībniekus, uzturētu aktivitāti un sasniegtu savus mērķus.

Spēja un iespēja organizēties ir būtiskākais skaidrojošais faktors. Tā ir saistīta ar dažāda veida resursu pieejamību. Izšķir vairākus resursu tipus⁵⁵:

1. Materiālie resursi - nauda un citi materiālie resursi – telpas, tehnika u.c.;
2. Morālie resursi - solidaritāte, atbalsts kustības mērķiem;
3. Sociālās organizācijas resursi – organizācijas stratēģijas, sociālie tīkli;
4. Cilvēkresursi, arī līderības potenciāls, brīvprātīgo pieejamība;
5. Sociāli psiholoģiskie resursi – iepriekšējo aktivitāšu (*activism*) pieredze, vienots “kultūras kods”, kas ļauj līdzīgi izprast notiekošo.

Resursu mobilizācijas pieejas piekritēji īpašu uzmanību pievērš sociālajam kontekstam, kas palielina vai mazina kustības izredzes sasniegt mērķus. Šeit ir būtisks publiskais atbalsts kustības mērķiem⁵⁶, resursi, kas vispār ir pieejami un var tikt mobilizēti, kustības organizāciju sakari ar citām sociālajām grupām un organizācijām, panākumu atkarība no trešajām pusēm, taktika, ko izmanto valsts vara pret kustību.

Racionālās izvēles vājākais punkts ir jautājums par to, kā ir iespējama racionāla indivīda iesaistīšanās kolektīvajās darbībās, ja viņš/viņa zina, ka piedalīsies citi un var cerēt, ka viņi sasniegs rezultātu bez viņa līdzdalības (t.s. *free-rider problem*). Pastāv vairāki šīs problēmas risināšanas teorētiskie varianti: stimuli izlases kārtībā⁵⁷ (*selective incentives*); apzināšanās, ka sabiedriskais labums nav sasniedzams tad, ja visi potenciālie dalībnieki

⁵⁴ Sk. piemēram, Zald M. N., McCarthy J. D. (eds.). *The Dynamics of Social Movements: Resource Mobilization, Social Control, and Tactics*. Cambridge: Winthrop Publishers, 1979; Oberschall A. *Social Conflict and Social Movements*. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1973; Gamson W.A. *Power and Discontent*. Homewood: Dorsey Press, 1968; Tilly Ch. *From Mobilization to Revolution*. Harlow: Longman Higher Education, 1978.

⁵⁵ Edwards B., McCarthy J.D. "Resources and Social Movement Mobilization" in Snow D.A., Soule S.A., Kriesi H. *The Blackwell Companion to Social Movements*. Oxford: Blackwell, 2004, pp. 116–52.

⁵⁶ Sk. Zald M. N., McCarthy J. D. (eds.). *The Dynamics of Social Movements: Resource Mobilization, Social Control, and Tactics*. Cambridge: Winthrop Publishers, 1979.

⁵⁷ Olson, M. *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge : Harvard University Press, 1965.

cer uz citu iesaistīšanos un paši nepiedalās⁵⁸; solidaritātes un atbildības sajūta⁵⁹; mērķa sasniegšanas izredzes⁶⁰. Entonijš Oberšāls (Anthony Oberschall) atzīmē, ka indivīds, lemjot par savu dalību, izvērtē savu potenciālo ieguldījumu mērķa sasniegšanā⁶¹. Viņš/viņa piedalās, ja uzskata, ka tas būs ievērojams.

Indivīda ekspektācijas nosaka, kādu lēmumu viņš/viņa pieņems par savu dalību brīdī, kad vēl nav zināms, vai piedalīsies arī citi. Pamatojoties uz saviem priekšstatiem par citu indivīdu uzvedību, potenciālie dalībnieki novērtē panākumu gūšanas izredzes un to, cik lielu ieguldījumu tajā viņi paši var dot. Šeit darbojas trīs faktori:

- a) prognozes attiecībā uz dalībnieku skaitu;
- b) prognozes par savu ieguldījumu un kustības panākumu atkarību no tā;
- c) prognozes par panākumu gūšanas izredzēm gadījumā, ja piedalās daudz cilvēku.

Lai sāktos kolektīvā protesta procesi, ir nepieciešams, lai noteiktā sabiedrības daļā būtu skaidri „vainīgie” - naidīguma objekti, kuri tiek uzskatīti par atbildīgajiem šīs sabiedrības daļas ciešanās un aizvainojumos. Protestu varbūtību pastiprina kolektīvās apspiešanas sajūtas, kopīgas intereses un vēsturiskā atmiņa⁶². Tomēr šie apstākļi nenoved pie kustību izveidošanas. Parasti tie izraisa tikai īslaicīgus, lokālus sacelšanās gadījumus – piemēram, dumpjus.

Lai uzturētu ilgstošu pretošanos un pārveidotu atsevišķus sacelšanās gadījumus par kustību, ir nepieciešama organizācija un līderība. Organizācija ir atkarīga no sociālās struktūras: to veicina vai nu neapmierinātās sabiedrības daļas hierarhiskā struktūra, vai arī blīvie sociālie tīkli, kas veidojas pilsoniskajās, reliģiskajās vai citu specifisko interešu grupās un asociācijās. Sabiedrības dalījums segmentos veicina sakaru veidošanos un solidaritātes izplatīšanos šajās izolētajās sabiedrības daļās, ko var izmantot sabiedriskā labuma un konflikta grupu veidošanas nolūkos⁶³. Savukārt sociālās grupas un kopienas, kas ir labi vertikāli integrētas politiskajā struktūrā un kurām raksturīgi blīvi sociālie tīkli,

⁵⁸ Klandermans, B. *Mobilization and Participation: Social-Psychological Expansions of Resource Mobilization Theory*. American Sociological Review, Vol. 49, No. 5 (Oct., 1984), p. 583-600.

⁵⁹ Gamson, W. A. *The Strategy of Social Protest*. Homewood : The Dorsey Press, 1975.

⁶⁰ Sk., piemēram, Schwartz, M. *Radical Protest and Social Structure: The Southern Farmers' Alliance and Cotton Tenancy, 1880-1890*. Chicago : University of Chicago, 1976; Oberschall A. *Loosely Structured Collective Conflict*. Research in Social Movements, Conflict and Change, Vol. 3 p.45 – 68 (1980) - viņu analizē šīs izredzes korelē ar dalībnieku skaitu.

⁶¹ Oberschall, A. *Loosely Structured Collective Conflict*. Research In Social Movements, Conflict and Change, Vol. 3 p.45 – 68 (1980).

⁶² Sk. Oberschall, A. *Social Conflict and Social Movements*. Englewood Cliffs : Prentice Hall, 1973.

⁶³ Ibid., p. 119.

nemēdz izmantot nekonvencionālas politiskās līdzdalības metodes, jo spēj realizēt savas intereses caur pastāvošo politisko sistēmu⁶⁴. Un otrādi – ja šīm grupām ir liegta pieeja un ietekme uz augstākā statusa grupām, tās var strauji attīstīt kopīgas intereses un identitāti un mobilizēties šo interešu aizstāvēšanai ar kolektīvo darbību palīdzību.

Resursu mobilizācijas teorijas piekritēji pirmo reizi pievērsa uzmanību arī apzinātām mobilizācijas aktivitātēm no sociālo kustību organizāciju puses. Mobilizācijas pasākumu mērķis ir iegūt dalībniekus – pārliecināt indivīdus piedalīties kustībā ar materiālo un nemateriālo līdzekļu palīdzību. Izšķir divus mobilizācijas aspektus:

- konsensa mobilizāciju (*consensus mobilization*) – procesu, kurā organizācijas mēģina nodrošināt atbalstu savām idejām (priekšstatam par vēlamu sabiedrisko labumu), stratēģijai, konfrontācijai ar oponentiem un vēlamiem rezultātiem. Priekšstats par sabiedrisko labumu un nepieciešamajām darbībām var mainīties, oponenti izvirza jaunus pretargumentus - tas viss prasa pastāvīgu konsensa mobilizāciju. Panākumi ir atkarīgi no tā, cik ļoti konkrēts sabiedriskais labums ir atzīts un vērtēts mobilizējamā sabiedrības daļā. Kā atzīmē Berts Klandermans (Bert Klandermans), tas, vai cilvēki novērtē sabiedrisko labumu, ir atkarīgs no tā, cik lielā mērā konsensa mobilizācija pārliecināja viņus, ka šis sabiedriskais labums palīdz sasniegt vēlamās sociālās pārmaiņas⁶⁵. Tieši idejas un ideoloģija veido solidaritātes bāzi, skaidro individuālās neveiksmes nevis ar sagādīšanos vai personiskajām īpašībām, bet ar sabiedrības sociālās uzbūves specifiku⁶⁶, identificē atbildīgos, parāda, kā var panākt pārmaiņas.

- mobilizācijas aktīvām darbībām (*action mobilization*) procesu, kurā sociālās kustības organizācijas aicina un motivē cilvēkus aktīvi iesaistīties. Tās cenšas padarīt dalības izmaksas pēc iespējas zemākas un ieguvumus no tā – pēc iespējas augstākas, kā arī panākt, lai zaudējumi no nepiedalīšanās būtu pēc iespējas lielāki.

Apkopojot var norādīt, ka resursu mobilizācijas teorijas piekritēji pieņem, ka neapmierinātība ar pastāvošo situāciju vienmēr piemīt noteiktām sabiedrības daļām. Taču tā automātiski nenoved pie protestu kustības rašanās. Sociālās kustības izveidošanos var skaidrot ar pārmaiņām šīs sabiedrības daļas situācijā un/vai konteksta izmaiņām, kas padara dalību kustībā par izdevīgāku nekā pirms tam.

⁶⁴ Ibid., p. 122; Horowitz, D.L. *The Deadly Ethnic Riot*. Berkeley: University of California Press, 2002, p. 94-224.

⁶⁵ Klandermans, B. *Mobilization and Participation: Social-Psychological Expansions of Resource Mobilization Theory*. *American Sociological Review*, Vol. 49, No. 5 (Oct., 1984), pp. 588.

⁶⁶ Oberschall, A. *Social Conflict and Social Movements*. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1973, p. 161.

To var veicināt divi faktori:

- materiālo un nemateriālo resursu lielāka pieejamība, kas ļauj organizēt un vadīt kustību;
- sociālā kontekstā mainījušās potenciālo dalībnieku prognozes par citu dalībnieku skaitu, savu ieguldījumu un ietekmi uz kustības mērķu sasniegšanu, kā arī panākumu gūšanas izredzēm gadījumā, ja kustībā piedalīsies daudz cilvēku.

2.4. Politisko iespēju teorija. Politiskā procesa modelis

Politisko iespēju teorija (*political opportunity theory*) ir strukturāla un fokusējas uz politiskajiem procesiem un to atkarības no sociālā konteksta⁶⁷. Šeit galvenais pieņēmums ir tas, ka protesta kustības rodas un attīstās, reaģējot uz izmaiņām plašākā politiskajā kontekstā, kas maina spēku līdzsvaru, vājinot kustības pretinieku pozīcijas un palielinot izredzes panākt sociālas pārmaiņas.

S. Tarovs pievērš uzmanību mobilizācijas priekšnoteikumiem⁶⁸. Būtiskākos no tiem, viņaprāt, var iedalīt divās grupās:

- iespēju logi/draudi potenciālajiem protestētājiem;
- represijas vai labvēlīgi apstākļi no valsts varas struktūru puses: represijas mazina protestu iespējamību.

Abi priekšnoteikumi saista kolektīvās darbības ar valsti⁶⁹. Sociologs D. Makādams sintezē iepriekšējās pieejas un izveido sociālās kustības veidošanas politiskā procesa modeli (*political process model*). Viņš šajā integrētajā pieejā saista kustības rašanos un attīstību ar politiskajām, organizatoriskajām un apziņas izmaiņām. S. Tarovs norāda: "Ar politisko iespēju saprotu noturīgas (bet ne obligāti formālas vai ilgstošas) pārmaiņas politiskajā vidē, kas mudina indivīdus iesaistīties kolektīvajās protesta darbībās, ietekmējot viņu

⁶⁷ Sk., piemēram: Jenkins J. C. *Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements*. Annual Review of Sociology, Vol.9, 527-553 (1983); McAdam, D. *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930-1970*. Chicago : University of Chicago Press, 1982. Jenkins 1985; McAdam 1982; Tarrow 1994

⁶⁸ Tarrow S. *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1998, p.20.

⁶⁹ Šo teoriju attīsta vairāki pētnieki, piemēram: Skocpol Th. *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China*. Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1979; Kriesi H. *New social movements and political opportunities in Western Europe*. European Journal of Political Research, Vol.22, No.2, 219-244 (1992).

prognozes par kustības panākumiem vai izgāšanos”⁷⁰. Taču iespējas un ierobežojumi ir situacionāli un nevar kompensēt ideoloģijas vai organizācijas resursu trūkumu. Šāds politiskais konteksts nosaka ne tikai to, kurā brīdī izveidosies protesta kustība, bet arī šīs kustības specifiku.

Šī politisko iespēju koncepcija akcentē ārējo resursu svarīgumu, izceļot situācijas, kad mainījušies apstākļi paver iepriekš resursu ziņā trūcīgajām grupām iespējas iesaistīties politikā un aizstāvēt savas intereses.

Tas, vai protests pārvērtīsies plašā un noturīgā sociālajā kustībā, ir atkarīgs no grupas spējas darboties kolektīvi, organizatoru spējām panākt atbalstu (konsensa mobilizāciju) mērķa grupās un no mobilizācijas struktūru esamības un efektivitātes. Politiskās iespējas var izpausties kā:

- palielinājusies pieeja politisko lēmumu pieņemšanas procesam un ietekme uz to;
- nestabilitāte un iekšējās nesaskaņas valdošajās elitēs;
- pieeja elites sabiedrotajiem, kas spēj ietekmēt tās lēmumus un palīdzēt kustības dalībniekiem viņu cīņā;
- valsts vājinātās iespējas apspiest protestus.

Politiskās iespēju struktūras var būt ļoti dažādas un var attiekties uz jebkurām izmaiņām, kas padara par iespējamām un/vai veicina kolektīvas darbības. Būtiski ir tas, ka šīs izmaiņas izjauc līdzsvaru, veidojot protesta potenciālu. Tās vājina valdošo grupu pozīcijas, ietekmē grupu pārveidošanos vidējā līmenī un individuālus priekšstatus par situāciju mikro līmenī. Kad neapmierinātie aktīvistu ir formulējuši savas prasības un panākuši noteiktas sabiedrības daļas atbalstu tām, notikumu attīstība ir atkarīga no valsts reakcijas.

Apkopojot var norādīt, ka politisko iespēju teorijas piekritēji uzskata, ka protesta kustības parādīšanās ir saistāma ar pārmaiņām sociālajā kontekstā, kas paver jaunas politiskās iespējas un palielina neapmierināto grupu izredzes sasniegt savus mērķus. Taču parādījušās iespējas negarantē kustību noturīgumu un panākumus. Materiālie un nemateriālie resursi, mobilizācijas struktūru pieejamība un veiksmīga konsensa mobilizācija ir no svara. Šīs jaunas iespējas dod signālu potenciālajiem protestētājiem un

⁷⁰ Tarrow S. *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1998, p.19.

tādējādi nosaka, kurā brīdī izveidosies kustība. Attīstoties kustības pašas veido jaunus iespēju logus. Pašā mobilizācijas procesā mijiedarbojas trīs faktori⁷¹:

1. Labvēlīga politisko iespēju struktūra, kas ļauj protestētājiem izveidot politiskās asociācijas un apvienības un panākt konsensa mobilizāciju mērķa auditorijās;
2. Iepriekš pastāvošās organizācijas struktūras un resursi, kas ļauj izmantot šīs jaunās politiskās iespējas. Kustības var būt organizētas kā formālas un hierarhiskās struktūras vai neformāli tīkli;
3. Solidaritāte un kopīga kultūra, dalībnieku lojalitāte pret kustības mērķiem. Kā atzīmē Dēvids S. Meijers (David S. Meyer), „cilvēki un jēga, kuru viņi piešķir pastāvošajai situācijai, ir tilts starp politiskajām iespējām un praktiskajām darbībām”⁷². Kērola M. Millere (Carol M. Mueller) to sauc par mikromobilizācijas līmeni. Šī mikromobilizācija notiek dažādos kontekstos – sapulcēs un mītiņos, kuros tiek iesaistīti jauni dalībnieki, kontakti ar kustības atbalstītājiem un oponentiem – visas situācijas, kurās “veidojas, tiek interpretētas un transformējas jēgas, kas ir kritiskas kolektīvo identitāšu, aizvainojumu un iespēju interpretācijai”⁷³, kur cilvēki iegūst informāciju, apspriež savu pieredzi un saskaņo rīcību.

2.5. Sociālā psiholoģija, kulturalisms: interpretatīvie ietvari

Lai iespējām būtu nozīme, tām vispirms jābūt saskatītām, savukārt skatījumu un priekšstatus nosaka kultūra: tie ir kultūras konstruēti.
D.S. Meijers⁷⁴.

Iepriekšējai organizācijai un visiem resursiem pasaulē ir maz nozīmes, ja to izmantošana nebalstās uz kopīgas identitātes un kultūras, kas leģitimizē protestu.
D. Makādams⁷⁵.

Kulturālisti kritizē racionālās izvēles teoriju, norādot, ka indivīdi, kas iesaistās protesta akcijās, varbūt arī dara to stratēģisko apsvērumu dēļ, bet viņu racionālās kalkulācijas sakņojas noteiktā pasaules skatījumā; tās nosaka indivīda sociālā identitāte un priekšstati

⁷¹ Ayres, J.M. *From Competitive Theorizing Towards a Synthesis in the Global Study of Political Movements: Revisiting the Political Process Model*. International Sociology, Vol.12, No.1, 47-60 (1997); p. 12- 47.

⁷² Meyer, D.S., Tarrow S. (eds.). *The Social Movement Society: Contentious Politics for a New Century*. Lanham: Rowman & Littlefield, 1998, p. 68.

⁷³ Morris, A., Mueller, C. (eds.). *Frontiers in Social Movement Theory*. New Haven : Yale University Press, 1992, p. 10.

⁷⁴ Meyer, D.S., Whittier, N., Robnett, B. (eds.). *Social Movements: Identity, Culture and the State*. New York : Oxford University Press, 2002, p. 15.

⁷⁵ Diani, M, McAdam D. (eds.). *Social Movements and Networks. Relational Approaches to Collective Action*. New York : Oxford University Press, 2003, p. 290.

par to, kādas pārmaiņas ir sasniedzamas un ar kādiem līdzekļiem. Tas nozīmē, ka kultūra un indivīda sociālie pienākumi, saistības un pieredze lēmumu pieņemšanā spēlē ne mazāku lomu kā materiālie ieguvumi.

Šīs pieejas piekritēji arī pieņem, ka noteiktas sociālās grupas jūtas aizvainotas un neapmierinātas ar pastāvošo situāciju, un nemēģina analizēt tā iemeslus. Tai vietā, lai pētītu neapmierinātības iemeslus, pētnieki koncentrē uzmanību uz to, kā sociālo kustību organizācijas izmanto šo aizvainojumu un neapmierinātību, lai mobilizētu potenciālus atbalstītājus, pārliecinot viņus, ka mērķis, par kuru viņi cīnās, ir taisnīgs un svarīgs⁷⁶. Pētnieki norāda, ka kustību organizācijas to panāk, pielietojot noteiktus emocionālus un kultūras jeb interpretatīvus ietvarus (*frames*); formulējot pastāvošas netaisnības apzinātas apspiešanas un izslēgšanas terminos.

Uzmanības centrā ir tas, kā kustības konstruē idejiskās vērtības un izplata/komunicē tās (*construct and provide meanings*). Galvenie jautājumi ir: kā sociālie aktori veido kopienas un identificē sevi kā daļu no tām; kā mainās viņu identitāte laika gaitā; kā viņi piešķir jēgu kolektīvajām darbībām un kā veidojās kustības identitāte, sakņojoties individuālajās vēlmēs un priekšstatos⁷⁷. Viena no centrālajām tēmām ir diferencēta iesaistīšanās: kāpēc daži indivīdi iesaistās protesta kustībās, bet pārējie paliek neaktīvi⁷⁸?

Atbildi pētnieki meklē minētajos interpretatīvajos ietvaros (*interpretive schemata*). Viņi norāda, ka ietvaru veidošana ir process, kurā sociālie aktori un mediji definē, interpretē un pārformulē situācijas raksturojumus un vērtējumus⁷⁹. Ar kolektīvo darbību ietvariem mēs saprotam "pārliecību, ticību un idejisko vērtību kopumu, kas ir orientēti uz darbībām un iedvesmo vai leģitimizē sociālās kustības aktivitātes un kampaņas"⁸⁰. Šie kolektīvo darbību ietvari pilda trīs funkcijas:

- pievērš uzmanību netaisnībām, no kurām cieš sociālā grupa/kopiena;

⁷⁶ Sk., piemēram: Snow, D. A., Rochford, E. B. Jr., Steve, K. W., Benford, R.D. *Frame Alignment Processes, Micro-Mobilization and Movement Participation*. American Sociological Review, Vol.51, 464-481 (1986).

⁷⁷ Johnston, H., Klandermans B. (eds.). *Social Movements and Culture. Social Movements, Protest, and Contention*. Vol. 4. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1995, p. 43.

⁷⁸ Sk. Jenkins J., C. *Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements*. Annual Review of Sociology, Vol. 9, 527-553 (1983), p. 528; Zurcher and Snow, D.A., Zurcher, L.A., Eklandson Sh. *Social Networks and Social Movements: A Microstructural Approach to Differential Recruitment*. American Sociological Review, Vol.45, No.5, 787-801 (1980).

⁷⁹ Snow, D. A., Rochford, E. B. Jr., Steve, K. W., Benford, R.D. *Frame Alignment Processes, Micro-Mobilization and Movement Participation*. American Sociological Review, Vol.51, 464-481 (1986); Klandermans B. *The Social Psychology of Protest*. Oxford: Blackwell Publishers, 1997, p. 44.

⁸⁰ Gamson, W.A. *Talking politics*. New York : Cambridge University Press, 1992, p. 7.

- skaidro netaisnīguma cēloņus un iespējamus problēmas risinājumus;
- integrē šos priekšstatus vienotā konsekventā pasaules uzskatā.

Attiecīgi ietvaru veidošana ir process, kurā pastāvošie sociālie apstākļi tiek interpretēti tādā veidā, kas pārliecina potenciālos dalībniekus, ka sociālās pārmaiņas ir vēlamas (*diagnostic framing*), iespējamās (*prognostic framing*) un viņu līdzdalība ir nepieciešama, lai šīs pārmaiņas notiktu (*motivational framing*)⁸¹. Kā izpētījis Bihlers, šo ietvaru kombinācija "transformē vājas neapmierinātības sajūtas skaidri formulētā aizvainojumā un piespiež cilvēkiem pievienoties kustībai, lai panāktu izmaiņas"⁸².

Šo interpretatīvo ietvaru galvenais uzdevums ir radīt emocionālo enerģiju⁸³. Dažas emocijas – mīlestība, naidis, dusmas - ir vairāk mobilizējošas nekā citas – kauns, izmisums. Tāpēc līderi izvēlas simbolus "no kultūras rezervuāra" un kombinē tos ar pārliecību, kas orientēta uz darbību, ar nolūku stratēģiski lavierēt starp politiskajiem aktoriem – sākot no valstīm un sociālajiem oponentiem un beidzot ar dumpiniekiem un mērķa auditorijām. Vissvarīgāk ir tas, ka viņi tam piešķir emocionālu spēku ar mērķi pārvērst pasivitāti darbībā"⁸⁴.

Šie simboli nav universāli. Kā tos uztver potenciālie dalībnieki un visa sabiedrība kopumā, nosaka sociālais konteksts, kurā veidojas protesta kustība. Kustības organizatori izvēlas tieši tos simbolus, kuri, kā viņi cer, saskan ar mērķa auditorijas pasaules uztveri, viņu cerībām un pārliecību, kā arī objektīvo situāciju, kurā viņi atrodas, un viņu sociālo pieredzi. Kustība var izveidot tādas kolektīvās darbības ietvarus, kas ir efektīva vienā situācijā, bet ir neveiksmīga citā.

Vēl viens faktors, kas nosaka interpretatīvo ietvaru efektivitāti, ir robežas konstruēšana (*boundary construction*): sabiedrības dalīšana "savējos" un "svešajos", nosakot, kas iegūs no tā, ka kustība sasniegs savus mērķus, un kas no tā zaudēs⁸⁵. Viens veids, kā kustību

⁸¹ Gamson, W.A. *Talking politics*. New York : Cambridge University Press, 1992; Klandermans B. *The Social Psychology of Protest*. Oxford : Blackwell Publishers, 1997; Snow, D. A., Rochford, E. B. Jr., Steve, K. W., Benford, R.D. *Frame Alignment Processes, Micro-Mobilization and Movement Participation*. American Sociological Review, Vol.51, 464-481 (1986).

⁸² Buechler, S.M. *Social Movements in Advanced Capitalism: The Political Economy And Cultural Construction Of Social Activism*. New York : Oxford University, 2000, p. 41.

⁸³ Tarrow, S. *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1998, p. 111.

⁸⁴ Ibid, p. 111.

⁸⁵ Gamson, W.A. *Talking politics*. New York: Cambridge University Press, 1992.

organizatori veido un uztur kolektīvo identitāti, ir uzsvērt īpašības, tradīcijas un kultūras vērtības, kuras atšķir atbalstītājus no citiem. Šeit ir būtiski, lai grupa un intereses nebūtu pārāk plašas - tas var novest pie mērķu izplūšanas un atbalstītāju zaudēšanas, tādēļ viņi vairs neuzskatīs kustību par “savējo”, jo tā necīnās par konkrētiem ieguvumiem viņu vārdā⁸⁶.

Ar šādu pieeju kustības veidošanas procesa modelis iegūst konkrētāku formu. Izšķir četrus mobilizācijas aspektus⁸⁷:

1. Mobilizācijas potenciāla veidošana

Kustības mobilizācijas potenciāls ir visi sabiedrības locekļi, kas principā piekrīt kustības mērķiem un idejām. Šī piekrišana nerodas pati, bet tiek sociāli konstruēta. Kas attiecas uz potenciālo atbalstītāju attieksmi pret kustības metodēm, tad šis aspekts ir cieši saistīts ar protesta potenciāla koncepciju jeb indivīdu gatavību iesaistīties nekonvencionālās politiskās līdzdalības pasākumos. Kustības mobilizācijas potenciāls nav tas pats, kas sociālās grupas, kuras iegūs no tā, ka kustība sasniegs savus mērķus, kaut arī šīs grupas var iekļaut mobilizācijas potenciālā. Mobilizācijas potenciāla robežas sakrīt ar tās sabiedrības daļas robežām, kura potenciāli var atbalstīt mobilizācijas kampaņu un no kuras var rekrutēt potenciālus dalībniekus.

2. Rekrutēšanas tīklu veidošana un aktivizēšana

Mobilizācijas potenciāls nevar tikt realizēts, ja nav pieejami sociālie tīkli, caur kuriem indivīdi var kļūt par mobilizācijas aktivitāšu objektu. Jo vairāk mobilizācijas kampaņa var sasniegt organizācijas vai asociācijas ar jau eksistējošajiem tīkliem, jo efektīvāka tā būs. Indivīds var kļūt par rekrutēšanas objektu caur vairākiem kanāliem: masu medijiem, sakariem ar organizācijām (t.sk. arodbiedrībām, baznīcām u.c.), personiskiem kontaktiem, arī tiešajā kontaktā (uz ielas, ar pasta sūtījumiem). Deniss Makkails (Denis McQuail) norāda, ka masu mediji nav īpaši efektīvi, pārliecinot cilvēkus par nepieciešamību piedalīties⁸⁸. Sakari ar organizācijām ļauj iesaistīt cilvēkus masveidā. Taču literatūrā kā

⁸⁶ McVeigh, R., Myers D. J., Sikkink D. *Corn, Klansmen, and Coolidge: Structure and framing in social movements*. Social Forces, Vol.83, No.2, 653-690 (2004), p. 657.

⁸⁷ Klandermans, B., Oegema, D. *Potentials, Networks, Motivations and Barriers: Steps toward Participation in Social Movements*. American Sociological Review, Vol.52, 519-531 (1987).

⁸⁸ McQuail, D. *Mass Communication Theory : an Introduction*. London : Sage Publications, 1983.

visefektīvākais veids ir minēti draugu tīkli: cilvēki vairāk sliecas iesaistīties kustībā, ja saņem aicinājumu no cilvēkiem, kuriem viņi uzticas citās dzīves sfērās. Visefektīvāk mobilizācijas kampaņas norit tad, ja izdodas iesaistīt personas, kas atrodas “tīklu mezglos” un spēj ietekmēt citus savas sociālās pozīcijas dēļ. Ja šie cilvēki pārstāj piedalīties, tad arī mobilizācijas kampaņa izsīkst⁸⁹.

3. Motivācija piedalīties

Motivācija piedalīties veidojas, indivīdam apsverot visus ieguvumus un zaudējumus, kas saistās ar viņa iespējamo dalību. Klandermans norāda, ka lēmums nepiedalīties izriet no negatīva kolektīvo darbību efektivitātes novērtējuma, negatīvām prognozēm par citu rīcību vai dalības izmaksām, kas pārsniedz ieguvumus⁹⁰.

4. Dalības šķēršļu mazināšana

Motivācija saistās ar vēlmi piedalīties, taču vēlme ir nepieciešams, bet nepietiekams dalības priekšnoteikums. Jo vairāk cilvēki ir motivēti, jo lielākus šķēršļus viņi var pārvarēt. To apzinoties, kustības darbojas divos virzienos: uztur un pastiprina motivāciju piedalīties un/vai mēģina neitralizēt šķēršļus dalībai.

Indivīdi parasti iziet četrus posmus, pieņemot lēmumu par pievienošanos protesta kustībai:

1. Indivīds kļūst par daļu no mobilizācijas potenciāla.
2. Indivīds kļūst par mobilizācijas kampaņas objektu.
3. Indivīdam rodas motivācija piedalīties.
4. Indivīds pārvar vai neitralizē šķēršļus, kas traucē dalību kustībā⁹¹.

Šie četri mobilizācijas aspekti gan teorētiski, gan praktiski ir saistīti ar dažādiem procesiem. Mobilizācijas potenciāla veidošana ir saistīta ar aizvainojumu interpretāciju. Rekrutēšanas tīklu veidošana un aktivizēšana saistās ar koalīciju veidošanu, sociālo partneru meklēšanu, mēģinājumu aktivizēt formālus un neformālus sociālos tīklus.

⁸⁹ Klandermans, B., Oegema, D. *Potentials, Networks, Motivations and Barriers : Steps toward Participation in Social Movements*. American Sociological Review, Vol.52, 519-531 (1987).

⁹⁰ Klandermans, B., Oegema, D. *Potentials, Networks, Motivations and Barriers : Steps toward Participation in Social Movements*. American Sociological Review, Vol.52, 519-531 (1987).

⁹¹ Tādējādi nepiedalīšanos masu protesta akcijā var skaidrot ar četriem faktoriem: indivīds nepiekrīt kustības idejām vai viņam/viņai nepatīk kustības līderi, trūkst motivācijas, indivīdu neviens nemēģināja mobilizēt/rekrutēt vai pastāv šķēršļi, kas neļauj iesaistīties.

Motivācija piedalīties veidojas, indivīdiem apsverot visus ieguvumus un zaudējumus. Aktivitātes uzturēšana ir iespējama, uzturot motivāciju piedalīties un mazinot vai neitralizējot šķēršļus dalībai⁹².

Apkopojot jāatzīst, ka kulturālistu skatījumā nedz indivīdu racionālās kalkulācijas, nedz pozitīvs sociālais konteksts paši par sevi nevar izskaidrot protesta kustību rašanos. Kustības rodas tad, ja cilvēki sāk uztvert pastāvošo situāciju kā netaisnīgu, kad viņiem ir līdzīgs priekšstats par to, kāds ir šis netaisnības cēlonis un kā šī situācija ir labojama. Šeit būtiski ir diagnostiskie, prognostiskie un motivējošie interpretatīvie ietvari, kas pārvērš neapmierinātību skaidri definētos aizvainojumos un motivē cilvēkus sākt aktīvu cīņu par savām interesēm. Šo ietvaru formulēšanas un izplatīšanas efektivitāte ir atkarīga no strukturālā konteksta un robežas konstruēšanas. Indivīds, pirms pievienoties kustībai, iziet četrus posmus: kļūst par daļu no mobilizācijas potenciāla, par mobilizācijas kampaņas objektu, viņam rodas motivācija piedalīties, viņš pārvar vai neitralizē šķēršļus, kas traucē dalību kustībā. Katrā mobilizācijas posmā atkrīt ievērojams skaits potenciālo dalībnieku.

2.6. Sociālo tīklu ietekmes teorija un sociālo kustību veidošanas modelis

Reālas darbības sociālajā kustībā notiek kaut kur pa vidu starp makro un mikro līmeni. Pirmie soļi ceļā uz kolektīvo protestu tiek sperti tieši pastāvošajās grupās vai sociālajos tīklos aizvainotās kopienas ietvaros ... Vairākumā mūsu pētījumu šim analīzes līmenim netiek pievērsta uzmanība. Esam koncentrējušies uz to, kas notiek pirms un pēc kolektīvā protesta. "Pirms" fokusējas uz mikro un makro strukturālajiem faktoriem, kas stimulē kustību veidošanos un individuālo aktivitāti. "Pēc" fokusējas uz kolektīva protesta rezultātu. Bet kā notiek pats kolektīvais protests?
D. Makādams⁹³.

Protesta kustību rašanos nevar izskaidrot tikai ar jaunu politisko iespēju parādīšanos makro līmenī vai individuālajām motivācijām mikro līmenī. Atslēgas faktors ir meklējams vidējā līmeņa struktūrās jeb tīklos, apgalvo šīs pieejas izstrādātāji⁹⁴. Sociālie mehānismi, kas nosaka protesta kustību veidošanos procesu, ir nevis indivīdu prātos, bet sociālajā mijiedarbībā⁹⁵. Sociālie tīkli, mijiedarbība un komunikācija ir nevis vienkārši sociālo

⁹² Sk. Klandermans, B., Oegema, D. *Potentials, Networks, Motivations and Barriers: Steps toward Participation in Social Movements*. American Sociological Review, Vol.52, 519-531 (1987).

⁹³ Dianì, M, McAdam, D. (eds.). *Social Movements and Networks. Relational Approaches to Collective Action*. New York : Oxford University Press, 2003, p. 284.

⁹⁴ Meyer, D.S., Whittier N., Robnett B. (eds.). *Social Movements: Identity, Culture and the State*. New York : Oxford University Press, 2002, p. 128.

⁹⁵ Ibid, p. 56.

struktūru, racionālu apsvērumu vai kultūras ietekmes rezultāts, bet arī sociālo pārmaiņu veidošanas telpa (*site*). Pašas sociālās kustības ir kompleksas un heterogēnas sociālo tīklu struktūras⁹⁶.

Ņemot vērā, ka politisko līdzdalību lielā mērā nosaka indivīda sociālie sakari, sociālo tīklu ietekmes teorētiski cenšas rast atbildes uz šādiem jautājumiem⁹⁷:

- kuri ir tie sociālie mehānismi un to attīstības dinamika, kas padara sociālus tīklus tik nozīmīgus mobilizācijas procesā? Kāpēc tīkli ir tik svarīgi?

- kurš tieši ir tas sociālo tīklu aspekts, kas visbūtiskāk ietekmē to mobilizējošo efektivitāti: pati tīklu esamība, sakaru skaits, to nozīmīgums indivīdam vai kāds cits faktors?

- ja indivīds pakļaujas vairāku tīklu ietekmei ar konfliktējošiem priekšstatiem par dalību kustībā, vai viņš/viņa slieksies atbalstīt viedokli, kas dominē viņam nozīmīgākajā tīklā?

Tāpat pētnieki pievērš uzmanību sociālo kustību “pārliecināšanas funkcijām”⁹⁸, kas būtībā ir tikai kulturālistu ietvaru koncepcijas detalizācija.

Kā tiešie, tā netiešie sakari var aktivizēt mehānismus, kas savukārt nosaka dalībnieku aktivitātes veidu un iespējamību. Sociālie tīkli dažādi var veicināt aktīvītāti - var izplatīt informāciju par protesta aktivitātēm, kustības organizācijām un kontaktpersonām. Izmantojot tīklus, indivīdi arī izdara spiedienu uz citiem ar nolūku panākt to līdzdalību, vai otrādi – indivīds var iesaistīties kustībā tieši tāpēc, ka cilvēki viņam apkārt to nedara. Sociālie tīkli bieži saistās arī ar spēcīgu emocionālu pieķeršanos – parasti tieši draugi un paziņas ietekmē indivīdu lēmumu iesaistīties protesta aktivitātēs⁹⁹.

Šīs pieejas piekritēji arī formulē sociālo tīklu mehānismus, kas nosaka indivīda galīgo lēmumu piedalīties kustībā¹⁰⁰:

- 1) tas kļūst par rekrutēšanas mēģinājuma objektu;
- 2) indivīda identitāte saskan ar kustības idejām un mērķiem;
- 3) saņem atbalstu no personām, kas uztur šo identitāti;

⁹⁶ Diani, M, McAdam, D. (eds.). *Social Movements and Networks. Relational Approaches to Collective Action*. New York : Oxford University Press, 2003, p. 1.

⁹⁷ Sk. McAdam, D., Paulsen, R. *Specifying the Relationship Between Social Ties and Activism*. *American Journal of Sociology*, Vol.99, No.3, 640-667 (1993).

⁹⁸ Sk. Stewart, C.J., Smith, C.A., Denton, R.E. *Persuasion and Social Movements*, 5th ed. Long Grove : Waveland Press, 2007.

⁹⁹ Diani, M, McAdam, D. (eds.). *Social Movements and Networks. Relational Approaches to Collective Action*. New York : Oxford University Press, 2003, p. 22.

¹⁰⁰ *Ibid.*, p. 287.

4) trūkst spēcīgas opozīcijas no to cilvēku puses, kas nosaka citas būtiskas indivīda identitātes.

Tādējādi iepriekš pastāvošie individuālie sakari veicinātu aktivitāti tikai tad, ja tie:

- a) pastiprina potenciālā dalībnieka ciešu vienotību ar konkrētu identitāti;
- b) palīdz nodibināt ciešu saikni starp šo identitāti un attiecīgu sociālo kustību.

Kad pastāv šie identitātes pastiprināšanas un identitātes/kustības saiknes dibināšanas faktori, aktivitātes iespējamība palielinās.

Konceptuāli atšķiras teorētiskā pieeja sociālo kustību pētīšanai un skaidrošanai. Šeit pētnieki koncentrējas uz skaidrojošajiem mehānismiem un procesu konstruēšanu, nevis mēģina uzskaitīt visus faktorus, kas nosaka kustību rašanos, kā tas ir raksturīgs iepriekšējām pieejām. Viņi izdala vairākus mobilizācijas procesa atslēgas mehānismus, no kuriem šeit minēsim trīs¹⁰¹:

- Sociālo pārmaiņu novērtēšana, piedēvējot tām draudu vai iespēju nozīmi (*attribution of threat or opportunity*). Situācijas iespējama pasliktināšanās jeb draudi ir vairāk mobilizējoši, jo, kā atzīmē Rūds Kopmans (Ruud Koopmans): “tie palielina bezdarbības relatīvās izmaksas” (“*it increases the relative costs of not acting*”)¹⁰². Politiskās pārmaiņas var veicināt mobilizāciju tikai gadījumā, ja potenciālie protestētāji par tām ir informēti un ja viņi tās definē kā politiskās iespējas. Atšķirībā no kulturālistiem, kas rezervē sociālo kustību līderiem ietvaru veidošanas funkcijas, šīs pieejas ietvaros pārmaiņu novērtēšanas un kognitīvo shēmu konstruēšanas procesi notiek starp protestētājiem, viņu oponentiem, valsts varas pārstāvjiem, medijiem. Politiskais konteksts nosaka, kādas prasības sociālā kustība var izvirzīt; kultūras konteksts arī ierobežo sociālo kustību līderu iespējas formulēt šīs prasības un panākt atbalstu no mērķa auditorijas puses.

- Sociālā pārņemšana. Bez interpretatīvajām shemātām mobilizācijai ir nepieciešama arī organizācijas bāze. Kustība var to vai nu izveidot no jauna, vai arī pārņemt jau esošo organizāciju un izmantot savā labā kolektīvo identitāti, kurā tā sakņojas. Tādējādi šīs pieejas jauninājums ir tāds, ka tā pievērš uzmanību nevis iepriekš pastāvošo mobilizācijas struktūru pieejamībai, bet tam, kā kustības pārņem mobilizācijas struktūras.

¹⁰¹ McAdam, D., Tarrow, S., Tilly, C. *Dynamics of Contention*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, p. 32-138.

¹⁰² Citēts: McAdam, D., Tarrow, S., Tilly, C. *Dynamics of Contention*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001, p. 128.

- Politiskās identitātes veidošanas mehānismu grupa. Daži no šiem mehānismiem ir kognitīvi un daži – relacionāli (*relational*). Kolektīvas politiskās identitātes veidošanās saistās ar izmaiņām iesaistīto personu apziņā un priekšstatos par pastāvošo situāciju, ka arī izmaiņām šo personu un citu sociālo grupu attiecībās¹⁰³.

Rezumējot var teikt, ka sociālās pārmaiņas makro līmenī veido mobilizācijas potenciālu, ietekmējot organizācijas, resursus un radot aizvainojuma sajūtu noteiktās sabiedrības daļās. Vidējā līmenī šīs pārmaiņas tiek interpretētas kā politiskās iespējas vai draudi. Nākošajā posmā kustība pārņem pastāvošās sociālās struktūras un izmanto tās mobilizācijas nolūkos. Individīdi iesaistās kolektīvajās darbībās tāpēc, ka viņi atbalsta vērtības un normas, kas saistās ar jautājumu, pret kuru ir vērsti politiskais protests. Šajā ziņā dalība kustībā ir identifikācijas process¹⁰⁴. Sociālie tīkli spēlē šajā procesā svarīgu lomu, jo identitātes veidojas sociālo sakaru ietekmē. Taču sociālā mijiedarbība nav vienīgais ietekmējošais faktors. Primārā socializācija un pagātnes pieredze arī ir no svara. Līdz ar to sociālie tīkli ietekmē, bet nenosaka aktivitāti. Individīds nevis vienkārši reagē uz signāliem, ko viņš saņem caur personiskajiem kontaktiem, bet gan interpretē šos signālus, pieņemot lēmumu un izvērtējot to potenciālo iespaidu uz turpmāku mijiedarbību ar citiem.

2.7. Pastāvošie sociālās mobilizācijas skaidrojumi un to pielietojums darbā

Būtiski kustības veidošanās priekšnoteikumi ir kopīgi naidīguma objekti, kuri tiek uzskatīti par atbildīgiem par šīs sabiedrības daļas ciešanām un aizvainojumiem; kolektīvās apspiešanas sajūtas, kopīgas intereses un kopīgs “kultūras kods”, kā arī sabiedrības segmentētais raksturs. No tā ir atkarīgi konsensa mobilizācijas un mobilizācijas aktīvām darbībām panākumi.
Helmuts Anheijers (Helmut Anheier)¹⁰⁵

Kā redzējām no dažādu sociālo kustību teoriju apskata, pētnieki dažādi formulē protesta kustību teorētiskās problēmas un dažādi apzīmē vienus un tos pašus procesus. Tas sarežģī centienus izprast, ar ko (un vai vispār) šīs teorijas atšķiras, kur ir to pretrunas un ko tieši tās skaidro. Tā dalībnieku apziņas transformāciju D. Makādams sauc par “kognitīvo atbrīvošanos” („*cognitive liberation*”), saistot to ar izmaiņām politiskajā kontekstā un

¹⁰³ Sk. Meyer, D.S., Whittier, N., Robnett, B. (eds.). *Social Movements: Identity, Culture and the State*. New York : Oxford University Press, 2002.

¹⁰⁴ Diani, M, McAdam, D. (eds.). *Social Movements and Networks. Relational Approaches to Collective Action*. New York : Oxford University Press, 2003, p. 23.

¹⁰⁵ Cītēts: *ibid.*, p. 49.

spēku līdzsvara mainīšanos par labu iepriekš vājām/inertām grupām. Klandermans koncentrējas uz konsensa mobilizācijas procesiem, kurus Riks Fantāzija (Rick Fantasia) sauc par pašapziņas celšanos („*consciousness raising*”)¹⁰⁶. Autori ar to saprot notikumu un apstākļu subjektīvo interpretāciju, skatoties no dažādiem skatu punktiem – no paša indivīda viedokļa un no kustības organizētāju viedokļa. Vēl viens piemērs ir šķietami jauna politisko iespēju teorija, kas patiesībā ir izaugusi no sociālā sprieguma un strukturālā sabrukuma (*structural breakdown*) teorijas, kura bija populāra pirms 60. gadiem. Kas cits ir strukturālais sabrukums, ja ne politisko iespēju logs?

Pēc šo četru pamata pieeju analīzes ir skaidrs, ka nav iespējams izdalīt konkurējošas teorijas, kas dotu alternatīvus skaidrojumus protesta kustību rašanās fenomenam. Pieejas var skatīt kā mēģinājumu izprast dažādu faktoru kombinācijas dažādos analīzes līmeņos, kas ietekmē mobilizāciju kolektīvajām darbībām. Attiecīgi politisko iespēju teorija, sociālo tīklu ietekmes teorija un citas nav teorijas kā tādas, bet drīzāk modeļi, kas cenšas shematiski atspoguļot kolektīvās mobilizācijas procesus un mehānismus. Katrs nākošais modelis ar dažiem aspektiem papildina un precizē iepriekšējo. Visi pētnieki izmanto dažādas analītiskas lēcas vienā modelī. Piemēram, sociālo tīklu ietekmes modelis integrē kultūru, struktūru un racionalitāti. Šo modeļi var uzskatīt par visdetalizētāko – tas neatmet neko no citu pieeju atziņām, tikai pārformulē un sintezē.

Šāda pakāpeniska, faktiski lineāra, sociālo kustību teorijas attīstība ir likumsakarīga, bet ienes jucekli, teoriju mēģinot izmantot praksē, jo šķiet, ka vienotas teorijas nemaz nepastāv un ir jāizvēlas kāda no alternatīvām.

Dažādas analītiskās lēcas vienā modelī ir nepieciešamas, lai izprastu dažādus mobilizācijas un līdzdalības aspektus. Šeit gribētos uzsvērt, ka starp tām nav pretrunu:

1. Gan struktūra, gan interpretaīvie ietvari (subjektīvā jēga, ko indivīds piešķir struktūrām un procesiem) ir svarīgi, lai izprastu sociālo kustību rašanās dinamiku, ārējo kontekstu un mijiedarbību starp tiem¹⁰⁷.

¹⁰⁶ Fantasia, R.. *Cultures of Solidarity: Consciousness, Action, and Contemporary American Workers*. Berkeley : University of California Press, 1988.

¹⁰⁷ „Strukturālie elementi iekļauj sevī valsts struktūras un politiskās iespējas, sociālās kustības organizācijas un kopienas (sociālas grupas). Subjektīvā jēga ietver sevī kultūras kontekstu, kurā veidojas kustība: dominējošo kultūru, diskursu, kolektīvās identitātes, kas izskaidro un attaisno pastāvošas hierarhijas, praksi un atšķirības grupu starpā. Šī izpratne sakņojas valsts politikā, citās institūcijās, masu medijos un „veselajā saprātā” (“common sense”). Sociālās kustības organizācijas un grupas arī ir kultūru identitāšu un diskursu konstruēšanas, interpretēšanas un pielietošanas novietne” (Meyer, D.S., Whittier N., Robnett B. (eds.). *Social Movements: Identity, Culture and the State*. New York : Oxford University Press, 2002, p. 292).

2. Struktūra un jēga ir savstarpēji noteicošas un nevar būt izprastas atsevišķi. Gan valsts, gan kustības struktūras ir konstruētas ap ideoloģiskiem un simboliskiem imperatīviem; valstis un kustības veido jēgas (*produce meanings*) – identitātes, diskursus, reprezentācijas – strukturālā kontekstā¹⁰⁸.
3. Racionālās izvēles teorētiski pēdējos gados iekļauj emociju un tīklu faktorus indivīdu zaudējumu/ieguvumu kalkulācijās.

Tas nosaka arī šī pētījuma mērķa specifiku. Darba mērķis nav deduktīvi pārbaudīt teoriju, identificējot konkrētu mainīgo, kas noteica rezultātu. Mērķis ir konstruēt procesu un mehānismu modeli ar nolūku izprast, kādu faktoru kombinācija kādos apstākļos virzīja mūs interesējošo rezultātu un kā pietrūka citos gadījumos. Tālab izmantoju retroduktīvo pētniecisko stratēģiju.

Šeit apkoposu katras pieejas argumentus saskaņā ar to pētniecisko loģiku. Cik man ir zināms, šāda analīze līdz šim nekad nav tikusi veikta. Analīzi strukturēšu šādi:

- Problēma, kas prasa izskaidrojumu;
- Analītiskā pieeja (strukturālisms, racionālā izvēle vai kulturālisms);
- Argumentu loģika - teorētiskais modelis;
- Analīzes līmenis – kas izskaidro rezultātu.

Pēc tam formulēšu iespējamās atbildes (pieņēmumus) uz pētījuma jautājumiem, balstoties uz šīm pieejām, un secināšu, vai tās ir relevantas. Attiecīgi formulēšu hipotēzes šo pieeju ietvaros, koncentrējoties uz „pievienoto vērtību”, ko sniedz katra no teorijām.

2.7.1. Resursu mobilizācijas teorija un tās pielietojums darbā

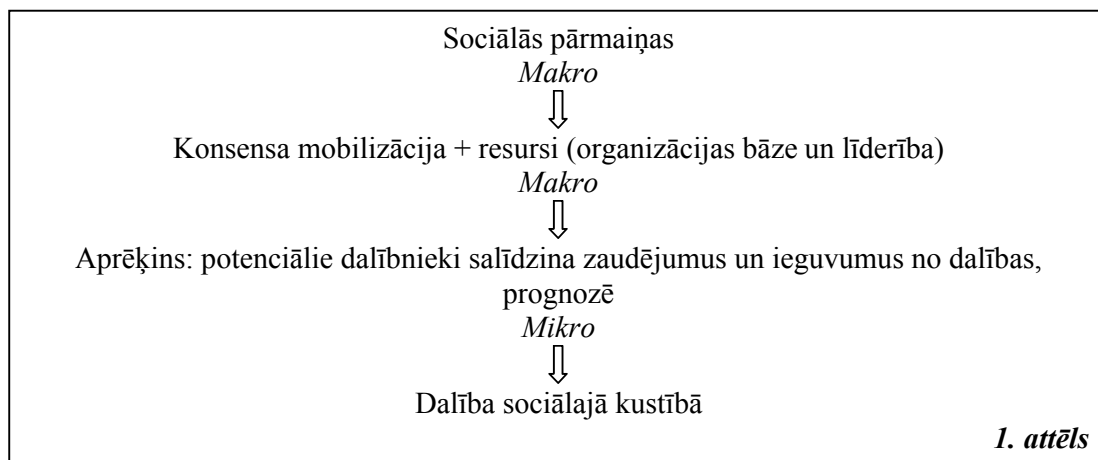
Resursu mobilizācijas teorija pielieto racionālo pieeju, lai izskaidrotu sociālās kustības rašanos. Divi faktori ir būtiski kolektīvā protesta uzturēšanai:

1. Mobilizācijas resursi: organizācijas bāze un pastāvīga līderība (*continuity of leadership*);

¹⁰⁸ Ibid.

2. Ieguvumiem no dalības indivīdu skatījumā jāpārsniedz zaudējumi. Tas var būt saistīts arī ar sociālā konteksta izmaiņām, kā rezultātā mainās potenciālo dalībnieku prognozes par citu dalībnieku skaitu, savu ieguldījumu un ietekmi uz kustības mērķu sasniegšanu, kā arī panākumu gūšanas izredzēm gadījumā, ja kustībā piedalīsies daudz cilvēku.

Šī pieeja fokusējas uz diviem analīzes līmeņiem: mikro un makro. Lēmumi, kas tiek pieņemti mikro līmenī (individuālās kalkulācijas rezultātā) ietekmē iznākumus makro līmenī. Savukārt makro līmeņa nosacījumi tiek ņemti vērā, pieņemot individuālus lēmumus.

Atbildot uz jautājumu par to, kāpēc krievvalodīgā minoritāte izveidoja sociālo kustību pret izglītības reformu un neizveidoja – pret pilsonības un valodas politiku, resursu mobilizācijas teorijas piekritējiem būtu divi argumenti:

1. Izglītības reformas gadījumā minoritātes rīcībā bija nonākuši resursi, kuri pirms tam nebija pieejami. Tie varētu būt:

- materiālie resursi (nauda un fiziskais kapitāls);
- morālie resursi (solidaritāte, atbalsts kustības mērķiem);
- sociāli organizatoriskie resursi (organizācijas stratēģijas, sociālie tīkli, rekrutēšana *en bloc*);
- cilvēkresursi (brīvprātīgie, darbinieki, līderi);
- kultūras resursi (iepriekšējās darbības pieredze, izpratne par jautājumiem, kolektīva protesta iemaņas un tehnoloģijas).

2. Izglītības reformas gadījumā dalības izmaksas bija mazākas par ieguvumiem. Šīs izmaiņas aprēķinos varētu būt saistītas ar to, ka:

- atšķirībā no iepriekšējām reizēm, dalībnieki uzskatīja izmaiņas par vēlamām. Konsensa mobilizācija pārliecināja dalībniekus, ka sociālais protests ir vajadzīgs vēlamo sociālo pārmaiņu sasniegšanai. Ar konsensa mobilizāciju tika panākta kopīga izpratne par vēlamo sabiedrisko labumu, kustības stratēģiju, konfrontācijas ar oponentiem taktiku un sasniedzamajiem rezultātiem.

- atšķirībā no iepriekšējām reizēm, dalībnieki ticēja, ka vēlamais rezultāts ir sasniedzams. Strukturālais konteksts mainījās pozitīvā virzienā (piemēram, režīma struktūra kļuvusi atvērtāka, tādējādi pazeminot izmaksas, kas saistās ar dalības riskiem¹⁰⁹); barjeras dalībai pazuda vai mazinājās un/vai motivācija palielinājās;

- atšķirībā no iepriekšējām reizēm, dalībnieki ticēja, ka viņu līdzdalība ir nepieciešama, lai sasniegtu vēlamās pārmaiņas. Viņiem bija lielākas cerības uz:

- citu cilvēku dalību,
- panākumu gūšanu, kas varētu būt saistīta ar prognozējamo dalībnieku skaitu,
- potenciālie dalībnieki ticēja, ka viņu personiskā artava ir noderīga un nepieciešama.

Šis ir masu izskaidrojums (*bottom-up approach, mass explanation*).

Abi argumenti izklausās ticami (*plausible*). Uz to bāzes formulēšu resursu mobilizācijas hipotēzes sadaļā 2.7.5.

2.7.2. Politisko iespēju teorija un tās pielietojums darbā

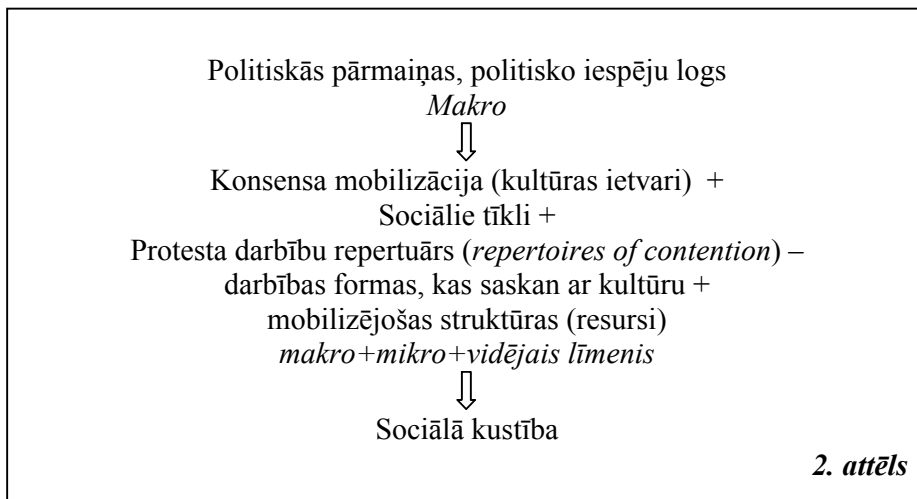
Politisko iespēju teorija pielieto strukturālo pieeju, lai izskaidrotu sociālo kustību rašanos. Tā nenoliedz konsensa mobilizācijas un resursu svarīgumu, bet neapraksta saistītus mehānismus. Šī teorija papildina resursu mobilizācijas teoriju ar diviem pamata elementiem: politiskām iespējām un sociāliem tīkliem kā mobilizāciju veicinošiem faktoriem.

Šī pieeja fokusējas uz diviem analīzes līmeņiem: makro un vidējo līmeni. Kas attiecas uz makro līmeni, tieši apstākļu maiņa (*shift in the conditions*) jeb jauni politisko iespēju logi

¹⁰⁹ Sk. Karklins, R., Petersen, R. *Decision Calculus of Protesters and Regimes: Eastern Europe 1989*. Journal of Politics, Vol.55, No.3, 588 – 614 (1993).

izskaidro protesta kustības parādīšanās brīdi. Protesta pastāvīgums ir atkarīgs no vidējā līmeņa faktoriem.

Protesta uzturēšanai ir būtiski, lai dalībnieku darbības būtu balstītas uz blīviem sociāliem tīkliem un komunikācijas infrastruktūru, kas savukārt balstās uz kultūras ietvariem, kuri būtu orientēti uz darbībām un konsensu (*consensual and action-oriented cultural frames*):

Atbildot uz jautājumu, kāpēc krievvalodīgā minoritāte izveidoja protesta kustību pret izglītības politiku un neizveidoja – pret pilsonības un valodas politiku, politisko iespēju teorētiski izvirzītu divus skaidrojumus:

1. Izglītības reformas gadījumā parādījās strukturālās iespējas (iespēju logi), kas vājināja protestētāju oponentu pozīcijas un palielināja viņu panākumu gūšanas izredzes;
2. Izglītības reformas gadījumā protests bija ilgstošs, jo tas balstījās uz blīviem sociāliem tīkliem, kā arī uz darbībām un konsensu orientētiem kultūras ietvariem.

Abi argumenti varētu būt pamatoti. Uz to bāzes sadaļā 2.7.5. formulēšu politisko iespēju hipotēzi.

2.7.3. Kulturālisma/sociālās psiholoģijas teorija un tās pielietojums darbā

Šī teorija pielieto sociālās psiholoģijas pieeju, lai izskaidrotu indivīdu iesaistīšanos sociālā kustībā. Teorija ņem vērā iepriekšējo pētījumu atziņas, integrējot resursu, racionālās izvēles, iespēju un tīklu faktoros savā mobilizācijas modelī. Taču īpašu uzmanību tā

pievērš tam, kā kustības konstruē un komunicē jēgas (*construct and provide meanings*). Tā papildina mobilizējošo faktoru klāstu ar priekšstatu par ietvaru konstruēšanu (*framing*) kā faktoru, kas ietekmē mobilizācijas procesu.

Ietvaru konstruēšana iekļauj sevī pastāvošo sociālo nosacījumu interpretāciju un reprezentāciju veidā, kas pārliecina potenciālos kustības dalībniekus par to, ka sociālās pārmaiņas ir vēlamas (diagnostiskie ietvari - *diagnostic framing*), iespējamās (prognostiskie ietvari - *prognostic framing*) un viņu līdzdalība ir nepieciešama, lai sasniegtu vēlamo mērķi (motivējošie ietvari - *motivational framing*). Šo diagnostisko, prognostisko un motivējošo ietvaru kombinācija "pārvērš viegli jūtamam un nenoformulētu neapmierinātību skaidri formulētā aizvainojumā un iedvesmo cilvēkus pievienoties kustībai ar nolūku mainīt pastāvošo kārtību."¹¹⁰

Kultūras ietvari būs efektīvi, ja:

- tie saskan ar kustības mērķa auditorijas dzīves pieredzi;
- strukturālais konteksts ir labvēlīgs;
- robežu veidošanas (*boundary construction*) process ir veiksmīgs.

Šī teorija vērš uzmanību uz diviem analīzes līmeņiem:

- makro – konsensa veidošana, panākot kopīgu izpratni par situāciju. Tas saistās ar kustības mērķiem – veidot konsensa potenciālu – indivīdu grupu ar kopīgu identitāti un kopīgiem mērķiem.
- mikro – konsensa mobilizācija, kas sastāv no apzinātiem centieniem izplatīt sociālā aktora viedokli noteiktā sabiedrības daļā. Tas saistās ar līdzekļiem – protesta potenciālu, t.sk. vēlēšanos iesaistīties un piekopt nekonvencionālas politiskās uzvedības formas.

¹¹⁰ McVeigh, R., Myers, D. J., Sikkink, D. *Corn, Klansmen, and Coolidge: Structure and framing in social movements*. Social Forces, Vol.83, No.2, 653-690 (2004), p. 655.

Shematiski to varētu attēlot šādi:

Jautājumu, kāpēc krievvalodīgā minoritāte izveidoja protesta kustību pret izglītības politiku un neizveidoja – pret pilsonības un valodas politiku, sociālās psiholoģijas teorētiski skaidrotu ar veiksmīgu ietvaru veidošanu un pielietošanu no līderu puses:

1. Izglītības reformas gadījumā:

- līderu formulētie ietvari saskanēja ar potenciālo dalībnieku dzīves pieredzi;
- strukturālais konteksts bija labvēlīgs;
- tika veiksmīgi izveidota robeža starp kustības mērķa auditoriju un kustības oponentiem.

2. Izglītības reformas gadījumā konstruētie ietvari pārliecināja potenciālos dalībniekus, ka sociālās izmaiņas ir vēlamas, iespējamās un viņu [nekonvencionālā] dalība ir nepieciešama, lai panāktu vēlamās pārmaiņas. Elites izskaidrojums, pieeja „no augšas uz apakšu” (*top-down approach, elite explanation*).

Uz šo argumentu pamata sadaļā 2.7.5. formulēšu vēl vienu no darba hipotēzēm.

2.7.4. Sociālo tīklu ietekmes modelis un tā pielietojums darbā

Sociālo tīklu ietekmes teorija iekļauj kultūru, struktūru un racionalitāti savā sociālās kustības rašanās modelī, mēģinot sintezēt dažādas pieejas dažādiem noturīga kolektīva protesta aspektiem. Tā balstās nevis uz faktoriem vai mainīgajiem, bet uz procesiem un mehānismiem, būtiski nepapildinot iepriekšējās teorijas. Šīs pieejas teorētisku koncentrēšanās uz sociālajiem tīkliem kā komunikatīvās mijiedarbības procesiem, ko nosaka kultūra un struktūras, pati par sevi nav jauna. Tie paši autori daudz uzmanības ir veltījuši šim aspektam, attīstot politisko iespēju teoriju. Vienīgais jauninājums ir tēze par mobilizējošo struktūru pārņemšanu sociālās kustības nolūkos tai vietā, lai norādītu uz iepriekš pastāvošām mobilizācijas struktūrām. Taču arī tas tikai nedaudz modificē resursu mobilizācijas teoriju. Saskaņā ar šo pieeju nosacījumi makro līmenī veido mobilizācijas potenciālu un aktivizē potenciālos dalībniekus, ietekmējot vidējo un mikro līmeni: organizācijas, resursus un aizvainojumus. Šo modeli var attēlot šādi:

Es lietoju šo pieeju, lai pārformulētu hipotēzi, kas balstās uz resursu mobilizācijas teorijas, norādot, ka sociālās kustības ne vienmēr obligāti veido mobilizācijas struktūras no jauna. Potenciālie dalībnieki un kustību līderi var pārņemt jau esošās struktūras mobilizācijas nolūkos. Šo pieeju var izmantot arī, lai izveidotu pētījuma plānu (*research design*). Pētījumā izmantoju tieši retroduktīvo pētniecisko stratēģiju, kas ļauj izvērtēt faktoru kombinācijas, mehānismus un procesus noteiktā kontekstā, neaprobežojoties ar atsevišķu mainīgo identificēšanu.

2.7.5. Darba hipotēzes

Balstoties uz pastāvošajām sociālo kustību teorijām, var noformulēt piecas hipotēzes jeb pieņēmumus attiecībā uz iespējamajiem skaidrojumiem:

H_1. Pirms izglītības reformas minoritātei nebija resursu un organizācijas, kas būtu nepieciešami mobilizācijai un protesta uzturēšanai.

H_2. Izglītības reformas gadījumā ieguvumi no dalības pārsniedza zaudējumus potenciālo dalībnieku skatījumā (masu izskaidrojums, pieeja „no apakšas uz augšu”).

H_3. Minoritāte bija spējīga izveidot protesta kustību pret izglītības reformu, pateicoties izmaiņām starptautiskajā un/vai iekšpolitiskajā kontekstā, kas palielināja tās panākumu gūšanas izredzes (elites izskaidrojums, pieeja „no apakšas uz augšu”).

H_4. Izglītības reformas gadījumā protests bija noturīgs, jo tas balstījās uz blīviem sociāliem tīkliem un komunikācijas infrastruktūru.

H_5. Izglītības reformas gadījumā sociālā kustība balstījās uz kultūras ietvariem, kas būtu orientēti uz konsensa veidošanu un aktīvām darbībām.

3. ETNISKO MINORITĀŠU KUSTĪBU RAŠANĀS TEORIJAS

Etnisko minoritāšu kustības parasti skata etnisko konfliktu kontekstā kā etnisko mobilizāciju - vienu no etniskā konflikta fāzēm. To pēta konflikta ietvaros, jo etniskā grupa mobilizējas pret valsti, kas asociējas ar citu etnisko grupu, vai - konkrēti pret citu etnisko grupu, kurai ir adresēts protests. Etniskās mobilizācijas pieeja attīstījās paralēli sociālo kustību teorijai un pārklājumam praktiski nav. Šeit skatīšu etniskās mobilizācijas teorijas uzreiz to pielietojumā manam darba jautājumam, izdarot secinājumus par to, vai tās papildina sociālo kustību teorijas, apgāž tās vai nedod neko jaunu.

3.1. Etniskās mobilizācijas teoriju attīstības konteksts un tā epistemoloģiskā ietekme

Etniskās mobilizācijas teorijas nevar skatīt atrauti no to attīstības konteksta. Šeit apskatīšu, kā un kāpēc veidojas dažādas pieejas etniskās mobilizācijas problemātikai: to tendences un attīstības konteksta epistemoloģisko ietekmi.

Ieskats etnisko konfliktu teorijas attīstības tendencēs ļauj izprast, kādu faktoru ietekmē un uz kāda pamata ir veidojusies mūsdienu izpratne par etnisko grupu mobilizāciju. Tas ļauj saskatīt būtiskus ierobežojumus šīs izpratnes pilnīgākai attīstībai, kuri dabiski izriet no izziņas gaitas loģikas. Ir nepieciešams izprast etniskās mobilizācijas teorijas nepilnības un „baltos plankumus”, lai izvairītos no šo ierobežojumu negatīvās ietekmes uz etnisko kustību izpēti šajā darbā.

Tādas teorijas meklējumi, kura varētu izskaidrot etniskās mobilizācijas un etnisko konfliktu būtību, specifiku un attīstības dinamiku, ir aizsākušies pagājušajā gadsimtā. Mobilizācijas cēloņus pētīja saistībā ar dažādiem aktuāliem procesiem un notikumiem (jaunu valstu veidošanās procesi, nacionālisma uzplaukums, vardarbīgie etniskie konflikti) dažādu disciplīnu ietvaros. Etniskuma lomas problemātika sociālajos konfliktos nodarbināja sociologu, psihologu, vēsturnieku un politikas zinātnieku prātus. Zināmā mērā arī mūsdienās šo dažādo disciplīnu pārstāvji, mēģinot tuvoties etniskās mobilizācijas pilnīgākai izpratnei, izvēlas katrs savu ceļu.

50. un 60. gados šī problemātika saistīja zinātnieku uzmanību sakarā ar etnisko faktoru pēckoloniālo valstu iekšējos konfliktos un nāciju veidošanās procesiem valstīs, kuras nesen ieguvušas neatkarību¹¹¹. Tapa vairāki politizētu etnisko attiecību pētījumi¹¹². Turpmākie vardarbīgie konflikti Āfrikā deva impulsu jauniem pētījumiem, kas atklāja šādus etnisko mobilizāciju izraisošus faktorus: valstu zemais ekonomiskās attīstības līmenis, etnisko manipulatoru mērķtiecīga darbība un jauno politisko elitu savstarpēja konkurence. 1980. gados „atdzimušā” etniskuma aktualizācija Eiropas un Ziemeļamerikas politiskajā dienaskārtībā (Basku zeme, Ziemeļīrija, Kvebeka u.c.) lika pārskatīt un papildināt priekšstatus par konfliktu avotiem un attīstības loģiku. Zinātniskais redzeslauks etnisko konfliktu jomā sāka ātri paplašināties. Konfliktu izzināšana turpinājās vairākos virzienos: resursu neviendabīgais sadalījums kā konfliktu avots, etnisko grupu mobilizācijas stadijas, institucionālie konfliktu risinājumi¹¹³. Šajā laikā attīstās arī sociālās identitātes teorija, integrējot sociālās psiholoģijas atklājumus starpgrupu konfliktu pētījumos¹¹⁴.

1990. gadi iezīmējās ar aukstā kara beigām un jaunas starptautiskās kārtības veidošanos, kā arī ar jauniem, vēl nebijušas intensitātes un mēroga asiņainiem etniskiem konfliktiem Ruandā, Dienvidslāvijā, Burundi un virknē citu valstu. Etnisko konfliktu pētnieki ieguva plašu empīrisko materiālu, kā arī starptautisko organizāciju pasūtījumus, kuru mērķis bija rast atbildi uz lietišķu jautājumu: kā ir iespējams pārtraukt masu vardarbību ar etniskiem lozungiem. XX gadsimta beigās XXI gadsimta sākumā etniskos konfliktus atzīst par vienu no galvenajiem miera izaicinājumiem pasaulē¹¹⁵. Rodas jauni šai problemātikai veltīti žurnāli (*Nationalism and Ethnic Politics*, *Nations and Nationalism*, *Journal of Peace Research*, *Journal of Conflict Resolution* u.c.) Parādās fundamentāli darbi, kas kļūst par

¹¹¹ Wimmer, A. in Goldstone, R.J., Horowitz, D.L., Joras, U., Schetter, C. (eds.) *Facing Ethnic Conflicts. Towards a New Realism*. Oxford : Rowman and Littlefield Publishers, 2004, p. 9.

¹¹² Piemēram, Geertz, C. *Old Societies and New States: The Quest for Modernity in Asia and Africa*. New York : The Free Press of Glencoe (Macmillan), 1963; Young C. *Politics in the Kongo: Decolonization and Independence*. Princeton, New York : Princeton University Press, 1965; Barth F. *Ethnic Groups and Boundaries*, London : George Allen&UNWIN, 1970.

¹¹³ Sk., piemēram: Smith, D. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Basil Blackwell, 1987; Grofman, B., Lijphart A. (eds.). *Electoral Laws & Their Political Consequences*. New York: Agathon Press, 1986; Horowitz, D.L. *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley: University of California Press, 1985.

¹¹⁴ Sk. Tajfel, H., Turner, J. C. *An Integrative Theory of Intergroup Conflict*. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey, CA: Brooks-Cole, 1979.

¹¹⁵ An Agenda for Peace. Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping. A/47/277 - S/24111, 17 June 1992, para.11

klasiku šajā nozarē¹¹⁶, visaptverošas globālās etnisko konfliktu datubāzes un monitoringa sistēmas, kas ļauj novērtēt etniskās mobilizācijas un etnisko konfliktu eskalācijas mērogu. Pārskatot etniskās mobilizācijas izpētes tendences, var atzīmēt trīs aspektus. Pirmkārt, etniskās mobilizācijas izpēte attīstījās sporādiski un reaktīvi, mēģinot *post factum* izskaidrot konkrētu etnisko konfliktu rašanos un specifiku un vispārināt secinājumus uz pārējiem konfliktiem. Tā, pētot konfliktus pēckoloniālajās valstīs, veidojās secinājumi par ekonomiskās un politiskās atkarības un materiālo resursu trūkuma svarīgu lomu. Reaģējot uz konfliktu Dienvidslāvijā un citiem asiņainiem notikumiem, tika stiprinātas cilvēktiesības, demokratizācijas un multikulturālisma idejas. Etnisko konfliktu iespējamība demokrātijās faktiski netiek pētīta, aprobežojoties ar demokrātijas ieviešanu un stiprināšanu kā galveno recepti pret karu. To var skaidrot ar iepriekšējo pieredzi – demokrātijas būtībā nepazīst vardarbīgus iekšējos etniskos konfliktus. Līdz ar to arī jautājums par etnisko grupu mobilizāciju demokrātijas ietvaros palika novārtā.

Otrkārt, pilnīgākas etniskās mobilizācijas teorijas izveidi sarežģī dažādu disciplīnu noslēgšanās savā zinātniskā laukumā. Psihologi, sociologi un politikas zinātnieki izolēti pēta etniskos konfliktus no dažādiem skatu punktiem. Ja vēl 1990. gados bija vērojami mēģinājumi integrēt psihologu atziņas politikas zinātnes teorijā, tad pašlaik etnisko konfliktu izpēte ir „izaugusi”, nostiprinājusies kā atsevišķa nozare ar savu terminoloģiju un turpina attīstīties autonomi. Dominē vienkāršota pieeja konfliktiem pēc shēmas „faktors-rezultāts”. Piemēram, izplatīts ir viedoklis, ka valsts struktūru sabrukums vai režīmu maiņa izprovocē etnisko mobilizāciju. Rodas iespaids, ka tas notiek automātiski, jo mehānisms, kādā veidā tas notiek, paliek neskaidrs. Uz šī konstruktīvistu fona izceļas Rodžera Petersena (Roger Petersen)¹¹⁷ darbs, kurā autors pievēršas emociju nozīmei konfliktos. Ir daudz pieņēmumu par to, kas var izraisīt etnisko karu, bet nav etniskās mobilizācijas modeļa, kas parādītu kara cēloņu un apstākļu mijiedarbības dinamiku.

Treškārt, priekšstati par etniskās mobilizācijas loģiku tradicionāli ir balstījušies uz notikušo etnisko konfliktu mācībām. Attiecīgi tie bija ļoti lietišķi un praktiski virzīti un tika pārskatīti pēc katra jauna konflikta. Joprojām nav izdibinātas vispārējas

¹¹⁶ Piemēram, Horowitz, D.L. *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley: University of California Press, 1985; Gurr, T. *Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflicts*. Washington: United States Institute for Peace Press, 1993; Laitin, D.D. *Identity in Formation. The Russian-Speaking Populations in the Near Abroad*. London: Cornell University Press, 1998; Brubaker, R. *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

¹¹⁷ Petersen, R. *Understanding Ethnic Violence: Fear, Hatred, and Resentment in Twentieth Century Eastern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, Cambridge Series on Comparative Politics, 2002.

likumsakarības un trūkst detalizētu etniskās mobilizācijas procesu un mehānismu aprakstu.

3.2. Ar ko atšķiras etnisko minoritāšu kustības no citām sociālajām kustībām?

Jau ilgstoši pastāv divas atšķirīgas pieejas – vienas pieejas piekritēji redz etniskās grupas kā cieši saliedētas, noturīgas kopienas, kas tiecas uz etnocentrismu un konfliktu, ir naidīgas pret citādiem. Otras pieejas piekritēji redz šīs grupas kā sociāli konstruētas, ar solidaritāti, kas balstās uz materiāliem ieguvumiem, un izšķiras par labu konflikta uzvedību tikai tad, ja tas ir izdevīgi.
Donalds L. Horovics (Donald.L. Horowitz)¹¹⁸.

Atslēgvārds apskatāmajā tēmā ir etniskā minoritāte. Minoritātes jēdzienu nosaka gan objektīvi, gan subjektīvi elementi. Starp objektīvajiem ir etniskie, reliģiskie un lingvistiskie raksturojumi jeb pazīmes, kas atšķir minoritāšu pārstāvjus no vairākuma. Otrais ir skaitliskais kritērijs: minoritāte ir skaitliski mazāka par vairākumu. Ja runa ir par subjektīvajiem faktoriem, tad par minoritātēm var uzskatīt iedzīvotāju grupas, kas vēlas saglabāt savu atšķirīgu identitāti (*hold on to a separate identity*) kopā ar citiem grupas locekļiem (*in community with the other members of the group*). Kā atzīmē Kristīne Henrarde (Kristin Henrard)¹¹⁹, pats fakts, ka grupa vienkārši turpina pastāvēt bez īpašām izmaiņām, ir jāuzskata par pietiekamu, lai apliecinātu šādu vēlēšanos.

Šajā darbā izmantoju K. Henrardes definīciju¹²⁰: „Minoritāte ir iedzīvotāju grupa, kas pēc savām etniskām, reliģiskām un/vai lingvistiskām pazīmēm atšķiras no pārējiem iedzīvotājiem, kas ir nedominējoša, skaitliski mazāka nekā pārējo iedzīvotāju kopums un kas vēlas saglabāt savu atšķirīgo identitāti”. Līdzās jēdzienam *minoritāte* tādā pašā nozīmē izmantoju jēdzienu *mazākumtautība*.

Debates par etniskuma būtību un lomu mobilizācijas procesā turpinās. Nosliece uz vienu vai otru pieeju etniskumam nosaka mobilizācijas aspektus un pat iemeslus, kurus pētnieki

¹¹⁸ Horowitz, D. L. *Structure and Strategy in Ethnic Conflict*. Paper prepared for the Annual World Bank Conference on Development Economics, Washington, D.C., April 20–21, 1998: <http://www.insumisos.com/lecturasinsumisas/horowitz%20conflicto%20etnico.pdf> (skatīts 15.02.2009), p. 5.

¹¹⁹ Henrard, K. *The Interrelationship between Individual Human Rights, Minority Rights and the Right to Self-Determination and Its Importance for the Adequate Protection of Linguistic Minorities*. The Global Review of Ethnopolitics. Vol.1., No.1., September 2001, p. 41.

¹²⁰ Ibid, p. 43.

akcentē kā svarīgākos. Šo atšķirību apskats ļauj izprast, kā veidojās mūsdienu teorētiskās pieejas etniskās mobilizācijas problemātikai.

Var izdalīt divas pamata pieejas etniskā faktora lomai mobilizācijas procesā. Vienas pieejas piekritēji uzskata, ka „pirms indivīds kļūst par sabiedrības vai nācijas locekli, viņam/viņai jau ir kopīgās izcelsmes sajūta vai vienkārši piederības pie „savējiem” apzināšanās”¹²¹. Etniskumu viņi traktē kā sākotnēju dabisku „instinktīvu impulsu”, kas ir katra cilvēka ģenētiskajā kodā. Etniskās grupas ir askriptīvas, saliedētas vienības, kas pastāv ilgstoši, sliecas uz etnocentrismu, ir pēc savas dabas naidīgas pret citiem (grupai nepiederošajiem) un cenšas dominēt pār viņiem. Šīs pieejas ietvaros etniskums ir tiešs konflikta avots, un konflikts ir nenovēršams: etniskās grupas ir predisponētas konfliktu izraisīšanai uzvedībai, kas ir balstīta emocijās. Etnisko grupu locekļu „organiskā solidaritāte” sakņojas asins, kultūras un vēstures kopībā. Tas padara konfliktu vienas grupas iekšienē par gandrīz neiespējamu un izskaidro gatavību upurēties grupas vārdā.

Šī ir primordiāla pieeja, bet D. Horovics to sauc par „cietu” (*hard*), ņemot vērā tās priekšstatu par grupas iekšējo saistību un piederības dabu un konflikta uzvedības motivāciju. Starp zinātniekiem, kas pilnveidoja šādu etnisko grupu skatījumu, norādot, ka etniskums ir etniskās grupas locekļu kultūras kopība ar objektīviem piederības rādītājiem/raksturojumiem (teritorija, valoda, ekonomika, reliģija un pat psiholoģija), ir Entonijss Smits (Anthony Smith), Volkers Konors (Walker Connor), Klifords Ģircs (Clifford Geertz)¹²².

Ja primordiālisti apgalvo, ka etniskums ir dziļi iesakņojusies identitāte un kultūra un tādējādi tas mūžīgi būs politiskās dzīves neatņemama sastāvdaļa, tad Rodžers Brubakers (Roger Brubaker) un vairāki citi politikas zinātnieki apstrīd šo tēzi. Viņi norāda, ka etniskums ir tikai viena no iespējamām politiskās solidaritātes un konflikta interpretācijām un to bieži izmanto politiskie aktieri savos nolūkos tad, kad apstākļi padara etniskās kārts izspēli izdevīgu¹²³. Etniskums tiek izmantots sociālās mobilizācijas, konkurentu

¹²¹ Greenberg, S.B. *Race and State in Capitalist Development: Comparative Perspectives*. New Haven : Yale University Press, 1980, p.14.

¹²² Smith, D. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford : Basil Blackwell, 1987;
Smith, A.D. *The Ethnic Origins of Nations*; Connor, W. *The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy*. Princeton : Princeton Univ. Press, 1984; Geertz, C. *The Interpretation of Cultures*. New York : Basic Books, 1973.

¹²³ Sk. R. Brubaker in Goldstone R.J., Horowitz D.L., Joras U., Schetter C. (eds.) *Facing Ethnic Conflicts. Towards a New Realism*. Oxford : Rowman and Littlefield Publishers, 2004, p. 34-53.

pārvarēšanas, sociālās kontroles un dominēšanas labad¹²⁴. Etniskumam kā sociālajam fenomenam neesot bioloģiska pamata, tas „ir kultūras atšķirību sociālās organizācijas forma”¹²⁵. Etnisko grupu robežu noteikšana arī ir problemātiska. Solidaritāte grupā balstās uz ieguvumiem (*rewards*) no dalības tajā, bet predisponējums uz konflikta uzvedību izriet no grupas locekļu individuālām interesēm un viņu stratēģiskā aprēķina. Tas padara grupas par salīdzinoši viegli manipulējamām un konfliktu par nenovēršamu tikai tik tālu, ciktāl ir neizbēgama šo stratēģisko interešu sadursme. Kā atzīmē Vladimirs Streļeckis (Владимир Стрелецкий), „Etniskiem aizspriedumiem, stereotipiem, etnofobijām nav ne iracionāla, ne primordiālistiska pamata. Gluži otrādi, tie ir konkrētu sociālo, ekonomisko, politisko procesu un apstākļu rezultāts...”¹²⁶.

Savos pēdējos darbos R. Brubakers apšaubā etnisko grupu eksistenci, norādot, ka par etniskumu jādomā nevis grupu kategorijās, bet kognitīvo shēmu, organizācijas formu, politisko un kultūras projektu kategorijās¹²⁷. Etniskās grupas ir nevis fakts, bet process, „notikums”. „Etniskās grupēšanas” (*ethnic groupness*) projektus vada etniskie uzņēmēji, kam ir izdevīga grupu rašanās (vismaz cilvēku apziņā) un konsolidācija. Viņi rada etniskās grupas, pārlicinot cilvēkus, ka šādas grupas reāli pastāv. Turklāt grupu saliedētība, vienreiz sasniedzot augstu līmeni, nesaglabājas „pēc inerces”. Ja etniskie uzņēmēji pastāvīgi to neuztur, „izmantojot specifiskus sociālus un kognitīvus mehānismus, tai ir tendence vājināties, jo ikdienišķas intereses izvirzās priekšplānā... rutinizācijas rezultātā”¹²⁸.

Šī ir instrumentāla pieeja, ko D. Horovics sauc par „mīksto” (*soft*), piebilstot, ka primordiālisti redz piederību etniskai grupai kā kaut ko tādu, kas ir veidots no akmens, toties šīs pozīcijas aizstāvji to redz kā taisītu no mīklas¹²⁹.

Primordiālistisms etnisko solidaritāti skaidro ļoti vienkārši: kopīga valoda, rase, kultūra u.c. ir pietiekams sociālās solidaritātes pamats. To nosaka etnisko grupu daba un etniskuma

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Barth, F. *Ethnic Groups and Boundaries*, London: George Allen&UNWIN, 1970, p. 68.

¹²⁶ *Идентичность и конфликт в постсоветских государствах*. Ред. Олкотт, М.Б., Тишков, В., Малашенко, А. Москва: Центр Карнеги, 1997, 229 стр.

¹²⁷ Horowitz, D.L. *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley : University of California Press, 1985, p. 38.

¹²⁸ Goldstone, R.J., Horowitz, D.L., Joras, U., Schetter, C. (eds.) *Facing Ethnic Conflicts. Towards a New Realism*. Oxford : Rowman and Littlefield Publishers, 2004, p. 45.

¹²⁹ Horowitz, D. L. *Structure and Strategy in Ethnic Conflict*. Paper prepared for the Annual World Bank Conference on Development Economics, Washington, D.C., April 20–21, 1998: <http://www.insumisos.com/lecturasinsumisas/horowitz%20conflicto%20etnico.pdf> (skatīts 15.02.2009), p. 7.

primordiālais raksturs. Taču šāda transcendentāla solidaritāte ir uzskatīta par pietiekamu arī kolektīvo darbību uzsākšanai pret citu etnisko grupu. Turklāt primordiālisms neņem vērā to, ka identitātes (arī etniskās) nemaz nav nemainīgas, un tādējādi arī etniskās solidaritātes pamats ir apšaubāms. Etnisko grupu izzušana un jaunu grupu rašanās arī nopietni iedragā primordiālisma pamatpostulātus.

Tas noveda pie instrumentālās pieejas etniskumam triumfa. Daudzi pētnieki vairs pat nepiemin primordiālismu kā alternatīvu skatījumu: „Grupās elements, kā arī fakts, ka konflikti ir instrumentāli, parasti ar politiskiem mērķiem, atšķir vardarbīgo konfliktu no noziedzības...”¹³⁰. Tomēr šis optimisms attiecībā uz instrumentālisma uzvaru ir priekšlaicīgs. Kas nosaka etnisko uzņēmēju pūliņu efektivitāti? Kāpēc etniskās grupas seko „etniskiem manipulatoriem”? Valērija Tiškova (Валерий Тишков) vārdiem, „nacionālisma retorika un aicinājumi kalpot nācijai neietekmē ideāli racionālu subjektu”¹³¹. Atbilde ir acīmredzama: cilvēks nav pilnīgi racionāla būtne. Šo atziņu ir grūti iekļaut instrumentālisma paradigmā.

Kā atzīmē D. Horovics, „šo pieeju atšķirībām ir jāpiekāpjas jaunas sintēzes priekšā. Tā pamatots uz etniskuma kā spēcīgās *Gemeinschaft* piederības, kura var veicināt gan emocionālas, gan aprēķinā balstītās darbības”¹³². Viņš pats plaši neattīsta šo sintēzi, iezīmējot tikai principiālu pieeju primordiālisma un instrumentālisma integrācijai: katrs no tiem ļauj izprast kādu konkrētu etniskās mobilizācijas aspektu, līdz ar to etniskuma fenomenu var izskaidrot ar šo „neatkarīgo mainīgo dažādām konfigurācijām”¹³³. Sintezētās pieejas detalizētāka izstrāde ļautu atbildēt uz jautājumu par to, vai etniskās grupas ir vieglāk mobilizējamas, salīdzinot ar citām sociālajām grupām (*vai etniskā faktora ieviešana ir operacionāla*).

Šajā darbā lietoju D. Horovica etniskuma koncepciju. Viņa izpratnē etniskums ietver sevī trīs komponentus. Tie ir raksturojumi, kas atšķir konkrētu etnisko grupu no citām etniskām grupām (genotips, ticība, valoda, izcelsme vai koncentrācija noteiktā reģionā),

¹³⁰ Hampson, F. O., Malone, D. M. (eds.) *From Reaction to Conflict Prevention. Opportunities for the UN system*. Boulder : Lynne Rienner Publishers, 2002, p. 48.

¹³¹ *Идентичность и конфликт в постсоветских государствах*. Ред. Олкотт, М.Б., Тишков, В., Малашенко, А. Москва : Центр Карнеги, 1997, 34 стр.

¹³² Horowitz, D. L. *Structure and Strategy in Ethnic Conflict*. Paper prepared for the Annual World Bank Conference on Development Economics, Washington, D.C., April 20–21, 1998: <http://www.insumisos.com/lecturasinsumisas/horowitz%20conflicto%20etnico.pdf> (skatīts 15.02.2009),

p. 8.

¹³³ Ibid.

grupas solidaritātes izjūta un kontakti ar citām grupām, kas veido un uztur „etnisko robežu” (*ethnic boundary*). Etniskums ir definēts kā ideja par piederību vienai grupai, kas balstās uz mīta par kopīgo izcelsmi un priekšstatu par savu atšķirīgumu. Tagad aplūkosim dažus etniskuma aspektus sociālās identitātes teorijas ietvaros, kas ir svarīgi šī darba kontekstā saistībā ar etniskumu:

- Etniskums ir viena no iespējamām sociālās organizācijas formām. Etnisko lojalitāti izskaidro spēcīga līdzības sajūta (*strong sense of similarity*), kas sakņojas uzskatos par ģenētisko radniecību¹³⁴. To veicina arī kopīgā kultūra, kas parasti tiek uztverta kā etniskās grupas imanents raksturojums, nevis socializācijas un vēsturiskās attīstības rezultāts (kopīga valoda, tradīcijas, apdzīvotā teritorija, kopīga izcelsme utt.). Tas savukārt ļauj grupas pārstāvim uzskatīt, ka viņam/ai ir īpašības, kas zināmā mērā raksturo visu sociālo grupu.

- Tas veicina individuālo identitāšu „iegremdēšanu” (*submergence*) kolektīvajā identitātē, sekmē favorītismu pret savas grupas locekļiem un padara par iespējamu upurēšanos viņu labad¹³⁵. Egocentrisms motivē cilvēkus būt labvēlīgākiem pret tiem, kas viņiem ir līdzīgi. Šo parādību etnisko grupu attiecību kontekstā pieņemts uzskatīt par etnocentrismu.

- Piederība pie etniskās grupas ir atkarīga no ārējā priekšraksta un zināmā mērā arī paša izvēles (*ascription and self-ascription*). Tikai pēc tam, kad indivīdi piekrīt priekšstatiem par to, kas ir etniskā grupa, vai ir spiesti pieturēties pie šāda priekšstata, pakļaujoties ārējam spiedienam, viņi sāk darboties uz šo priekšstatu pamata, bet etniskums iegūst organizatoriskās un institucionālās atšķirības¹³⁶.

- Centrālais moments etniskuma pētīšanā ir etniskā robeža, jo tieši robežas nosaka grupas, nevis kultūras materiāls, kuru tās satur¹³⁷. Primāra nozīme ir tikai tādām kultūras īpašībām, kuras tiek izmantotas, lai marķētu grupas robežas un grupu atšķirības, nevis priekšstatiem par grupas kultūras tradīcijām. Taču grupai bieži var būt arī kāds kopīgs

¹³⁴ Sk. Horowitz, D.L. *The Deadly Ethnic Riot*: Berkeley: University of California Press, 2002.

¹³⁵ *Ibid.*, p. 47.

¹³⁶ *Идентичность и конфликт в постсоветских государствах*. Ред. Олкотт, М.Б., Тишков, В., Малашенко, А. Москва : Центр Карнеги, 1997, 21 стр.

¹³⁷ Sk. Jørgenson, B. D. *Ethnic Boundaries and the Margins of the Margin: in a Postcolonial and Conflict Resolution Perspective*. Paper for the Göteborg University, 2006: <http://www.gmu.edu/academic/pcs/jorgens.html> (sk. 23.05.2009).

simbols (armēņiem - 20. gs. sākuma genocīds, ebrejiem – holokausts, latviešiem – okupācija utt.). Šāda „identifikācijas ūnija parasti rodas uz viktimizācijas kompleksa pamata, tiek veicināta un saglabājas krīzes un ārējo draudu apstākļos”¹³⁸.

Kā redzam, etniskuma specifika sniedz plašākas iespējas grupām solidarizēties un mobilizēties kolektīvām darbībām, stiprinot indivīdu lojalitāti un emocionālo pieķeršanos etniskajām grupām. Tas padara etniskā faktora ieviešanu par operacionālu.

3.3. Etniskās mobilizācijas teorijas un to pielietojums darbā

Tāpat kā sociālo kustību literatūrā, arī etniskās mobilizācijas pētniekiem nav vienprātības par to, kā izskaidrot protesta kustību rašanos. Pastāv dažādas teorijas. Taču, turpinot analogiju ar sociālo kustību pieeju, arī šīs teorijas nav alternatīvas un savstarpēji izslēdzošas. Katrs nākošais solis etniskās mobilizācijas pētniecībā papildina un bagātina ar jaunām atziņām līdz šim pastāvošās teorijas. Atšķirība ir tāda, ka pētījumi par etnisko mobilizāciju ir orientēti uz praksi, ir vairāk sociāli, nekā socioloģiski, un teleoloģiski pēc savas dabas. Atšķirībā no sociālajām kustībām, etniskos konfliktus un etnisko mobilizāciju joprojām pēta ar nolūku izprast, kā tos var novērst vai pārtraukt, nevis teorētiski saprast, kā tie attīstās.

Kaut arī dažādi zinātnieki līdzīgi redz etniskās mobilizācijas cēloņus, katrs veido savu cēloņu klasifikāciju. Tādējādi visbiežāk pētnieki konstatē, ka ekonomiskā atkarība, nevienlīdzība vai demokrātijas trūkums sistemātiski noved pie etniskā protesta. T.R. Gurs norāda, ka mobilizācijas svarīgākais cēlonis ir apstākļu salīdzinoša jeb relatīva pasliktināšanās (*relative deprivation*) vai arī mērķtiecīga vienas grupas apstākļu pasliktināšana (*targeted deprivation*)¹³⁹. Pauls Koljērs un Ankija Heflere (Paul Collier, Anke Hoefler) apgalvo, ka „etniskie uzņēmēji” izraisa etnisko mobilizāciju¹⁴⁰, bet Džeimss D. Fīrons un Dēvids Leitins (James D. Fearon, David Laitin) konstatē, ka visbiežāk tieši nabadzība izraisa pilsoniskas sacelšanās, ieskaitot etniskās¹⁴¹. Petersens

¹³⁸ *Идентичность и конфликт в постсоветских государствах*. Ред. Олкотт, М.Б., Тишков, В., Малашенко, А. Москва : Центр Карнеги, 1997, 32 стр.

¹³⁹ Sk. Gurr, T.R. *Why Men Rebel*. New York : Princeton University Press, 1970.

¹⁴⁰ Collier, P., Hoefler, A. *Greed and grievance in civil war*. Oxford Economic Papers, Oxford University Press, vol. 56(4), pages 563-595, October (2004).

¹⁴¹ Fearon, J.D., Laitin, D.D. *Ethnicity, Insurgency, and Civil War*. American Political Science Review 97, 1 (Feb 2003), pp.75-90.

uzsver emociju (bailes, atriebības vēlme) lomu etniskās mobilizācijas procesā¹⁴². Viljams Zartmans (William Zartman) redz mobilizācijas cēloņus kā trīs faktoru kombināciju: vajadzības, ticība un alkatība („*Need, Greed and Creed*”)¹⁴³. Anna Marija Gardner (Anne-Marie Gardner) norāda četrus faktorus: nedrošība, nevienlīdzība, privātie pamudinājumi (motīvi), uzskati (*inequality, insecurity, private incentives, perceptions*)¹⁴⁴.

Šeit mans mērķis ir izdalīt atsevišķus etniskās mobilizācijas cēloņus, kā tie ir identificēti literatūrā, atdalot tos no faktoriem, kuri ietekmē etnisko kustību attīstības gaitu dažādos sociālajos kontekstos. Analizējot etniskās mobilizācijas literatūru, identificēju četras pamata teorijas par mobilizāciju izraisošiem faktoriem. Tās apskatot, izdarīšu secinājumus, kā un vai varu tās izmantot šajā darbā.

3.3.1. Civilizāciju sadursme

Šī ir primordiālā pieeja, ko attīstīja Samuels P. Hantingtons (Samuel P. Huntington)¹⁴⁵. Tā skaidro etniskus konfliktus un sacelšanos ar ģenētisko vai vēsturisko naidu, kas atražojas no paaudzes paaudzē, kā arī kultūru (civilizāciju) „nesavietojamību”. Līdzīgi kā resursu mobilizācijas teorijas piekritēji pieņem, ka aizvainojums pastāv (*grievances are assumed*), civilizāciju sadursmes teorētiķi vienkārši pieņem, ka etniskais naidis ir raksturīgs etniskām grupām. Mobilizācija sākas, kad notiek izmaiņas kontekstā (piemēram, spēku līdzsvars mainās, jo vājinās vai pazūd valsts kontrole). Tas nozīmētu, ka krievvalodīgā minoritāte vienmēr psiholoģiski bija gatava mobilizēties, bet tai nebija iespēju, jo apstākļi nebija labvēlīgi. Izglītības reformas gadījumā konteksts ir mainījies, kas arī noveda pie mazākumtautības mobilizācijas.

Šo pieeju neizmantošu darbā divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, tā tika daudz un pamatoti kritizēta¹⁴⁶. Arī krievvalodīgās minoritātes piemērs liecina: pieņēmums, ka etniskais naidis ir raksturīgs visiem minoritātes pārstāvjiem, neapstiprinās. Mobilizējās viena daļa no tiem, kurus tieši skāra izglītības reforma. Etniskās grupas vairākums palika pasīvs. Otrkārt, var

¹⁴² Petersen, R. *Understanding Ethnic Violence: Fear, Hatred, and Resentment in Twentieth Century Eastern Europe*. Cambridge : Cambridge University Press, 2002.

¹⁴³ W. Zartman in Goldstone R.J., Horowitz D.L., Joras U., Schetter C. (eds.) *Facing Ethnic Conflicts. Towards a New Realism*. Oxford : Rowman and Littlefield Publishers, 2004, p. 141.-160.

¹⁴⁴ A-M. Gardner in Hampson, F. O., Malone, D. M. (eds.) *From Reaction to Conflict Prevention. Opportunities for the UN system*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2002, p. 16.

¹⁴⁵ Huntington, S. P. *The Clash of Civilizations?* Foreign Affairs, Vol.72, No.3, 22-49 (1993).

¹⁴⁶ Sk. Piemēram, Berman, P. *Terror and Liberalism*. New York : W.W. Norton and Company, 2003; Sen A. *Identity and Violence: The illusion of destiny*. New York : W.W. Norton and Company, 2006.

vilkt paralēles ar politisko iespēju logu teoriju sociālo kustību pieejas ietvaros. Šī pieeja nepapildina iepriekš apskatītās un neļauj formulēt alternatīvas atbildes uz pētījuma jautājumu.

3.3.2. Konkurences teorijas

*Specifiska vērtīgo resursu un lomu sadale,
lielāko daļu piešķirot dominējošajai grupai,
ir etniskās politiskās mobilizācijas galvenais cēlonis.
Čārlzs C. Reigins (Charles C. Ragin)¹⁴⁷.*

Instrumentālisma piekritēji norāda, ka: „etnisko konfliktu saknes ir ārpus etniskām reālijām. Etniskums attiecas nevis uz konflikta būtību, bet uz konflikta formu, kad grupas organizējas pašas un/vai tiek mobilizētas uz etniskā principa pamata vai etniskās grupas vārdā”¹⁴⁸. Šāds skatījums raksturīgs trīs teorijām: modernizācijas teorijai, racionālās izvēles teorijai un relatīvā zaudējuma teorijai.

1. Modernizācijas teorija. Saskaņā ar šo teoriju mobilizācija liek cilvēkiem iekārot vienas un tās pašas lietas (kā materiālās, tā nemateriālās), kas noved pie cīņas par ierobežotiem resursiem¹⁴⁹. Etniskā politiskā mobilizācija sākas tad, ja etniskās grupas – dominējošā un subordinētā – sāk konkurēt savā starpā. Šādas konkurences saasināšanās ir īpaši raksturīga situācijām, kad iepriekš stabila darba vai kultūras nišu dalīšanu etnisko grupu starpā izjauc ekonomiskās pārmaiņas¹⁵⁰.

Šī teorija ievadīja ļoti svarīgu etnisko grupu konkurences par ierobežotiem resursiem elementu. Taču tās vājā puse ir nespēja izskaidrot, kāpēc mobilizācija sākas kādā noteiktā brīdī, pieļaujot, ka etniskā konkurence ir permanents process. Tāpēc neizmantoju šo teoriju savā darbā, jo līdzīgos apstākļos etniskā grupa reaģēja citādi – un tieši šī atšķirība uzvedībā ir jāizskaidro.

¹⁴⁷ Ragin, Ch. C. *The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Berkeley : University of California Press, 1987, p. 135.

¹⁴⁸ *Идентичность и конфликт в постсоветских государствах*. Ред. Олкотт, М.Б., Тишков, В., Малашенко, А. Москва: Центр Карнеги, 1997, 228 стр.

¹⁴⁹ Sk., piemēram: Melson, R., Wolpe, H. *Modernization and the Politics of Communalism: A Theoretical Perspective*. American Political Science Review 64:1112-1130 (1970); Tellis, A.J., Szyana, T.S., Winnefeld, J.A. *Anticipating Ethnic Conflict*. Santa Monica: Rand Corp., 1998; Olzak S. Nagel J. *Competitive Ethnic Relations*. Orlando FL : Academic Press, 1985.

¹⁵⁰ Ragin, Ch. C. *The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Berkeley: University of California Press, 1987, p. 136.

2. Racionālās izvēles teorija – Koljērs un Heflere¹⁵¹, kā arī Maikls Hekters¹⁵² (Michael; Hechter) norāda, ka etniskais protests sākas tad, ja potenciālo dalībnieku skatījumā ieguvumi no protesta pārsniedz zaudējumus. Etniskā mobilizācija ir izplatīts process, jo etniskajām grupām ir vieglāk pārvarēt t.s. solidaritātes trūkuma problēmu, kas sarežģī rekrutēšanas un mobilizācijas centienus. Etniskās grupas var vieglāk veidot blīvus sociālus tīklus, solidaritāte etniskajā grupā ir augstāka, kas minimizē mobilizācijas izmaksas (*cost of mobilization*). Rezultātā etniskās grupas var efektīvāk uzraudzīt dalībnieku uzvedību, nodrošināt lojalitāti un sodīt pārkāpējus. Līderi balsta savus stratēģiskos aprēķinus uz pastāvošās etniskās lojalitātes.

Dabas resursu – tādu kā dimanti vai nafta - pieejamība valstī var palielināt ekonomiskos resursus, ko var izmantot etniskās grupas un palielināt mobilizācijas iespējamību. Pie konflikta var novest arī valsts struktūru un kontroles vājināšanās. Jo pat tad, ja grupu un indivīdu aprēķini padara konfliktu par izdevīgu, efektīva represīva valsts (vai cits autoritatīvs institūts) var novērst, iznīcināt vai mazināt konfliktu, atšķirībā no vājām institūcijām un institūtiem.

Šī teorija skata tos pašus faktorus, ko analizē sociālo kustību teorija: racionālie aprēķini, tīkli, resursi un politisko iespēju logi. Vienīgais jaunais aspekts ir uzmanības pievēršana unikālajām etniskuma īpašībām, kas palīdz etniskajām grupām pārvarēt solidaritātes trūkuma problēmu. Ņemšu vērā šo aspektu. Taču nelietošu šo pieeju kā atsevišķu teoriju, kas palīdz atbildēt uz darba jautājumiem, jo bez tā šī teorija ne ar ko nepapildina iepriekšminēto.

3. Relatīvā zaudējuma teorija. T.R. Gurs savā relatīvā zaudējuma teorijā (*relative deprivation theory*) apgalvo, ka etniskās sacelšanās pamatā ir vēlme līdzsvarot ekonomisko vai politisko situāciju¹⁵³. Relatīvais zaudējums ir jebkuras nozīmīgas izmaiņas pastāvošajā izslēgšanas/dominēšanas struktūrā jeb grupas „pēkšņa neiespējamība realizēt savas ieceres. Cilvēki sacēlas tad, ja apstākļi, kuriem bija tendence uzlaboties, nosodāmo iemeslu dēļ negaidīti pasliktinās vai zūd cerība uz to turpmāko uzlabošanos.

¹⁵¹ Collier, P., Hoeffler, A. *Greed and grievance in civil war*. Oxford Economic Papers, Oxford University Press, vol. 56(4), pages 563-595, October (2004).

¹⁵² Hechter, M. *Containing Nationalism*. New York : Oxford University Press, 2000.

¹⁵³ Gurr, T.R. *Why Men Rebel*. New York : Princeton University Press, 1970.

Tieši plaša starp iecerēm un to īstenošanu, kuras rašanos var piedēvēt noteiktam aktoram, paver ceļu konfliktam”¹⁵⁴.

Šeit ir no svara tādas izmaiņas, kuras nekavējoties izjauc šo līdzsvaru un kuru sekas ir acīmredzamas, jo notikumi, kuri noved pie izmaiņām ilgstošā perspektīvā, parasti nerada kolektīvas, vismaz masveida darbības.

Turklāt izmaiņas, kuras draud ar zaudējumiem, vairāk mobilizē, jo mudina indivīdus aiz bailēm iet uz lielāku risku nekā tad, ja viņi vēlas paplašināt savas pašreizējās iespējas, kuras ir pierastas un uztvertas par paciešamām. Šis piepešums var rasties valsts politiskā režīma maiņas vai politiskā kursa maiņas dēļ, vai citu satricinājumu dēļ.

Etniskie draudi var būt dažādi. Viens indikators, ko politikas zinātnieki piemin visbiežāk, ir politiskā diskriminācija¹⁵⁵. Etniskās grupas, kuras ir ilgstoši izslēgtas no politiskās varas, vairāk sliecas mobilizēties un, ja izslēgšana turpinās, var paplašināt savas protesta darbības līdz vardarbībai. Tāpat T.R. Gurs atzīmē, ka etniskā mobilizācija ir efektīvāka grupās, kurām ir raksturīga spēcīga kopīgas identitātes sajūta, kuras kolektīvo aizvainojumu saista ar etnisko diskrimināciju, kā arī tām, kurām ir spēcīgas organizācijas, lai ierosinātu masu darbības, un resursi, lai to uzturētu.

Valsts politika, kas izslēdz noteiktas etniskās grupas, nosaka arī to, kuras tieši identitātes tiks mobilizētas pret valsti vai citu/-ām grupu/-ām. Politika, kas izslēdz vienu konkrētu etnisko grupu, veicina etnisko solidaritāti un mobilizāciju šinī grupā. Tas, vai etniskais protests būs noturīgs, ir atkarīgs no citiem faktoriem. Iespējamība, ka politiskais protests būs etniski iekrāsots, ir lielāka valstīs, kur etniskās vai rasu atšķirības bija institucionalizētas kā oficiālas kategorijas, salīdzinot ar valstīm, kas neparedz grupu vai individuālās tiesības, balstoties uz etniskās piederības vai identitātes.

Valstīs, kas izslēdz noteiktas etniskās grupas, pastāv lielāka varbūtība, ka etniskā mobilizācija notiks, lietojot vardarbību, salīdzinot ar valstīm, kur visām etniskajām

¹⁵⁴ W. Zartman in Goldstone, R.J., Horowitz, D.L., Joras, U., Schetter, C. (eds.) *Facing Ethnic Conflicts. Towards a New Realism*. Oxford : Rowman and Littlefield Publishers, 2004, p. 143.

¹⁵⁵ Piemēram, Gurr, T. *Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflicts*. Washington : United States Institute for Peace Press, 1993; Harff, B.; Gurr, T.R. *Ethnic conflict in world politics*. 2nd. Boulder. (CO); Oxford (United Kingdom): Westview Press, 2003; Sambanis, N. *Do Ethnic and Nonethnic Civil Wars Have the Same Causes?* *Journal of Conflict Resolution* 45(3): 259-282 (2001).

grupām ir vienlīdzīga pieeja valsts pārvaldei¹⁵⁶. Sociālais salīdzinājums (*social comparison*) ir atslēga, skaidrojot etniskās mobilizācijas cēloņus.

Visas šīs teorijas skata ekonomisku un/vai politisku nevienlīdzību - ierobežoto resursu nevienmērīgu sadalījumu etnisko grupu starpā - un konkurenci par šiem resursiem kā centrālo faktoru, kas provocē mobilizāciju. Taču tikai relatīvā zaudējuma teorija parāda mehānismu, kā nevienlīdzība noved pie sacelšanās. Etniskā izslēgšana noved pie izslēgtās grupas saliedēšanās (jo atsevišķu indivīdu iespējas apmierināt savas vajadzības ir ierobežotas, pamatojoties uz viņu piederības šai grupai), gatavības mobilizēties un cīnīties par šiem resursiem. Līdzīgu sociālo konfliktu rašanās skaidrojumu sniedz arī tādi konfliktoloģijas klasiķi kā Georgs Zimmels (Georg Zimmel), Luiss Kozers (Lewis A. Coser), K. Markss, Ralfs Darendorfs (Ralph Dahrendorf) un citi. Kā atzīmē Dēvids Leiks un Donalds Rotčailds (David A. Lake, Donald Rotchild), „īpašuma tiesības, darba vietas, stipendijas un studiju vietas, valdības kontrakti un pasūtījumi u.c. saistās ar labumiem, kas ierobežotā daudzumā ir pieejami indivīdiem un grupām. Sabiedrībās, kur etniskums ir svarīgs identitātes pamats, grupu konkurence par šiem resursiem bieži veidojas uz etniskā pamata”¹⁵⁷.

Etniskās mobilizācijas pamatā ir nevis resursu trūkums kā tāds, bet tieši horizontālā nevienlīdzība (*horizontal inequalities*) starp grupām, kas veidojas resursu pārdales rezultātā. Tā ir ne tikai (vai pat nav) objektīva vajadzību apmierināšanas iespējas ierobežošana, bet drīzāk neizdevīgāka situācija vai mazākas iespējas, salīdzinot ar citām grupām. Frensis Stjuarts (Frances Stewart) norāda, ka vertikālā nevienlīdzība grupā var pat mazināt starpgrupu konflikta potenciālu: tā vājina grupas saliedētību un elites vairāk identificējas un solidarizējas ar citu etnisko grupu elitēm, nevis ar savas grupas nabadzīgāko slāni¹⁵⁸.

¹⁵⁶ Olzak, S. *The Global Dynamics of Racial and Ethnic Mobilization*. Stanford: Stanford University Press, 2006, p. 133.

¹⁵⁷ Lake, D., Rotchild, D. *The International Spread of Ethnic Conflict*. New Jersey : Princeton University Press, 1998, p.3.

¹⁵⁸ F. Stewart in Hampson F. O., Malone, D.M. (eds.) *From Reaction to Conflict Prevention. Opportunities for the UN system*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2002, p. 105-130.

3.3.3. Etniskā aizvairojuma teorija

„Kad cilvēki redz, ka viņi ir nabadzīgi vai izslēgti no ekonomiskiem, politiskiem un/vai sociāliem procesiem ne tāpēc, ka „tāda ir dzīve” vai „tāda ir Dieva griba”, vai tāpēc, ka viņi ir pārkāpuši pieņemtos noteikumus, bet tāpēc, ka viņi ir izredzēti, lai tiktu izslēgti kā noteikta grupa, situācija kļūst eksplozīva.

Cilvēki var redzēt savus politiskos uzskatus, sociālo stāvokli vai askriptīvu piederību kā apspiešanas attaisnojumu. Taču, lai kāds arī būtu diskriminācijas pamatojums, kamēr tas ir kolektīvs, tas sekmē identitātes veidošanos un kļūst par grupas locekļu solidaritātes pamatu.”
V. Zartmans¹⁵⁹

Etniskā aizvairojuma teorijas piekritēji norāda, ka faktiskā nevienlīdzība, pat ja tā veidojas mērķtiecīgas deprivācijas (*targeted deprivation*) dēļ, automātiski nenoved pie etniskās grupas mobilizācijas. Ir nepieciešams nevis vienkārši ņemt vērā nevienlīdzību un motivāciju, bet ir jāsaprot, kā šie faktori tiek uztverti un/vai tiek apzināti izmantoti, lai veidotu vai padziļinātu citus mobilizējošus faktoros. Entonija. Gīdensa (Anthony Giddens) vārdiem, „Pastāvošās sociālo interešu pretrunas rada konflikta situāciju tikai tad, ja tās tiek apzinātas un projicētas uz politisko procesu sfēru”¹⁶⁰. Būtiskākais ir nevis situācijas salīdzinājums ar citām grupām, bet tās subjektīvais novērtējums: vai nevienlīdzība ir vai nav attaisnota. Mazāk privilēģēta grupa var uzskatīt nevienlīdzīgu resursu sadali par taisnīgu dažādu iemeslu dēļ: dominējošo grupu privilēģijas var uztvert kā „Dieva dotas”, tradicionālas vai saistītas ar grupas ilgstošāku saistību ar konkrētu teritoriju utt. Privilēģētā grupa arī var mobilizēties kolektīvām darbībām, uzskatot, ka tai pienākas vairāk resursu nekā tā iegūst pastāvošās sistēmas ietvaros.

Etniskā mobilizācija sākas tad, ja etniskās grupas ievērojama daļa noraida esošo *status quo*, jo uzskata to par netaisnīgu. Parasti tas notiek tad, ja „cietējam” pusei ir radusies pārlicība, ka šīs pretrunas ir atrisināmas, ka sabiedrībā ir nobrieduši nosacījumi to atrisināšanai. Tātad mobilizācijas pamatā ir *uztvere* jeb *uzskati* (*perceptions*). Zināmā mērā tie izriet no faktiskās nevienlīdzības un nespējas apmierināt savas vajadzības. Taču būtiski ir tas, ka šie uzskati ir subjektīvi. Ņemot vērā to, ka runa ir tieši par grupas uzskatiem par situācijas taisnīgumu, lietoju jēdzienu „leģitimitāte”, lai apzīmētu šo

¹⁵⁹ Goldstone, R.J., Horowitz, D.L., Joras, U., Schetter, C. (eds.) *Facing Ethnic Conflicts. Towards a New Realism*. Oxford : Rawman and Littlefield Publishers, 2004, p. 142.

¹⁶⁰ Citēts: *Идентичность и конфликт в постсоветских государствах*. Ред. Олкотт, М.Б., Тишков, В., Малащенко, А. Москва: Центр Карнеги, 1997, 215 стр.

faktoru. Tāpat kā dažādi faktori var iedragāt situācijas leģitimitāti, arī vajadzību apmierināšanas ekspektācijas ir manipulējamas¹⁶¹.

Vairāki pētnieki apraksta funkcionālu baiļu vai mītu izmantošanu (kas rodas aiz nedrošības vai aizvainojuma), ko pielieto līderi savu politisko mērķu sasniegšanai¹⁶². Šie mīti un bailes bieži vien ir institucionalizēti un atražoti skolās, mācību grāmatās (īpaši ja etniskā diskriminācija pastāv arī izglītības sistēmā), valsts finansētajos mākslas projektos.

Vēl viens faktors, kas veicina etnisko mobilizāciju lokālā līmenī, ir globālās minoritāšu tiesību aizsardzības un tiesību uz autonomiju ideoloģijas izplatīšanās¹⁶³, kas leģitimizē protestu pret nevienlīdzību un veicina lokālo etnisko grupu aktivizēšanu. Saskaņā ar šo argumentu cilvēktiesību aizstāvēšanas kultūras un ideoloģijas izplatīšana un nostiprināšanās pasaulē paplašina mazākumtautību politiskās iespējas, palielina etniskā protesta iespējamību un padziļina etnisko spriedzi atsevišķās valstīs.

Kā norāda Sūzana Olzaka (Susan Olzak), svarīgākie procesi, kas sasaista dažādas ģeogrāfiskās, politiskās un administratīvās vienības, ir šādi:

- 1) cilvēktiesību ideoloģijas, kas leģitimizē suverenitāti un tiesības uz pašnoteikšanos,
- 2) apmaiņšanās ar idejām, taktikām un organizācijas infrastruktūru pāri robežām,
- 3) grupu un reģionu nevienlīdzības līmeņu salīdzināšana kultūrām un grupām.

3.3.4. Etnisko uzņēmēju teorija

Etniskais sadalījums, ekonomiskā nevienlīdzība un vājas valsts institūcijas bieži vien ir konflikta iemesli, bet ar tiem nepietiek, lai izskaidrotu konflikta rašanos: ir nepieciešams analizēt to, kā politiskie līderi tiek galā ar šādām strukturālām problēmām...

Daudzos pētījumos ekonomiskās vai citas problēmas tiek kļūdaini uzskatītas par konflikta cēloņiem, ignorējot „slikto līderu” svarīgo lomu.

Elites, kas ir iesaistītas cīņā par varu... ir daudzu iekšējo konfliktu cēlonis.
S. Olzaka¹⁶⁴

Viena no pieejām mobilizācijas fenomena skaidrošanai ir konflikta teorija, kas fokusējas uz elitēm. Šīs pieejas ietvaros īpaša uzmanība tiek veltīta intelektuāļiem un politiķiem, kas mobilizē etniskās jūtas un veicina starptautisko naidu. Kā norāda D. Horovics, atslēga,

¹⁶¹ Sk. W. Zartman in Goldstone R.J., Horowitz, D.L., Joras, U., Schetter, C. (eds.) *Facing Ethnic Conflicts. Towards a New Realism*. Oxford: Rowman and Littlefield Publishers, 2004, p. 141-155.

¹⁶² Sk., piemēram: Hampson, F. O., Malone, D. M. (eds.). *From Reaction to Conflict Prevention. Opportunities for the UN system*. Boulder : Lynne Rienner Publishers, 2002; Lake D., Rotchild D. *The International Spread of Ethnic Conflict*. New Jersey : Princeton University Press, 1998.

¹⁶³ Sk. Olzak, S. *The Global Dynamics of Racial and Ethnic Mobilization*. Stanford : Stanford University Press, 2006.

¹⁶⁴ Sk. Olzak, S. *The Global Dynamics of Racial and Ethnic Mobilization*. Stanford : Stanford University Press, 2006, p. 27.

mēģinot saprast etnisko nacionālismu un etniskos konfliktus, ir tieši līderu tieksme pēc varas un valdīšanas, kā arī saistība starp varu un materiālajiem resursiem. Lai sāktos grupas mobilizācija, nepietiek tikai ar to, ka potenciālie protesta dalībnieki atrodas līdzīgos apstākļos. Līderi bieži redz grupu identitātes veidošanu un nostiprināšanu kā līdzekli savu politisko ambīciju apmierināšanai. Attiecīgi viņi aktīvi strādā, lai to panāktu, izmantojot dažādas stratēģijas, tai skaitā izglītību un propagandu¹⁶⁵.

„Etniskie uzņēmēji” jeb konflikta aģenti ir indivīdi, kas aiz pārliecības vai citu interešu dēļ uzskata par nepieciešamu un izdevīgu sekmēt grupu identitāšu veidošanos un nostiprināšanos un ir gatavi samaksāt grupu politiskās mobilizācijas cenu. Viņi formulē pretenzijas un prasības etnisko grupu vārdā, atgādina par vēsturiskām pārestībām un/vai pārliecina grupu par to, ka tās izdzīvošana ir apdraudēta. Vienlaicīgi viņi aktīvi veido ienaidnieka tēlu, parādot, ka cita etniskā grupa ir vainojama sociālajās, politiskajās, ekonomiskajās problēmās, un aicina uz aktīvām darbībām, kas būtu vērstas pret šo grupu.

Veicinot konfrontācijas sakāpināšanos, konflikta aģenti izvirza stingras bezkompromisa prasības, izdara spiedienu uz politiķiem, kas ir spiesti iekļaut šīs prasības savās programmās un pat normatīvajos aktos. Konflikta aģenti meklē un izmanto resursus, kas ļautu mobilizēt pārstāvēto etnisko grupu šādām kolektīvām darbībām. Tie var būt politiķi, žurnālisti, intelektuālās, kultūras elites pārstāvji, nevalstisko organizāciju (arī jauniešu, studentu organizāciju) līderi un aktīvisti u.c.

Daži teorētiķi apgalvo, ka tieši elītu konkurence un etnisko uzņēmēju darbības ir etniskās mobilizācijas dzinējs¹⁶⁶. Tiecoties pēc varas, elites manipulē ar etniskajām identitātēm un „konstruē” etnisko konfliktu. Pasliktinājušies politiskie vai ekonomiskie apstākļi, un konflikta pieredze var būt laba augsne etniskai mobilizācijai, bet tieši elites centieni iegūt vai noturēt varu ir konfliktu noteicošais faktors un katalizators. Barbara Valtere un Džeks Snaiders (Barbara Walter, Jack Snyder) redz bailes un nedrošību kā konfliktu veicinošus faktorus, bet piebilst, ka nav daudz tādu konfliktu, ko izprovocētu tikai bailes un nedrošība¹⁶⁷. Vairumā gadījumu šīs jūtas pastiprina līderu aktīvās darbības. Ruiss De Figueiredo un Barijs Vaingasts (Rui De Figueiredo, Barry Weingast) parāda mehānismu, kā

¹⁶⁵ F. Stewart in Hampson, F. O., Malone, D. M. (eds.) *From Reaction to Conflict Prevention. Opportunities for the UN system*. Boulder : Lynne Rienner Publishers, 2002, p. 105-130.

¹⁶⁶ Sk., piemēram: Brass, P.R. *Ethnicity and Nationalism. Theory and Comparison*. New Delhi : Sage Publications, 1991.

¹⁶⁷ Walter, B.F., Snyder, J. (eds.) *Civil Wars, Insecurity, and Intervention*. New York : Columbia University Press, 1999.

baiļu un nedrošības apstākļos konkurējošie līderi izmanto šīs jūtas un nepilnīgo informāciju, lai panāktu atbalstu savai rīcībai¹⁶⁸.

Etniskās mobilizācijas ģenēzē mērķtiecīga konfliktogēnā darbība, kas ir vērsta uz esošā stāvokļa leģitimitātes pamatu iedragāšanu, ir ļoti svarīgs elements. Etniskā grupa kopumā vai pat tās absolūtais vairākums praktiski nekad nav konfliktogēno pretenziju subjekts. Prasības formulē un artikule politiskā vai radošā elite, nacionālo kustību aktīvisti, militārie vai reliģiskie grupas līderi. Viņu pozīcija var arī negūt plašu „aizstāvētās” grupas atbalstu, jo prasību izvirzīšana visas etniskās grupas vārdā nenozīmē grupas automātisku solidarizēšanos ar kustības iniciatoriem. Taču laika gaitā aģentu veiksmīga propaganda var padarīt radikālāku grupas ievērojamu daļu. Taču etniskās manipulēšanas faktoru nevar pētīt, neņemot vērā visu konflikta situāciju. Manipulācija ir īpaši bīstama tad, ja pastāv citi mobilizācijas priekšnoteikumi.

Kā atzīmē Arkādijs Popovs (Аркадий Попов), šiem priekšnoteikumiem jābūt „aktualizētiem, operacionāli orientētiem un morāli leģitimizētiem”¹⁶⁹, tad manipulācijas faktora ieviešana ir darbotiespējīga.

Mobilizācijas procesam ir nepieciešami resursi, bez kuriem tas var dabiski norimties. Ir nepieciešama arī šo resursu izmantošanas un darbības plānošanas organizācija. Tā var būt grupa (kustība, pulciņš) vai formāla organizācija, kas var atbalstīt atvērtas struktūras, tādas kā partijas, citas nevalstiskās organizācijas, pētnieciskos institūtus utt., taču šādu grupu lēmējinstiūcijas parasti ir slēgtas. Kā atzīmē F. Stuarts, “finanšu trūkums reti kļūst par efektīvu šķērslī. Daļēji tāpēc, ka karš ne vienmēr maksā dārgi, daļēji tāpēc, ka karš rada iespējas naudas pelnīšanai un daļēji – tāpēc, ka izskatās, ka tiem, kas organizē karadarbību, parasti ir pieejami dāsnī finansējuma avoti²⁷. Svarīga loma etniskās mobilizācijas procesā ir ārzemju palīdzības faktam vai iespējamībai. Tas pats attiecas arī uz citas valsts (vai citas valsts atsevišķas grupas vai starptautiskās organizācijas) iejaukšanos.

¹⁶⁸ Weingast, B.R., De Figueiredo, R. *Rationality of Fear: Political Opportunism and Ethnic Conflict* in Snyder, J, Walter, B. (eds.) *Military Intervention in Civil Wars*. New York : Columbia University Press, 1999.

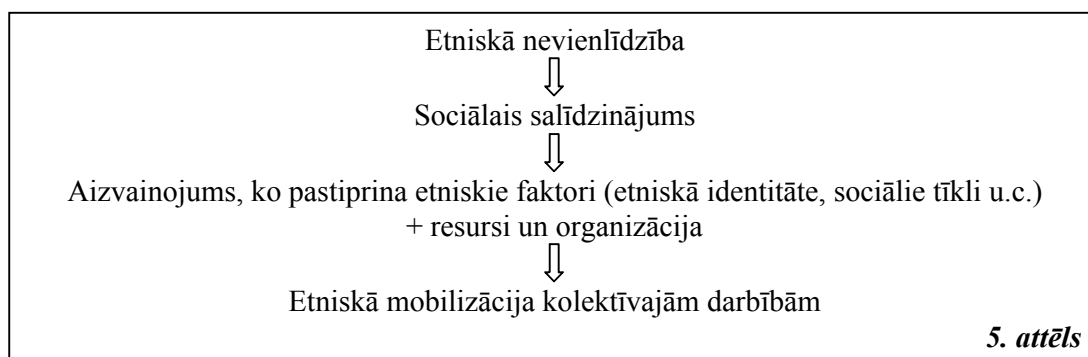
¹⁶⁹ *Идентичность и конфликт в постсоветских государствах*. Ред. Олкотт, М.Б., Тишков, В., Малашенко, А. Москва : Центр Карнеги, 1997, 275 стр.

Tāpat kā vienkāršota materiālo resursu trūkuma lomas izpratne savā laikā noveda pie secinājuma „nabadzība izraisa karu”, etnisko manipulatoru uzskatīšana par galveno mobilizācijas cēloni izriet no vienkāršotas grupu uztveres. Kāpēc grupas seko aģentiem? Acīmredzot viņi ietekmē grupas uzskatus, bet viņu darbība un pārliecināšanas spēks izriet no faktiskās situācijas: tā *ļauj* pārliecināt grupu par to, ka pastāvošā situācija ir netaisnīga.

3.3.5. Etniskās mobilizācijas teoriju pielietojums darbā

Šeit apkopošu apskatītās teorijas, kas šķiet pielietojamas, darbā, pievēršot uzmanību to argumentācijas loģikai, kā arī izdarīšu secinājumus par to izmantošanu savā pētījumā.

Relatīvā zaudējuma literatūra balstās uz individuālās agresijas psiholoģiskās konceptualizācijas kā dusmu rezultātu, kuras rodas no frustrācijas, kas ir saistīta ar šķēršļiem ceļā uz mērķu sasniegšanu. Tā centrēta uz strukturāliem (nevienlīdzība) un sociāli psiholoģiskiem aspektiem (jēgas konstruēšana sociālā salīdzinājuma rezultātā, nevienlīdzības netaisnīgums), lai izskaidrotu etnisko mobilizāciju. Attiecīgi mobilizāciju skaidrojošie faktori ir šādi: objektīva etniskā nevienlīdzība, sociālais salīdzinājums, nevienlīdzības apzināšanās un izrietoša netaisnīguma sajūta, resursi un organizācija, kas veido etniskajā grupā pārliecību, ka sociālās pārmaiņas ir reālistiskas. Shematiski to varētu attēlot šādi:

Tas papildina mobilizācijas modeli ar trīs svarīgiem elementiem:

- objektīvā situācija – etniskā nevienlīdzība un izslēgšana kā mobilizācijas cēlonis;
- sociālais salīdzinājums, horizontālā nevienlīdzība – zaudējuma relatīvums – kā mobilizācijas cēlonis;

- pēkšņa un negaidīta nespēja realizēt savas ieceres kā mobilizācijas katalizators (*sudden shortfall in expectations as the trigger of mobilization*), kas izskaidro, kurā brīdī sāksies protests.

Ja mēs salīdzinām pilsonības, valodas un izglītības politiku, tad situācija nav būtiski mainījies jomās, kuras skar etnisko izslēgšanu un horizontālo nevienlīdzību. Līdz ar to atbildi var saistīt ar trešo elementu – relatīvo zaudējumu. Varam formulēt jaunu hipotēzi:

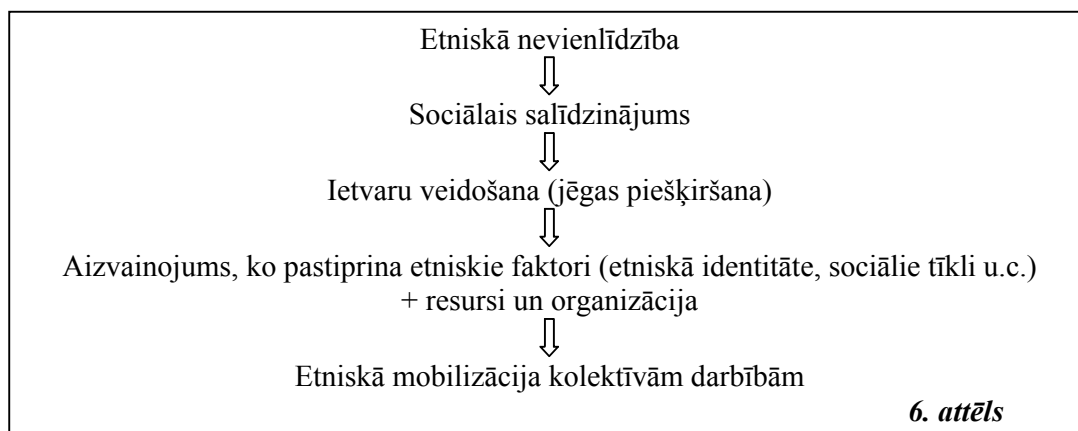
H_6. Izglītības reforma izsauca mobilizāciju, jo tā, atšķirībā no pilsonības un valodas politikas, saistījās ar pēkšņu un negaidītu krievvalodīgo iedzīvotāju nespēju realizēt savas ieceres.

Etniskā aizvainojuma teorija papildina relatīvā zaudējuma teoriju ar ietvaru veidošanas procesu. Tā fokusējas uz idejisko vērtību un jēgas konstruēšanu (*meaning construction*) – kā indivīdi sāk uztvert nevienlīdzību kā netaisnīgu –, uzsverot, ka tas nenotiek automātiski.

Grupas dalībniekiem jābūt kopīgai identitātei, ko pastiprina „skaidri robežas mārkeri” (*“clear boundary markers”*), kas nodala „savējos” no „svešajiem”. Baranijs¹⁷⁰ norāda, ka grupas, kurām ir vienojošie simboli (tādi kā folklorā, pierakstīta vēsture, pieminējumi), var izmantot šos simbolus, lai pastiprinātu identitāti un veicinātu mobilizāciju. Ja gan aizvainojums, gan grupas identitāte ir vāji izteikta, iespēja, ka grupa mobilizēsies, pat ja to veicinās etniskie uzņēmēji, ir neliela. No otras puses, kopīga aizvainojuma jūtas kombinācijā ar spēcīgu grupas identitāti un kopīgām interesēm nodrošina labu augšni spontānām darbībām, kas var stihiski notikt brīdī, kad vājinās ārēja kontrole. Uz šīs bāzes var rasties spēcīgas un ilgstošas protesta kustības, ja tās organizē līderi, kuri ir spējīgi adekvāti komunicēt grupas aizvainojumu un ieceres.

¹⁷⁰Barany, Z. D. *Ethnic Mobilization without Prerequisites: The East European Gypsies*. World Politics, Volume 54, Number 3, April 2002, pp. 277-307.

Shematiski mobilizācijas veidošanas procesu varētu attēlot šādi:

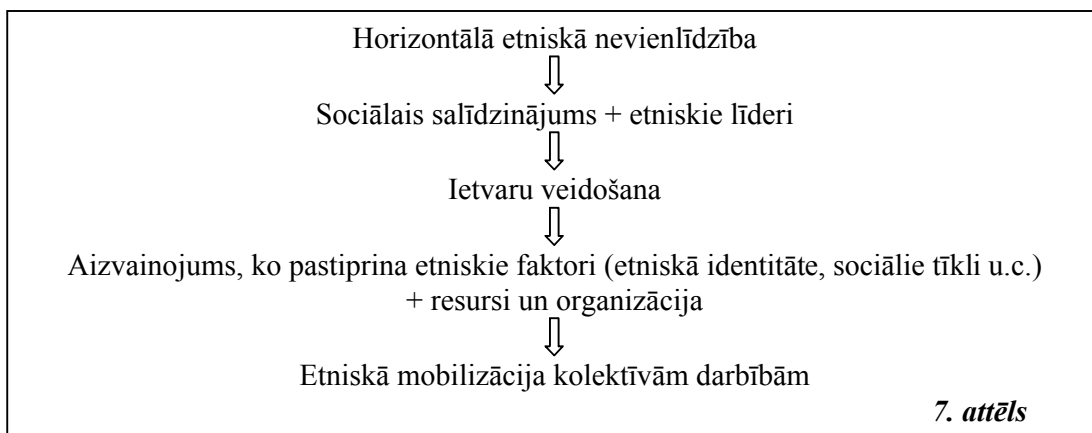
Skatoties no sociālo kustību pieejas viedokļa, šī teorija nepapildina iepriekšminētās, tāpēc to neizmantoju turpmākā darbā.

Etnisko uzņēmēju teorijas ietvaros galvenais mobilizāciju skaidrojošais faktors ir politiskās elites, kas vēlas un spēj mobilizēt etnisko grupu un uzturēt kolektīvās darbības. No svara ir arī organizācijas spējas, ko nosaka tas, vai grupai ir konsekventa ideoloģija, finanšu resursi un pieeja medijiem.

Etniskie līderi formulē aizvainojumu un pārliecina grupu par to, ka tai ir jārīkojas, lai mainītu *status quo*. Politiskā vadība ir nepieciešama arī, lai iepazīstinātu ar grupas interesēm valdību vai citas iesaistītās puses. Ilgstošas kolektīvas darbības pieprasa ne tikai skaidri artikulētas prasības, bet arī rīcības plānu. Etniskie uzņēmēji izmanto atmiņas un mītus par pagājušajām konflikta situācijām, lai uzsvērtu pretējās grupas naidīgumu un attaisnotu savus mērķus un darbības. Tādējādi etniskie uzņēmēji bieži „atspoguļo un stimulē etniskās bailes savu pozīciju nostiprināšanas labad”¹⁷¹. Kaut arī etniskās grupas līderi var būt dažādu motīvu vadīti, viņi veicinās etnisko naidīgumu relevantajā grupā, ja viņiem ir jāiesaistās „etniskajās sacensībās par ietekmi” (*“ethnic outbidding”*) – procesā, kur līderi sacenšas par politisko atbalstu, veicinot aizvien radikālākus nacionālistiskus uzskatus. Šie līderi izmanto visus resursus, kas ir viņu rīcībā (propagandu, militārus draudus, provokācijas), lai izplatītu savus nacionālistiskos uzskatus un maksimizētu savas etniskās auditorijas politisko atbalstu.

¹⁷¹ Lake, D., Rotchild, D. *The International Spread of Ethnic Conflict*. New Jersey: Princeton University Press, 1998.

Atšķirībā no sociālo kustību teorijas, šī pieeja izdala etniskos līderus kā autonomu mobilizējošu faktoru, nevis kā vienu no mobilizācijas resursiem. Shematiski to var attēlot šādi:

Tas ļautu izskaidrot, kāpēc etniskie līderi parādās, kas ir ārpus šī darba ietvariem. Savukārt šis modelis neļauj formulēt kādas jaunas hipotēzes.

3.4. Etniskās mobilizācijas process

Aizvainojums, resursi (līderi un organizācija) un politisko iespēju logi palīdz etniskajām grupām veiksmīgi mobilizēties, bet šie faktori neizskaidro, ka un kāpēc šīs grupas pāriet no miermīlīga protesta pie vardarbības.

Katrs no šiem faktoriem var veicināt pārējo faktoru rašanos. Piemēram, etnisko uzņēmēju parādīšanās var būt terciāra: pastāvošā situācija, kuru grupas pārstāvji sāk uztvert kā netaisnīgu, rada pieprasījumu pēc šīs neapmierinātības paudējiem. No viņiem tiek prasīta grupas vajadzību artikulācija un darbības ar nolūku mainīt situāciju. Etniskie uzņēmēji transformē šo kolektīvo neapmierinātību konkrētos instrumentos un darbībās, kā arī stiprina grupas solidaritāti mērķa sasniegšanai. Etnisko uzņēmēju aktivizācija var iet arī pa priekšu grupas jauno vajadzību apzināšanai. Dažreiz etnisko manipulatoru personiskie motīvi stāv aiz sociāli konstruētiem kolektīviem aizvainojumiem. Šie motīvi var būt varas iegūšana, nostiprināšana vai noturēšana, materiālie ieguvumi no konflikta utt. Konflikta aģenti var mēģināt atspoguļot pastāvošo situāciju kā apzinātas grupas apspiešanas rezultātu (parādīt, ka grupai netiek tas, kas pienākas); radīt bailes par situācijas

pasliktināšanos; veicināt nevienlīdzības rašanos utt.. Situācijas nelegitimitāte arī var būt sākotnējs mobilizācijas priekšnoteikums un dot impulsu divu pārējo faktoru attīstībai.

Neatkarīgi no tā, kurš faktors bijis primārs un izraisījis divu pārējo konflikta „sastāvdaļu” rašanos, šajā stadijā notiek konflikta „institucionalizācija”. Konflikta puses artikulē savas prasības un/vai pozīciju. Šī ir stadija, kad situācija zaudē leģitimitāti vienas vai visu konfliktā iesaistīto grupu acīs, un konflikta aģenti formulē, kas, viņuprāt, ir vajadzīgs, lai panāktu taisnīgumu (pēc viņu izpratnes). Interesu un prasību formulēšanas stadija var ilgt gadiem. To parasti raksturo debates, kurās tiek pausta neapmierinātība ar situāciju un tiek sniegti pierādījumi tam, ka tā nav taisnīga. Šīs debates var aktivizēties un norimt, tās var iniciēt un uzturēt neliela aktīva grupa bez plašāka sabiedrības atbalsta un iesaistīšanās. To var raksturot ne tikai neapmierinātības paušana medijos (vai citos komunikācijas laukos), bet arī manifestācijas, mītiņi utt., kas noved pie situācijas saasināšanās tikai pie noteiktiem nosacījumiem. Tie var būt publiskie pasākumi, kuri skar grupas, stiprina to ticību savai misijai un atšķirīgajai identitātei un liek pamatus gatavībai kolektīvi pretoties pastāvošajai kārtībai ar cerību to izmainīt. Šie notikumi var pieņemt dažādu formu un kļūt par „vēsturiskās atmiņas” svarīgiem elementiem, simboliem, kas veido grupu identitāti.

Parasti tieši inteliģences pārstāvji „pirmie apzinās etnisko konfliktu priekšnosacījumus un uztver to kā savas tautas interešu netaisnīgu ierobežošanu”¹⁷². Tas izskaidrojams ne vien ar to, ka inteliģences pārstāvji intelektuāli vairāk spējīgi izdarīt apkopojumus un vispārinājumus, bet lielā mērā ar to, ka inteliģences darbības efektivitātei nepieciešams plašas auditorijas atzinums un atbalsts, vai tie būtu skatītāji, klausītāji, lasītāji mākslas jomā, pircēji un pasūtītāji ekonomiskajā jomā, vēlētāji un cita veida atbalstītāji – politikajā darbībā. Līdz ar to etnisko kustību darbības uzsākšanas periodam ir raksturīgs aktualizēt šo interešu ierobežošanas problēmu, deklarējot un cenšoties pārliecināt, ka tā vienlīdz attiecas uz visiem etniskās grupas locekļiem.

Interesu ierobežošanu parasti skaidro ar citas etniskās grupas vai to pārstāvošo valsts varas institūtu apzinātu tieksmi apspiest (vai izstumt, izkonkurēt) šīs grupas pārstāvjus. Šādas politiskās partijas un kustības kā savu galveno pretinieku redz citu tautu vai etnisko grupu. Etniskums pats par sevi šajā gadījumā balstās uz pretstatījumu „mēs - viņi”. „Šī pretstatīšana pilnā mērā saglabājas un pat ievērojami pastiprinās etniskā konflikta

¹⁷² *Идентичность и конфликт в постсоветских государствах*. Ред. Олкотт, М.Б., Тишков, В., Малашенко, А. Москва : Центр Карнеги, 1997, 215. стр.

rezultātā, kad pretējai pusei tiek piešķirti citas etniskās kultūras un vērtību sistēmas atribūti, tiek uzsvērts, ka tā ir naidīga un tiecas dominēt vai vismaz ignorē likumīgas un taisnīgas nacionālās intereses... Cīņa ar viņiem tiek attēlota kā cīņa ar svešas kultūras un svešu interešu pārstāvjiem¹⁷³. Jābilst, ka šāda pieceja netraucē uztvert kā „savējos” vairāku etnisko grupu pārstāvjus, ar nosacījumu, ka viņi apzinās kopīgas „nacionālās” intereses.

Kad grupas līderi ir nepārprotami artikulējuši grupas pretenzijas un prasības un ieguvuši grupas ievērojamas daļas atbalstu, turpmākā attīstība kļūst atkarīga no pretējās puses reakcijas. Ja neapmierinātā grupa dominē, tā var realizēt pasākumus, kas stiprinās tās pozīcijas, neņemot vērā pārējo grupu attieksmi pret šo rīcību. Tas var tikt uztverts (pamatoti vai subjektīvi) kā drauds nedominējošās grupas pozīcijām. T.R. Gurs uzskata šādas izmaiņas par etnisko konfliktu cēloni. Viņš izdala situācijas relatīvo un mērķtiecīgo pasliktināšanos (*relative and targeted deprivation*). Pirmajā gadījumā pasliktināšanās ir tikai dominējošās grupas savas labklājības un drošības nodrošināšanas „blakusprodukts”, bet otrajā – apzināts mērķis. Pasliktināšanās iemesls zināmā mērā nosaka zaudējošās grupas reakcijas intensitāti un atbildes prasību raksturu. Savukārt, ja prasības izvirza nedominējošā grupa, tad dominējošā var piekāpties, iesaistīties pārrunās vai noraidīt (ignorēt) aicinājumu mainīt pastāvošo situāciju.

Turpmāk nedominējošā grupa var izvēlēties starp problēmas risināšanu sarunu ceļā, izmantojot savus resursus atkarībā no valsts reakcijas; konflikta izmantošanu ārzemju palīdzības vai citu politisko aktoru palīdzības piesaistīšanai; iebaidīšanu (piemēram, veicot teroristiskus aktus u.c. līdz brīdim, kad pretējā grupa būs spiesta apmierināt grupas prasības), un padošanos. Kas attiecas uz valsts iespējamo reakciju, tad valsts arī var iet sarunu ceļu; tā var izmantot esošo konfliktu citu mērķu sasniegšanai (savas politikas leģitimizācijai, ārvalstu palīdzības piesaistīšanai u.c.); tā var atbildēt ar represijām un mēģināt apspiest konfliktu, izmantojot savu monopolu uz leģitīmu vardarbību, un tā var piekāpties prasībām.

Pētījuma „Apdraudētās minoritātes” (*Minorities at Risk*) rezultāti rāda, ka minoritātes uzvedības modelis ir atkarīgs no dominējošās grupas (valsts) atbildes reakcijas uz tās pretenzijām un prasībām: „ja valdība vēlas meklēt risinājumus, tad mazākuma grupa, visdrīzāk, atbildēs ar to pašu; ja valdība ievēros stingru kursu vai pielietos represīvu

¹⁷³ *Идентичность и конфликт в постсоветских государствах*. Ред. Олкотт, М.Б., Тишков, В., Малашенко, А. Москва : Центр Карнеги, 1997, 217 стр.

taktiku, tad grupa, visdrīzāk, darīs to pašu”¹⁷⁴. Leiks un Rotčailds norāda, ka konflikta mazināšanas labad valdībai ir „jāpārlicina minoritāšu grupa par tās fizisko un kultūras drošību, kā arī jāizrāda cieņa pret to”¹⁷⁵. Attiecīgi situācija, kad valsts demonstratīvi atsakās uzskatīt protestējošo mobilizēto grupu par leģitīmu sarunu partneri un rēķināties ar to, ir ceļš uz vardarbības uzliesmojumu, jo citas (miermīlīgas) iespējas atrisināt radušās pretrunas šai grupai ir liegtas.

Intensīvas politiskās konkurences apstākļos (kad grupas ir mobilizētas) grupu elites var būt ieinteresētas konflikta saasināšanā un ekstrēmu nacionālistisko pozīciju sludināšanā, lai nodrošinātu sev lielāku atbalstu (savā etniskajā grupā). Ieinteresētība konflikta sakāpināšanā var būt motivēta arī ar citiem faktoriem: vēlmi novērst uzmanību no citām problēmām (negatīvās jūtas novirzīt no elites un parādīt „īsto vainīgo”), materiālajām interesēm (īpaši ja vardarbība ļaus piekļūt citādi nepieejamiem vai kontrolētiem resursiem – naftai, dimantiem utt.). Taču svarīgākais ir tas, ka elites nedarbojas vakuumā, kā to pieņem daudzi pētnieki, kas apgalvo, ka etniskie konflikti ir tikai un vienīgi etnisko uzņēmēju veiksmīgas manipulācijas rezultāts ierobežotu resursu apstākļos, bet masas ir instruments viņu rokās. Elites ir iespaidojamas, tās ir ļoti jūtīgas pret signāliem, kas nāk no etniskajām grupām. To iespējas panākt atbalstu saviem lēmumiem nav neierobežotas un vienmēr atkarīgas no iespējas sasaistīt savas prasību programmas ar kaut kādām reālajām etniskās grupas pārējās masas ciešanām vai bažām.

3.5. Etniskā mobilizācija: teorētisko pieeju sintēzes iespējas

Kā jau demonstrēju iepriekšējās sadaļās, nav iespējams izdalīt alternatīvas teorijas, kas dažādi skaidro etniskās mobilizācijas rašanos. Dažādus teorētiskos atklājumus var uzskatīt par mēģinājumiem izdibināt faktorus vai faktoru kombināciju, kas var izskaidrot ilgstošu etnisko protestu. Katra no sekojošām teorijām papildina iepriekšējo, pievēršot uzmanību elementiem, kas līdz šim nebija analizēti.

Ir zināms, ka politiskie līderi bieži vien izmanto, maina vai padziļina kultūras vai reliģiskās atšķirības (vai simbolu sistēmas), lai panāktu grupu mobilizāciju. Taču ir

¹⁷⁴ Connie P. *The United Nations as a Dispute Settlement System: Improving Mechanisms for the Prevention and Resolution of Conflict*. The Hague: Kluwer Law International, 1996, p. 40.

¹⁷⁵ Citēts: Connie P. *The United Nations as a Dispute Settlement System: Improving Mechanisms for the Prevention and Resolution of Conflict*. The Hague: Kluwer Law International, 1996, p. 41.

skaidrs: lai viņu centieni būtu veiksmīgi, nevienlīdzība politiskajā un/vai ekonomiskajā sfērā arī ir nepieciešama¹⁷⁶. Analogiski, diskriminētie cilvēki ne vienmēr uztver nevienlīdzību kā netaisnīgu; un pat ja viņi to dara, viņi ne obligāti pieprasa izmaiņas sev par labu. Dažas grupas gadiem pacieš aizvainojumu un diskrimināciju, nemobilizējoties kolektīvajam protestam. Tomēr ilgstošā perspektīvā aizvainojums, kas saistās ar deprivāciju un diskrimināciju, noved pie politisko uzņēmēju aktivizēšanas. Viņi artikulē prasības, organizē un mobilizē grupas, kuru vārdā izvirza prasības¹⁷⁷. Viņu vadībā mobilizācijas process kļūst ciklisks: tā mērķis ir pārtraukt pārestības un kompensēt tās, bet tas arī veicina solidaritāti, kas ir nepieciešama konflikta saasināšanai un kas padara diskriminācijas novēršanu ar nepietiekamu.

Dažreiz līderi ir tikai grupu prasību artikulatori, „bezpersonisks kolektīva aizvainojuma iemiesojums”. Citreiz viņu personīgie uzskati un nostāja motivē viņus izvirzīt jaunas prasības.

Dažreiz kāds katalizējošs notikums vai notikumu virkne veido apstākļus, kas ir nepieciešami mobilizācijai. Šādi notikumi var kļūt par lūzuma momentu, kad grupas dalībnieku individuāla viktimizācija tiek kolektīvi apzināta. Visizplatītākais katalizators ir jaunu draudu parādīšanās grupas vitālajām interesēm vai iecerēm. Tas var notikt politisko vai ekonomisko apstākļu strauju izmaiņu dēļ.

Ja valstis nespēj pielāgoties un reaģēt uz šīm izmaiņām, grupas var mobilizēties, lai pieprasītu efektīvāku pārvaldi, kas noved pie cīņas par plašākām tiesībām vai autonomiju. Mobilizāciju var stimulēt arī politisko iespēju logu parādīšanās, ja grupa spēj pašorganizēties. Ja apstākļi kļūst grupas interesēm labvēlīgāki (piemēram, notiek demokrātiska režīma dibināšana iepriekš autoritārā valstī, vai arī pie varas nāk mērenāka valdība), tas dažreiz noved pie tā, ka grupas sāk skaļāk un agresīvāk artikulēt savas prasības, cerībā, ka tās beidzot tiks sadzirdētas. Rezultātā neapmierinātība pieaug pat tad, ja apstākļi uzlabojas. Vilšanās, kas saistās ar to, kas bija gaidīts, nevis ar to, kam bija jānotiek, var padziļināt aizvainojumu.

¹⁷⁶ Parasti tiek minēta nevienlīdzība četrās jomās: politiskā līdzdalība, pieeja ekonomiskajiem resursiem; ienākumi un nodarbinātība; sociālie aspekti.

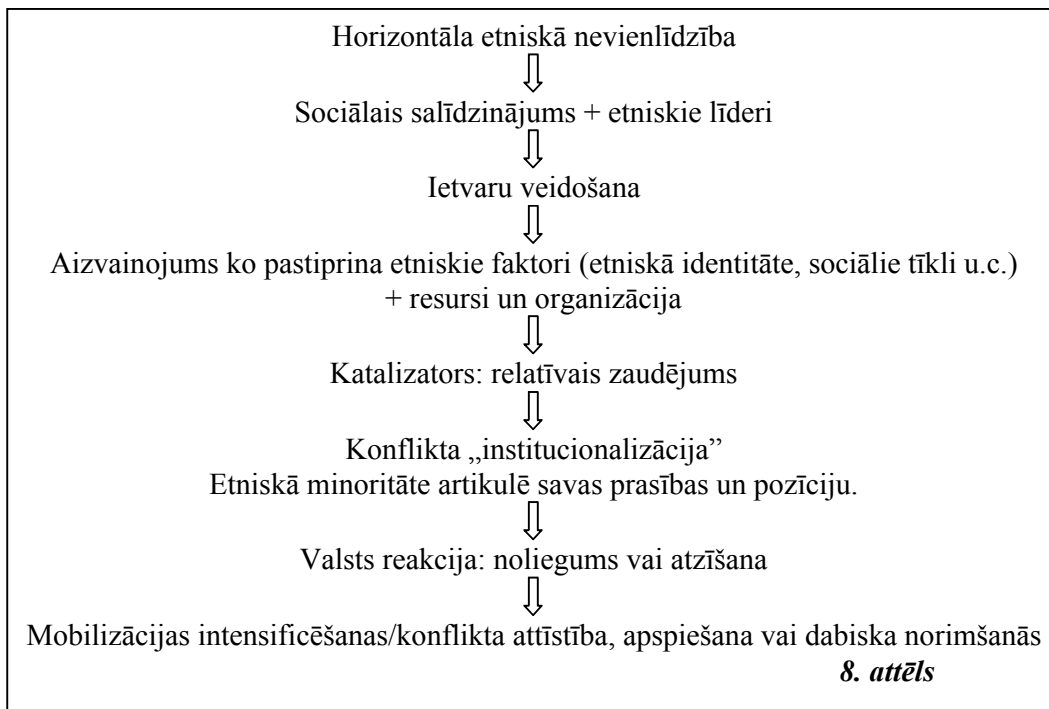
¹⁷⁷ Kā norāda V. Zartmans (W. Zartman), nabadzība un ticība var nodrošināt malku ugunij, bet, lai to aizdedzinātu, ir vajadzīgs cilvēks ar sērkočīnu („*Need and Creed can provide the tinder for the fire, but to set it ablaze, a man with a match is required*”); W. Zartman in Goldstone, R.J., Horowitz, D.L., Joras U., Schetter, C. (eds.) *Facing Ethnic Conflicts. Towards a New Realism*. Oxford : Rowman and Littlefield Publishers, 2004, p. 144.

Izšķir divus valsts etniskās politikas tipus attiecībā pret mazākumtautībām: „atzīšanas” un „nolieguma” politika (*“acceptance” and “denial” policies*). Pirmajā gadījumā valsts atzīst etnisko grupu, kas darbojas kā politiskais oponents, kā leģitīmu politisku aktoru, kuram ir tiesības aizstāvēt savas intereses un efektīvi ietekmēt valsts lēmumus, kas to skar. Valstis var piekopt arī “nolieguma politiku”, noraidot ideju, ka subordinēta grupa var būt leģitīms politiskais aktors.

Etniskās grupas, kas saskaras ar nolieguma politiku, ir vairāk predisponētas uz vardarbīgās etniskās sacelšanas darbībām, jo tām trūkst iespēju risināt problēmas ar nevardarbīgu politisko metožu palīdzību. Protams, tas nenotiek vienā reizē – valsts stratēģijas izvēle vēl tūlīt nenoved pie vardarbīgas reakcijas. Etniskā mobilizācija eskalējas vairākās pakāpēs¹⁷⁸. Attiecīgi konflikts var paplašināties vai norimties, ja faktori, kas to veicināja, izzūd vai tiek neutralizēti.

Tādējādi tai vietā, lai meklētu vienu konkrētu atslēgas faktoru, kas izraisa etnisko mobilizāciju, var identificēt vairākus elementus, kas virza šo procesu.

Shematiski to var atspoguļot šādi:

¹⁷⁸ Spencer, T. *A Synthesis of Evaluations of Peacebuilding Activities Undertaken by Humanitarian Agencies and Conflict Resolution Organizations*. London : Overseas Development Institute, 1998.

Šeit nav stingras hronoloģijas: kolektīvās darbības var iet pa priekšu valsts nolieguma politikai vai arī var būt tās rezultāts.

4. ETNISKĀS MOBILIZĀCIJAS SINTEZĒTAIS MODELIS

Divas galvenās pieejas un dažādas teorijas to ietvaros var izmantot, lai izskaidrotu minoritāšu iesaistīšanos protesta kustībās. Iepriekšējās sadaļās demonstrēju, kā var izmantot sociālo kustību pieeju un etniskās mobilizācijas pieeju, lai atbildētu uz pētījuma jautājumu. Šeit analizēšu šo pieeju kopīgos un atšķirīgos elementus ar nolūku saprast, uz kā var balstīt šo pētījumu.

Galvenā atšķirība ir tā, ka etniskās mobilizācijas teorētiķi cenšas izskaidrot, *kāpēc* notiek etniskā mobilizācija kolektīvām darbībām. Tas ir loģiski, jo viņu galvenais mērķis ir novērst etniskos konfliktus. Ir svarīgi apkarot konflikta cēloņus tā vietā, lai cīnītos ar konflikta izpausmēm vai sekām. Sociālo kustību pētnieki velta uzmanību galvenokārt tam, *kā* rodas un attīstās sociālās kustības. Tas arī ir saprotams, jo sociālo kustību, kas veidojas ar nolūku panākt sociālās pārmaiņas, novēršana nevar būt mērķis. Svarīgāk ir saprast, kā tās attīstās. Taču mēs varam skatīt etnisko izslēgšanu un mobilizācijas potenciāla veidošanos kā līdzīgus procesus, ko abas pieejas redz kā mobilizācijas ģenēzes sākumpunktu.

Etniskās mobilizācijas pieeja šķir etniskās mobilizācijas cēloņus un katalizējošos faktorus (*root causes and triggers*). Ja cēloņi saistās ar fundamentālām problēmām – piemēram, nevienlīdzību – tad katalizatori ir tādi notikumi, kas provocē konflikta eskalāciju. Šis sadalījums ir būtisks, lai izprastu arī etniskās kustības cēloņus un dinamiku. Horizontālā nevienlīdzība ir mobilizācijas cēlonis. Relatīvais zaudējums ir mobilizācijas katalizators. Par katalizatoru var kļūt politisko iespēju logs vai jauni draudi. Tā neanalizē sociālās mobilizācijas cēloņus, jo neskatās uz šiem procesiem no sociālā konflikta viedokļa. Lielu lomu tā piešķir ietvaru veidošanas varai un manipulācijas stratēģijām. Sociālo kustību teorētiķi daudz runā par aizvainojumiem, bet neapskata to cēloņus, vienkārši pieļaujot, ka tie pastāv. Taču, kā parādīju iepriekš, lai ietvari būtu efektīvi, tam ir jābūt atbilstoši sociālai bāzei un tiem ir jāaskan ar potenciālo kustības dalībnieku pieredzi. Tāpēc

etniskās mobilizācijas pieeja koncentrējas uz aizvainojumu formulēšanu etniskās salīdzināšanas un relatīvā zaudējuma terminos.

Abas pieejas skata politisko vadību un resursus kā sociālās mobilizācijas priekšnoteikumus. Sociālo kustību pieeja redz politiskos līderus kā vienu no nepieciešamajiem resursiem – tādiem kā organizācija un materiālie resursi. Tā ir daudz izvērstāka organizācijas un mobilizācijas struktūru jautājumā, pievēršot uzmanību sociālajiem tīkliem, komunikācijas infrastruktūrai, telpu pieejamībai un citiem aspektiem. Etniskās mobilizācijas tradīcijā šie elementi nav detalizēti apskatīti. Procesus vidējā līmenī tā skaidro ar etniskās identitātes nozīmi un etniskās solidaritātes spēcīgumu.

Kas attiecas uz etniskuma faktoru, etniskās mobilizācijas pieeja demonstrē, ka etniskās grupas mēdz būt vieglāk mobilizējamas nekā citas sociālās grupas. Etniskā robeža ir vieglāk iezīmējama un uzturama, kas veicina mobilizāciju. Etniskajām grupām piemīt unikālas īpašības, un tas ļauj tām pārvarēt solidaritātes trūkuma problēmu, kas citos gadījumos sarežģī rekrutēšanas un mobilizācijas centienus.

Etniskuma specifikas dēļ etniskās grupas ir spējīgas veidot blīvākus un intensīvākus sociālos tīklus, viņu solidaritāte ir lielāka¹⁷⁹, kas samazina mobilizācijas izmaksas. Rezultātā etniskās grupas var efektīvi pielietot uzvedības novērošanas sistēmas (*systems for monitoring behavior*), nodrošinot dalībnieku lojalitāti un sodot pārkāpējus. Līderi balsta savas programmas un rīcību pastāvošajās etniskajās lojalitātēs, kā arī konstruē tās: „Etniskā identifikācija sakņojas mītu un simbolu kombinācijā... Šī mītu, atmiņu, vērtību un simbolu kombinācija nosaka ne tikai, kas ir grupas loceklis, bet arī – ko nozīmē būt par grupas locekli... Etniskiem līderiem jāapelē pie šiem mītiem un simboliem, lai pārliecinātu un mobilizētu savu auditoriju ap šo iedomāto ģimeni un dzimteni, saliedējot viņus uz nācijas, kopīgās vēstures un teritorijas simbolu pamata. Etniskās identitātes vara ir predestinēta (*overdetermined*), jo etniskums var apvienot pašcieņu (identitāti) un

¹⁷⁹ „Etnisko solidaritāti raksturo apzināta identificēšanās un lojalitāte attiecībā pret konkrētu rasu vai etnisko grupu. To var novērtēt pēc noturīgas vēlmes iesaistīties etniskajās aktivitātēs, kas izpaužas kā iestāšanās organizācijās un dalība grupas locekļu uzvedības uzraudzībā (*engaging in group monitoring behaviors*). Mērīt etnisko solidaritāti var arī pēc grupas saliedētības indikatoriem: ciešas vai vājas sociālas etniskās saites un/vai organizācijas un institūcijas, kas socializē jaunus locekļus un uzrauga sociālo pienākumu izpildi. Šķirot solidaritāti un mobilizāciju, mēs varam izpētīt nosacījumus, kuros mobilizācija veicina solidaritāti – un otrādi” (Olzak, S. *The Global Dynamics of Racial and Ethnic Mobilization*. Stanford : Stanford University Press, 2006, p. 36).

egoistiskas intereses (tieksmi pēc materiālām vērtībām) ar grupas izdzīvošanu, teritorijas un valsts aizstāvēšanu, ticības sludināšanu un nemirstības sasniegšanu”¹⁸⁰.

Sociālo kustību pieejas un etniskās mobilizācijas pieejas pamata elementus varētu apkopot salīdzinošā tabulā:

	Sociālo kustību pieeja	Etniskās mobilizācijas pieeja
Cēlonis		Horizontālā etniskā nevienlīdzība
Katalizators	Polītisko iespēju logs vai jauni draudi	Relatīvais zaudējums
Svarīgie procesi	Kategoriju veidošana = mobilizācijas potenciāls Ietvaru veidošana (iespēju vai draudu statusa piešķiršana sociālām pārmaiņām) Mobilizācijas struktūru sociālā pārņemšana	Etniskā izslēgšana vai diskriminācija Ietvaru veidošana (sociālais salīdzinājums, relatīvais zaudējums) Valsts reakcijas ietekme uz mobilizāciju
Nepieciešamie nosacījumi	Resursi (organizācija, politiskie līderi u.c.) + aizvainojums + sociālie tīkli	Līderi + resursi (organizācija, materiālie un nemateriālie resursi) + aizvainojums + Etniskā identitāte (skaidra etniskā robeža)

Kura pieeja ir atbilstošāka? Uz kāda pamata balstīt šo pētījumu un kāpēc? Starp šīm pieejām nav pretrunu. Tās papildina viena otru dažādos aspektos. Tā, skaidrojot etniskās minoritātes mobilizāciju ilgstošam kolektīvam protestam, ir svarīgi neignorēt mobilizācijas cēloni – horizontālo etnisko nevienlīdzību, līdzsvara trūkumu politiskajā, sociālajā un/vai ekonomiskajā jomā. Savā darbā detalizēti neanalizēšu nevienlīdzības aspektu un dinamiku, jo analizēju vienu un to pašu valsti un minoritāti. Situācija vienlīdzības jautājumā būtiski nemainījās apskatāmajā periodā, tāpēc tā nevar izskaidrot sociālās kustības parādīšanās brīdi.

¹⁸⁰ Suny, R.G. *Why We Hate You: The Passions of National Identity and Ethnic Violence*, Working Paper Series, Berkeley: University of California, 2004: <http://repositories.cdlib.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1028&context=iseees/bps>, p. 25.

Kas attiecas uz katalizatoriem, balstu savu pētījumu uz pieņēmumu, ka relatīvais zaudējums var izprovocēt etnisko mobilizāciju. Draudi, kā to saprot sociālo kustību teorētiķi, dara to pašu. Savukārt politisko iespēju parādīšanos nevajadzētu izdalīt kā autonomu skaidrojošu faktoru. Vienīgais, ko tās dara, ir pastāvošo resursu papildināšana – ar materiāliem vai nemateriāliem resursiem.

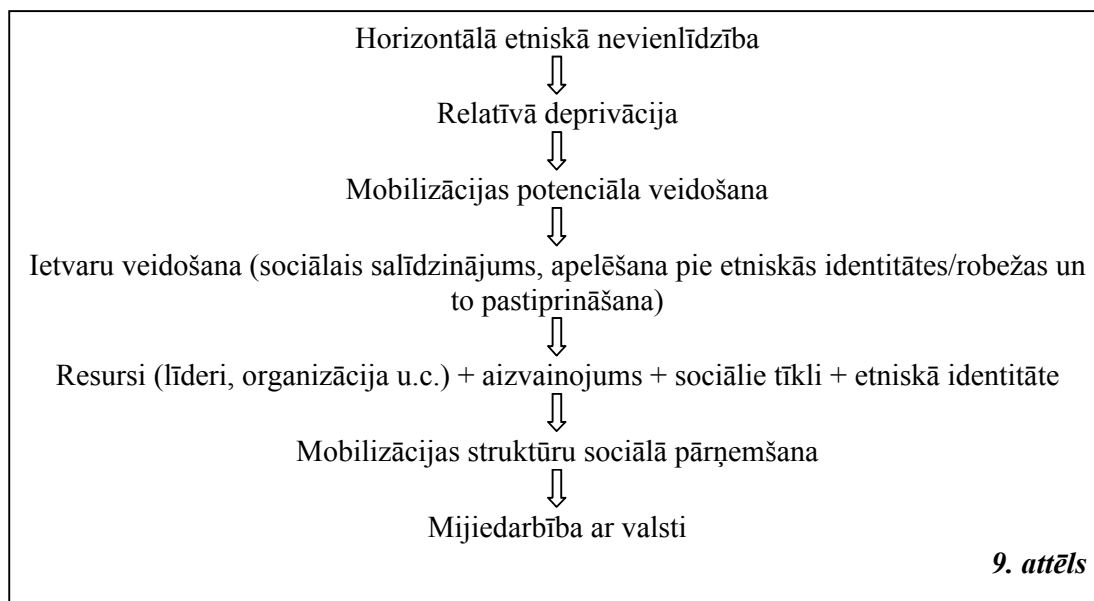
Relatīvais zaudējums veido mobilizācijas potenciālu. Ir lietderīgāk runāt par mobilizācijas potenciālu etniskās izslēgšanas vai etniskās diskriminācijas vietā, jo šie termini ir pārāk plaši. Tie pieņem, ka visa etniskā grupa cieš no noteiktas politikas vai politiskā lēmuma. Tas varētu būt politikas nolūks, ja mēs skatāmies uz stratēģiskiem valsts mērķiem, bet konkrēta politika pamatā nekad neskar visus indivīdus, kas pieder pie noteiktas minoritātes. Tā skar noteiktu mazākumtautības daļu, kā tas arī ir mūsu gadījumā. Izglītības reforma ir skārusi skolēnus, kas mācījās valsts finansētajās skolās ar krievu mācību valodu, kas reformas laikā būtu 11.klasē vai jaunāki, viņu vecākus un skolotājus (aptuveni 200 000 cilvēku). Pilsonības politika skāra 61 % krievu, 80 % baltkrievu un 94 % ukraiņu iedzīvotāju, kuri kļuva par nepilsoņiem, neatkarīgi no vecuma. Valodas politika skāra vairāk kā 75 % krievvalodīgo iedzīvotāju (kuri nepārvaldīja latviešu valodu); 440 000 pieaugušo no tiem bija spiesti nokārtot latviešu valodas eksāmenus, lai dabūtu valodas kategoriju. Atšķirība mobilizācijas potenciālā jeb cilvēku grupās, ko ietekmēja attiecīgā politika, var būt svarīgs faktors, skaidrojot atšķirības mobilizācijā.

Sociālais salīdzinājums un horizontālo nevienlīdzību kā netaisnīguma izpausmes atspoguļošana ir ietvaru veidošanas procesa svarīgs elements. Daļa no tā ir apelēšana pie etniskās identitātes un etniskās identitātes konstruēšana. Jo vairāk etniskums kļūst par izslēgšanas pamatojumu, jo spēcīgāka ir etniskās identitātes un etniskās robežas apzināšanās un efektīvāki būs centieni to politizēt.

Kas attiecas uz mobilizācijas procesa dinamiku un nosacījumiem, šīs pieejas papildina viena otru. Sociālo kustību teorija sniedz ieskatu mobilizācijas struktūru sociālās pārņemšanas procesā. Etniskās mobilizācijas pieeja koncentrējas uz to, kā valsts reakcija (atzīšana vai noliegums) ietekmē mobilizācijas procesu, nevis tā rezultātu, kā tas ir sociālo kustību pieejā. Sociālo kustību pieeja redz sociālos tīklus kā mobilizācijas svarīgu priekšnoteikumu. Etniskās mobilizācijas pieeja vienkārši pieņem, ka etniskās grupas efektīvāk veido sociālos tīklus – neparādot, kādos apstākļos tas notiek. Tomēr etniskās

robežas jēdziens ir būtisks un instrumentāls – jo skaidrāka ir šī robeža, jo vieglāk ir mobilizēt grupu.

Apkopojot var izveidot jaunu, sintezētu etniskās mobilizācijas modeli. Šeit iekļauju visus etniskās mobilizācijas pieejas svarīgos elementus. Taču šo modeli būvēju uz procesu un mehānismu pamata, ko sniedz sociālo kustību teorija, jo tās ietvaros tie ir skatīti detalizēti. Šo modeli var attēlot šādi:

LATVIJAS KRIEVVALODĪGĀS MINORITĀTES GADĪJUMA APRAKSTS

*Krievu kopiena Latvijā neeksistē.
Tas ir ērts komunikatīvais štamps un dažreiz arī ērts propagandas mīts,
taču būtu neproduktīvi uzskatīt, ka tas atspoguļo īstenību.
Pastāv ebreju, armēņu kopienas, jo tās ir kompaktas, hierarhiskas, tradicionālas.
Latvijā pastāv daudzslāņains, daudzdimensionāls cilvēku kopums (сообщество),
kur indivīdus vieno valoda, kultūra un tradīcijas.
J. Petropavlovskis¹⁸¹*

Šajā daļā apskatu Latvijas krievvalodīgās minoritātes protesta aktivitāšu pieredzi, aprobežojoties ar laika periodu no 1990. gada līdz 2008. gadam. Sākumā pievērsu uzmanību krievvalodīgās minoritātes specifiskajām iezīmēm un situācijai. Tad koncentrējos uz valsts politikas nozarēm, kas tieši skāra minoritātes sociālās un politiskās iespējas. Šādā nolūkā veicu oriģinālu Latvijas likumdošanas analīzi. Pēc tam aprakstu

¹⁸¹ Intervija ar J. Petropavlovski 22.08.2008.

minoritātes reakcijas uz tām, norādot uz aspektiem, kuri prasa izskaidrojumu. Tālab patstāvīgi veidoju krievvalodīgās minoritātes protesta aktivitāšu apkopojumu. Noslēgumā formulēju darba jautājumus.

1. Latvijas krievvalodīgās minoritātes apraksts

Mūsdienu Latvijas teritorijas iedzīvotāju etniskais un lingvistiskais sastāvs vienmēr ir bijis heterogēns. Saskaņā ar 1897. gada tautas skaitīšanas datiem 68 % iedzīvotāju bija latvieši, lielākā minoritāte – 12 % - bija slāvi (lielākoties krievi, bet arī baltkrievi un ukraiņi)¹⁸². 1914. gadā nelatvieši veidoja ap 40 % no iedzīvotājiem (2,6 miljoni¹⁸³). 1935. gadā minoritāšu īpatsvars joprojām bija liels – 24 %. Ievērojams skaits Latvijas iedzīvotāju Otrā pasaules kara laikā bija iznīcināti, deportēti vai spiesti atstāt valsti. Padomju laikā masu imigrācijas no citām padomju republikām rezultātā 1989. gadā nelatviešu daļa palielinājusies līdz 48% no visiem Latvijas iedzīvotājiem. Pēc neatkarības atjaunošanas 1990. gadā latviešu īpatsvars sāka pieaugt. 2009. gada 1. janvārī 59,1 % Latvijas iedzīvotāju bija latvieši, 28 % - krievi, 3,7 % - baltkrievi, 2,5 % - ukraiņi, 2,4 % – poļi, 1,4 % - lietuvieši, 0,4 % – ebreji¹⁸⁴. Dažos Latvijas reģionos latvieši ir mazākumā. Tā Rīgā 42,2 % ir latvieši, 41,7 % krievi, otrajā lielākajā pilsētā Daugavpilī 17,4 % ir latvieši, 53,2 % krievi, Rēzeknē - 44,4 % latvieši, 48,1 % krievi¹⁸⁵.

Padomju laikā krievu valoda tika plaši izmantota valsts pārvaldē un publiskajā sfērā. N. Muižnieks norāda, ka, „piešķirot krievu valodai neoficiālu valsts valodas statusu, padomju vara veicināja profesionālās intereses vienai iedzīvotāju daļai – tiem, kam krievu valoda bija dzimtā valoda. Viņi bieži baudīja priekšrocības darba tirgū, jo krievu valodas zināšanas bija nepieciešamas daudzos amatos, turpretī latviešu valodas zināšanas nebija obligātas”¹⁸⁶. Attiecīgi „izšķirošajās nozarēs un posteņos, kur pieņēma politiskos lēmumus, tika ielikti Maskavas emisāri. Pārvaldē tika pārstāvēti 6,4 % krievu un 3 %

¹⁸² Тройницкий Н. (ред.). Первая всеобщая перепись населения Российской империи. Изд. центр. стат. комитета М-ва внутр. дел. СПб. : Тип.Е.Евдокимова, 1905.

¹⁸³ Skujenieks, M. *Latvieši svešumā un citas tautas Latvijā*. Rīga : 1930; Balodis, A. *Latvijas un latviešu tautas vēsture*. Rīga : “Kabata”, 1991.

¹⁸⁴ Iedzīvotāju reģistra dati <http://www.pmlp.gov.lv/lv/statistika/iedzivotaju.html> (skatīts 01.03.2009) .

¹⁸⁵ Centrālās statistikas pārvaldes datubāze <http://www.csb.gov.lv/csp/content/?cat=355> (skatīts 01.11.2008).

¹⁸⁶ Muižnieks, N. *Etniskā stratifikācija Latvijā: padomju laikā un tagad*. Grāmatā “*Nacionālā politika Baltijas valstīs*”. Rīga : Zinātne, 1995, 116. lpp.

latviešu...”¹⁸⁷. Kompartijas pirmā un otrā sekretāra, Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāja un Ministru Padomes priekšsēdētāja amatus no 1959. gada līdz pat 1980. gada sākumam ieņēma gandrīz tikai krievi vai Krievijas latvieši¹⁸⁸.

Paralēli eksistēja divas pamata, vidējās un augstākās izglītības sistēmas – latviešu un krievu valodā. Skolas, kuras īstenoja izglītības programmas krievu valodā, finansēja valsts. 1989. gadā funkcionēja 205 skolas ar krievu mācību valodu¹⁸⁹. Latviešu valoda bija obligāts mācību priekšmets, taču mācības šajā priekšmetā bija formālas un neefektīvas¹⁹⁰. Līdz ar masveida imigrāciju tas noveda pie „asimetriskās divvalodības”. Vairākums latviešu brīvi pārvaldīja krievu valodu, bet krievvalodīgo iedzīvotāju lielākā daļa latviešu valodu nebija apguvuši. 1989. gadā tikai 22,3 % krievu pārvaldīja latviešu valodu¹⁹¹.

Kas attiecas uz pilsonību, padomju laikā visiem PSRS pilsoņiem bija garantētas vienādas tiesības visā PSRS teritorijā neatkarīgi no dzimšanas un dzīvesvietas. Tas nozīmē, ka krievvalodīgajai minoritātei Latvijā politiskās, ekonomiskās un sociālās tiesības bija vienādas ar latviešiem.

Pēc neatkarības atgūšanas būtiski mainījās ne tikai demogrāfiskās tendences, bet arī krievvalodīgās minoritātes sociāli politiskie apstākļi, īpaši jomās, kas bija saistītas ar krievu valodas lietošanu un pilsonību.

2. Latvijas politika attiecībā uz minoritātēm: valoda, pilsonība, izglītība

Par galvenajiem etnopolitiskajiem lēmumiem, kas ir būtiski un tieši ietekmējuši krievvalodīgās minoritātes situāciju, ierobežojot tās iespējas, salīdzinot ar padomju periodu, var uzskatīt lēmumus pilsonības, valodas un izglītības sfērās.

¹⁸⁷ Apine, I., Volkovs, V. *Latvijas krievu identitāte*. Rīga : Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007, 50.lpp.

¹⁸⁸ Muižnieks, N. *Etniskā stratifikācija Latvijā: padomju laikā un tagad*. Grāmatā “Nacionālā politika Baltijas valstīs”. Rīga : Zinātne, 1995, 114. lpp.

¹⁸⁹ Apine, I., Volkovs, V. *Latvijas krievu identitāte*. Rīga : Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007, 51.lpp.

¹⁹⁰ Dorodnova E. *Challenging Ethnic Democracy: Implementation of the Recommendations of the OSCE High Commissioner on National Minorities to Latvia, 1993-2001*. CORE Working Paper 9; Hamburg, 2003: http://www.core-hamburg.de/documents/CORE_Working_Paper_10.pdf (skatīts : 24.03.09); p. 16.

¹⁹¹ 1995. gadā viņu īpatsvars sasniedza 55,8 %. Bet vēl 2000. gadā no visām minoritātēm mazāk nekā puse - 49,8% - norādīja, ka pārvalda latviešu valodu (sk. Kamenska, A. *The State Language in Latvia : Achievements, Problems and Prospects*. Rīga : Latvian Centre for Human Rights and Ethnic Studies, 1995).

Šajā sadaļā apskatīsim šo politisko lēmumu būtību, pieņemšanas hronoloģiju un kontekstu. Jāatzīmē, ka Latvijā nav atsevišķa likumdošanas reģistra etniskās politikas sfērā¹⁹². Šādu likumdošanas aktu hronoloģiju veidoju patstāvīgi, izmantojot vairākus informācijas avotus pilnīgākas ainas iegūšanai¹⁹³. Tapušo hronoloģiju var uzskatīt par vienu no šī darba nozīmīgākajiem ieguldījumiem.

2.1. Pilsonības politika

1991. gada 3. martā Latvijā notika referendums, kurā 64,5 % Latvijas iedzīvotāju nobalsoja par neatkarības atgūšanu. 1991. gada 15. oktobrī Latvijas Republikas Augstākā padome pieņēma lēmumu „Par Latvijas Republikas pilsoņu tiesību atjaunošanu un naturalizācijas pamatnoteikumiem”¹⁹⁴. Ar šo lēmumu tiesības automātiski iegūt pilsonību tika liegtas aptuveni trešdaļai Latvijas vēlētāju. Tikai tie Latvijas iedzīvotāji, kas ir bijuši pirmās neatkarīgās Latvijas Republikas pilsoņi, kā arī viņu pēcnācēji varēja automātiski iegūt pilsonību. Pārējie varēja saņemt pilsonību naturalizācijas procesā, nokārtojot eksāmenus. 61 % krievu, 80 % baltkrievu un 94 % ukraiņu ir kļuvuši par nepilsoņiem¹⁹⁵. 2008. gadā 38,5 % krievu, 61,6 % ukraiņu un 59,7 % baltkrievu Latvijā joprojām bija nepilsoņi¹⁹⁶. Gandrīz 90 % no nepilsoņiem ir šo slāvu etnisko grupu pārstāvji¹⁹⁷. Savukārt no visiem nelatviešiem 55,3 % ir Latvijas pilsoņi¹⁹⁸.

¹⁹² Likumdošanas akti, kuri regulē citas nozares, parasti ir apkopoti attiecīgu ministriju mājaslapās.

¹⁹³ Izmantoti šādi dati:

- Datubāzes „Minorities at Risk” (*„Apdraudētas minoritātes”*) hronoloģija: <http://www.cidcm.umd.edu/mar/chronology.asp?groupId=36701> (skatīts 15.01.2009);
- Elektroniskais biļetens „Minority Issues in Latvia” (*„Minoritāšu problemātika Latvijā”*), 1999.-2004.g.: <http://www.minelres.lv/MinIssues/title.html> (skatīts 10.01.2009);
- Latvijas Cilvēktiesību centra preses apskati „Integration Monitor in Latvia” (*„Integrācijas monitorings Latvijā”*): <http://www.humanrights.org.lv/html/25501.html> (skatīts 02.01.2009);
- Laikraksta „Час” izdevumi, 1994.-2007.g.
- Dimitrov, A., Kolchanov B. (eds.). *Report on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities in the Republic of Latvia*. Rīga: Latvian Human Rights Committee, 2002;
- Eiropas Minoritāšu problemātikas centra (European Centre for Minority Issues) dati: raksti, pētījumi, ziņojumi: <http://www.ecmi.de/rubrik/57/reports/> (skatīts 03.01.2009).

¹⁹⁴ Latvijas Republikas Augstākās Padomes lēmums „Par Latvijas Republikas pilsoņu tiesību atjaunošanu un naturalizācijas pamatnoteikumiem” (Ziņotājs, №43, 31.10.1991).

¹⁹⁵ 1993.gada dati, sk. Бузаев, В. *Неграждане Латвии*. Рига: Латвийский Комитет по правам человека, 2007, 38 стр.

¹⁹⁶ Iedzīvotāju reģistra dati: <http://www.pmlp.gov.lv/lv/statistika/iedzivotaju.html> (skatīts 01.11.2008).

¹⁹⁷ Iekšlietu ministrijas dati, citēti: Бузаев, В. *Неграждане Латвии*. Рига: Латвийский Комитет по правам человека, 2007, 8 стр.

¹⁹⁸ Iedzīvotāju reģistra dati: <http://www.pmlp.gov.lv/lv/statistika/iedzivotaju.html> (skatīts 01.11.2008).

Sākumā tika deklarēts, ka naturalizācija sāksies pēc 1992. gada 1. jūlija. Taču to indivīdu statuss, kas netika atzīti par Latvijas pilsoņiem, palika neskaidrs līdz 1995. gadam, kad tika pieņemts likums par nepilsoņu statusu. Tiesības naturalizēties nebija paredzētas visiem šiem iedzīvotājiem. Tā tiesību iegūt pilsonību nebija militārpersonām un civilpersonām, kuras apkalpojušas Krievijas Federācijas militāros objektus, kā arī personām, kuras pārtraukušas dienestu Krievijas Federācijas bruņotajos spēkos pēc 1992. gada (ja viņi netika iesaukti no Latvijas un viņiem nebija ģimenes locekļu, kuri būtu Latvijas pilsoņi) un viņu ģimenes locekļiem¹⁹⁹. Pilsonības un imigrācijas departamenta likuma interpretācija līdz 1993. gada jūnijam bija visai plaša. Militāro personu sarakstā bija iekļauti visi dienestu beigušie oficiēri un viņu ģimenes locekļi. Ar „pieraksta vietu militārajās nodaļās” saprata pierakstu dzīvojamās mājās, kas tika uzceltas pēc Baltijas militārā apgabala pasūtījuma un atradās tā pārziņā. Šie Latvijas iedzīvotāji netika iekļauti Iedzīvotāju reģistrā, un viņu pasēs tika izdarīta attiecīga atzīme²⁰⁰. Citu ierobežojumu starpā šiem cilvēkiem bija aizliegts strādāt un brīvi izvēlēties dzīvesvietu Latvijā, iegūt privatizācijas sertifikātus, saņemt bērnu aprūpes sociālo pabalstu un bezmaksas medicīnisko aprūpi, bezdarba sociālo pabalstu u.c. Saskaņā ar 1993. gada datiem 20,2 % nepilsoņu Rīgā un 18,4 % nepilsoņu visā Latvijā bija ieguvuši šādu statusu²⁰¹.

„Politiskās kopienas sašaurināšanai bija tālejošas sekas politiskās varas etniskajā sadalē. Latviešu īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā 1994. gada sākumā bija 54,2 %, bet balsstiesīgā vecuma pilsoņu kopskaitā – 81 %, deputātu kopskaitā – 88 % un ministru kopskaitā – 100 %. Vairāki politiķi pamatojuši ļoti stingru naturalizācijas noteikumu vajadzību ar argumentu, ka tikai tā būs iespējams nodrošināt latviešiem noteicošu lomu valsts politikā,” konstatē N. Muižnieks²⁰².

Bijušajiem Latvijas Padomju Republikas pilsoņiem, kuri neieguva Latvijas pilsonību, bet tika iekļauti Iedzīvotāju reģistrā, arī politiskās, sociālās un ekonomiskās tiesības bija ierobežotas. Viņi zaudēja tiesības:

- vēlēt (gan vēlēšanās, gan referendumos), tikt ievēlētiem un dibināt politiskās partijas;

¹⁹⁹ Бузаев, В. *Неграждане Латвии*. Рига : Латвийский Комитет по правам человека, 2007, 5 стр.

²⁰⁰ Т.с. „араļais zīmogs” (*круглая печать*), kā dēļ šo cilvēku grupu sauca par „*kruglopečatņikiem*”.

²⁰¹ Бузаев, В. *Неграждане Латвии*. Рига: Латвийский Комитет по правам человека, 2007, 23 стр.

²⁰² Muižnieks, N. *Etniskā stratifikācija Latvijā: padomju laikā un tagad*. Grāmatā “*Nacionālā politika Baltijas valstīs*”. Rīga : Zinātne, 1995, 115.lpp.

- strādāt vairākās profesijās publiskajā pārvaldē (piemēram, viņi nedrīkstēja strādāt par aptieku vadītājiem, kapteiņiem, robežsargiem, darba inspektoriem, advokātiem, notāriem, muitniekiem, policistiem, ugunsdrošības un glābšanas dienestu darbiniekiem, apsardzes firmu vadītājiem, tiesnešiem, prokuroriem, ieslodzījuma vietu apsargiem, pilotiem u.c.)²⁰³
- saņemt pensiju par darba stāžu ārpus Latvijas padomju laikā;
- saņemt izdevumu kompensāciju par centrālo apkuri, aizdevumu dzīvokļa iegādei jaunuzceltās mājās;
- Katrs nepilsonis ieguva par 15 privatizācijas sertifikātiem²⁰⁴ mazāk nekā pilsonis; nepilsoņi, kuri dzimuši ārpus Latvijas, – vēl par 5 sertifikātiem mazāk;
- mācīties noteiktās augstākās izglītības iestādēs (piemēram, Policijas akadēmijā un Nacionālās aizsardzības akadēmijā);
- iegādāties zemi savā īpašumā noteiktās teritorijās u.c.²⁰⁵

Dažas no šīm tiesībām kopš 2004. gada ir garantētas citu ES valstu pilsoņiem Latvijas teritorijā, bet nav pieejamas Latvijas nepilsoņiem.

Pilsonības likums, kas tika pieņemts 1994. gadā, paredzēja, ka iedzīvotāji, kuri nav bijuši Latvijas Republikas pilsoņi līdz 1940. gadam un nav viņu pēcnācēji, var iegūt pilsonību, nokārtojot naturalizācijas eksāmenus - saskaņā ar kvotām. Likums arī noteica, ka tie, kas noteiktā laika posmā neapmainīs padomju pasas vai Latvijas personību apliecināšu dokumentu pret nepilsoņa pasi, zaudē nepilsoņa statusu. Līdz 2000. gadam pilsonību naturalizācijas ceļā varēja iegūt ne vairāk kā 230 000 cilvēku. Naturalizācijas procesa sākšanos atlika līdz 1996. gada 1. janvārim. Kvotas bija saistītas ar tautību, dzimšanas vietu un vecumu²⁰⁶:

²⁰³ Pilnu sarakstu sk. Бузаев В. *Неграждане Латвии*. Рига : Латвийский Комитет по правам человека, 2007, 88 стр.

²⁰⁴ Privatizācijas sertifikāts (turpmāk - sertifikāts) ir valsts piešķirts maksāšanas līdzeklis par privatizējamo valsts un pašvaldību īpašumu. Detalizētāk sk. likumu "Par privatizācijas sertifikātiem".

²⁰⁵ Nepilsoņu tiesības pēc 1996. gada tika pakāpeniski paplašinātas. 2007. gada augustā bija konstatētas 80 atšķirības pilsoņu un nepilsoņu tiesībās. 2008. gada martā - 75 šādas atšķirības. Aktuālākais atšķirību saraksts ir pieejams grāmatā „*Citizens of a Non-Existent State*”. Rīga : Latvian Human Rights Committee, 2008, p. 24-31.

²⁰⁶ Eiropas Savienības un EDSO augustā komisāra nacionālo minoritāšu lietās spiediena dēļ 1998. gadā notika tautas nobalsošana par grozījumiem Pilsonības likumā, kas noteica kvotu sistēmu. Rezultātā kvotas bijas atceltas.

- 1) ārpus kārtas varēja naturalizēties latviešu un līvu pēcnācēji²⁰⁷; pirmskara Latvijas iedzīvotāji; iedzīvotāji, kuri bija piespiedu kārtā ievesti Latvijā Otrā pasaules kara laikā; personas, kuras beigušas skolas ar latviešu mācību valodu; personas, kurām ir bijusi Lietuvas vai Igaunijas pilsonība 1940. gadā; Latvijas pilsoņu laulātie dzīvesbiedri;
- 2) Latvijas iedzīvotāji, kuri bija dzimuši Latvijā un bija jaunāki par 20 gadiem, varēja pieteikties naturalizācijas eksāmeniem no 1996. gada; līdz 25 gadu vecumam - no 1997. gada, līdz 30 gadu vecumam – no 1998. gada, līdz 40 gadu vecumam – no 1999. gada, pārējie – no 2000. gada;
- 3) Pārējie iedzīvotāji, kas bija iebraukuši Latvijā, būdami nepilngadīgi, varēja pieteikties eksāmeniem no 2001. gada: tie, kam bija 30 gadi – no 2002. gada, pārējie – no 2003. gada.

Kā vienu no priekšnoteikumiem naturalizācijas eksāmenu nokārtošanai, ko var uzskatīt par zināmu šķērslī, var minēt arī valsts nodevas samaksu, kas laika posmā no 1995. gada līdz 2001. gadam bija Ls 30 (salīdzinājumam - vidējā alga 1997. gadā bija Ls 120, minimālā alga 1998. gadā – Ls 42²⁰⁸). Eksāmenos pārbaudīja latviešu valodas, Satversmes un himnas, kā arī Latvijas vēstures zināšanas.

2004. gada 20. maijā Saeima pieņēma grozījumus likumā par nepilsoņu statusu. Tie noteica, ka nepilsoņi, kuri iegūst pastāvīgās uzturēšanas atļauju ārzemēs, zaudē savu nepilsoņa statusu Latvijā. Šo lēmumu Satversmes tiesa atzina par Satversmei neatbilstošu 2005. gada 7. martā.

2.2. Valodas politika

1989. gada maijā tika pieņemts Likums par valodām, kas tika būtiski grozīts 1992. gada martā. LR Augstākās Padomes 1992. gada augusta lēmums deva tiesības darba devējiem lauzt darba līgumu ar darbiniekiem, kuru valsts valodas prasme ir nepietiekama profesionālo pienākumu veikšanai. Sākās valodas atestācija, un tika ieviesti sodi par valodas likumpārkāpumiem. Atestācija bija maksas pakalpojums. Likums arī paredzēja, ka valsts finansētā augstākā izglītība, sākot no 2. kursa, var būt tikai latviešu valodā²⁰⁹. Kā

²⁰⁷ 1995. gada 16. martā Saeima pieņēma grozījumus Pilsonības likumā, saskaņā ar kuru etniskajiem latviešiem un līviem pilsonība tiek garantēta automātiski, nekārtojot naturalizācijas eksāmenus.

²⁰⁸ Ministru kabineta 1996. gada 12. marta noteikumi Nr.59 „Noteikumi par izmaiņām minimālajā darba algā” (LV, №49, 19.03.1996).

²⁰⁹ Šī norma stājās spēkā 1993. gada 1. jūlijā.

norāda N. Muižnieks, padomju laikā valodas politika deva sociālekonomisku priekšrocību tiem, kam krievu valoda bija dzimtā valoda, turpretī Latvijas valodas politika piešķīra priekšrocības tiem, kam dzimtā valoda ir latviešu valoda²¹⁰.

Likums ieviesa valodas prasības nodarbinātības sfērā, valodas eksaminācijas sistēmu un valodas inspekciju. Par galveno valsts pārvaldes institūciju, kas bija atbildīga par politiku valsts valodas jomā, kļuva Valsts valodas inspekcija (vēlāk – Valsts valodas centrs). Valsts valodas inspektoriem bija tiesības²¹¹ apmeklēt ne tikai valsts un pašvaldību iestādes, bet arī privātus uzņēmumus, tikties ar ierēdņiem, darbiniekiem un pašnodarbinātām personām. Viņiem bija tiesības pieprasīt „pārtraukt valodas pārkāpumus”, izsaukt personas Valsts valodas inspekcijā, ja viņi konstatēja Valsts valodas likuma vai citu aktu pārkāpumus, pārbaudīt valsts valodas apliecību īstenumu. Līdz 2001. gada novembrim Valsts valodas centra amatpersonām bija tiesības „izņemt un pārbaudīt valodas apliecības”. Šo normu viņi traktēja kā tiesības rīkot papildus eksāmenus apliecību īpašniekiem bez iepriekšēja brīdinājuma – piemēram, negaidīti atnākot personas darba vietā²¹². Laikā no 1992. gada līdz 1998. gadam kopumā bija eksaminēti 440 000 iedzīvotāju.²¹³

Administratīvo pārkāpumu kodeksā arī tagad ir minēti 14 valodas pārkāpumu veidi: personas, kas neprot valsts valodu nepieciešamajā apjomā, pieņemšana darbā; valsts valodas nelietošana nepieciešamajā apjomā; tulkojuma nenodrošināšana pasākumos u.c. Sods par šādiem pārkāpumiem ir līdz Ls 500 fiziskajām personām, līdz Ls 1000 juridiskajām personām, ka arī administratīvais arests uz laiku no 10 līdz 15 diennaktīm personām, kuras kārtoti valsts valodas eksāmenu cita cilvēka vietā²¹⁴. Citu likumpārkāpumu starpā ir «klāja necieņa pret valsts valodu» (sods līdz Ls 250). Likums paredzēja arī sodu

²¹⁰ Muižnieks, N. *Etniskā stratifikācija Latvijā: padomju laikā un tagad*. Grāmatā “Nacionālā politika Baltijas valstīs”. Rīga: Zinātne, 1995, 117. lpp.

²¹¹ 22.03.2005. MK noteikumi Nr.202 "Valsts valodas centra nolikums" ("LV", №50, 30.03.2005)

²¹² Izmaiņas likumdošanā tika veiktas pēc ANO Cilvēktiesību komitejas lēmuma lietā *Ignatane v. Latvia*, un kopš 2001. gada novembra papildus eksāmenāciju nevar veikt.

²¹³ Dorodnova, E. *Challenging Ethnic Democracy: Implementation of the Recommendations of the OSCE High Commissioner on National Minorities to Latvia, 1993-2001*. CORE Working Paper 9; Hamburg, 2003: http://www.core-hamburg.de/documents/CORE_Working_Paper_10.pdf (skatīts: 24.03.09), p. 369.

²¹⁴ Atkārtota likumpārkāpuma gadījumā gada laikā tiek piemērots kriminālsods saskaņā ar Krimināllikuma 281. pantu, kas var izpausties kā brīvības atņemšana no 2 līdz 5 gadiem. Grozījumi Krimināllikumā (LV, №107, 05.07.2007).

darba devējiem, kas nebija noteikuši nepieciešamo valsts valodas zināšanas līmeni saviem darbiniekiem, kuri nonāk saskarsmē ar klientiem vai strādā ar dokumentiem²¹⁵.

Praksē tas nozīmēja ievērojamas krievvalodīgo iedzīvotāju daļas situācijas pasliktināšanos valodas jomā. Pirmkārt, viņi pirmo reizi saskārās ar nepieciešamību kārtot latviešu valodas eksāmenus, lai nezaudētu savu darbu vai stātos jaunā darbā. Otrkārt, praksē šīs valodas pārbaudes kļuva par „eksamināciju mūža garumā” – pat tos iedzīvotājus, kas bija nokārtojuši valodas eksāmenu un dabūjuši valodas apliecību, jebkurā brīdī varēja eksaminēt atkārtoti. Ja viņi neapliecina, ka zināšanas atbilst iegūtajai kategorijai, viņi tiek atlaisti un viņiem ir jāmaksā naudas sods un jāatkārto valodas pārbaude.

1996. gada 22. oktobrī Ministru kabinets pieņēma Noteikumus par bezdarbnieka statusu. Saskaņā ar šiem noteikumiem indivīds, kas nevarēja uzrādīt valsts valodas apliecību, nevarēja tikt reģistrēts kā bezdarbnieks²¹⁶.

1996. gada decembrī Izglītības ministrija izdeva rīkojumu, saskaņā ar kuru paredzēja atlaist skolotājus ar nepietiekamām latviešu valodas zināšanām 1998. gada 1. septembrī.

1999. gada 8. jūnijā pēc vētrainām debatēm un ievērojama EDSO spiediena²¹⁷ Saeima pieņēma jaunu Valsts valodas likumu. Tagad gan ienākošie, gan izejošie dokumenti valsts pārvaldes institūcijās var pieņemt tikai valsts valodā. Arī privātajā sfērā sapulcēs un sēdēs ir jānodrošina tulkojums latviešu valodā, ja to pieprasa kaut viens dalībnieks. 1999. gada 9. decembrī Saeima atkārtoti pieņēma jaunu Valsts valodas likumu, kas stājas spēkā 2000. gada 1. septembrī²¹⁸. 2000. gada jūnijā Tieslietu ministrija publicēja Valsts valodas likuma piemērošanas noteikumu projektus. Šie projekti noteica ļoti plašu valodas regulēšanu privātajā sfērā. Tā valsts nosaka nepieciešamo valodas kategoriju pat nevalstisko organizāciju vadītājiem. Noteikumi ievieš sešas valodas kategorijas iepriekšējo trīs kategoriju vietā (augstākā – „dzimtās valodas līmenī”). Ja indivīds zaudē valsts valodas

²¹⁵ Grozījumi Latvijas administratīvo pārkāpumu kodeksā (LV, №2, 07.01.2009).

²¹⁶ Šī norma ierobežota pēc 1997. gada 30. septembra – valodas apliecības jāparāda tikai stājoties konkrētā darbā; atcelta 1998. gada 12. maijā.

²¹⁷ Detalizētu aprakstu sk. Dorodnova, E. *Challenging Ethnic Democracy: Implementation of the Recommendations of the OSCE High Commissioner on National Minorities to Latvia, 1993-2001*. CORE Working Paper 9; Hamburg, 2003: http://www.core-hamburg.de/documents/CORE_Working_Paper_10.pdf (skatīts: 24.03.09); Kemp W. (ed.) *Quiet diplomacy in action: the OSCE High Commissioner on National Minorities*. New York : Springer Publishing Company, 2001.

²¹⁸ Publiskajos sludinājumos, izkārtnēs un afišās atļauts izmantot citas valodas līdz ar latviešu valodu.

apliecību, viņam atkal ir jākārto eksāmens – dublikātu neizsniedz. Pasākumos jānodrošina tulkojums latviešu valodā – tas attiecas arī uz operām un pantomīmu. Sekojot EDSO spiedienam, 2000. gada 22. augustā šie noteikumi tika pieņemti pārstrādātā, mīkstinātā redakcijā²¹⁹. 2006. gadā tika būtiski pārskatīts, bet 2008. gadā – papildināts šo noteikumu pielikums, kas nosaka, kāda valsts valodas kategorija ir nepieciešama privātajā sfērā nodarbinātajiem. Šīs normas stājas spēkā pakāpeniski, 2009. un 2010. gadā.

2.3. Izglītības politika

1991. gada 19. jūnijā Augstākā Padome pieņēma Latvijas Republikas Izglītības likumu. Tas noteica, ka Latvijas Republikā ir garantētas tiesības iegūt izglītību valsts valodā. Valsts valodas apguve ir obligāta visās mācību iestādēs. Vienlaikus šis pants paredzēja, ka valstī dzīvojošiem citu tautību iedzīvotājiem ir tiesības uz izglītību dzimtajā valodā.

1995. gada 10. septembrī Saeima pieņēma grozījumus Izglītības likumā, kas paredzēja, ka mazākumtautību vispārīzglītojošās skolās, kurās mācībvaloda nav latviešu valoda, 1. līdz 9. klasē vismaz divos, bet 10. – 12. klasē vismaz trijos humanitārajos vai eksaktajos mācību priekšmetos mācībām pamatā jānotiek valsts valodā, sākot ar 1996./97. mācību gadu²²⁰. Augstākā izglītība valsts un pašvaldību augstākās izglītības iestādēs kopš 1999. gada septembra tiek īstenota latviešu valodā.

1998. gada 29. oktobrī Saeima pieņēma jaunu Izglītības likumu, kas stājās spēkā 1999. gada 1. septembrī. Turpmāk tekstā to apzīmēju kā izglītības reformu. Tā paredzēja, ka ar 2004. gada 1. septembri vidējo izglītību valsts un pašvaldību mācību iestādēs var iegūt tikai latviešu valodā, arī skolās, kas īsteno minoritāšu apmācības programmas. 2003. gada 12. augustā Ministru kabinets pieņēma grozījumus Izglītības likumā. Tie paredzēja, ka ar 2004. gada 1. septembri vidējā izglītība būs iegūstama latviešu valodā saskaņā ar standartu. Standarts nosaka proporciju vismaz 60 % (latviešu valodā) pret līdz 40 % (minoritāšu valodā). 2004. gada 5. janvārī Saeima nostiprināja šo proporciju Izglītības likumā.

²¹⁹ Detalizētu aprakstu sk. Dorodnova, E. *Challenging Ethnic Democracy: Implementation of the Recommendations of the OSCE High Commissioner on National Minorities to Latvia, 1993-2001*. CORE Working Paper 9; Hamburg, 2003: http://www.core-hamburg.de/documents/CORE_Working_Paper_10.pdf, pp. 97-120.

²²⁰ Grozījumi Latvijas Republikas Izglītības likumā (LV, №123, 17.08.1995).

3. Krievvalodīgās minoritātes reakcija: protesta mērogs un hronoloģija

Politiskie lēmumi pilsonības, valodas lietošanas un izglītības jomā būtiski mainīja krievvalodīgās minoritātes situāciju, pasliktinot tās dzīves kvalitāti salīdzinājumā ar padomju periodu. Tagad apskatīsim, vai un kā minoritātes pārstāvji reaģēja uz valsts politiku. Šajā darbā mani interesē krievvalodīgās minoritātes politiskā līdzdalība, kas izpaužas kā dalība publiskās protesta akcijās pret etnopolitiskajiem lēmumiem, kuri to tieši skar.

Informācija par protesta akcijām Latvijā strukturētā veidā (sakārtota hronoloģiskā secībā, reģistrējot datumu, protesta mērķi un aptuveno dalībnieku skaitu) neeksistē. Darba gaitā nācies patstāvīgi „rekonstruēt” notikumu gaitu. Tālab izmantoju vairākus informācijas avotus:

1. T.R. Gura „Apdraudētās minoritātes” (*„Minorities at Risk”*) datubāzi, kurā reģistrētas protesta akcijas ar vismaz 100 dalībniekiem. Dati ir pieejami līdz 2000. gadam²²¹;
2. BBC Latvijas notikumu hronoloģiju (*Chronology of Key Events*)²²²;
3. Latvijas Cilvēktiesību centra „Integrācijas monitoru” (*Integration Monitor*), kurā ir apkopota informācija par lielāko laikrakstu publikācijām, kas skar etnopolitiskus jautājumus. Šajā datubāzē trūkst datu no 1990. līdz 1995. gadam, kā arī nav informācijas par atsevišķiem mēnešiem²²³;
4. Lielākos laikrakstus krievu valodā (presē latviešu valodā ne visas protesta akcijas tiek atspoguļotas): „Čas” (Час) un „Vesti Segodņa” (Вести Сегодня) laika posmā no 1994. gada līdz 2008. gadam;
5. V. Buzajeva grāmatu „Latvijas nepilsoņi” (*„Неграждане Латвии”*), kurā ir reģistrētas protesta akcijas pret pilsonības politiku un izglītības reformu²²⁴;
6. Intervijas ar protesta akciju organizatoriem²²⁵;
7. Pasākumu un citu ar izglītības reformu saistīto aktivitāšu hronoloģiju pēc politiskās apvienības „Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā” datiem laika periodā no 2003. līdz 2005. gadam²²⁶.

²²¹ „Minorities at Risk”, <http://www.cidcm.umd.edu/mar/chronology.asp?groupId=36701> (skatīts 15.03.2009).

²²² BBC News: http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1108059.stm (skatīts 05.05.2008).

²²³ <http://www.humanrights.org.lv/html/25501.html> (skatīts 05.05.2008).

²²⁴ Бузаев В. *Неграждане Латвии*. Рига: Латвийский Комитет по правам человека, 2007.

²²⁵ Intervijas ar V. Buzajevu, G. Kotovu, J. Sokolovski, B. Cileviču.

Pārbaudot datus pēc vairākiem informācijas avotiem, izveidoju tabulu, kurā hronoloģiski atspoguļoju krievvalodīgās minoritātes publiskās protesta akcijas (piketi, mītiņi, demonstrācijas), kurās piedalījās vismaz 50 cilvēki. Tabulā reģistrēju akcijas datumu, deklarētos mērķus un aptuvenu dalībnieku skaitu. Dalībnieku precīzu skaitu noteikt nav iespējams, turklāt dažādi informācijas avoti sniedz dažādus skaitļus. Krievu valodā rakstošās avīzes parasti uzrāda lielāku skaitli nekā Rietumu žurnālisti (piemēram, BBC), bet latviešu avīzes (Diena, Neatkarīgā Rīta Avīze) – mazāku. Skaitļi var atšķirties četras un pat piecas reizes²²⁷. Tāpēc, reģistrējot kādu protestu, pamatodamās uz ziņām, ko sniedz krievu prese, kas visplašāk atspoguļo šādus protestus, pārbaudīju dalībnieku skaitu pēc citiem informācijas avotiem un ieguvu vidējo skaitli. Protams, arī tas nav precīzs, bet precīzs skaits šeit nav izšķirošs. Mums ir svarīgi zināt, kad un pret ko ir notikuši minoritātes publiskie protesti, un manā rīcībā esošie skaitļi skaidri parāda tendences.

Vēl viens sarežģītums ir tas, ka dažreiz grūti nodalīt politiskus lēmumus, pret kuriem ir vērsti konkrēti protesti, jo mītiņa darba kārtība aptver dažādus jautājumus – piemēram, 1998. gada marta mītiņš bija gan par dzīves kvalitātes uzlabošanu, gan par nepilsoņu pasu derīguma termiņa pagarināšanu. Vairākas 16. marta akcijas bija vērstas gan pret nacismu, gan par krievu valodas oficiālo statusu. Protesta aktivitātes, kas izpaudās kā parakstu vākšana pret kādu politisku lēmumu, nav reģistrētas.

Datums	Aptuvenais dalībnieku skaits	Protesta akcijas mērķis
30.01.1993	1000	Mītiņš pret Pilsonības un imigrācijas departamenta darbinieku patvaļu (atteikumiem reģistrēt cilvēkus Iedzīvotāju reģistrā) un ANO misijas rekomendāciju nepildīšanu
04.06.1993	1000	Mītiņš pret vēlēšanu tiesību nepiešķiršanu nepilsoņiem
28.11.1993	2000	Mītiņš pret aparteīda politiku Latvijā
01.05.1994	3000	Protesta mītiņš pret iedzīvotāju sociālo un ekonomisko tiesību pārkāpumiem, ar akcentu uz atteikumiem iedzīvotāju reģistrēt Iedzīvotāju reģistrā

²²⁶PCTVL mājaslapa :

http://www.pctvl.lv/index.php?lang=ru&mode=party&submode=history&page_id=2107 un
http://www.pctvl.lv/index.php?lang=ru&mode=party&submode=history&page_id=2107 (skatīts 28.05.09.).

²²⁷ Piemēram, atspoguļojot protesta akciju pret Valsts valodas likuma redakciju, „Čas” norāda, ka tajā piedalījās 2000 cilvēki, bet „Diena” – 500. Analogiski „Diena” norāda, ka koncertā pret izglītības reformu 06.08.2001. piedalījās 500 cilvēki, bet „Čas” ziņo, ka tajā bija vismaz 3000 dalībnieki.

04.05.1994	... ²²⁸	Mītiņš pie MK, EDSO misijas un Krievijas Federācijas vēstniecības pret atteikumu reģistrēt Iedzīvotāju reģistrā 150 000 iedzīvotāju
26.05.1994	...	Protesta mītiņš pret vienas trešdaļas Latvijas iedzīvotāju nepielaišanu pie pašvaldību vēlēšanām
29.05.1994	1000	Pikets pie Brīvības pieminekļa
22.06.1994	300	Pikets pret tāda Pilsonības likuma pieņemšanu, kas liedz naturalizācijas iespējas vismaz pusei nepilsoņu
05.07.1994	3500	Pikets pie ASV vēstniecības sakarā ar ASV prezidenta vizīti; pret pilsonības politiku (ASV prezidenta B. Klintonas vizītes laikā)
22.07.1994	200	Pikets pie Saeimas sakarā ar atkārtoto Pilsonības likuma izskatīšanu
31.08.1994	...	Pikets pie Augstākās tiesas pret atteikumu reģistrēt bruņotajiem spēkiem piederošo namu iedzīvotājus Iedzīvotāju reģistrā
10.12.1994	1500	Mītiņš pret tiesību uz darbu liegšanu iedzīvotājiem, kuri netika reģistrēti Iedzīvotāju reģistrā
08.02.1995	150	Pikets pie Saeimas pret vilcināšanos ar likuma „Par to bijušo PSRS pilsoņu statusu, kas nav Latvijas Republikas vai citu valstu pilsoņi” pieņemšanu
30.06.1995	500	Pikets pie Ārlietu ministrijas pret nepilsoņu tiesību ierobežošanu brīvi pārvietoties - līgumu slēgšanu ar Igauniju un Lietuvu
15.10.1996	1000	Pilsonības likuma pieņemšanas gadadienā; pret nepilsoņu tiesību ierobežošanu
13.02.1998	500	Pikets pie Ministru kabineta, lai pievērstu uzmanību nepilsoņu pasu izsniegšanas problēmai - pret kartību, kādā nepilsoņi var izbraukt no Latvijas un atgriezties valstī
17.02.1998	200	Pret aparteīdu; pret nepilsoņu tiesību ierobežošanu
04.03.1998	2000	Pret zemo dzīves kvalitāti un augošām komunālo pakalpojumu cenām
16.03.1998	300	Pret bijušo leģionāru gājienu; par pilsonības likuma „nulles” variantu
17.03.1998	10 000	Par PSRS pasu derīguma termiņa pagarināšanu; par nepilsoņu problēmas risināšanu; pret 4. marta mītiņa vardarbīgu izkliedēšanu
31.03.1998	100	Par PSRS pasu derīguma termiņa pagarināšanu; par valdības

²²⁸ Šādi apzīmēju protesta akcijas, kur dalībnieku skaits nav zināms – ziņas par to nav atrodamas nevienā no apskatītajiem informācijas avotiem. Protestu organizatori arī nevar atcerēties protestētāju skaitu, bet apliecina, ka katrā gadījumā tas nepārsniedz 500 cilvēkus.

		demisiju; par otrās valsts valodas statusa piešķiršanu krievu valodai
15.05.1998	300	Pret Izglītības likuma projektu; par oficiālā statusa piešķiršanu krievu valodai
16.05.1998	1000	Pret Izglītības likuma projektu; par pilsonības likuma „nulles” variantu
20.09.1998	50	Pret valodas prasībām skolotājiem, saskaņā ar kurām viņiem ir jābūt augstākajai valsts valodas kategorijai
08.10.1998	100	Pret Valsts valodas likuma projektu
03.03.1999	1500	Mītiņš 1998. gada sadursmes upuru piemiņai
12.06.1999	200	Pret Valsts valodas likuma projektu
13.08.1999	100	Pret bijušā partizāna V. Kononova ieslodzīšanu cietumā
04.03.2000	300	Par vēlēšanu tiesību piešķiršanu nepilsoņiem pašvaldību vēlēšanās
14.07.2000	1500	Pret Valsts valodas likuma piemērošanas noteikumu projektu
10.03.2001	150	Pret izglītības reformu
06.08.2001	2000	Pret izglītības reformu
26.10.2001	70	Pret izglītības reformu
12.10.2001	250	Pret izglītības reformu
14.10.2001	1500	Pret pilsonības politiku
23.05.2003	10000	Pret izglītības reformu
18.06.2003	300	Pret izglītības reformu
09.06.2003	60	Pret izglītības reformu
04.09.2003	4000	Pret izglītības reformu
15.10.2003	200	Pikets pie Saeimas, atzīmējot 12 gadus kopš pilsonības likuma pieņemšanas
30.10.2003	500	Pret izglītības reformu; par izglītības ministra K. Šadurska demisiju
28.11.2003	400	Pret izglītības reformu
24.01.2004	1500	Pret izglītības reformu; par izglītības ministra K. Šadurska demisiju
12.06.2004.	50	Pikets pie 1. vēlēšanu iecirkņa, par vēlēšanu tiesību piešķiršanu nepilsoņiem
18.11.2004	70	Ziedu nolikšana, pret izglītības reformu; uzmanības piesaistīšana nepilsoņu problēmai
10.02.2005	450	Pret izglītības reformu
15.02.2005	250	Pret izglītības reformu
05.03.2005	100	Pret izglītības reformu
12.03.2005	50	Pikets pie 3. vēlēšanu iecirkņa par vēlēšanu tiesību piešķiršanu nepilsoņiem

04.05.2005	150	Pret izglītības reformu; uzmanības piesaistīšana nepilsoņu problēmai
17.05.2005	100	Par vēlēšanu tiesību piešķiršanu nepilsoņiem pašvaldību vēlēšanās; par Vispārējās minoritāšu aizsardzības konvencijas ratificēšanu
24.09.2005	250	Pret izglītības reformu
30.09.2005	600	Pret izglītības reformu; par oficiālā statusa piešķiršanu krievu valodai; pret masu pilsonības trūkumu
15.10.2007	200	Lai pievērstu ES pārstāvniecības uzmanību masu pilsonības trūkumam un pilsonības problēmas seku likvidācijai

4. Latvijas krievvalodīgās minoritātes mobilizācijas problēmjautājumi

Pēc neatkarības atgūšanas valsts pilsonības, valodas un izglītības politika krievvalodīgās minoritātes politiskās, sociālās un ekonomiskās tiesības un iespējas Latvijā būtiski ierobežoja. Salīdzinot ar padomju periodu, krasi mainījās arī tās prestižs un leģitimitāte. Kā norāda N. Muižnieks, „vairāki politiķi un pat dažas valsts iestādes uzsvēruši, ka, viņuprāt, cittautiešu-ārpilsoņu atrašanās Latvijā nav leģitīma. Piemēram, Pilsonības un imigrācijas departamenta preses sekretārs nesēn apgalvojis, ka „PID visu laiku atgādina un uzsver, ka visiem šiem 700 000 iedzīvotāju agri vai vēlu būs jābrauc projām no Latvijas”. Tātad tiek pazemināts ne tikai cittautiešu relatīvais prestižs un gods. Tiek apšaubītas viņu tiesības uzturēties Latvijā”²²⁹.

Saskaņā ar T.R. Gura relatīvā zaudējuma teoriju (sk. sadaļu 3.3) varētu prognozēt minoritātes mobilizāciju kolektīvām darbībām cīņā pret visiem šiem politiskajiem lēmumiem. Redzējām, ka minoritātes pārstāvji protestēja pret politiskajiem lēmumiem visās trijās sfērās, taču tikai izglītības reforma radīja minoritātes sociālā protesta kustību.

Pilsonības politika izraisīja vairākus krievvalodīgās minoritātes protestus. Ir notikušas astoņas masu protesta akcijas pret pilsonības politiku, kurās piedalījās vismaz 1000 cilvēku ar dažādiem lozungiem:

- 1993. gadā - 30. janvārī, 4. jūnijā un 28. novembrī,
- 1994. gadā – 1. maijā, 15. jūlijā un 10. decembrī,

²²⁹ „Labrīt”, 1993.gada 17.februāris, 2.lpp, citēts: Muižnieks, N. *Etniskā stratifikācija Latvijā: padomju laikā un tagad*. Grāmatā “Nacionālā politika Baltijas valstīs”. Rīga : Zinātne, 1995, 119.lpp.

- 1996. gada 15. oktobrī un 1998. gada 17. martā. Turklāt ir notikuši vairāki protesti ar mazāku dalībnieku skaitu. 1993. un 1994. gadā protesta akcijas bija saistītas ar Pilsonības un imigrācijas lietu departamenta darbinieku patvaļu un atteikumiem reģistrēt atsevišķus iedzīvotājus un iedzīvotāju grupas Iedzīvotāju reģistrā. To deklarētais mērķis bija arī piesaistīt uzmanību „aparteīdam Latvijā”. Dažas mazākas akcijas bija notikušas arī 1998.gadā (par PSRS pasu derīguma termiņa pagarināšanu un pilsonības „nulles” variantu) un 2000. gadā (par vēlēšanu tiesību piešķiršanu nepilsoņiem).

Taču tās bija savstarpēji nesaistītas atsevišķas sporādiskas akcijas. Krievvalodīgā minoritāte nav izveidojusi protesta kustību pret pilsonības politiku. Tas prasa skaidrojumu, jo:

- Pilsonības politikas īstenošana nozīmēja objektīvu un būtisku minoritātes situācijas pasliktināšanos - šī politika ievērojamai krievvalodīgās minoritātes daļai atņēma politiskās tiesības, kā arī ierobežoja sociālās un ekonomiskās tiesības;
- Absolūtajos ciparos tas skāra vismaz 900 000 cilvēku jeb 35 % Latvijas iedzīvotāju. Ir grūti novērtēt precīzu skaitu, bet ir zināms, ka 1994. gada sākumā, kad pilsoņu reģistrācija bija praktiski pabeigta, 1 720 300 Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju bija reģistrēti kā pilsoņi – aptuveni 67,04 % no visiem Latvijas iedzīvotājiem šajā gadā (2 566 200). Iedzīvotāju skaits ir sarucis kopš 1990. gada. Saskaņā ar Valsts statistiskās pārvaldes datiem 1991. gadā Latvijā dzīvoja 2 667 900 cilvēki. Tādējādi vairāk nekā 900 000 cilvēku nav ieguvuši pilsonību saistībā ar Augstākās padomes lēmumu²³⁰, jo 1 720 300 cilvēki, kas bija reģistrēti kā pilsoņi 1994. gadā, veidoja 64,48 % no visiem Latvijas iedzīvotājiem 1991. gadā.²³¹
- Šo politiku krievvalodīgās minoritātes pārstāvji uztvēra ļoti negatīvi un uzskatīja to par nelegitīmu, bet nepilsoņa statusu – par tādu, kas saistīts ar lielu nedrošību, ir pazemojošs, nepelnīts²³². Vēl 2004. gadā tikai 2 % aptaujāto krievu iedzīvotāju uzskatīja, ka par pilsoņiem vajadzētu atzīt tikai tos, kuru radinieki bija pilsoņi pirms 1940. gada. Pārējie domāja, ka

²³⁰ 1991. gada 15. oktobra LR Augstākās padomes lēmums „Par Latvijas Republikas pilsoņu tiesību atjaunošanu un naturalizācijas pamatnoteikumiem”.

²³¹ Vēbers, E. (red.). *Etnosituācija Latvijā – fakti un komentāri*. Rīga : B.i. 1994.

²³² Pētījumu un rīcības programma „Ceļā uz pilsonisko sabiedrību”. Rīga: Baltijas Datu nams, 1998, 11. lpp., 15. lpp.

par pilsoņiem vajadzēja atzīt visus, kas bija piedzimuši Latvijā (40 %), visus, kas dzīvoja valstī neatkarības atgūšanas brīdī (23 %) vai nodzīvojuši Latvijā vairāk nekā septiņus gadus (14 %) ²³³.

Valodas politika arī izsauca protestus, bet vēl nelielā skaitā ²³⁴:

- Lielākais protests ar aptuveni 1 500 dalībnieku noticis 2000. gada 14. jūnijā ²³⁵;
- Mazāki protesti notikuši 1998. un 1999. gadā ²³⁶;

Laika periodā no 1998. gada līdz 2000. gadam bija notikuši daudzi protesta pasākumi (nakšņošana pie Prezidenta pils, protesta gājieni, piketi), bet tie bija ar ļoti mazu dalībnieku skaitu (līdz 60 cilvēkiem) un neieguva masu raksturu. Tas prasa skaidrojumu, jo:

- Valodas politikas represīvais raksturs 90. gadu vidū (negaidītas otrreizējās valodas pārbaudes ar soda uzlikšanu, ja to nenokārto; valodas eksāmeni kategorijām), salīdzinot ar situāciju padomju laikā, kad krievu valodai bija oficiāls statuss, ļauj runāt par krievvalodīgās minoritātes relatīvo zaudējumu.
- Tas skāra nelatviešu vairākumu: saskaņā ar 1989. gada tautas skaitīšanas datiem tikai 22,3% krievu Latvijā pārvaldīja latviešu valodu ²³⁷.
- Ievērojama krievvalodīgās minoritātes daļa ir atbalstījusi otrās valsts valodas statusa piešķiršanu krievu valodai: šādu viedokli 2004. gadā pauda 87 % krievu un 75 % citas etniskās izcelsmes iedzīvotāju ²³⁸. 1998. gadā 55 % no aptaujātajiem krievvalodīgajiem vecākiem atbalstīja krievu valodu kā otro valsts valodu ²³⁹. Turklāt valoda ir svarīgs krievvalodīgās minoritātes identitātes aspekts. Nav pieejami dati par krievvalodīgo minoritāti kopumā, bet 77 % krievvalodīgo jauniešu uzskata krievu valodu

²³³ Rose, R. *New Baltic Barometer VI: A Post-Enlargement Survey*. Glasgow : Centre for the Study of Public Policy, 2005: <http://www.balticvoices.org/documents/spp-401.pdf> (skatīts 01.02.2009).

²³⁴ Interesanti, ka pret Izglītības ministrijas rīkojumu, saskaņā ar kuru skolotāji ar nepietiekamām latviešu valodas zināšanām tiks atlaisti 1998. gada 1. septembrī, protestēja tikai aptuveni 50 skolotāji 1998. gada septembrī, kad rīkojumam bija jau jāstājās spēkā.

²³⁵ Pārsvārā gados vecāki cilvēki (pēc dažādām aplēsēm, no 500 līdz 2000) un pusaudži protestēja Esplanādē pret Valsts valodas likuma projektu, paužot bažas par iespējamu darba zaudēšanu, kā arī atbalstot izglītību krievu valodā.

²³⁶ Lielākoties pret Valsts valodas likuma projektu.

²³⁷ Kamenska, A. *The State Language in Latvia: Achievements, Problems and Prospects*. Rīga : Latvian Centre for Human Rights and Ethnic Studies, 1995, p. 53.

²³⁸ *Etnopolitiskā spriedze Latvijā: konflikta risinājuma meklējumi*. Rīga : Baltijas Sociālo zinātņu institūts, 2005, 39. lpp.

²³⁹ *Latviešu valodas apguve skolās ar krievu apmācības valodu*. Rīga : Baltijas Datu nams, 1999, 12. lpp.

par savas identitātes pamatu. Tikai 54 % par šādu pamatu uzskata etnisko izcelsmi²⁴⁰.

Ja pilsonības un valodas politikā valsts varas pārstāvji publiski skaidroja, ka šie lēmumi ir vērsti uz latviešu kā etniskās grupas pozīciju nostiprināšanu, salīdzinot ar nelatviešiem, tad izglītības reformas oficiālais mērķis bija nelatviešu bērnu konkurētspējas celšana, palīdzot viņiem iegūt augstāko izglītību un iekļauties darba tirgū. Valsts izglītības inspekcijas dati rāda, ka 2003. gadā izglītības reformu pilnīgi vai daļēji atbalstīja 47 % vecāku, kuru bērni tajā laikā mācījās minoritāšu skolās²⁴¹. 50 % uzskatīja, ka viņi ir pietiekami labi sagatavoti, lai pasniegtu savus priekšmetus latviešu valodā²⁴². Ir grūti novērtēt, cik daudz cilvēku skāra reforma. Pēc aptuvenām aplēsēm - 95 841 skolēnu, kas 2003./2004. mācību gadā mācījās valsts finansētajās skolās²⁴³ ar krievu mācību valodu, kā arī viņu vecākus un skolotājus, kas arī veido salīdzināmu skaitli.

Izglītības reforma izsauca masveidīgākos un intensīvākos protestus neatkarīgās Latvijas vēsturē. Četrus gadus pēc kārtas minoritāšu pārstāvji rīkoja regulāras masu protesta akcijas pret izglītības reformu. Laika posmā no 2001. gada marta līdz 2005. gada septembrim ir notikušas 17 protesta akcijas, kurās piedalījās vismaz 60 cilvēki. Četrās no tām piedalījās vairāk nekā 1 500 dalībnieku. Protesta kustībai izveidojās sava simbolika, himna. Saskaņā ar pētījuma datiem puse no aptaujātajiem skolēniem piedalījās protesta akcijās pret reformu un vairāk nekā puse no tiem, kas nepiedalījās tajās, to nožēlo²⁴⁴.

Rodas empīrisks jautājums: kāpēc minoritāte, kura neprotestēja pret politiskajiem lēmumiem, kas tieši skāra tās tiesības un iespējas (pilsonības un valodas politiku), izveidoja protesta kustību pret politiku, kura oficiāli tika veidota, lai uzlabotu tās situāciju? Tas uzstāda arī plašāku, teorētisku jautājumu. Kas ļauj etniskajām minoritātēm, kuras iepriekš nebija iesaistītas nekonvencionālās protesta aktivitātēs, mobilizēties un uzturēt protesta kustību, reaģējot uz vieniem politiskajiem lēmumiem atšķirībā no citiem?

²⁴⁰ Volkovs, V. *Krievvalodīgas jaunatnes dzimtās valodas vieta integrācijas procesā Latvijā*. Konferences "Etnopolitika ceļā uz pilsonisko sabiedrību" materiāli, 1998.gada 15.-16.oktobra konference, Rīga.

²⁴¹ Satversmes tiesas sēdes stenogramma lietā №2004-18-0106, http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Steno_2004-18-0106.rtf (skatīts 01.11.2008).

²⁴² Аршавская Т. *Анализ исследований внедрения билингвального образования в школах Латвии*. Рига : 2002.

²⁴³ Silova I. *From Sites of Occupation to Symbols of Multiculturalism. Reconceptualizing Minority Education in Post-Soviet Latvia*. Greenwich: Information Age Publishing, 2006, p.113.

²⁴⁴ *Integration of Minority Youth in the Society of Latvia in the Context of the Education Reform*. Baltic Institute of Social Sciences, Riga, 2004.

Tādējādi šī pētījuma mērķis ir divējāds: izprast un izskaidrot sociālās protesta kustības rašanos, ko izveido iepriekš klusā minoritāte. Sašaurinot pētījuma fokusu, darbā netiks skatīts jautājums par kustības mērķu sasniegšanas nosacījumiem, kustības taktikas un stratēģijas efektivitāti un to atkarību no dažādiem faktoriem, kā arī kustības rimšanas veicinošiem apstākļiem.

Galvenais darba jautājums ir:

Kāpēc Latvijas krievvalodīgā minoritāte ir izveidojusi protesta kustību pret izglītības reformu?

Darba papildus jautājumi ir šādi:

1. Kāpēc Latvijas krievvalodīgā minoritāte nav izveidojusi protesta kustību pret pilsonības politiku un valodas politiku?
2. Kā Latvijas krievvalodīgā minoritāte ir izveidojusi protesta kustību pret izglītības reformu?
3. Kā cilvēki skaidro savu iesaistīšanos protesta kustībā (protesta aktivitātēs)?

LATVIJAS KRIEVVALODĪGĀS MINORITĀTES MOBILIZĀCIJAS ANALĪZE

*Ja sākotnējie sakari (sociālie tīkli) rodas iepriekš dezorganizētā kopienā,
tad protests būs ilgstošāks, ar izteiktāku politisko vadību
un kolektīvo mērķu formulēšanu.*
E. Oberšāls²⁴⁵.

Darba teorētiskajā sadaļā ir izveidots mobilizācijas modelis. Paskatīsimies, vai šis modelis darbojas praksē. Esmu formulējusi hipotēzes par katru no elementiem, kas var mainīties un izskaidrot, kāpēc kustība radās šoreiz un ne citreiz. Svarīga ir nevis cēloņsakarība (viens mainīgais izskaidro rezultātu), bet faktoru kombinācija, kas noteiktā kontekstā noved pie rezultāta. Vēl uzmanība tiek pievērsta faktoru relatīvam svarīgumam, kā rezultātā tiek izdarīti secinājumi par etniskās mobilizācijas modeli.

Šajā sadaļā aprakstu metodoloģisko ietvaru, pētījuma gaitu, kā arī analizēju iegūtos datus, mēģinot noteikt, vai/cik lielā mērā teorētiskajā daļā izvirzītās hipotēzes apstiprinās. Tālab sākumā nosaku indikatorus, kas varētu liecināt par to, ka pieņēmums apstiprinās; pēc tam – informācijas avotus, ko var izmantot, lai konstatētu šo indikatoru esamību vai trūkumu. Pamatojoties uz iegūtajiem datiem, izdaru secinājumus par pieņēmumu apstiprināšanu vai apgāšanu.

1. Metodoloģiskais ietvars²⁴⁶

Pastāv četri pētniecisko stratēģiju tipi: induktīvā, retroduktīvā, deduktīvā un abduktīvā. Induktīvās stratēģijas (pozitīvisma tradīcija) mērķis ir izdibināt universālas likumsakarības, kuras pēc tam var izmantot kā skaidrojuma (*pattern explanations*), kas tika formulēti, analizējot datus vai novērojot kādus procesus. Šīs likumsakarības izmanto, lai izskaidrotu nākošos novērojumus. Deduktīvās stratēģijas mērķis (*kritiskā reālisma tradīcija*) ir pārbaudīt teorijas, lai izslēgtu kļūdainas un pilnveidotu relevantākās. Šīs pieejas ietvaros teoriju konstruē vai paņem no iepriekšējiem pētījumiem; hipotēzes formulē uz šo teoriju bāzes; tad hipotēzes pārbauda uz empīriskā materiāla, konfrontējot tās ar datiem.

²⁴⁵ Oberschall, A. *Social Conflict and Social Movements*. Englewood Cliffs : Prentice Hall, 1973, p. 122.

²⁴⁶ Balstās uz: Blakie, N. *Designing Social Research*. Cambridge : Polity Press, 2000; Brady H., Collier D. (eds.). *Rethinking Social Inquiry*. Lanham : Rowman & Littlefield Publishers, 2004; McNabb, D.E. *Research Methods for Political Science. Quantitative and Qualitative Methods*. New York : M.E. Sharpe, 2009.

Retroduktīvās stratēģijas mērķis (reālisma tradīcija) ir identificēt mehānismus, kas nosaka sociālos procesus. Sākumā konstruē mehānisma hipotētisko modeli (bieži vien balstoties uz novērojumiem). Tad mērķis ir identificēt reālo mehānismu, ar novērošanas un/vai eksperimentu palīdzību. Abduktīvās stratēģijas mērķis (fenomenoloģiskā tradīcija) ir aprakstīt un izprast sociālos procesus, analizējot sociālo aktoru motīvus un argumentus. To var panākt, pētot, kādu jēgu piešķir indivīdi notikumiem un faktiem un kāda ir viņu motivācija. Pēc tam pētnieki sistematizē atklājumus un novērojumus, uz kuru pamata veido teoriju un pārbauda to.

Pētnieciskās stratēģijas izvēle ir atkarīga no pētnieciskā jautājuma tipa un pētījuma mērķa. Pastāv vairāki pamata pētījuma mērķi (*research objectives*):

- Izzināšana (*exploration*) – atbildot uz jautājumu *kas*; pamatā pielieto induktīvo un abduktīvo stratēģiju;
- Aprakstīšana (*description*) – atbildot uz jautājumu *kas*; pamatā pielieto induktīvo un abduktīvo stratēģiju;
- Saprašana (*understanding*) – atbildot uz jautājumu *kāpēc*; pamatā pielieto abduktīvo stratēģiju;
- Izskaidrošana (*explanation*) - atbildot uz jautājumu *kāpēc*; pamatā pielieto deduktīvo un retroduktīvo stratēģiju;
- Prognozēšana (*prediction*) - atbildot uz jautājumu *kas (notiks ar lielu varbūtību)*; pamatā pielieto deduktīvo un indikatīvo stratēģiju.

2. Darba hipotēzes un pētnieciskā stratēģija

Strukturālista skatījumā galvenais jautājums ir nevis tas, vai mainīgais x ir nozīmīgāks par mainīgo y – kā hierarhiskā cēloņsakarība –, bet kādas ir savstarpējas saistības un mijiedarbība starp mainīgajiem katrā konkrētā gadījumā.
M. Ličbahs²⁴⁷.

Lai sasniegtu pētījuma mērķi, izmantošu retroduktīvo pētniecisko stratēģiju. Izmantošu šo stratēģiju arī, lai atbildētu uz galveno pētniecisko jautājumu un pirmajiem diviem papildus jautājumiem. Lai atbildētu uz trešo jautājumu, pielietošu abduktīvo pētniecisko stratēģiju. Balstoties uz pastāvošajām pieejām un teorijām, formulēju sešas hipotēzes, lai atbildētu uz pirmajiem diviem jautājumiem.

²⁴⁷ Lichbach, M.I. *Is Rational Theory All of Social Science?* Ann Arbor : The University of Michigan Press, 2003, p. 99.

H_1. Pirms izglītības reformas minoritātei nebija resursu un organizācijas, kas būtu nepieciešams mobilizācijai un protesta uzturēšanai.

H_2. Izglītības reformas gadījumā ieguvumi no dalības pārsniedza zaudējumus potenciālo dalībnieku skatījumā (masu izskaidrojums, pieeja „no apakšas uz augšu”).

H_3. Minoritāte bija spējīga izveidot protesta kustību pret izglītības reformu, pateicoties izmaiņām starptautiskajā un/vai iekšpolitiskajā kontekstā, kas palielināja tās panākumu gūšanas izredzes (elites izskaidrojums, pieeja „no augšas uz apakšu”).

H_4. Izglītības reformas gadījumā protests bija noturīgs, jo tas balstījās uz blīviem sociālajiem tīkliem un komunikācijas infrastruktūru.

H_5. Izglītības reformas gadījumā sociālā kustība balstījās uz kultūras ietvariem, kas būtu orientēti uz konsensa veidošanu un aktīvām darbībām.

H_6. Izglītības reforma izsauca mobilizāciju, jo tā, atšķirībā no pilsonības un valodas politikas, saistījās ar pēkšņu un negaidītu krievvalodīgo iedzīvotāju nespēju realizēt savas ieceres.

Pēdējie divi papildus jautājumi neparedz hipotēžu formulēšanu. Uz tiem atbildēšu pētījuma gaitā.

3. Pētījuma gaita

Darbā izmantoju divu tipu datus:

- primārus datus (*primary data*) – dziļas pusstrukturētas intervijas (*semi-structured interviews*) ar kustības līderiem, dalībniekiem, kā arī tiem, kas bija kustības potenciālie dalībnieki (mobilizācijas potenciāls), bet nepiedalījās tajā (vecāki, skolēni, skolotāji).
- sekundārus datus – dokumentus (rakstus un citas publikācijas presē, aptauju datus, dalībnieku sarakstus, notikumu hronoloģijas, citus pētījumus). Sekundāros datus izmantoju kā papildus informācijas avotu tad, ja nav iespējams iegūt informāciju no primāriem avotiem (piemēram, lai rekonstruētu notikumu hronoloģiju vai ilustrētu tēzi ar reprezentatīvākiem datiem). Plašsaziņas informācijas līdzekļos publicētā informācija un valdības ziņojumi par dalībnieku attieksmi un notikumu gaitu netiek izmantoti šo informācijas sniedzēju angažētības un neobjektivitātes dēļ.

Primāros datus ieguvu neatkarīgā respondentu intervēšanā, ko veicu es un pieci mani asistenti. Intervēšanas posms ilga no 2008. gada septembra līdz 2009. gada aprīlim. Kopā tika intervēti 50 respondenti:

	Vecāki	Skolēni	Skolotāji	Līderi	Kopā
Dalībnieki	10	10	10	10	40
Nedalībnieki	5	5			10
Kopā	15	15	10	10	50

Šis ir kvalitatīvs, nevis kvantitatīvs pētījums, tāpēc man interesēja galvenokārt respondentu argumentācija, stratēģijas, viņu izpratne par notikumiem, nevis uzskatu un uzvedības modeļu statistiskais biežums. Iegūtos datus nevar ekstrapolēt uz visiem protestu dalībniekiem, taču tie parāda tendences un argumentus, kas savukārt kļūst par labu pamatu turpmākajiem kvantitatīvajiem pētījumiem.

Izglītības reformas gadījumā skatos tikai uz tiem indivīdiem, ko reforma ir skārusi tieši vai potenciāli varētu skart. Tie ir skolēni, vecāki un skolotāji. Neanalizēju parametrus, kas saistās ar krievvalodīgo iedzīvotāju solidaritāti un identitāti. To varētu darīt, skatoties uz to cilvēku iesaistīšanos, kas pievienojās protestiem tāpēc, ka atbalsta demokrātijas principus vai krievu valodas un identitātes saglabāšanu, nevis tāpēc, ka reforma skāra personīgi viņus (jo viņi ir skolēni vai viņiem ir bērni, ko skar reforma). Šie aspekti ir ārpus šī darba tēmas²⁴⁸.

Šajā pētījumā skatos uz dalībniekiem un tiem, kas nepiedalījās protestos. Dalībniekus var nosacīti sadalīt divās grupas:

- aktīvisti – iesaistījās organizāciju darbībā (Latvijas Krievu mācībvalodas skolu atbalsta asociācija (*Латвийская ассоциация в поддержку школ с русским языком обучения*, turpmāk tekstā – LAŠOR), Krievu skolu aizstāvības štābs (*Штаб защиты русских школ*), paši palīdzēja organizēt pasākumus, mobilizēja citus cilvēkus, veltīja savus resursus;
- *atbalstītāji* – piedalījās vienā vai vairākās protesta akcijās.

Gan aktīvisti, gan atbalstītāji tekstā ir apzīmēti ar burtu A.

²⁴⁸ Spriežot pēc pieejamajiem datiem, kustības dalībnieku lielākā daļa bija tieši vecāki un skolēni, nevis tie, kas simpatizē kustībai, bet kurus reforma neskar.

Neaktīvistus var iedalīt trīs grupās:

- pasīvi līdzjutēji – nepiedalījās kustībā, bet atbalstīja kustības idejas.
- neitrālie – nav sava viedokļa vai ir pozitīvs pret reformu, bet neaktīvs.
- aktīvie pretinieki – centās atrunāt citus cilvēkus no dalības kustībā, pārliecināt.

Neaktīvisti tekstā ir apzīmēti ar burtu N.

Respondenti tika atlasīti no krievvalodīgās kopienas (*community*) pēc šādiem principiem:

1) Vecāki, kam bija bērni skolas vecumā, kuri mācījās valsts finansētajās vidusskolās ar krievu mācību valodu (skolas N 10, 13, 22, 34, 40, 59, 63, 67, 71, 75, 88, 89, Purvciema vidusskola, Anniņmuižas vidusskola).

2) Skolēni, kuri mācījās valsts finansētajās vidusskolās ar krievu mācību valodu un reformas laikā (2003/2004) mācījās 8.-11. klasē; proporcionāli – meitenes un zēni (skolas N 5, 13, 21, 23, 40, 51, 72, 74, 78, 88, Purvciema vidusskola, Anniņmuižas vidusskola, Rīgas universālā skola). Intervējot skolēnus, pievērsu uzmanību galvenokārt viņu sniegtajai informācijai par kustības attīstību – kā un kas izplatīja informāciju par protesta akcijām skolā, kāda bija skolotāju un direktora nostāja, kas aicināja viņus piedalīties. Pati skolēnu pozīcija bieži nav patstāvīga, tāpēc netika analizēta detaļās.

3) Skolotāji, kuri reformas laikā pasniedza valsts finansētajās vidusskolās ar krievu mācību valodu un kurus varētu skart reforma – matemātikas, ģeogrāfijas, ķīmijas, fizikas, bioloģijas skolotāji (valodas un sports netiek iekļauti). Aptaujāju tikai reformas pretiniekus – aktīvistus un atbalstītājus, jo galvenais mērķis bija saprast viņu ietekmi uz skolēniem un viņu argumentus pret reformu. Skolas: 13, 40, 55, 88, 92, Purvciema vidusskola, Anniņmuižas vidusskola.

4) Kustības formālie līderi, kas atradās vadošajās pozīcijās nevalstiskajās organizācijās, neformālajās asociācijās vai parlamentārajās frakcijās, kuras cīnījās pret reformu (LAŠOR, Štābs, PCTVL, Saskaņas centrs), pārstāvēja krievvalodīgo minoritāti un bija aktīvākie (publiski vai administratīvi) sociālās kustības organizācijā. Kā parādīšu turpmāk, kustības formālie līderi bieži vien tikai reaģēja uz aktīvistu iniciatīvām, nevis apzināti organizēja un vadīja kustību – viņi pat cīnījās par galveno lomu ar aktīvākajiem vecākiem. Tāpēc dažreiz šajā darbā viņus saukšu par politiķiem, nevis līderiem. Intervēto līderu/politiķu saraksts ir atrodams 1. pielikumā.

Respondenti tika atlasīti tā, lai nodrošinātu, ka viņi pārstāv dažādas valsts finansētās skolas ar krievu mācību valodu, kas neīsteno minoritāšu izglītības programmas, kuras vērstas uz atsevišķas etniskās grupas specifisku vajadzību nodrošināšanu (t.i., respondenti

no ebreju, ukraiņu skolas netika intervēti). Kā jau minēju, arī šī izlase nav reprezentatīva, tāpēc, pat ņemot vērā nejaušu izlasi šinīs skolās, nevaram izdarīt secinājumus par to, cik procentuāli šīs grupas bija pārstāvētas minoritātes vidū, taču mums ir svarīga viņu argumentācija un situācijas novērtējums.

Intervijas notika Rīgā, un tās bija anonīmas (izņemot intervijas ar līderiem). Intervijas ilga 1 – 1,5 stundas un tika ierakstītas audiokasetēs. Tad audioieraksti tika transkribēti. Interviju jautājumi balstās uz dalībnieku informācijas avotiem par reformu un protestiem, respondentu uzskatiem par reformu, viņu argumentiem par labu dalībai vai atteikumam piedalīties, kā arī faktoriem, kuri ietekmēja viņu uzskatus (respondentu skatījumā). Intervijas jautājumi ir atrodami 2. pielikumā; transkribēšanas paraugs – 3. pielikumā.

Četri vecāki atteicās sniegt interviju, pamatojot to ar laika trūkumu. Nenotika arī viena iepļānota intervija ar kustības līderi Vladislavu Rafaļski, kurš trīs reizes atlika interviju, pamatojot to ar savu noslogotību.

Intervijas jautājumi tika mainīti pēc pilota pētījuma, ko var uzskatīt par svarīgu šī darba daļu. Tā izdevās precizēt jautājumu formulējumu (saīsināt vai paplašināt jautājumus, vienkāršot tos), mainīt jautājumu secību, iekļaut sīkāku laika perioda aprakstu, ievadot interviju, lai palīdzētu respondentam to atcerēties, atminoties privātus apstākļus, atteikties no jautājumiem, uz kuriem nevienam no respondentiem nebija atbildes.

Lai analizētu interviju tekstus, izmantoju vēstījuma analīzes metodi²⁴⁹ (*narrative analysis method*) un aksiālo kodēšanu²⁵⁰.

Es koncentrējos uz šādiem aspektiem:

²⁴⁹ Blakie, N. *Designing Social Research*. Cambridge: Polity Press, 2000; Georgakopoulou A., de Fina, A. *Analysing narratives as practices*. *Qualitative Research* 8; 379 (2008); Fraser, H. *Doing Narrative Research. Analysing Personal Stories Line by Line*. *Qualitative Social Work*, Vol. 3, No. 2, 179-201 (2004); Rogan, A.I., Kock D.M. *Chronicles From the Classroom : Making Sense of the Methodology and Methods of Narrative Analysis*. *Qualitative Inquiry* 11; 628 (2005); Stanley, L. Madness to the method? Using a narrative methodology to analyse large-scale complex social phenomena. *Qualitative Research* 8; 435 (2008); Vanheule, S., Hauser, S.T. *A Narrative Analysis of Helplessness in Depression*. *Journal of American Psychoanalytical Association*, 56:1309-1330, 2008; Freeman, M., deMarrais, K., Preissle, J., Roulston, K., St. Pierre, E.A. *Standards of Evidence in Qualitative Research : An Incitement to Discourse*. *Educational Researcher*, Vol. 36, No. 1, 25-32 (2007).

²⁵⁰ Metodes aprakstu sk. Blakie, N. *Designing Social Research*. Cambridge : Polity Press, 2000, p. 236-256.

- kustības rašanās faktori (pārbaudot hipotēzes par resursiem, sociālajiem tīkliem u.c.), pielietojot retroduktīvo stratēģiju, lai atbildētu uz darba galveno un pirmo papildus jautājumu;
- informācija par kustības rašanos un attīstību, pielietojot retroduktīvo stratēģiju, lai atbildētu uz darba otro papildus jautājumu;
- respondentu attieksme pret reformu un tas, kā viņi izskaidro savu iesaistīšanos vai neiesaistīšanos protesta aktivitātēs, pielietojot abduktīvo stratēģiju, lai atbildētu uz trešo papildus jautājumu.

Prezentējot interviju rezultātus šajā darbā, izvēlos citātus, kuri, manuprāt, viskodolīgāk atspoguļo viedokli, kas ir raksturīgs arī vairākiem citu respondentu jeb ir visbiežāk sastopams. Tas neattiecas uz līderiem, kur ir no svara ne tikai sniegtā informācija par notikumiem, bet tieši viņu viedokļu un vērtējumu atšķirības. Šī ir fenomenoloģiska pieeja – man bija svarīgi ne tikai apstiprināt vai apgāzt pieņēmumu par faktu (piemēram, resursu pieejamību), bet arī parādīt respondentu skatījumu un izpratni par situāciju. Tas arī sniedz interesantu materiālu turpmākiem pētījumiem.

Pētījuma problēma ir dalībnieku atmiņu uzticamība, jo intervēšana notika četrus vai dažreiz piecus gadus pēc pētāmajiem notikumiem. Atceroties šos notikumus, dalībnieki mēdz raksturot un vērtēt tos, ņemot vērā savu pašreizējo pieredzi un informāciju par to, kā kustība noplaka un ar kādiem rezultātiem. L. Morgāna (*L. Morgan*) vārdiem, „tas ir indivīda stāsts par sevi pagātnē, kas tiek stāstīts, skatoties caur pašreizējā indivīda prizmu. Šeit ir daudz traucējumu un papildinājumu - dažreiz kļūdainu papildinājumu – kad „tā bija jābūt” tiek uzdots par „tā bija””²⁵¹. Nenoliedzot, ka tas apgrūtina valīdu datu iegūšanu, atzīmēšu vairākus aspektus, kas ir svarīgi, veicot šo pētījumu:

- Pieejamajā literatūrā pētnieki atzīmē, ka pieci gadi pēc politiskā notikuma ir maksimālais periods, pēc kura dalībnieki vēl pietiekami daudz atceras par savu dalību tajā²⁵²;
- Lai mazinātu katra konkrēta dalībnieka subjektīvā novērtējuma negatīvo ietekmi uz datu uzticamību, izvēlējos veikt 50 intervijas, salīdzinot informāciju, ko sniedz dažādi

²⁵¹ Citēts pēc Tanur J.M. (ed.) *Questions about Questions. Inquires into the Cognitive Basis of Surveys*. New York: Russel Sage Foundation, 1994, p.48.

²⁵² Sk., piemēram: Tanur J.M. (ed.) *Questions about Questions. Inquires into the Cognitive Basis of Surveys*. New York: Russel Sage Foundation, 1994; Prus R. *Human Memory, Social Process, and the Pragmatist Metamorphosis: Ethnological Foundations, Ethnographic Contributions, and Conceptual Challenges*. *Journal of Contemporary Ethnography* Vol. 36, 378-437 (2007).

respondenti. Turklāt neaprobežojos ar intervijām kā vienīgo informācijas avotu, izmantojot arī citus datus;

- Intervijās koncentrējos uz jautājumiem, kas lielākā mērā liek atcerēties faktus, nevis savu emocionālo tā brīža reakciju – kad pirmo reizi piedalījās, no kurienes uzzināja par protesta akciju, ar ko apsprieda notikumus;

- Izmantoju speciālās metodes, lai palīdzētu respondentiem pēc iespējas pilnīgāk atcerēties man interesējošo periodu – piemēram, personīgo kontekstu, asociācijas ar citiem tā brīža notikumiem – kā arī ļāvu respondentam sākumā brīvi atcerēties pētāmo periodu, nevis atbildēt uz konkrētiem jautājumiem²⁵³.

Pirms intervijas atbildot uz jautājumu par kustības mērķiem, visi dalībnieki norādīja, ka kustības mērķis bija panākt reformas atcelšanu. Tāpēc ar „mērķa sasniegšanu” vai „panākumu gūšanu” tekstā ir domāta tieši reformas atcelšana.

4. Pētījuma rezultāti

*Visi vienkārši stāvēja un kļiedza - krievu skolām būt, krievu skolām būt.
Nu, tas arī ir kaut kā smieklīgi. Tas ir tāpat, kā, ja bērns pārnāk mājās, viņam nav atslēgu
un viņš zem loga visu nakti kļiedz - mammu, mammu, mammu!
Tas ir tas pats - ļoti daudz bērnu atnāca mājās un sāk kliegt "mammu!".
Tikai neviens nedzird, nevienam neinteresē.
Pavicināja, izklaidējās, neapmeklēja skolu un viss.
Dmitrijs Kozlovs, protestu dalībnieks²⁵⁴.*

Šajā sadaļā apskatu visas sešas hipotēzes. Katra sadaļa ir dalīta trīs apakšsadaļās. Pirmajā pieminu pašu hipotēzi, nosaku indikatorus, kas varētu liecināt par to, ka tā apstiprinās, kā arī identificēju izmantojamus informācijas avotus.. Otrajā aprakstu hipotēzes pārbaudes gaitu un pētījumā iegūtos rezultātus. Trešajā izklāstu secinājumus, ko izdaru par attiecīgu hipotēzi.

²⁵³ Metožu aprakstu sk., piemēram: Tanur J.M. (ed.) *Questions about Questions. Inquires into the Cognitive Basis of Surveys*. New York: Russel Sage Foundation, 1994; Geiselman R.E., Fisher R.P. MacKinnon D.P., Holland H.L. *Eyewitness Memory Enhancement in the Police Interview: Cognitive Retrieval Mnemonics Versus Hypnosis*. *Journal of Applied Psychology*, Vol. 70, No. 2, 401-412 (1985); Bradburn N., Rips L., Shevell S. *Answering Autobiographical Questions: the Impact of Memory and Inference on Surveys*. *Science*, Vol 236, Issue 4798, 157-161 (1987).

²⁵⁴ Intervija, veikta 15.09.2008.

4.1. Resursu mobilizācijas hipotēze

H_1. Pirms izglītības reformas, minoritātei nebija resursu un organizācijas, kas būtu nepieciešami mobilizācijai un protesta uzturēšanai (zināšanu, organizācijas iemaņu, finanšu, līderu trūkums).

Ja šis pieņēmums ir pamatots, tad izglītības reformas gadījumā (salīdzinot ar citiem politiskajiem lēmumiem), mēs redzētu ne tikai materiālo un nemateriālo resursu palielināšanos, bet arī to prasmīgu lietošanu no līderu un dalībnieku puses – resursiem kā tādiem ir maza nozīme, ja tos nevar izmantot, lai uzsāktu un uzturētu kolektīvās protesta darbības. Tādējādi, izmaiņas varētu notikt divos līmeņos: elites līmenī un dalībnieku līmenī.

Kustības līderu līmenī mēs redzētu izmaiņas mobilizācijas taktikā un stratēģijā, ko pielieto līderi saistībā ar materiālo resursu (kas varētu būt saistīta ar ārējās palīdzības palielināšanu; organizācijas vai finansiālo atbalstu) vai nemateriālo resursu (jaunie līderi, iemaņas) palielināšanu. Indikatori būtu šādi:

- Izmaiņas kustības vadībā un/vai jaunu līderu parādīšanās;
- Izmaiņas organizācijas taktikā un stratēģijā – komunikācijas uzlabošanās, jauna protesta taktika ar nolūku uzturēt dalībnieku aktivitāti; reģionālā pārstāvniecība, algojot darbiniekus potenciālo dalībnieku mobilizācijai; jaunu un efektīvāku organizāciju parādīšanās.

Izmantotie informācijas avoti:

- Intervijas ar līderiem, dokumentu un mediju analīze (protestu hronoloģija un apraksts) ar nolūku konstatēt, vai ir mainījusies vadība un/vai organizācijas stratēģija, vai un kā ir palielinājušies resursi, ko viņi pielietoja mobilizācijai.
- Intervijas ar dalībniekiem ar nolūku konstatēt, vai viņi saskata kādas kustības attīstībai būtiskas izmaiņas vadībā un/vai organizācijas stratēģijā.

Dalībnieku līmenī mēs redzētu izmaiņas dalībnieku situācijā un/vai iemaņās – izglītībā, finanšu stāvoklī, statusā, zināšanās (valodu zināšanas, pieeja institūcijām – iespēja efektīvi aizstāvēt savas intereses tiesā u.c.), kas mazinātu šķēršļus dalībai un palielinātu viņu motivāciju piedalīties. Galvenais informācijas avots ir intervijas ar dalībniekiem nolūkā konstatēt, vai viņi uzskata, ka viņu rīcībā esošie resursi ir mainījusies.

RESURSU MOBILIZĀCIJAS HIPOTĒZES PĀRBAUDE

*Mēs nevedām aiz sevis, mēs meklējam platformu (mērķa auditoriju) -
un uzaustījām, uz ko tā ir gatava...*

Mēs neuzstādījām stratēģiskus uzdevumus.

*Mēs teicām, ka rīkojam mītiņu, un vairākums nolēma,
ka pēc tā reforma tiks atcelta.*

J. Petropavlovskis²⁵⁵

Latviešu politiskajā diskursā dominēja trīs kustības rašanās iemesli – ārzemju atbalsts (no Krievijas), mediju kūdīšana un politiķu manipulēšana. To visu var attiecināt uz resursiem – tagad gan materiālo, gan nemateriālo resursu kļuva vairāk nekā līdz šim. Paskatīsimies, vai šādam secinājumam ir pamats. Sākumā analizēsim elites līmeni: kā un vai ir mainījusies vadība, stratēģija un mobilizācijas taktika. Tālab analizēsim faktus, informāciju, ko sniedz paši līderi par savām aktivitātēm un plāniem, kā arī aktīvistu vērtējumus. Pēc tam pievērsīsimies izmaiņām potenciālo dalībnieku situācijā, balstoties uz viņu subjektīvo novērtējumu.

Kustības līderu stratēģija un mobilizācijas taktika

„Mēs neesam ne par vieniem, ne par otriem”²⁵⁶.

Mēs esam par to, lai visi nomierinātos”.

*„Saskaņas centra” Saeimas frakcijas
priekšsēdētājs Jānis Urbanovičs²⁵⁷.*

Sākumā apskatīsim, kā tika organizēta kustība, pievērsot uzmanību kustības organizācijām (*movement organizations*). Reformas lietderības apspriešanu uzreiz pēc Izglītības likuma pieņemšanas uzsāka nevalstiskā organizācija **LAŠOR** Igora Pimenova vadībā. Tā tika izveidota 1996. gadā kā skolotāju un vecāku organizācija. Kā var redzēt no notikumu hronoloģijas, pēc trīs vecāku konferenču organizēšanas un dalības pirmā masu mītiņa 2003. gada maijā rīkošanā (tieši LAŠOR pieteica šo mītiņu), kustības vadību un aktivitāšu koordinēšanu praktiski pilnībā pārņēma Krievu skolu aizstāvības štābs.

Štābs tika izveidots 2003. gada martā un netika oficiāli reģistrēts kā nevalstiska organizācija. Līdz ar to nevar precīzi aprakstīt tā funkcionālo shēmu. Štāba sēdes bija atklātas (piedalīties varēja jebkurš interesents) un risinājās brīvo diskusiju veidā²⁵⁸. Kaut arī Štābā notika nemitīga konkurence par ietekmi un strīdi par kustības stratēģiju un

²⁵⁵ Intervija, veikta 22.08.2008.

²⁵⁶ Šeit tiek domāti reformas atbalstītāji un reformas pretinieki.

²⁵⁷ Personīgā saruna, 2003. gada septembrī.

²⁵⁸ To apliecina arī šī darba autore pieredze, piedaloties Štāba sēdē.

taktiku, neformālie tā līderi bija politiķi Jurijs Petropavlovskis, Vladimirs Buzajevs, Genādijs Kotovs, Aleksandrs Kazakovs, Miroslavs Mitrofanovs, kā arī vecāki Mihails Tjasins un Viktors Dergunovs, skolotājs Vladislavs Rafaļskis. Jurijs Petropavlovskis, Vladimirs Buzajevs, Genādijs Kotovs un viens no kustības aktīvākajiem runas vīriem Jakovs Pliners vienlaicīgi bija PCTVL biedri. V. Buzajevs un G. Kotovs bija arī Latvijas Cilvēktiesību komitejas vadībā; Jurijs Petropavlovskis bija arī viens no „atslēgas figūrām” OKROL. Štāba sēdes notika nevalstiskās organizācijas - Latvijas Cilvēktiesību komitejas - telpās.

Visi respondenti atzīmē ka, organizācijas resursus, kas bija nepieciešami kustības uzturēšanai, pamatā sniedza paši dalībnieki (ziedojot naudu, veidojot un izplatot aģitācijas materiālus, apzvanot citus dalībniekus) un PCTVL frakcija Saeimā (deputātiem sūtot preses relīzes par kustības aktivitātēm no Saeimas e-pasta adresēm vai pa faksu – uz frakcijas vai deputāta veidlapām, drukājot skrejlapas uz frakcijas printeriem, apzvanot dalībniekus pa frakcijas telefoniem, izmantojot deputāta statusu, lai garantētu policijas neiejaukšanos protesta akcijās u.c.). Viņi noliedza ārējā finansējuma būtisku lomu un uzsvēra savu ieguldījumu.

Vēl viena partija, kas uzstājās par mazākumtautību tiesību aizsardzību, - „Saskaņas centrs” - deklarātīvi atbalstīja kustību, bet nesniedza tai resursus. Partijas pārstāvji nepiedalījās Štāba aktivitātēs pastāvīgi; tie, kas dažreiz apmeklēja Štāba sēdes un piedalījās atsevišķās protesta akcijās (piemēram, Saeimas deputāts Boriss Čilevičs), darīja to neregulāri un bez oficiāla partijas „norīkojuma”.

Par svarīgu kustības veidošanās un uzturēšanas skaidrojošo faktoru bija krievu valodā rakstošie un translējošie plašsaziņas līdzekļi. Īpaši liela loma bija laikrakstiem „Obrazovanie i Karjera”, „Vesti Segodņa”, „Čas”, „Večernaja Rīga”, kā arī televīzijas kanālam „Pirmais Baltijas kanāls” (turpmāk teksta – PBK). Svarīgi ir tas, ka šo mediju galvenais efekts bija tieši auditorijas informēšana (par valdības lēmumiem, par kustības organizatoru nostāju un rīcību, par protesta akciju laiku un vietu) un noteikta emocionālā fona uzturēšana.

Katrā skolā izveidojās (pārsvarā pēc skolēnu un vecāku iniciatīvas – sk. nākošo sadaļu) komitejas, kas koordinēja attiecīgās skolas pārstāvju (skolēnu un viņu vecāku) darbības un dalību Štāba akcijās.

Kas attiecas uz kustības organizatoru taktiku un stratēģiju, tad salīdzinot ar citiem protestiem un mazākumtautību tiesību aizstāvošo politiku organizētajām kampaņām (pret pilsonības politiku un valodas politiku), viņu taktika faktiski nemainās. To apliecina gan līderu intervijas, gan kustības akciju hronoloģija (sk. 4. pielikumu). Visos gadījumos galvenās akcijas bija publiskās protesta akcijas (mītiņi, demonstrācijas, gājieni) un parakstu vākšana pret attiecīgajiem politiskajiem lēmumiem. Informācija par akcijām tika izplatīta masu medijos (publicējot rakstus, sludinājumus, manifestus), ka arī tiešā saskarsmē – dalot skrejlapas lielajās pilsētās (pārsvarā Rīgā un Daugavpilī), apzvanot aktīvistus, informējot Latvijas Cilvēktiesību centra apmeklētājus.

Arī politiku (kustības vadības) sastāvs ir maz mainījies. Akcijas pret valodas politiku 1998. gadā koordinē Vladimirs Buzajevs, Mirosļavs Mitrofanovs, Boriss Čilevičs, Genādijs Kotovs, Jakovs Pliners. Boriss Čilevičs (viens no Apatrīdu līgas iniciatoriem un līdzprieķšsēdētājiem), Jakovs Pliners un Vladimirs Buzajevs (Cilvēktiesību komiteja) bija arī vieni no akcijas pret pilsonības politiku iniciatoriem un organizatoriem.

Ārzemju atbalsta apjomu un efektivitāti novērtēt ir grūti. Publiskajā telpā izskanēja daudz minējumu un pieņēmumu par Krievijas sniegto finansiālo atbalstu. Taču, veicot šo pētījumu, man neizdevās atrast nekādus tiešus pierādījumus tam, ka kustības dalībnieki būtu saņēmuši naudu no ārzemēm. Vienīgais apliecinājums ir Drošības policijas priekšnieka Jāņa Reiņa frāze intervijā laikrakstam „Diena”: „Mūsu rīcībā ir informācija, ka nesen izraidītajam Kazakovam bija saites un viņš saņēma arī finansiālu atbalstu no saviem atbalstītājiem Krievijā”²⁵⁹. Komentēt šo informāciju vai sniegt detaļas viņš atteicās. Aleksandrs Kazakovs bija vienlaicīgi arī Krievijas Valsts domes vicespīkera Dmitrija Rogozina palīgs. Kā atzīmē I. Apine, „Dažu latviešu mediju (visvairāk „Latvijas Avīzes”) atražotā versija, ka krievvalodīgo akcijas Latvijā esot „Maskavas roka” un tīkot inspirētas no Maskavas, ne reizi nav guvusi apstiprinājumu”²⁶⁰. Taču neapšaubāmi svarīgu lomu nospēlēja notikumu atspoguļojums Krievijas medijos, kuri tiek retranslēti vai ir citādi pieejami Latvijā,. Šo atspoguļojumu var uzskatīt par papildus nemateriālu resursu, un tas tiek sīkāk aprakstīts, analizējot hipotēzi H 5, šajā sadaļā.

²⁵⁹ Točs, S. “Drošības policijā nav iespējams nesankcionēti noklausīties telefonsarunas”, NRA, 2004. gada 15. septembris, 2. lpp.

²⁶⁰ Apine, I., Volkovs, V. *Latvijas krievu identitāte*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007, 92. lpp.

Neskatoties uz līderu apgalvojumiem par to, ka viņi organizēja kustību, prasmīgi pielietojot dažādas mobilizējošās „tehnoloģijas”, analizējot viņu pašu intervijas un faktus, kļūst skaidrs, ka kustība ir radusies spontāni. Politikī tikai reaģēja uz vecāku iniciatīvām, viņu loma bija sekundāra. Kustību uzsāka vecāki. Tuvojoties reformas noslēguma stadijai un saprotot, ka tā netiks atcelta, viņi stihiski sāka organizēt sapulces (gan skolās, gan arī ārpus tām – piemēram, kultūras namos) un aicināt politiķus tajās piedalīties. Vēl jo vairāk – vecāku un politiķu starpā bija pastāvīgi konflikti.

Kustības pirmsākumi meklējami 2003. gada sākumā... Vecāki, sajutuši spiedienu no krievu preses puses, sāka sev uzdot jautājumus, kas būs tālāk. Tie bija vecāki, kuri aktīvāk interesējās par savu bērnu nākotni un reāli darbojās skolu padomēs. Dažādās skolās stihiski sāka notikt sapulces. Politikī sāka braukt uz šīm sapulcēm. Pēc tam šim jautājumam pievērsās arī sabiedrisko organizāciju Koordinācijas padome, un tās sēdē pēc LARM iniciatīvas, tika izveidots Štābs. Ieinteresētie skolu pārstāvji to sāka atrast, un viss process aizgāja. VB

Politikī nebija kustības iniciatori... Ja nebūtu politiķu vai arī viņi būtu citas kvalitātes, viss izdotos pat labāk. Tā bija apzināta sapratne, kuras pamatā bija savu bērnu nākotnes labklājība. Politikī pievienojās un vadīja[kustību], bet par pamata virzošo spēku palika vecāki, starp viņiem un politikajām „augšām” radās konflikti un nesaskaņas. IV

Es 10 reizes biju k/n Imanta, kur tieši vecāki īrēja zāli un vecāku komitejas kā sabiedrotos aicināja politiķus un sabiedriskos aktīvistus. JP

Pārdomātas organizēšanas taktikas un stratēģijas nebija. Minoritātes organizācijas, pēc pašu atzinuma, „bija spiestas” nodarboties ar masu akcijām. Tās nebija gatavas nedz morāli/intelektuāli, nedz organizatoriski: nebija ne plāna, ne stratēģisku uzdevumu. Politikīem pietrūka gan resursu, gan struktūras, gan organizēšanas iemaņu. Viņi paši neko nav mainījuši savā iepriekšējā organizācijas taktikā – tā pati aktīvistu apzvanīšana un paļaušanās uz tīkliem. Bet šoreiz cilvēki nāca paši, paši viņus atrada, un politikīem tas kļuva par pārsteigumu un izaicinājumu. Pat organizācijas iniciatīvas nāca no dalībniekiem – pilsētas sadalīšana rajonos, sapulces skolās, vēlāk – OKROL dibināšana. Nekādas noteiktas lēmumu pieņemšanas procedūras arī nebija. Cilvēki nāca uz Štāba sēdēm un apsprieda turpmākās darbības bez jebkādas hierarhiskās organizācijas. Štābam nebija konkrētas struktūras, tas nebija reģistrēts kā organizācija. Pienākumu sadalījuma arī nebija. Pat kustības simbolika ir izveidojusies „spontāni”. Līderi nezināja, kuras no viņu veiktajām darbībām novedīs pie rezultāta. Nebija profesionāla darba ar medijiem. Piemēram, tas, ka informācija laikrakstā „Образование и карьера” („Образование и карьера”) izrādījās efektīva, „bija šoks” pasākuma organizētājiem – viņi gaidīja, ka cilvēki atsauksies uz sludinājumiem lielākajos krievu preses izdevumos:

Vairākums no tiem, kas bija atnākuši uz otro konferenci, nebija mums pazīstami. Laudis vienkārši gāja uz „uguntiņu”. Viņi bija gatavi piedalīties, un, ja mūsu vietā būtu organizētāka struktūra, tad varētu sākt veidot nopietnu, loģiski veidotu kustību.
IP

Kādā no posmiem izkristalizējās vecāku komiteju tīkls, tāpēc, ka viņi veidoja iniciatīvas grupas (tas sākās 2003. gada rudenī), tas notika stihiski. Viņu līderi un vēstneši nāca uz pagrabu Dzirnavu ielā, un de facto tas kļuva par vietu, kur realizējās procesa vadība. Kad pēc 2004. gada 1. septembra process sāka stihiski izvērsties, nekāds Štābs neko nevarēja izdarīt. Cilvēki vienkārši saprata, kā saprata arī pēc LAŠOR konferencēm, ka, pat ja savāksies 5000 cilvēki un uzrakstīs kārtējo petīciju, nekas jau nemainīsies. Šeit viņi saprata, ka, ja ielās izies 100 tūkstoši cilvēku – nekas nemainīsies. IV

Viens no mobilizācijas līdzekļiem bija publikācijas laikrakstos. Mēs anketās uzdevām jautājumu – no kurienes jūs uzzinājāt par to, ka notiek konference. Vairākums uzzināja no Viktora Guščina laikraksta «Образование и карьера». Es biju šokēts. «Vesti Segodnja» bija tikai otrajā vietā. IP

Kas attiecas uz resursiem, tad kustības līderiem bija cerība uz Rietumu politisko atbalstu un spiedienu, bet tā nerealizējās. Krievijas loma izpaudās, pēc politiķu teiktā, tikai kā plašsaziņas līdzekļu atspoguļojums (*media coverage*), turklāt pašas Krievijas iekšpolitisko mērķu labad. Politiķi gaidīja kaut ko vairāk (ne tikai resursu ziņā, bet arī pozīcijas, politiskā atbalsta ziņā), bet orientējās uz Rietumiem. Vecāki šo organizācijas un resursu trūkumu kompensēja paši.

Mūsu pretinieki balstījās kļūdainā paradigmā – ka mēs kalpojam Krievijas un personīgi Putina interesēm. Tāpēc, ka viņi paši vienmēr kalpo kādām interesēm... Viņiem bija grūti noticēt, ka kustība par krievu skolu aizsardzību aizstāv pati savus mērķus, bez iniciatīvas ārpus Latvijas... Savas akcijas mēs finansējām ļoti vienkārši – uz galda tika nolikta cepure, kurā sametās – cik kurš varēja. Kāds vienkārši teica – es atvedīšu 10 banerus vai degvielu braucienam uz Briseli. JP

Ziedoja mītiņos uz vietas. Tika izmantots PCTVL resurss, mazā un vidējā, dažreiz arī lielā biznesa nauda. Vāca no pasaules pa dziedziņam. Vecāki iemaksāja savus ziedojumus. Kotovs ieķīlāja savu dzīvokli. Tika izteikti mājiieni par krievu naudu, bet es biju notikumu centrā un neko tādu neredzēju. IV

Mērķis bija tikt sadzirdētiem (starptautiskajā arēnā). Pamatā dzirdēja Krievija – savos nolūkos. OKROL sanāsmē es saskaitīju sešas dažādas Krievijas pozīcijas pret skolu kustību. To sapratis, Krievijas sūtnis sasauca preses brīfingu un izteica septīto pozīciju – oficiālo. Septiņas pozīcijas – tātad nevienas. No citu valstu puses nekāda vērā ņemama vērtējuma un oficiālas attieksmes nebija, lai gan personīgas reakcijas līmenī viņi mums juta līdzī. IV

Politiķi nebija gatavi virzīt šo masu protestu un neizprata notiekošos procesus. Viņiem nebija kustības attīstības vīzijas un prognožu – viņi nevarēja paredzēt un kontrolēt nedz kustības mērogu (domājot, ka mobilizēsies 5-15 tūkstoši cilvēku), nedz dalībnieku sastāvu

(sākumā viņi neplānoja iesaistīt skolēnus un cerēja uz skolotāju atbalstu, bet tas nerealizējās).

Formāli kustība sākās dokumenta par Štāba izveidošanu parakstīšanas brīdī. Tobrīd neviens neprognozēja, ka tam būs tāda rezonanse. Nebija skaidrs, vai tam būs atbalsts no augšas vai apakšas. JS

Dumpis brieda, bet mēs nevarējām paredzēt tā apmērus vai organizācijas formas. VB

Sākumā mēs nelikām likmes uz skolniekiem. Pirmkārt, mums nebija attiecīgā vecuma līderu. Rēķināties ar to, ka es vai Buzajevs, vai kāds cits mūsu vecumā aizies uz skolu... ko un kā mēs teiksim? Mēs negājām pie skolniekiem, bet vecāki mūs aicināja (uz savām sapulcēm). JP

Kas attiecas uz mediju lomu, tad latviešu politiskajā diskursā izplatītais viedoklis, ka protestu iemesls bija krievvalodīgās preses aktīvās un mērķtiecīgās manipulācijas rezultāts, neapstiprinās. Medijiem bija svarīga, bet terciāra loma – kamēr tie nepārliecinājās, ka pēc šīs tēmas ir pieprasījums un zaudē (komerciāli) tas, kurš šo pieprasījumu neapmierina, viņi neiesaistījās. Taču, kad viņi to saprata, sāka konkurēt savā starpā par lasītājiem. Viņi neveidoja sabiedrisko domu krievvalodīgajā publikā, viņi to atbalstīja. Periodā, kad protesta akcijas kļuva masveidīgas, mediji pildīja svarīgu informācijas nesēja lomu.

Es jau no sākuma sapratu, ka par mūsu aktivitātēm jāstāsta masu informācijas līdzekļiem. Sākumā laikraksti iesaistījās bez lielas intereses, bet tāpat publicēja materiālus par mūsu preses konferencēm, izvilumus no mūsu preses relīzēm... Martā es apzvanīju laikrakstu redaktorus – visiem, izņemot vienu, bija skeptiska attieksme pret masu akciju atbalstīšanas iespējām. Attīstoties notikumiem, (mediju) slūžas atvērās. IP

Es izdomāju lozungu „Tagad vai nekad!” un ievietoju to katrā „Večernjaja Riga” numurā. Pēc tam, dzenoties pēc lasītājiem, pievienojās arī citi laikraksti, jo „Večernjaja Riga” tirāža strauji auga... Tā kā jaunatne nelabprāt lasa laikrakstus, mēs balstījāmies arī uz televīziju un radio. Mēs nevarējām nodarboties ar tiešo aģitāciju, jo tam nekad nebija naudas, bet tajā laikā tas bija topa notikums, tāpēc masu informācijas līdzekļi nevarēja to ignorēt. „Telegraf” mēģināja. Jūs zināt, cik abonentu tam ir palicis rezultātā. Tā mēs varējām masu informācijas līdzekļiem diktēt savus noteikumus. JP

Pēc tam, kad kaut kad 2004. gadā „Telegraf” blakus tekstam par protestiem ievietoja fotogrāfiju ar puisi, kuram bija uzsista acs, viņu tirāža nokrita gandrīz divkārt. Tad viņi saprata, ka viņiem ir izdevīgi atbalstīt sabiedrisko kustību. „Čas” - tieši otrādi, kad viņi pieņēma lēmumu atbalstīt kustību, viņu tirāža būtiski pieauga. Masu informācijas līdzekļi nebija flagmani, bet bija nepieciešamais elements. JS

Dalībnieku un neaktīvistu atziņas

Tagad apskatīsim, kā un vai kustības dalībnieki (vecāki un skolēni) novērtē izmaiņas vadībā un organizācijas stratēģijā. Visi vecāki (gan aktīvistu, gan neaktīvistu) apgalvo, ka pirmo reizi uzzināja par reformu no medijiem – lielākoties no preses (laikraksti „Čas”, „Vesti Segodņa”, „Obrazovaniye i karjera”). Skolā uzzināja jau detaļas – apspriežot ziņas ar citiem vecākiem un ar skolotājiem vecāku sapulcēs. Divi vecāki piedalījās LAŠOR vecāku konferencēs, izlasot informāciju presē. Divi piedalījās Štāba sapulcēs.

Tikai viens respondents norādīja, ka viņu skolā bija notikusi sapulce, kurā piedalījās arī politiķi, taču piebilda, ka sapulce bija organizēta pēc vecāku ierosinājuma un skolas administrācija mēģināja atrunāt vecākus no dalības šajā pasākumā:

Pie mums skolā aktīvie vecāki organizēja visas skolas vecāku sapulci, bez manas piedalīšanās. Un bija ļoti interesanti, ka pēkšņi bērns atnes no skolas informāciju (vai arī bija apzvanīšana), ka ne jau skola organizē šo sapulci saistībā ar reformu un tāpēc nevajag to apmeklēt. Tieši tāda bija informācija no skolas administrācijas. Tad es arī sapratu, ka tieši tur tad arī vajag iet... Es nokļuvu pie mikroфона un pateicu, ka reforma, lūk, šī reforma, par kuru tiek runāts, ir murgs. Un, godīgi sakot, no šī brīža man arī viss sākās.

Septiņi vecāki norāda, ka bija saņēmuši skrejlapas, uzlīmes vai citus aģitācijas materiālus pret reformu, bet korelācijas starp to un viņu aktivitāti nav: no pieciem neaktīvistiem trīs saņēmuši šādus materiālus. Par turpmākajām akcijām aktīvistu uzzināja nepastarpināti no LAŠOR zvaniem un Štāba; atbalstītāji – no medijiem un no skolas – citiem vecākiem, bērniem.

Kas attiecas uz resursiem, tad aktīvistu un atbalstītāji norāda, ka paši ziedoja naudu, daļēja aģitācijas materiālus, vāca parakstus, zīmēja plakātus.

[Manā pieredzē bija] viss – nauda, paraksti, bada streiks. Visu savu darbu es pakārtoju tam, lai kaut kur piedalītos, kaut ko gatavotu, kaut ko vestu – labi, ka man bija mašīna. Vajadzēja piedalīties, kaut kādi plakāti... Pirmo reizi [mūžā] nokļuvu policijā... Maršus, tieši ar mūsu skolniekiem, organizēju es. Biju viens no organizatoriem... Mums bija saraksti, telefonu numuri no skolām. Apzvanīju lielu daudzumu vecāku ar lūgumu atnākt uz to vai citu pasākumu... Bet piekrita nedaudzi, procenti 20, ne vairāk. Parasti atrunājās ar darbu. Neviens, kā likums, neatrunājās ar to, ka ir par reformu, tas būtu kaut kā nepieklājīgi.

[Piedalījies] visā, izņemot bada streiku – izplatīju skrejlapas, vācu parakstus, ziedoju naudu, piedalījies Štāba dokumentu apspriešanās.

Informatīvais atbalsts bija, ja runā par televīziju vai internetu, presē – nenozīmīgs. Ja runā par naudu, tad šajā sakarā neko nevaru pateikt. Es šo naudu nekad neesmu redzējis. Lai kā runā, ka tā eksistēja, nezinu. To, kas notika tajā brīdī, es zinu – nauda tika maksāta no savas kabatas... Tās pašas skrejlapas – puisi tās gatavoja stundu pēc darba, un nevajadzēja nekādu naudu²⁶¹.

Kopumā atbalstītāji nevērtē politiķu darbības un organizācijas iemaņas. Šķiet, ka viņi vispār neuzskata politiķu lomu par svarīgu, uzskatot, ka kustība tiešām bija pilnībā „no apakšas” – pašu vecāku iniciēta un realizēta. Līdz ar to viņi nesaistīja protestu panākumus vai neveiksmes ar politiķu aktivitātēm – tikai ar protestu masveidīgumu un valdības gatavību vai atteikšanos uz klausīt savus iedzīvotājus (sk. hipotēzes H 1 analīzi šajā sadaļā). Aktīvisti norāda uz to, ka protestēšanas taktika un stratēģija nebija pārdomāta, kas arī noveda pie mobilizācijas izžušanas, pārmet organizatoriem pārlieku aizraušanos ar masu protesta akcijām, radikālisma trūkumu, vienotības un vienota plāna trūkumu:

Nebija darbības programmas, tajā brīdī vispār krievvalodīgajiem bija daudz uz dažādām pusēm ejošu organizāciju. Es atceros, bija LAŠORs, bija kaut kāda krievu savienība, bija PCTVL, Skolu aizstāvības štābs, pēc manām domām tur bija piecas organizācijas. Visi runāja apmēram vienu un to pašu, bet gāja uz dažādām pusēm.

Kas mūsu kustībai pietrūka – tas bija abu lielāko krievu politisko partiju atbalsts, tāpēc, ka TSP beigās vienkārši atteicās no piedalīšanās. Jo tālāk, jo mazāk piedalījās un palika tikai PCTVL, kurai draudēja partijas slēgšana... Es piedāvāju šajā mītiņā, kurā bija pietiekošs daudzums cilvēku 1. septembrī, aizsprostot tiltu. Vienkārši rīkot streiku uz tilta. Ja uz tā sēdētu pieci tūkstoši cilvēku, tad es domāju, ka skandāls būtu lielāks, kā savulaik 16. martā, kad mēs sarīkojām strīpaino demaršu. Bet pilnīgais TSP trūkums un PCTVL neizlēmība nospēlēja savu lomu. Tobrīd varu varēja piespiest. Tauta bija mūsu pusē. Galvenais, ka arī Eiropa uz to būtu reaģējusi adekvāti. Mūsu nelaime ir tā, ka esam krievi...

Ja jums ir nevardarbīga pretošanās, tad esiet tai intelektuāli gatavi. Bet lielākais vairums intelektuāli tam nebija gatavs. Ja vēlaties mētāties ar akmeņiem, tad ņemiet! Bet tur bija tāds dīvains sajaukums. Tātad – krievu skolas – tā ir „Staļingrada”, un (tad) nākošais solis – ķeram bruģakmeni – proletariāta ieroci! (Bet tā nebija).

Kas attiecas uz skolēniem, tad interesanti, ka tie, kas nepiedalījās, norāda, ka par reformu un protesta akcijām uzzināja no medijiem, bet tie, kas piedalījās – no skolas (klases biedriem, skolotājiem).

Pamatā informāciju ieguvu no saviem draugiem un skolotājiem, mazāk no masu informācijas līdzekļiem un nepastarpināti no šīs reformas izstrādātājiem... Pamatā skolotāji par to uztraucās. Mums viņi kaut ko stāstīja un formulēja savu viedokli. (A)

Viss sākās stundās, kur mēs to apspriedām savā starpā. Kas notiek, klausījāmie visas ziņas. Pakāpeniski tā kļuva par katras dienas aso tēmu. Pēc tam sāka nākt

²⁶¹ Aktīvistis ir poligrāfiskās firmas īpašnieks.

skrejlapas, pie mums nāca puīši, un teica – kurš piedalīsies, kurš nē? Aicināja uz protestiem. Tas viss sākās no apspriešanas, mēs nesavācāmies grupā – pie mums, ja visa klase, tad visa klase, tāpēc, ka tas skāra absolūti visus. (A)

Es par to neuzzināju pirmais, uzzināju no klasesbiedriem un skolotājiem, kad viņi sāka par to runāt. Pēc tam pats internetā atradu informāciju. Sākumā kāds man atsūtīja linku ar informāciju, pēc tam es visu to arī pats lasīju. (A)

Reformas atbalstītājs (aktīvais protestu pretinieks) stāsta, kā uzzināja par reformu:

[Informācijas avoti] - ziņas televīzijā, internets, Delfi. Visbiežāk LNT, jo tajā brīdī tā bija visneatkarīgākā televīzija. LTV1 tomēr ir valsts televīzijas kanāls, viņi centās vairāk parādīt, ka krievi protestē pret valsts politiku vairāk nekā pret pašu reformu... Pirmo Baltijas kanālu un vispār krievu televīzijas kanālus neuztveru kā uzticamus informācijas avotus. (N)

Vairākums atbalstītāju nevarēja nosaukt līderu vārdus un nepazina viņus personiski reformas laikā. Tikai viens respondents norāda, ka skolā bija notikusi sapulce, kurā piedalījās arī politiķi, bet viņš tur nav bijis. Pārējie aktīvisti un atbalstītāji nav dzirdējuši par šādām sapulcēm savā skolā. Trīs bija Štāba aktīvisti, divi (no kuriem viens neaktīvists) bija aizgājuši uz sapulcēm, kur tika apspriesta reforma, ārpus skolas:

Es atceros, ka vienā brīdī es aizgāju, padevos klasesbiedru pierunāšanai. Tur savāca pilnu zāli. Es neatceros – manuprāt, Dailes teātrī. Aizgāju, pasēdēju, paskatījos. Es pat neatceros, kas tur bija. Kaut kāds koncerts – šovs. Manuprāt, organizēja PCTVL. Manuprāt, ar reformu tam nebija nekādas saistības. Tā vienkārši bija kaut kāda izrādīšanās un viss. Pēc tam izdalīja dāvanas, pildspalvas, krekliņus par reformas tematiku, un ar to arī viss beidzās. (N)

Notika tikšanās ar partiju PCTVL. Viņu sapulcēs arī notika apspriešana. Tur es biju laikiem reizes divas, trīs. Kaut kur Ģertrūdes ielā, bet precīzi neatceros. Mums sūtīja SMS ar informāciju par sapulcēm – kad tās notiks. Aicināja mūs atnākt, izteikt savu viedokli un piedalīties. Es biju uz divām sapulcēm, bet īstenībā to bija daudz vairāk. Man vienkārši nebija lielas intereses tur piedalīties, tāpēc arī bieži tur negāju. (A)

Aktīvisti paši brauca uz Štābu, kur saņēma aģitācijas materiālus (uzlīmes, T-krekļus, pildspalvas, skrejlapas) un izplatīja tos savā skolā. Pieci respondenti norāda, ka šādi materiāli viņu skolā netika dalīti.

Diemžēl mani šajā jautājumā apdalīja. Gribētos nozīmīti, ar prieku to nēsātu. Ne ar nozīmītēm, ne arī ar citiem materiāliem mani nenodrošināja. Acīmredzot nenokļuva līdz mums vai arī man nepietika. (A)

Mums viens tāds aktīvists klasē bija, viņam tētis ar to nodarbojās. Viņš visu laiku skrejlapas ar informāciju vadāja līdz – kad, kas un kāpēc saistībā ar šiem mītiņiem. Viņš vadāja, bet skolotāji to visu izmeta. (N)

Es vācu tās uzlīmes, man bija vesela kaudze ar uzlīmēm, man bija pildspalvas, bet tās ātri beidzās. Atceros, ka vienmēr tās pa skolu visur līmējām. No klasesbiedriem tās saņēmu, jo man bija klasesbiedri, kuri piedalījās visās sapulcēs un visos salidojumos. (A)

Organizācijas ziņā neviens nepārmet protestu neefektivitāti organizatoriem. Tāpat kā vecāki, skolēni vispār neredz organizatorus kā būtisku elementu, neaizdomājas par to. Redzēja protestus kā „tautas dusmu izpausmi”. Kas attiecas uz resursiem, skolēni paši zīmēja plakātus, izplatīja aģitācijas materiālus, līmēja uzlīmes. Paši izdomāja un organizēja atsevišķas akcijas.

Mūsu skola bija otrā, kura uzdrošinājās iziet šajos krekliņos. Pirmā bija 40. skola. Mums bija savs Štābs, kurš nodarbojās ar šiem krekliņiem. Centrā atradās kopējais Krievu skolu štābs, un no mūsu skolas bija divi cilvēki, kuri brauca uz Štābu pēc krekliņiem. Starpbrīdī mums šos krekliņus atveda un mēs visi pārgērbāmies. Šis mītiņš bija pieteikts presē, visi jau atbrauca, uz ielas bija fotoreportieri. Mēs visi izgājām tādā draudzīgā rindā, pie skolas bija īpaši piemērota vieta. Visi nostājāmies un stāvējām.

Arī skolotāji norāda, ka iniciatīvu, organizējot protesta pasākumus skolā, uzņēmās vecāki un skolēni, nevis politiķi. Viņi paši nodrošināja arī nepieciešamos resursus – izplatīja informāciju, gatavoja materiālus. Vienīgais skolotājs, kas bija aktīvi iesaistījies protestos, līderu organizēšanas iemaņas un sagatavotības līmeni vērtē negatīvi:

Daži no mūsu skolēnu vecākiem bija Krievu skolu aizsardzības štāba aktīvisti. Tieši viņi organizēja šīs akcijas. Skolnieki mūsu skolā izplatīja Krievu skolu aizsardzības štāba skrejlapas.

Nepatika atmosfēra Štābā, visvairāk tāpēc, ka tas bija diletantu protests. Protestēja cilvēki, kuri principā neiztēlojas, kā vispār funkcionē skola. Viņi domāja, ka atnāks, visu pa savam pārveidos un viss tā arī sāks strādāt. Lielu lomu šajā vecāku protesta kustībā spēlēja tie, kuri domāja, ka zina, „kā mācīt un kā ārstēt”... bet par to visu A vecākiem un B vecākiem ir diametrāli pretēji viedokļi. Šie viedokļi sakrīt tajā, ka nevajag mācīt latviešu valodā, bet pašu latviešu valodu vajag zināt. Bet tikko kā sākas tehnoloģiskie jautājumi, tā divi vecāki ar grūtībām spēj vienoties, un, nedod Dievs, parādīsies vēl trešais. Tad neparko nebūs iespējams vienoties, ko es novēroju arī Štābā.

Gan aktīvisti, gan neaktīvisti norāda, ka kādam finanšu stāvoklis uzlabojās, kādam pasliktinājās, kādam „cikliski mainījās” – skaidru korelāciju starp aktivitāti un finanšu stāvokļa izmaiņām konstatēt neizdevās. Taču, atbildot uz jautājumu, kāpēc minoritāte izveidoja kustību pret izglītības reformu un neizveidoja pret pilsonības un valodas politiku, vairākums respondentu (deviņi cilvēki) norāda nestabilitāti un sliktu materiālo stāvokli kā galveno iemeslu:

Deviņdesmitajos bija tāds brīdis... krievvalodīgie eiforijā, ka, lūk, kā mums tagad ir neatkarība. Pēc tam daļa no viņiem mētājās pa Poliju, cilvēki mēģināja nopelnīt, tāpēc, ka viss bruka kopā, metās biznesā taisīt naudu.

Tad vajadzēja izdzīvot. Viss mainījās, visi zaudēja darbu. Tur nebija laika protestiem. Tieši tādēļ nezināja, kas tālāk būs, kā mainīsies. Viss ar kājām gaisā. Kamēr cilvēki pielāgojās, pieslīpējās. Atrada savu vietu dzīvē. Kamēr pa jaunam pielāgojās, nebija līdz tam.

Tur protestēšana nebija ne prātā, tur ēst kaut ko vajadzēja. Tieši 92. un 93. gads bija uzņēmumu masveida aizvēršanas gads, kad visi tika izmesti ar spērienu ārā. Bet tie, kurus neizmeta, nesa uz mājām Straumes rotaļlietas, jo algas viņiem nemaksāja. Kāda tur apziņa, sapratne, kad elementāri nav ko ēst. Cilvēkiem bija pilnīgi citas rūpes. Kāda tur pilsonība, kā pilsonība, kaut kādas pases. Neviens nenodarbojās ar organizāciju, tam nebija ne spēku, ne līdzekļu. Tad visi skraidīja, pārdeva cits citam gaisu – vagonus ar somu papīru, lidmašīnas, jo tad bija cits uzdevums – kur ņemt maizes gabalu. Bet kad viss pamazām sāka iet uz labo pusi, atkal ne līdz šīm problēmām – vajag paspēt iekārtoties darbā, kamēr ir tāda iespēja, paspēt pastrādāt, kamēr nav izdzinuši. Pamatā bija sabiedriski sociālā nestabilitāte... Viss bija iesalis. Nebija sabiedrības kā tādas.

Secinājumi par resursu mobilizācijas hipotēzi

*Šo tautas aktivitātes lavīnu varēja kanalizēt jebkurš, kuram bija organizatoriskas prasmes un kaut kādi resursi, lai satiktos ar cilvēkiem, sastādītu sarakstus, visus apzvanītu. Tā bija neredzētas jaudas kustība no apakšas.
I. Vatoļins²⁶²*

Ja skatāmies uz politiķu darbībām, elites līmeni, tad šī hipotēze neapstiprinās. Pašu politiķu sastāvs kopš cīņas pret pilsonības un valodas politiku būtiski nav mainījies. J. Petropavlovskis, M. Mitrofanovs, G. Kotovs, V. Buzajevs, B. Cilevičs, J. Pliners bija vieni no galvenajiem protestu pret valodas politiku, bet G. Kotovs, V. Buzajevs, B. Cilevičs, J. Pliners – arī protestu pret pilsonības politiku iniciatori un organizatori. Pat ja izglītības reformas gadījumā viņu rīcībā bija papildus finanšu resursi, ko neapstiprina nedz viņi paši, nedz dalībnieki, viņi nevarēja tos efektīvi izmantot. Tie paši cilvēki lietoja tās pašas mobilizācijas metodes, kā līdz šim – pilsonības un valodas politikas gadījumā. Politīkiem nebija nedz speciāli izveidota komunikācijas un darbības plāna, nedz pieredzes vai zināšanu, kas palīdzētu uzsākt, vadīt un kontrolēt protesta kustību. Viņi neprognozēja masu iesaistīšanos kustībā un nezināja, kā rīkoties, lai noturētu dalībnieku interesi un aktivitāti. Viņi pilnībā nekontrolēja arī lēmumu pieņemšanas procesu. Aktīvākie vecāki „pārņēma iniciatīvu”. Politīkiem nācās reaģēt.

²⁶² Intervija 10.12.2008.

Par galveno organizāciju, kas sistemātiski nodrošināja resursus kustībai, var uzskatīt PCTVL. 2003. gada sākumā šī politisko partiju apvienība sašķēlās trīs partijās: Tautas Saskaņas partija, partija „Līdztiesība” un Latvijas Sociālistiskā partija sāka funkcionēt autonomi. Partija, kas veidojās uz bijušās partijas „Līdztiesība” pamata (oficiāli reģistrēta 1995. gadā), arī bija jaunās PCTVL kodols. Kustības līderi J. Petropavlovskis, G. Kotovs, V. Buzajevs, J. Pliners, M. Mitrofanovs vienlaicīgi bija arī PCTVL biedri. PCTVL Saeimas frakcijas deputāti un darbinieki, kā arī Latvijas Cilvēktiesību komitejas pārstāvji veica ikdienas kustības atbalsta darbības – sūtīja preses relīzes, kārtoja dokumentus, saskaņoja piketus un gājienus, apzvanīja aktivistus. Štāba sanāksmes notika Latvijas Cilvēktiesību komitejas telpās.

Bez PCTVL nepieciešamos resursus nodrošināja arī paši vecāki un skolēni – viņi ziedoja naudu, veidoja un izplatīja aģitācijas materiālus, rekrutēja citus dalībniekus. Izglītības reformas gadījumā bija vairāk kreatīvu akciju (*innovation in the repertoire of contention*) un aģitācijas materiālu, bet, kā norāda politiķi un dalībnieki, tā lielā mērā bija skolēnu un vecāku iniciatīva. Mediju loma arī nebija primāra. Tie reaģēja uz „masu pieprasījumu” pēc tēmas un iesaistījās tikai tad, kad saprata, ka tēmas ignorēšana ir komerciāli neizdevīga. Mediji arī rīkojās kā līdz šim, neko nemainot savā komunikācijas stratēģijā:

Mediji bija tikai starpnieks, „media”. Prese vienlīdz asi kritizēja arī pilsonības un valodas politiku, bet reformas gadījumā tas izsauca plašu rezonansi. IV

Vecāki lielākoties guva informāciju no medijiem, bet tie minimāli ietekmēja lēmumu par piedalīšanos protesta akcijās. Šo lēmumu ietekmēja rūpes par bērnu izglītības kvalitāti, saskaršanās ar reformas negatīvajām sekām, diskusijas ar citiem vecākiem un skolotājiem. Skolēni uzzināja par reformu no skolas (no skolotājiem un klasesbiedriem) un lēmumu par piedalīšanos pieņēma arī skolā, pamatojoties uz to informāciju, ko skolā ir ieguvuši.

Dalībnieki neuzskatīja politiķu lomu par svarīgu, domājot, ka kustība bija pašu dalībnieku iniciēta un realizēta un politiķi dažreiz pat traucēja. Attiecīgi, viņi nesaistīja protestu panākumus vai neveiksmes ar politiķu aktivitātēm – tikai ar protestu masveidīgumu un valdības gatavību vai atteikšanos uz klausīt savus iedzīvotājus. Aktīvisti norāda uz to, ka protestēšanas taktika un stratēģija nebija pārdomāta, kas arī noveda pie mobilizācijas izžušanas. Viņi pārmet politiķiem pārlieku aizraušanos ar masu protesta akcijām, radikālisma trūkumu, vienotības un vienota plāna trūkumu.

Kas attiecas uz dalībniekiem, tad ir grūti objektīvi novērtēt, kā ir mainījušies materiālie un nemateriālie resursi, kas ir viņu rīcībā. Pašu dalībnieku novērtējumi ir atšķirīgi – kāds norāda, ka viņa stāvoklis uzlabojies, kāds – ka pasliktinājies, kāds, ka mainījies „uz augšu/uz leju”. Taču, atbildot uz jautājumu, kāpēc minoritāte neizveidoja kustību pret pilsonības un valodas politiku, lielākā daļa respondentu norāda nestabilitāti, sliktu materiālo stāvokli un līdz ar to laika trūkumu kā galveno iemeslu. Var izdarīt secinājumu, ka, pēc pašu dalībnieku novērtējuma, brīvais laiks ir vienīgais resurss, kura kļuva vairāk. Tas arī varētu būt par vienu no faktoriem, kas var izskaidrot, kāpēc tik daudz cilvēku iesaistījās protesta kustībā pret reformu, salīdzinot ar protestiem pret valodas un pilsonības politiku.

4.2. Racionālās izvēles hipotēze

*Toreiz es par to[risku] vispār nedomāju. Toreiz man viss bija vienalga.
Es vienkārši negāju uz skolu un tobrīd biju pats laimīgākais bērns.*
Dmitrijs Kozlovs, protestu dalībnieks²⁶³.

H_2. Izglītības reformas gadījumā potenciālo dalībnieku skatījumā ieguvumi no dalības pārsniedza zaudējumus (*dalībnieku līmeņa izskaidrojums, pieeja „no apakšas uz augšu”*).

Šajā paradigmā ir iespējami vairāki izskaidrojumi, kas mainīja ieguvumu un zaudējumu līdzsvaru.

1. Potenciālie dalībnieki novērtēja, ka izglītības reformas gadījumā zaudējumi politikas īstenošanas gadījumā (ja viņi nerīkosies) būs lielāki par dalības izmaksām. Tas nozīmē, ka viņu skatījumā reformas negatīvā ietekme būtu lielāka nekā valodas un izglītības politikas ietekme.

Par to, ka šis pieņēmums ir pamatots, liecinātu šādi indikatori:

- Dalībnieki uzskatītu, ka izglītības reforma noved pie būtiskākiem un ilgstošākiem zaudējumiem nekā pilsonības un valodas politika. Viņi uztrauktos par bērnu izglītības kvalitātes pazemināšanos un turpmāko perspektīvu sašaurināšanos (mazinās bērnu iespējas atrast labu darbu, mācīties Krievijā vai citās valstīs).
- Neaktīvistu norādītu, ka nepiedalījās akcijās, jo nesaredzēja reformas negatīvās sekas.
- Citas politikas mazākā mērā ierobežotu krievvalodīgo iedzīvotāju iespējas.

²⁶³ Intervija, veikta 2008.gada 15.septembrī.

2. Konsensa mobilizācija pārlicināja potenciālos dalībniekus, ka ar sociālo protestu var sasniegt vēlamās sociālās pārmaiņas. Ja šis pieņēmums ir pamatots, par to liecinātu šādi indikatori:

- Atšķirībā no iepriekšējām reizēm, dalībnieki ticēja, ka panākumu gūšana ir iespējama. Strukturālais konteksts varēja mainīties virzienā, ko kustības dalībnieki vērtēja kā pozitīvu (sk. arī hipotēzes H 3 analīzi - piemēram, režīma struktūra palika atvērtāka, mazinot dalības risku²⁶⁴, šķēršļi dalībai mazinājās vai tika neitralizēti un/vai motivācija piedalīties palielinājās;

- atšķirībā no iepriekšējām reizēm, dalībnieki uzskatīja izmaiņas, par kurām iestājās kustības līderi, par vēlamām. Konsensa mobilizācija, kuras rezultātā veidojās dalībnieku kopīgie priekšstati par sabiedrisko labumu, kustības stratēģiju, konfrontēšanu ar oponentiem un sasniedzamajiem rezultātiem, bija veiksmīga;

- atšķirībā no iepriekšējām reizēm, dalībnieki uzskatīja, ka viņu dalība ir nepieciešama, lai panāktu vēlamās pārmaiņas. Tas varētu būt saistīts ar pozitīvākām ekspektācijām attiecībā uz citu cilvēku dalību, kā arī/vai ar to, ka viņi ticēja, ka tieši viņu ieguldījums ir svarīgs un nepieciešams.

3. Institucionālais skaidrojums (*lock-out*). Saskaņā ar šo pieņēmumu izglītības reforma ir skārusi indivīdus, kuriem bija zināma vara pār kustības potenciālajiem dalībniekiem un/vai ietekme uz viņiem (*position of authority*). Indivīdi, kuri bija ieinteresēti noteiktā pašlabumā (skolotāji, kas baidījās zaudēt darbu), piespieda skolēnus un vecākus piedalīties. Attiecīgi, viņi pirmie reaģētu uz aicinājumiem protestēt, būtu aktīvākie protestu organizatori, informācijas izplatītāji un protesta akciju dalībnieki. Viņi mēģinātu piespiest skolēnus piedalīties. Vecāki piedalītos protestos, lai izvairītos no represijām pret viņu bērniem skolā. Ja šis pieņēmums ir pamatots, par to liecinātu šādi indikatori:

- sākotnējā stadijā protestētāju vairākums būtu skolotāji;

- skolotāji aicinātu skolēnus un vecākus piedalīties protestos; tālab viņi mēģinātu izmantot savu pozīciju un autoritāti;

- pastāvētu korelācija starp skolotāju latviešu valodas zināšanām un viņu iesaistīšanos protestos;

- skolēni un skolotāji piedalītos, lai izvairītos no represijām no skolotāju puses;

- jo aktīvāki būtu skolotāji, jo aktīvāki kustības dalībnieki būtu attiecīgās skolas skolēni un vecāki.

²⁶⁴ Karklins, R., Petersen, R. *Decision Calculus of Protesters and Regimes: Eastern Europe 1989*. Journal of Politics, Vol.55, No.3, 588 – 614 (1993).

Lai pārbaudītu šos pieņēmumus, izmantošu primārus datus (intervijas ar līderiem, skolotājiem, vecākiem un skolēniem), kā arī sekundārus datus (citas aptaujas un pētījumu datus).

RACIONĀLĀS IZVĒLES HIPOTĒZES PĀRBAUDE

Krievvalodīgās minoritātes politiskajā diskursā (krievu medijos, politiķi) dominēja viedoklis, ka izglītības reformas gadījumā kustība ir izveidojusies trīs iemeslu dēļ. Pirmkārt, tika skarta svēta lieta – bērni un viņu izglītības kvalitāte, tātad viņu nākotne. Otrkārt, valoda ir krievu cilvēka identitātes pamats un protests pret reformu bija saistīts ar nevēlēšanos zaudēt savu identitāti. Treškārt, reforma aizvainoja vecākus, jo tika veidota un īstenota bez jebkāda dialoga ar mērķa auditoriju. Latviešu politiskajā diskursā bija bieži sastopams apgalvojums, ka skolotāji, baidoties zaudēt darbu, piespieda bērniem piedalīties. Pārbaudīsim, vai šie pieņēmumi apstiprinās.

Intervijas ar līderiem

Līderi sāk skaidrot kustības rašanos ar to, ka izglītības reformas gadījumā tika apdraudēta krievu identitāte, kuras pamatā ir valoda kā viena no svarīgākajām vērtībām:

Reformas mērķis – ģimenes nepārtrauktības šķiršana, krievu jaunatnes atraušana no senču tradīcijām un pēc tam – apziņas un zemapziņas pārveidošana nekonkurējošā līmenī – t.i., nelatviešu, otrās, trešās šķiras latviešu ražošana. (JP)

Taču turpmāk viņi paši arī norāda, ka vecākiem galvenais protesta iemesls bija tas, ka izglītības reformas gadījumā tika skarti viņu bērni un bērnu nākotne un labklājība, kas bija lielāka vērtība, salīdzinot ar pilsonību un valodas ierobežojumiem. Viņus interesēja tikai bērnu izglītības kvalitāte, un valsti viņi ir uzskatījuši par pakalpojuma piegādātāju, par ko viņi maksā ar saviem nodokļiem. Identitātes jautājumi nebija vecāku dienas kārtībā:

Absolūtais kustības dalībnieku vairākums negribēja neko citu, kā tikai to, lai skolu un viņus pašus (ja viņi ir skolnieki vai vecāki) liktu mierā. Konsensam kustības iekšienē citas platformas tajā brīdī nebija. Ja mēs virzītu prasības, kuras izvirzītos ārpus šiem rāmjiem, un mērķus, kurus lielākā daļa dalībnieku uztvertu kā tīri politiskus, tad nekāds saiets nenotiktu vai arī, ja notiktu, tad tas beigtos ar skandālu. JP

Vecāku vairākums problēmu noveda līdz tīri pragmatiskām lietām, tādā veidā pazeminot protesta vērienu, visu novedot līdz primitīvām problēmām. Kad runa bija par izglītības kvalitāti, tas mazināja kopējo degsmi un liedza saredzēt mērķi tāpēc, ka kvalitāte ir labojams jautājums... Tā bija patērētāju sacelšanās, lai uzlabotu

pakalpojuma, kuru piedāvā valsts, kvalitāti, nevis etniskas grupas sacelšanās partietībām ietekmēt lēmumus, kuri skar pašu likteņus. MM

Kad pieņēma diskriminējošus likumus par valodu un pilsonību, kuri skāra vecāko paaudzi, tas izsauca sašutumu, bet neaizskāra pašu svētāko – pamatvērtības. Cilvēki saprata, ka spēs izdzīvot. Bet, kad viņi skaidri ieraudzīja, ka reforma „sit” pa viņu bērnu izglītības kvalitāti, tad sāka uztraukties ne pa jokam. Bija kāds brīdis, kad vecāki, pārsvarā tie, kuri ir inženiertehnisko specialitāšu pārstāvji, sāka studēt likumus, sastādīt salīdzinošās tabulas ar citu valstu likumdošanu, t.i., veidojās tautas vilnis. Izrādījās, ka šai iedzīvotāju grupai vislielākā vērtība ir izglītība un savu bērnu nākotnes labklājība. IV

Līderi norāda, ka viņi paši ticēja, ka reformas pretinieki sasniegs savus mērķus, ja publiskajos protestos piedalīsies pietiekami daudz cilvēku, un mēģināja pārliecināt par to savu mērķa auditoriju. Sākotnējās neveiksmes skaidroja ar to, ka protestētājus nedzird, jo viņu ir par maz. Vecāki esot sākuši mobilizēties, kad saprata, ka LAŠOR vecāku konferences neko nedod un esot jāriko masu publiskās protesta akcijas.

Likās, ka, ja mēs savāksim mūsu atbalstītājus (1200 cilvēku) Kongresu nama Lielajā zālē, tad tā jau būs gandrīz kā revolūcija. IP

Vecāki bija uztraukti, jo saprotami paskaidrojumi par reformas mērķiem nesevoja. Trešajā konferencē viņi saprata, ka viņus nedzird un negrasās sadzirdēt. Šie cilvēki arī bija kustības pamats. IV

Neatgriešanās punkts bija 2003. gada pavasaris, kad kļuva skaidrs, ka, pat ja LAŠORs savāks 5000 cilvēku uz kārtējo vecāku konferenci, tāpat nekas nemainīsies...Pēc tam cilvēki ticēja, ka, ja (mītiņā) mūsu būs daudz, tad tas jau būs panākums, uzvara. Tāpēc, ka līdz mītiņam tika runāts – vecāki atbalsta reformu, viss ir normāli, nav problēmu. Cilvēki bija pārliecināti, ka, ja 10 000 cilvēku izies ielās un parādīs, ka neatbalsta, tad viss pats par sevi atrisināsies. IV

Protestēšanas risku visi politiķi novērtē visai zemu, gan 90. gadu sākumā, gan reformas laikā. Viens politiķis norāda, ka, salīdzinot ar 90. gadu sākumu, protestēt kļuva pat bīstamāk:

Skolotājiem, kuri piedalījās, bija problēmas, uz viņiem tika izdarīts spiediens. Tāpat tika izdarīts spiediens uz tiem, kuri mācījās – nesaņēmsi atestātu, ja iesi uz mītiņu. Dažiem aktīviem uzņēmējiem pēkšņi notika daudz pārbaužu. Bet nopietnu represiju, kā Igaunijā, nebija. IV

No valsts uzraugu skatu punkta piedalīties protestos nebija bīstami. Vajadzēja stipri „uzrauties”, lai dabūtu. Es zinu, ka manu telefonu noklausījās. Jā, pastāvēja briesmas zaudēt darbu, bet tās bija darba devēju (nevis valsts) aktivitātes. IP

2000-ajos gados briesmas bija pat lielākas, jo valsts mašīna bija precīzāka. JS

Pēc līderu novērtējuma, skolotāji nebija aktīvi, jo baidījās zaudēt darbu. Mazāk baidījās spēcīgas skolas. Turklāt skolotājus atgrūda pats Štābs, tā nemākulīgā stratēģija – politiķi pārāk agresīvi centās aktivizēt tieši viņus un viņus izmantot kā “multiplikatorus”, bet tas neizdevās. Skolotāji arī dalījās – bija gan tādi, kas bija aktīvi pret protestētājiem (ieslēdza bērnus skolā, lika negatīvas atzīmes par nokavētām stundām), gan tādi, kas bija neitrāli noskaņoti (nepalīdzēja, bet arī netraucēja skolēniem un viņu vecākiem protestēt pret reformu), kā arī tādi, kas viņus aicināja piedalīties protesta akcijās.

Kādā brīdī Štābs mobilizācijai nolēma izmantot skolotājus. Daži bija gatavi pildīt šo lomu, bet viņi bija mazākumā un viņu vārdi ir labi zināmi. Bet vairākums Štāba vēstījumu uztvēra tā, ka jums mums bez ierunām ir jāpakļaujas, un, ja jūs tam neesat gatavi, tad esat nodevēji. Tāpēc skolotāji juta līdzi, nāca uz pasākumiem, bet vairs ne uz Štābu. Turklāt, viņi bija valsts sistēmas darbinieki, kuri pakļauti direktoram, tāpēc nokļuva grūtā situācijā. Daži skolotāji aicināja iet, daži, izpildot direktoru rīkojumus, lika šķēršļus. Tieši tāpat sadalījās direktoru korpuss – kāds lēma, ka vajag dažādos veidos traucēt (līdz pat policijas izsaukšanai), kāds uz visu pievēra acis. Retais teica – jums jāiet, citādi es jums divnieku ielikšu. Bet es tādus nepazīstu. Ja viņi gribēja mobilizēt, tad viņi to darīja smalki un viņu nebija daudz. Pamatā viņi ienēma pasīvi līdzjūtīgo pozīciju. Skolotāju grupa, kuri bija savākušies ap LAŠOR, uzstājās ar lozungu – nevajag jautājumu politizēt, atstājiet šo lietu profesionāļiem, kuri pierādīs, ka reforma nav efektīva. Tas bija viņu paskaidrojums tam, kāpēc nebija iesaistīšanās aktīvajās darbībās. Bet tajā brīdī šie lozungi jau bija novecojuši – bija skaidrs, ka reformai ir politisks raksturs un ir bezjēdzīgi apspriest izglītības niansas. IV

Pamatā skolotāji baidījās piedalīties publiski... Direktori, protams, arī ļoti baidījās uzstāties pret reformu. Tikai pašas stiprākās skolas un direktori spēja apšaubīt reformas saprātīgumu. Bet, protams, ka skolotāju istabās skolotāji apspriedās, dalījās emocijās un droši vien, ka nesa to visu uz klasēm. JS

Mēs strādājām tieši ar skolotājiem, bet es to uzskatīju par mazperspektīvu variantu. Viņi ir ļoti nepatstāvīgi un ir stipri atkarīgi no administrācijas. Visa skolotāju ietekme (un tā pati, tikai dažās skolās) sastāvēja no tā, ka viņi palaida bērnus no stundām un pievēra acis uz neapmeklētību. Šaubos, ka skolotāji aģitēja, bet daudzi uz pusaudžu piedalīšanos akcijās skatījās kā uz pilsoniskās apziņas izrādīšanu. IP

Intervijas ar dalībniekiem

Argumentējot savu negatīvo attieksmi pret reformu, vecāki - kustības aktīvisti un atbalstītāji - min divus svarīgākos aspektus: izglītības kvalitātes krišanās (bērnu nespēja uztvert materiālu valodā, kura nav dzimtā) un viņu (vecāku) nespēja palīdzēt saviem bērniem mācīties. Vecāki norāda, ka tas ierobežo bērnu intelektuālās attīstības iespējas un noved pie viņu konkurētspējas darba tirgū pēc skolas beigšanas.

Rūpes par bērnu izglītības kvalitāti un vēlme demonstrēt valdībai savu nepiepriekšēju reformai bija galvenais iemesls, kāpēc vecāki iesaistījās publiskajos protestos, pēc viņu pašu teiktā. Identitātes aspekts vispār nebija pieminēts.

„Etniskā” argumentācija parādās tikai saistībā ar komfortu (kāpēc runāt ar bērniem svešvalodā, ja var runāt dzimtajā, tā ir ērtāk):

(Pašas bīstamākās reformas sekas) – bērnu sekmju pasliktināšanās praktiski visos priekšmetos... Ja jūs neesat spējuši apgūt noteiktus jēdzienus, tad nespēsiet nākotnē ar tiem operēt. Tas noved ne tikai pie neapgūtas matemātikas, bet arī pie turpmākas intelektuālo spēju sašaurināšanās.

Pamatā reformas mērķis, kurš netika pamanīts, bija šķirt bērnus no vecākiem. Vecāki nevarēs palīdzēt bērnam mācīties. Parasti normāli inteliģenti vecāki, izlasot mācību grāmatu, spēs atcerēties vismaz kaut ko no tā, ko mācījās, un palīdzēt bērnam. Man ar savu latviešu valodas trešo līmeni ir ļoti grūti izlasīt to botāniku, tā ir uzrakstīta ļoti sliktā, nesaprotamā latviešu valodā. Mēs mācību priekšmetiem cenšamies pirkt analogās mācību grāmatas krievu valodā un tad viss norit labāk. Paaudžu šķelšanās vecāku un bērnu starpā, kur pusaudžu vecumā šī šķelšanās jau tāpat eksistē, bet šeit vēl sanāk, ka tu nevari bērnam palīdzēt. Tas ir pats briesmīgākais. Otrais – jaunās paaudzes debilizācija, tas ir pašsaprotams.

Ir liels daudzums priekšmetu, kurus arī krieviski nesapratīsi. Vai tad visi ir teicamnieki, mācoties krievu valodā. Bet, kad krievu skolotājs māca krievu bērnu latviešu valodā, tas ir absurds. Visi salīdzina, ka ja jūs aizbraucat uz Angliju, tad tur mācāties angļu valodā. Mēs tur aizbraucam, un tur viņi nespēj mums to nodrošināt, tāpēc pielāgojamies tiem apstākļiem, kādi ir. Bet šeit mums ir gatavs skolotājs, kurš var gatavam bērnam paskaidrot... Es negribu ar saviem bērniem runāt svešā valodā. Protams, ir ģimenes, kurās izdodas uzturēt šo bilingvālumu, un tas ir labi. Bet, ja tev tas nav dots, tad kāpēc man jārunā svešvalodā. Viņi ģimenē parasti runā paralēli – mamma vienā valodā, tētis citā, tādā veidā bērns runā abās. Bet es taču esmu krievu ģimenē.

Visās vecāku intervijās parādās viedoklis, ka bērniem ir jāzina latviešu valoda. Vairākums (10) no vecākiem arī norāda, ka viņi atbalstītu mācīšanos latviešu valodā, ja vien šī pāreja tiktu sagatavota savlaicīgi un notiktu jau sākumskolās vai pat pirmsskolas izglītībā. Šie vecāki protestēja nevis pret pašu pāreju uz latviešu valodu, bet pret veidu, kādā tas tika darīts – nesagatavojot bērnus vēl sākumskolā un nesagatavojot tehniski pašu pāreju uz latviešu valodu (mācību grāmatas, skolotāji):

Vienkārši vajag pasniegt latviešu valodu pareizi, pārdomāti. Galvenais, sākt to darīt jau no bērnības. Un neviens tam nepretosies.

Jebkura reforma – tas ir ilgstošs laika periods. Bērns pakāpeniski ieiet šajā pasaulē. Tas ir kā ģimenē, kurā runā daudzās valodās – divās, trijās, četrās – (tas tiek sākts jau bērnībā). To pašu vajadzētu izdarīt tagad... Es neesmu pret reformu. Es esmu pret

metodēm. Es neuzskatu, ka nevajadzētu mācīties latviešu valodā, vienkārši metodes, kuras tiek pielietotas, nav pareizās.

Bilingvālā izglītības sistēma mani aizskāra, jo es atceros, kā pati mācījos skolā. Kad skolotāja paskaidroja teorēmu manā dzimtajā valodā, bija liels daudzums skolēnu, kuri to saprata tikai ar otro, trešo reizi. Ja matemātikā un fizikā tās pašas teorēmas un likumus 9. un 10. klasē pasniegs valodā, kura nav dzimtā, tad, protams, materiāla apguve pasliktināsies... Jaunieši diezgan vēlu saprot, ka vajag mācīties. 12-15 gadu vecumā viņi to nesaprot. Tāpēc viņi necenšas mācīties, bet te vēl arī mācīties grūti, tālab viss pasliktinās... Es pati biju par to, lai tiktu palielināts latviešu valodas stundu skaits. Lai tā būtu no pirmās klases, labā līmenī, un ar lielu stundu skaitu. Ja bija uzdevums skolniekiem iemācīt latviešu valodu, tad tas bija jādara latviešu valodas stundās, nevis matemātikas stundās. Ja latviešu valodas stundas jau no pirmās klases notiktu vajadzīgajā līmenī, tad desmitajā klasē visas stundas krievu skolā būtu iespējams pasniegt latviešu valodā. Un tādā gadījumā šāds jautājums nemaz nerastos. Tad 10. klasē nemaz nebūtu vajadzīga bilingvālā izglītība, viņi varētu mācīties latviešu valodā. Un tas būtu lieliski.

Daudzas lietas, tādas kā matemātika, fizika, var izsvītrot. Viņiem būs grūti saprast. Bilingvāli – tas ir kaut kāds murgs. Lai krievvalodīgie bērni apgūtu latviešu valodu, ir vajadzīgs, lai jau bērnudārzā, līdz pirmajai klasei, viņiem mācītu latviešu valodu un lai tā tiktu mācīta normāli, kā latviešu skolās tiek mācīta angļu valoda. Lūk, tas būtu ļoti derīgi, nevis bilingvālā sistēma. Tā izsit no ierindas lielu daļu bērnu, ne jau visi ir apdāvināti bērni...

Visi aptaujātie aktīvisti un atbalstītāji sākotnēji ticēja, ka var gūt panākumus, ja protestos piedalīsies daudz cilvēku un tādējādi protestētāji skaidri paudīs savu neapmierinātību ar reformu. Protests bija adresēts valdībai:

Cīņas pret reformu veiksmē vai neveiksmē bija atkarīga tikai no tā, cik veiksmīgi bija iespējams mobilizēt vecākus, un neveiksmi noteica tieši tas, ka vecāki, pieauguši cilvēki, to nesaprata. .. Ja viss būtu noticis tik lieliski, ka 300 cilvēku skolā par to būtu ieinteresējušies, tad laikam rezultāts būtu cits, bet vecāku, kuri interesējās pastāvīgi, bija daži desmiti... Lielākā daļa pieņēma, ka kaut kāds process notiek, un paldies Dievam. Notiek kaut kādas akcijas - lieliski! Bija noteikta inerce, kad pieņem, ka jautājums atrisināsies pats no sevis, atrisināsies bez manas personas piedalīšanās.

Es tur gāju, lai piedalītos šajā pasākumā un ar savu klātbūtni apstiprinātu atbalstu mītiņotājiem un, šajā konkrētajā gadījumā, izteiktu protestu varai. Tieši šādu iemeslu dēļ, nevis vienkārši pastaigāties salā – bija diezgan auksti.

Mēs cerējām, ka mēs parādīsim (valdībai) – lūk, mūsu ir tik daudz. Un mums visiem ir tāds viedoklis, ka mēs gribam to un to. Mūsu ir ne tikai trīs cilvēki, kā cenšas to parādīt, ka tur ir tikai divi cilvēki un viņiem vēl veselu skolu vajag atvērt. Kad uz mītiņu atnāca desmit cilvēki, viņus neredzēja, bet, kad atnāca 15000... Viņi mainīja procentu no 60 uz 40. Tomēr kaut ko mēs sasniedzām.

Vecāki, kuri nepiedalījās protestos pret reformu principiāli (tāpēc, ka bija pret reformu, nevis tāpēc, ka nebija laika), nesaredzēja negatīvās reformas sekas un neticēja tam, ka ar masu protestiem var kaut ko sasniegt:

Mūsu skolā jau sen pārgāja uz bilingvālo sistēmu, matemātika jau no 3. klases notika latviešu valodā, tāpēc pret reformu mēs attiecāmiem samērā mierīgi. Uz mītiņiem es negāju, jo mēs tam jau bijām gatavi... Ja mēs dzīvojam šajā valstī, tad valodu vienalga vajag mācīties, tad bērniem būs vieglāk... Es vispār esmu pret visādām akcijām, un nedomāju, ka ar to palīdzību varētu kaut ko sasniegt.

Es vispār esmu apolitisks. Kādas prasības skola uzstāda, tādas cenšamies izpildīt. Valsts vara tā izdomāja, - mums – likumpaklausīgiem pilsoņiem un likumpaklausīgiem nepilsoņiem – šie valdības lēmumi ir jāīsteno dzīvē... Bija skaidrs, ka nebija nekādu iespēju uzvarēt. Cīņa tiks zaudēta jau pašā sākumā. Nav iespējams cīnīties ar birokrātisko mašīnu... Tāds ir mans personīgais viedoklis, mana dzīves pieredze, ilgie gadi, kas nodzīvoti mūsu demokrātiskajā valstī. Pablaustījās, pastaigāja, pavinājās ar rokām un ar to viss beidzās. Varbūt kaut kāds onkulis aiz viņu muguras sev kaut kādus plusiņus ieguva un iekļuva Saeimā.

Skolu reforma, kur gan no tās liksies. Pateica, ka reforma, tā tad reforma. Šausmas manī tas neviens. Uztvēru to kā neizbēgamību. Ko tad mēs varējām mainīt. No otras puses, tas nav slikti, ja es zināšu latviešu valodu. Nekaitēs. Bez rungas nemācīsies, bet ar rungu varbūt iemācīsies. Es ne mazumu gadu esmu nodzīvojis, saprast saprotu, bet runāt slinkums. Ja nostādītu kaut kādos apstākļos, ciešos rāmjos, laikam jau sāktu runāt. Mēs taču dzīvojam sabiedrībā, ja šī sabiedrība uzstāda kaut kādas prasības, tad vajag tām pakļauties.

Atbildot uz jautājumu, kāpēc pārstāja piedalīties protesta akcijās, vecāki norāda, ka viņiem zudusi ticība, ka ar tām var kaut ko sasniegt.

Nu, tai akcijai, kopumā, nekādu rezultātu nebija. Kāpēc? Tāpēc, ka neskaties un neieraudzīsi. Lūk, tad neskatījās.. Kas tad tur bija, ne Šadurskis, ne Freiberga, neviens, kurš tur komandēja parādi, neskatījās un neredzēja. Nu, pa lielum, dariet, ko jūs gribat, bet kad tevi neredz, tad ir divi varianti: iet mājās vai izdarīt tā, lai tevi ierauga, bet tas jau ir pavisam cits stāsts. Šeit izvēlējās mājās iešanas taktiku. Attiecīgi, izrādīja vājumu, bet, ja būtu izrādīts spēks, tad viss būtu savādāk, tad visas procesijas skanējums būtu pilnīgi savādāks... Bet šādi bija skaidrs, ka var mēģināt iepikstīties, bet rezultāts būs nulle. Tas vienkārši ir nulle, jo nav virzības uz priekšu.

Pēc tam mītiņi sāka augt kā sēnes, tie notika gandrīz katru dienu. Cik ilgi gan iespējams visu mest malā un skriet uz mītiņu. Bez tam – kaut kā nav redzams nekāds efekts. Galū galā tu gaidi kaut kādu efektu, kā dēļ tu to visu dari.

Kaut kad novembrī tas viss pārvērtās par tādu mīcīšanos uz vietas, pēc kuras viss, kas bija solīts, pazuda un visi par to aizmirsa. Janvārī, februārī man kļuva skaidrs, ka mēs neko nedarām un neko nelemjam. Tā kā paralēli tam visam man parādījās arī personīgas problēmas, tad pakāpeniski mana piedalīšanās izbeidzās.

Kas attiecas uz dalības risku, tad visi respondenti norāda, ka piedalīties protesta akcijās nebija riskanti – ne 90. gadu sākumā, ne tagad. Viens aktīvists norādīja, ka dalības risks ir mazinājies, tomēr viņam nācies sastapties ar problēmām sakarā ar savu aktīvo iesaistīšanos kustībā²⁶⁵:

Pēc katriem 5 gadiem ir jāiziet sertifikācija. Un tur sāka ar mani izrēķināties, kāpēc man esot tādi politiskie uzskati. Es pateicu, ka anesteziologu asociācijas statūtos ir skaidri uzrakstīts, ka politiskie uzskati netiek ņemti vērā. Es esmu legālā politiskā partijā... Kādi ar anesteziologiju saistīti jautājumi man varētu tikt uzdoti? Bet minūtes 40 es tiku izjautāts tieši no šādām pozīcijām... Protams, 90. gadu sākumā pastāvēja lielāks risks, ja piedalījies protestos. Turklāt valstī pilnīgs haoss un tādas nacistu ideoloģijas dominēšana. Bet 90. gadu beigās, 2000. gadu sākumā, tiesībsargājošās darbības, ar kurām nodarbojās cilvēktiesību aizsardzības komiteja, deva rezultātus. Tiesas kļuva objektīvākas, krievu prese... pilnīgi cits klimats.

Kas attiecas uz skolotāju spiedienu (*lock-out*), tad visi vecāki norāda, ka tāda nebija – nedz uz skolēniem, nedz uz viņiem pašiem. Skolu administrācijas centās panākt, lai skolēni mācību laikā būtu skolā.

Vecāki arī norāda, ka tie skolotāji, kas bija pret reformu, nevarēja atklāti paust savu nostāju, jo baidījās no represijām no direktoru puses:

Ne stundās, ne klases sapulcēs aicinājumu atbalstīt akcijas nebija, es par to būtu zinājis. Nostāja skolā bija tāda – neatbalstīt, bet arī nestāties pretī. Citās skolās notika aktīva pretdarbība. (A)

Skolotājs ir atkarīgs no direktora un administrācijas kā tādas. Skolotāji „pa kluso” pret mums attiecās ar līdzjūtību un palīdzēja tādā veidā, lai to nepamanītu direktors. (A)

Viena atbalstītāja norādīja, ka, gluži otrādi, vecāki baidījās piedalīties protesta akcijās, jo viņiem esot bijis draudēts ar sankcijām skolā:

Daudzi baidījās iet uz šo mītiņu. Baidījās no vajāšanas skolā. Viņi baidījās pat runāt par to. Uz mītiņu aizgāja 20-30 procenti. Visi pārējie būtu gājuši, bet baidījās.

Skolēni - aktīvistu un atbalstītāju - min vairākus aspektus:

- Viņi piedalījās protesta akcijās trīs iemeslu dēļ: gribēja atbalstīt vidējo izglītību krievu valodā, kā arī (vienlīdz svarīgi) tas bija iemesls neiet uz skolu un „piedalījās tāpēc, ka visi piedalījās”;
- Viņi stingrāk nekā vecāki norāda, ka grib mācīties dzimtajā valodā, bet vairākums (deviņi cilvēki) uzsver, ka viņu protests bija vērstis nevis pret pāreju uz mācībām

²⁶⁵ Šis aktīvists piedalījās arī mītiņos 90. gadu sākumā.

latviešu valodā, bet pret veidu, kādā tā tika īstenota – piespiedu kārtā, bez dialoga ar mērķa auditoriju un pienācīgi nesagatavojot šo auditoriju;

- Arī tie, kurus reforma neskāra (nebija problēmu mācīties latviešu valodā vai grasījās drīz beigt skolu) norāda, ka piedalījās protestos „solidaritātes dēļ” ar tiem, kuri sliktāk zina latviešu valodu, kā arī tiem, kas mācīsies skolā pēc tam.

Ja es teikšu, ka gribējām ar kāju izspert mūsu valdības durvis, tad tas būs pārāk skaļi teikts. Gājām sevis dēļ, lai atbalstītu kustību, kuru mēs uzskatījām par pareizu. Un tajā brīdī uzskatījām, ka izpildām savdabīgu pienākumu. Cilvēku un sevis priekšā un vienkārši atbalstījām to, ar ko esam solidāri.

Piedalījies aktīvi, vairāk gan tāpēc, ka piedalījās mani pasniedzēji un mani draugi. Zināju tikai šīs reformas pašas elementārākās un pamata idejas. Neiedziļinājos detaļās un sīkumos, tāpēc, ka nebija ne vēlēšanās ne iespējas. Drīzāk atbalstīju nevis sevi, bet savus draugus un pēctečus, - jauniešus, kuriem pēc gada, diviem, trijiem (tad, kad es jau būšu pabeidzis skolu) vajadzēs mācīties, iegūt zināšanas šādos apstākļos. Personīgi mani tas skāra vismazāk tāpēc, ka man ar latviešu valodu īpašu problēmu nebija... Bija divi iemesli, kāpēc es piedalījies. Pirmais – aizstāvēju savu valodu, savus vienaudžus un jaunos biedrus, kuriem vajadzēs mācīties latviešu valodā, un otrs - atbalsts jaunatnes kustībai, vienkārši, lai pabūtu kompānijā. Vajag taču, lai jaunatni kaut kas apvieno? Labi, ka ir kaut kāda ideja, nevis tikai narkotikas, alkohols un cigaretes.

Ja tev parādās iemesls neiet uz skolu, tad tas vienmēr tiek izmantots. No klases tikai daži aizgāja uz pašu pirmo mītiņu. Lai gan mums bija diezgan draudzīga klase. Bet, kad notika otrais mītiņš, tad jau gājām visa klase. Kad notika pirmais mītiņš, tad daudzi skolotāji teica – bērni, aizdomājieties, tā tomēr ir jūsu nākotne un tas, kā jūs iedomājaties tālāko apmācību. Un mēs, visa klase, savācāmies un aizbraucām uz mītiņu, kur gan nebija pārāk silti, bet es vismaz varu teikt, ka savu pienākumu izpildīju... Daudzi uz pirmo mītiņu negāja nevis tāpēc, ka negribēja, bet gan tāpēc, ka domāja, iespējams, ka tas nekur tālāk nevedīs, būs tikai viens mītiņš un pēc tam par to visi aizmirsīs. Bet pēc pirmā mītiņa ieraudzīja, ka tauta iet, ka tas ir interesanti, ka tas ir vajadzīgs, un tad jau ieslēdzās bara instinkts. Viņi dara, vai tad es esmu sliktāks, es arī turpat... Pat vienkārši aiziet paskatīties, kas tad notiek, izjust uz savas ādas, pastāvēt aukstumā ar plakātiem, pablaut pilnā balsī.

Pirmā ideja bija - aiziet un parādīt, ka mēs esam pret to. Pēc tam jau droši vien tāpēc, ka mēs visi gājām, visi klasesbiedri... Reforma bija tāda kā neciena pret mums. Tas nebija tāpēc, lai mēs zinātu latviešu valodu. Tad jau varēja izdomāt citas metodes. Viņi nerēķinājās ar mūsu viedokli, vienkārši ņem un dara.

Visi aktīvistu un atbalstītāji sākotnēji ticēja tam, ka protestētāji var gūt panākumus. Viņi pārstāja piedalīties, kad:

- redzēja, ka aizvien mazāk cilvēku piedalās, jo saistīja ar protesta akciju masveidīgumu izredzes gūt panākumus;
- ar laiku parādījās citas prioritātes, zuda interese;
- saprata, ka protesti nav efektīvi un „neko nedod”:

Domāju, ka, lūk, es esmu labāks par citiem, es tur aiziešu un notiks tā, kā es gribu. Vienkārši tikai pēc tam redzi, ka tomēr tu esi nekas un neviens tevī neklausīsies. Mūsu valstī tas nevienam nav vajadzīgs, tu neko nelem, viss tiek izlemts tavā vietā un tu darīsi tā, kā grib citi... Vispirms rodas vilšanās, viss tas ir muļķīgi, bezjēdzīgi, bet cilvēki tevi sāk atbalstīt, iedvest pārlicību. Tu ko, mēs jau tik daudz esam izdarījuši, mēs jau esam ceļā uz panākumiem, jau redzama finiša taisne. Bet nobeigumā tu saproti, ka līdz finišam vēl tālu un tu līdz tam netiksi...

Vispirms tas bija interesanti, pēc tam tu sāk pieaugt, saprast, ka tas ir bezjēdzīgi. Kas tad mainījās, nu, gājām, negājām... Šī situācija ir kā telefons, vispirms tu to uzlādē, tas tev vienu, divas dienas noturas, bet pēc tam baterija izlādējas. Tā arī mūs sākumā saagitēja, pakircināja. Mēs bijām kā mobilie telefoni – mēnesis, divi, bet pēc tam tu jūti, ka tas vairs nav tik interesanti, kā bija agrāk. Saproti, ka lai ko tu darītu, tas nenesīs nekādu labumu. Bet tajā brīdī, kad viss sākās, es domāju, ka noteikti būs tā, kā gribam mēs.

Kad nomainīja 60 uz 40, es vēl atceros tos plakātus pārsvītrotos 90 uz 10, kāds pateica, ka jā, labi, 60 uz 40, un nomierinājās... Nu jā, laikam mūs tas apmierināja. Un mēs jau reāli sapratām, ka zemāk jau vairs neatļaus. Ka nekad neizmainīs 50 uz 50.

Tāpat kā vecāku gadījumā, skolēni, kas nepiedalījās protesta akcijās, norāda, ka bija gatavi mācīties latviešu valodā un neticēja, ka ar protestiem var kaut ko mainīt:

Es neesmu pret reformu. No vienas puses, tas ir labi, bet slikti ir tas, ka tas it kā aizskar krievus... Latviešu valodu mācījos papildus un man vispār nebija nekādu problēmu... Vienreiz braucu autobusā kopā ar cilvēkiem, kuri brauca uz mītiņu kopā ar draugiem, vecāko klašu skolēniem. Viņi teica: „Brauc mums līdz!” Vispirms domāju braukt, bet pēc tam es iedomājos – stāvēt aukstumā ar plakātiem... Vienu dienu es mācījos, bet pēc tam vienkārši gulēju mājās... Nespēju sevi iedomāties cilvēku pulī, 14 gadu vecumā kļūdot salā, augumā metrs ar kepku. Man vēl viedoklis par sevi nav noformulējies, bet te vēl kaut kur jālien un jāstreiko. Tas ir muļķīgi. Bērni neko nevar atrisināt... Atceros, pie mums skolā tika savākta pilna zāle. Tie nebija reformas pārstāvji, bet gan mūsu skolotāji. Viņi teica, ka nekas šausmīgs nenotiks, un pie mums skolā praktiski nekas nemainīsies. Eksāmeni notiks krievu valodā, bet vecākajās klasēs, kā jau tas pienākas, terminoloģija būs tikai latviešu valodā. Mācību grāmatas latviešu valodā, bet visa pārējā apmācība krievu valodā... (Panākumu izredzes) – protams, ka nekādas. Man likās, ka nebūs rezultāta, jo neviens to neuztvēra nopietni. Nedz vecākie skolā, nedz arī skolotāji. Jā, tāpat arī politiķi tajā laikā. Notika mītiņi, bet no valdības puses uz tiem nebija nekādas atbildes. (N)

Reforma man netraucēja. Es to tikai atbalstīju. Tu saproti, ka tas ir pareizi, ja mācies skolā un kontaktējies ar cilvēkiem, kuri nodarbojas ar izglītību un saka, ka reforma nav nemaz tik briesmīga, ka nevienu uzreiz nepiespiedīs mācīties latviešu valodā, ka latviešu valoda pakāpeniski tiks iepludināta noteiktos priekšmetos. Tas notiek tāpēc, lai integrētu cilvēku pēc vidusskolas uzreiz iestāties latviešu universitātē – kvalitatīvi mācīties latviešu valodā. Reformas mērķis ir sagatavoties... nevajag lēkt, vajag saprast kāpēc tas tiek darīts. Patiesībā tas ir uz labu... Ielu protesti ir pilnīgi bezjēdzīgi. Arī referendumi ir pilnīgi bezjēdzīgi. Tāpēc, ka var iet un darīt visu, kas ienāk prātā, kaut aizdedzināt sevi – tāpat nekas nenotiek. Burtiski bums uz pāris

dienām, bet beigu beigās mediji noklust. Varbūt šeit ir mediju kļūda, ka nespēj uzturēt šo kaislību svelmi, ka nespēj uzturēt ļaudīs kaut kā labāka gaidīšanas sajūtu. (N)

Dalības risku visi dalībnieki un neaktīvistu novērtē kā neesošu.

Kas attiecas uz spiedienu no skolas administrācijas un skolotāju puses, tāpat kā politiķi, skolēni atzīmē, ka absolūto vairākumu skolotāju var iedalīt trīs grupās:

- tie, kas bija aktīvi pret protestiem - piemēroja sankcijas pret skolēniem, kas nebija stundās, jo piedalījās akcijās; mēģināja pārliecināt skolēnus, ka akcijas ir neefektīvas un „ne pie kā nenovedīs”, ka dalība ir „vandalisms”;
- tie, kas bija neitrāli – nepauda savu viedokli, bet nebija arī pret skolēnu dalību protesta akcijās;
- tie, kas bija pret reformu un sarunās atbalstīja protesta akcijas, vērsa skolēnu uzmanību uz reformas bīstamajām sekām, bet paši nepiedalījās.

Visi respondenti norādīja, ka skolotāji no viņu skolas nepiedalījās publiskajās protesta akcijās, jo baidījās atklāti paust savu neapmierinātību ar reformu vai aicināt skolēnus piedalīties, baidoties no skolu direktoru represijām..

Mums bija dažādi skolotāji. Bija tādi, kuri atklāti bija par. Un bija tādi, kuri atklāti bija pret. Viņi to motivēja tā: kāpēc jums tas ir vajadzīgs. Traucējat mieru, jūs tāpat neko nepadāksiet, kur ir jēga, kāpēc.... Paši skolotāji uz mītiņiem negāja. Skolotājiem būtu daudzāk grūtāk atrisināt ar direktoru konfliktu, kas sekotu šādai rīcībai. Skolotāji nemaz tik daudz nepelna. Viņi baidījās. Ne jau par to, ka atlaidīs, bet viņiem taču bija prēmijas un katru mēnesi viņi saņem kaut kādas piemaksas. Ir iespēja šo piemaksu zaudēt, kāpēc vajadzīgas liekas problēmas. (A)

Daži skolotāji pievēra acis uz to, ka mēs nebijām uz stundām. Citi tomēr lika divniekus. Attieksme pret to bija ļoti dažāda. (A)

Pie mums skolotāji bija pret to, ka tiek streikots, tāpēc daudzi baidījās uz turieni[mītiņu] iet. Skolotāji centās atrunāt no iešanas uz mītiņu. Es viņus saprotu. Tomēr tikai 7. klase, un viņi nes par mums atbildību. Viņi teica: „Nevajag un viss! Neej vicināties ar plakātiem! Kāpēc jums to vajag – vandalisms? Pieņēma [likumu] un viss.” (N)

Pasniedzēji aģitēja piedalīties. Pārsvārā tie, kuriem ir problēmas ar latviešu valodu. Un kā galvenais arguments, lai ietu, izskanēja: ja vēlaties iegūt kvalitatīvu izglītību, tad tā ir jāiegūst dzimtajā valodā. Bet viņi nespieda. Taču direktore pateica, ka, ja kādu no mūsu skolas redzēs mītiņā, tad būs nopietnas problēmas. Viņa bija pret mītiņu apmeklēšanu. (N)

Skolotāji, formulējot savu attieksmi pret reformu, norāda uz skolēnu grūtībām materiāla uztverē, nepieciešamību sākumā apgūt mācību vielu dzimtajā valodā. Nevieni no

skolotājiem nevienu reizi neminēja identitātes zaudēšanu kā vienu no reformas negatīvajām sekām. Tikai izglītības kvalitātes krišanos. Neviens neapšaubā latviešu valodas zināšanu nepieciešamību.

Bērniem ir ļoti grūti pāriet uz latviešu valodu, ja viņi vēl neorientējas zinātnē. Viņiem vispirms ir jādzird dzimtajā valodā. Un pats par sevi saprotams, ka cilvēkam ir jāzina tās valsts valoda, kurā viņš dzīvo, un viņam ir jāzina visi jēdzieni latviešu valodā, bet vispirms viņam tie ir jāzina dzimtajā valodā (N)

Pats galvenais ir attīstīt bērna domāšanu, bet tas nav iespējams, ja nezin valodu. Lai bērns veiksmīgi mācītos, viņam ir labi jāzina sava dzimtā valoda. Šo trūkumu mēs šobrīd arī izjūtam skolās, jo, gan mācību rezultāti, gan eksāmenu rezultāti, ir stipri pasliktinājušies... Nav iespējams stundās izvērst diskusiju. Ir iespējams uzdot jautājumu latviešu valodā, ir iespējams saņemt atbildi latviešu valodā. Bet latviešu valodā brīvi apspriesties spēj divi, trīs cilvēki no visas klases. Lielākā daļa ne tikai nepiedalās tādās diskusijās, bet visbiežāk arī nesaprot, par ko ir runa. Bērni nespēj izlasīt un saprast matemātikas, fizikas un ķīmijas uzdevumus. Viņi nesaprot bioloģijas, ģeogrāfijas un dabas zinātnes tekstus.... Ja bērni ir apguvuši priekšmetu savā dzimtajā valodā, tad pēc tam, jau ar esošo zināšanu bāzi, viņi var mācīties jebkurā valodā. (N)

Mērķis tam, kāpēc es piedalījos – lai kaut ko izkustinātu no vietas. Visus 90. gadus man bija cieša pārliecība, un kopš tā laika šī pārliecība nav arī īpaši mainījies, ka Latvijai vai valsts vadībai, un daudzējādi arī sabiedrībai, izglītība ir kaut kāda 25. vērtība. Mans mērķis bija pievērst uzmanību mūsu izglītībai, tam, ka pie mums ir slikti. Un es negribu, lai būtu vel sliktāk, pateicoties reformai. (A)

Jautāti par protestēšanas risku, norāda, ka vecākiem un skolēniem nekāda riska nebija – pašās akcijās viss bija „mierīgi”. Neaktīvistu uzsver, ka paši nevarēja piedalīties, jo baidījās no sankcijām no direktora puses. Visi skolotāji atlaišanas vai piemaksu zaudēšanas risku savas dalības protestos vai atklātās aģitācijas gadījumā vērtē kā lielu, pat tad, ja direktora publiskā pozīcija pret reformu bija neitrāla. Tomēr sarunās ar skolēniem un vecākiem viņi pauda savu negatīvo nostāju pret reformu. Respondenti atzīmē Izglītības ministrijas spiedienu uz skolām ar mērķi panākt skolu piekrišanu reformai.

Direktores pozīcija bija kategoriski aizliegt. Viņa bija pret to, ka skolotāji aiziet no darba – un viņai ir iespējams manipulēt ar algām, līgumiem utt. Tāpat viņa bija arī kategoriski pret to, ka piedalās bērni un nokļūst uzmanības centrā. Nu, motīvi visiem ir skaidri – nevienam negribas parādīties negatīvā gaismā. Vienmēr gribas būt kopā ar valdību. Vismaz ārēji, pat ja tam dvēselē nepiekrīt. (N)

Visu cieņu direktorei, tad, kad 2003. gada pavasarī atnāca jautājums – vai mēs esam gatavi reformai, viņa atbildēja – nē. Pēc tā uz visiem direktoriem tika izdarīts spiediens. Direktores pozīcija bija skaidra – mēs izgrozīsimies. Kas būs ar pārējām skolām – lai paši lemj. Viņai nepatika tā politiskā kustība, bet (skolas) opozīcijai viņa netraucēja. Kad es bērniem ziņoju par to, kurā datumā būs mītiņš, viņa man jautāja, vai es esmu pārliecināts par to, ko daru. Es biju pārliecināts un biju gatavs atlaišanai. Bet viņa neko neuzsāka. (A)

Visās vecāku sapulcēs es teicu, ka es esmu iesaistītā persona. Ja mums no augšas deva reformu, tad mums tā ir jāpilda. Bet tie ir jūsu bērni, ja jūs gribat, lai viņi iegūst normālu izglītību, tad jums kaut kas ir jāuzsāk. Ja jūs paliksiet malā, tad nāksies to visu izstrēbt. Un es uzskatu, ka daži no vecākiem uzklausa šo padomu. Pie mums skolā tika vākti paraksti pret šo reformu, un vecāki ļoti aktīvi parakstīja šīs petīcijas (N).

Sāka stipri atgādināt to, kā Padomju savienībā visi, atnākot uz komjauniešu sapulcēm, balsoja „par”. Palika nelabi, kad ministrija teica, ka visas skolas ir gatavas, ka ir novadīts noteikts daudzums kursu, ka skolās ir izdalīti uzskates materiāli un skolotāji visu brīnišķīgi zina. Palika slikti no meliem. Es sapratu, ka tieši mūsu skola iekļaujas plānos, bet citās skolās viss būs marasma līmenī... Es nodevu [bērniem], ka, ja vēlas, tad tādā un tādā datumā viņi var atnākt. Nevienam ar varu nevilku, uzskatīju, ka, ja viņiem tā patīk, tad bērnam un viņa vecākiem ir tiesības atbalstīt reformu. Ja bērns neiet uz mītiņu, bet iet uz skolu, tad arī uz to viņam ir tiesības un skolotājiem ir pienākums viņu mācīt. (A).

Skolotāji, kuri nepiedalījās protesta akcijās, neticēja tam, ka ar protestiem var panākt reformas atcelšanu:

Pozitīva rezultāta panākšanas izredzes es tuvu nullei. Eksistē varas orgāns, kurš pieņem likumu, likums ir pieņemts, reforma ir pieņemta, reforma ies kā tanks un nospiedīs visu savā ceļā. Nauda reformai ir iedalīta, tātad atpakaļceļa nav. Bet sabiedrībai ir tiesības izteikt savu viedokli. Tāpēc eksistēja politiskie spēki, kuri to visu organizēja, protesti liecināja par to, ka ir arī pretējs viedoklis par reformu, bet neko vairāk. Viņi nevarēja panākt, lai reformu atceļ.

Secinājumi par racionālās izvēles hipotēzi

Skolēnu vecāku, kā arī daļas vidusskolēnu, negatīvais bilingvālās izglītības vērtējums, ņemot vērā tās grūtības, ieguvumus un zaudējumus, ir attiecināms nevis uz bilingvālo izglītību, kuru pēc būtības vecāki un skolēni atbalsta, bet gan uz mazākumtautību izglītības reformas īstenošanas gaitu un veidu...²⁶⁶

Analizējot dalībnieku un kustības līderu atziņas, var secināt, ka apstiprinās tikai pirmais pieņēmums. Dalībnieki uzskatīja, ka izglītības reformas sekas bija bīstamākas nekā valodas un pilsonības politikas sekas. Vecāku galvenais un vienīgais protesta iemesls bija tas, ka izglītības reformas gadījumā tika skarti viņu bērni un bērnu nākotne un labklājība, kas bija lielāka vērtība nekā pilsonība un valoda. Viņus interesēja tikai bērnu izglītības kvalitāte, un valsti viņi ir uzskatījuši par pakalpojuma piegādātāju, ko viņi apmaksā ar saviem nodokļiem.

²⁶⁶ Mazākumtautību skolēnu un vecāku nostādnes par latviešu valodu pētījuma rezultātu atskaite. Rīga : Baltijas sociālo zinātņu institūts, 2003 : http://www.bszi.lv/downloads/resources/LVAVPfocus/LVAVP_Focus_LV.pdf (skatīts 15.07.09), 12. lpp.

Lai arī politiķi kā vienlīdz svarīgus protestu iemeslus min to, ka reforma apdraudēja krievu identitāti un aizvainoja cilvēkus, jo tika veidota, neiesaistot vecākus lēmumu pieņemšanā, paši vecāki un skolotāji nepiemin nedz identitātes, nedz aizvainojuma faktorus. To apliecina arī citu pētījumu rezultāti: „No vienas puses, dzimtās valodas zināšanas vecāku vērtējumā skolēniem pasliktinās, no otras puses, viņi pauž pārliecību, ka dzimtās valodas un kultūras iemācīšana un nodošana nākamajām paaudzēm ir ģimenes atbildība un vispārējās izglītības mācību programmās nav nepieciešamas papildizglītības programmas dzimtās valodas un kultūras apgūšanai. Šādu nostāju pauž arī vidusskolēni – saskarsme ģimenē, kā arī ārpuskolas kontakti ir pietiekoši, lai nodrošinātu dzimtās valodas un kultūras saglabāšanu». ²⁶⁷ „Etniskā” argumentācija parādās tikai saistībā ar komfortu (kāpēc runāt ar bērniem svešvalodā, ja var runāt dzimtajā, tā ir ērtāk).

Argumentējot savu negatīvo attieksmi pret reformu, vecāki un skolotāji min divus aspektus: vispārēju izglītības kvalitātes krišanos un viņu (vecāku) nespēju palīdzēt saviem bērniem mācīties. Šo nostāju pauž arī nevalstisko organizāciju līderi, kuri norāda, ka, „ja valsts pirms reformas būtu izstrādājusi gan mācību metodes, gan sagatavojusi profesionālus bilingvālās izglītības skolotājus, tad šī reforma spētu sekmīgi īstenoties. Pēc respondentu domām, valsts pirms reformas ieviešanas nav ņēmusi vērā visus šos sagatavošanas darbus... Respondenti uzsver, ka noteikti mācību priekšmeti skolās būtu mācāmi tikai dzimtajā valodā, jo, piemēram, eksaktās zinātnes pašas par sevi ir pārāk sarežģītas. Liekot šīs zinātnes apgūt valodā, kas skolēnam ir grūti saprotama, tiek apdraudēta priekšmetu apguves kvalitāte.

Šādu viedokli pauž mazākumtautību NVO starp kurām ir gan radikālas, gan analītiskas un kultūras organizācijas:

Jāsaka, ka ir ļoti grūti mācīties ķīmiju, fiziku vai matemātiku latviešu valodā krievvalodīgajiem bērniem. Domāju, ka to nevajadzēja sarežģīt. ("Nēvo Drom")

Tādēļ skolā var būt Latvijas literatūra un vēsture. Kad mēs mācījāties, tas viss arī bija. Šos priekšmetus var apgūt, bet normālos priekšmetus, kuros jāzina nevis valoda, bet priekšmets, tie jāpasniedz tā, lai cilvēks saprot un zina. Nevis kā izstāstīt latviski fiziku vai kaut kādu terminu matemātikā, bet lai matemātiku zina. ("Alef")

²⁶⁷ Mazākumtautību skolēnu un vecāku nostādnes par latviešu valodu pētījuma rezultātu atskaite. Rīga : Baltijas sociālo zinātņu institūts, 2003 : http://www.bszi.lv/downloads/resources/LVAVPfocus/LVAVP_Focus_LV.pdf (skatīts 15.07.09), 12. lpp.

Tie, kas mācīsies, tie zinās valodu, bet fiziku, ķīmiju, bioloģiju un citas zinātnes labā līmenī nezinās. Tā būs vienkārši latviešu valodas stunda ar bioloģijas virzienu. (LAŠOR)

Pats skolas izglītošanas process ir saistīts ar lielām grūtībām, turklāt tagad programma ir ļoti piesātināta un, kad ir grūti apgūt priekšmetu pat dzimtajā valodā, bet to vēl jāapgūst svešvalodā, skaidrs, ka izglītības kvalitāte krasi kritas un, spriežot pēc visa, tas ir viens no reformas mērķiem. (Krievu skolu aizsardzības štābs)²⁶⁸.

Skolēni norāda, ka vienlīdz svarīgi iemesli, kāpēc viņi piedalījās akcijās, bija atbalstīt vidējo izglītību krievu valodā, kā arī neiet uz skolu un „neatruities no kolektīva”.

Atšķirībā no vecākiem, skolēni kā dalības iemeslu min solidaritāti ar citiem, kas vairāk cietīs no reformas. Skolēni vairāk nekā vecāki uzsver, ka ir labāk mācīties dzimtajā valodā.

Visās intervijās parādās viedoklis, ka visiem, kas jādzīvo Latvijā, ir jāzina latviešu valoda. Arī saskaņā ar citiem pētījumiem 97 % Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka katram Latvijas iedzīvotājam ir svarīgi zināt latviešu valodu²⁶⁹. Skolēnu vairākums norāda, ka viņu protests bija vērstis nevis pret pāreju uz mācībām latviešu valodā, bet pret veidu, kādā tā tika īstenota – piespiedu kārtā, bez dialoga ar mērķa auditoriju un pienācīgi nesagatavojot šo auditoriju. Puse no vecākiem norāda, ka viņi atbalstītu mācīšanos latviešu valodā, ja vien šī pāreja tiktu sagatavota pienācīgi (mācību grāmatas, skolotāji) un savlaicīgi un notiktu jau sākumskolas vai pat pirmsskolas izglītībā. To apliecina arī sekundārie dati: gan skolotāji (87 %), gan vecāki (94 %), gan skolēni (84 %) uzskata, ka bērniem latviešu valodu vajadzētu sākt mācīt no bērnudārza vecuma²⁷⁰. Tāpat visas šīs grupas norāda uz nepietiekamas metodoloģiskās bāzes sagatavošanu, uzsākot reformu, – trūkst atbilstoši sagatavotu pedagogu un mācību līdzekļu²⁷¹.

Gan skolēni, gan vecāki, kas nepiedalījās protesta akcijās pret reformu, nesaredzēja negatīvās reformas sekas. Būtiski ir arī tas, ka neviens no viņiem neticēja, ka ar masu

²⁶⁸ Sk. *Etnopolitiskā spriedze: konflikta risinājuma meklējumi*. Rīga: Baltijas sociālo zinātņu institūts, 2005: http://www.bszi.soc.lv/downloads/resources/Etnopol_krize/Atskaite_LV.pdf (skatīts 15.07.09).

²⁶⁹ *Valoda*. Rīga: Baltijas sociālo zinātņu institūts, 2008: http://www.bszi.lv/downloads/resources/valoda/valoda2008_lv.pdf (skatīts 15.07.09), 15.lpp.

²⁷⁰ *Integrācijas prakse un perspektīvas*. Rīga: Baltijas sociālo zinātņu institūts, 2006: http://www.bszi.soc.lv/downloads/resources/integrācijas_prakse/brosura_LV.pdf (skatīts 15.07.09), 41.lpp.

²⁷¹ *Mazākumtautību skolēnu un vecāku nostādnes par latviešu valodu pētījuma rezultātu atskaite*. Rīga: Baltijas sociālo zinātņu institūts, 2003: http://www.bszi.lv/downloads/resources/LVAVPfocus/LVAVP_Focus_LV.pdf (skatīts 15.07.09), 39.lpp.

protestiem var kaut ko panākt. Savukārt visi tie, kas piedalījās protestos, ticēja, ka reforma tiks atcelta, ja vien protestos piedalīsies daudz cilvēku un tādējādi protestētāji skaidri parādīs valdībai savu neapmierinātību ar reformu. Viņi bija pārliecināti, ka, tikko valdība uzzinās par to, ka ievērojama reformas mērķa auditorijas daļa reformu neatbalsta, tā atcels šo politisko lēmumu. Gan vecāki, gan skolēni norāda, ka pārstāja piedalīties masu protesta akcijās, kad viņiem zuda ticība, ka valdība uz tām reaģēs. Skolēni arī norāda, ka pārstāja piedalīties, jo redzēja, ka aizvien mazāk cilvēku piedalās, un ar laiku viņiem parādījās citas prioritātes, zuda interese.

Protestēšanas risku visi respondenti novērtē kā visai zemu, gan 90. gadu sākumā, gan reformas laikā. Viens politiķis norāda, ka, salīdzinot ar 90. gadu sākumu, protestēt kļuva pat bīstamāk.

Kas attiecas uz skolotāju spiedienu (*lock-out*), tad visi respondenti norāda, ka no skolotājiem spiediena ar mērķi panākt skolēnu vai vecāku piedalīšanos protesta akcijās nebija. Viņi to skaidro ar skolotāju bailēm no skolu direktoru sankcijām. Viens politiķis norāda, ka skolotājus atgrūda arī pats Štābs, tā nemākulīgā stratēģija – tas pārāk agresīvi centās aktivizēt skolotājus un izmantot viņus kā “multiplikatorus”.

Taču jāsecina, ka skolotāju vidū reformai nebija plaša atbalsta. Vēl 1998. gadā, jautāti, vai bilingvālā apmācību metode palielinās spriedzi skolotāju vidū, 51 % skolotāju atbildēja apstiprinoši²⁷². Tajā brīdī reformu atbalstīja 46 % no krievu skolu skolotājiem (“pilnībā” – 14 % un “drīzāk” – 33 %), bet 50 % to neatbalstīja (“drīzāk” – 32 % un “pilnībā” – 18 %) ²⁷³. Neskatoties uz skolu pausto atbalstu reformai un deklarēto gatavību, 2004. gadā vairāk nekā trešdaļa skolotāju novērtēja savas latviešu valodas zināšanas kā atbilstošas zemākajam līmenim, un tikai 10 % - kā atbilstošas augstākajam līmenim (neskatoties uz to, ka visu valsts finansēto skolu skolotājiem ir pienākums nokārtot eksāmenus augstākajā valsts valodas kategorijā)²⁷⁴. Tāpat kā svarīgu problēmu skolotāji minēja bilingvālās apmācības metodoloģijas un mācību materiālu trūkumu²⁷⁵.

²⁷² *Latviešu valodas apguve skolās ar krievu apmācības valodu*. Rīga: Baltijas sociālo zinātņu institūts, 1998 : <http://www.bszi.lv/downloads/resources/bilingvalaizglitiba/bilingvalaizglitiba1999.pdf> (skatīts 15.07.09), 31.lpp.

²⁷³ *Ibid.*, 23.lpp.

²⁷⁴ *Minority Education in Latvia*. Latvian Centre for Human Rights and Ethnic Studies report to the European Monitoring Centre Against Racism and Xenophobia, Vienna, 2004: <http://eumc.europa.eu/eumc/material/pub/RAXEN/4/edu/CC/EDU-Latvia-final.pdf>, last (skatīts 12.06.09), p. 19.

²⁷⁵ *Ibid.*, p. 19.

Respondenti atzīmē, ka absolūto vairākumu skolotāju var iedalīt trīs grupās:

- tie, kas bija aktīvi pret protestiem - piemēroja sankcijas pret skolēniem, kuri nebija stundās, jo piedalījās akcijās; mēģināja pārliecināt skolēnus, ka akcijas ir neefektīvas un „ne pie kā nenovedīs”, ka dalība ir „vandalisms”;
- tie, kas bija neitrāli – nepauda savu viedokli, bet nebija arī pret skolēnu dalību protesta akcijās;
- tie, kas bija pret reformu un sarunās atbalstīja protesta akcijas, vērsa skolēnu uzmanību uz reformas bīstamajām sekām, bet paši nepiedalījās.

Absolūtais mazākums skolotāju paši piedalījās protesta akcijās, bet nedz skolēni, nedz vecāki, kas tika intervēti, personiski nepazīna tādus skolotājus. Paši skolotāji atlaišanas vai piemaksu zaudēšanas risku savas dalības protestos vai atklātās aģitācijas gadījumā vērtēja kā lielu, pat tad, ja direktora publiskā pozīcija attiecībā uz reformu bija neitrāla.

Lūgti novērtēt valodas un pilsonības politikas sekas un negatīvo ietekmi, vecāki norāda, ka šie politiskie lēmumi izsauca viņu frustrāciju un aizvainojumu, tomēr praksē skāra mazākā mērā nekā izglītības reforma:

Mani uztrauca skolas, ne tik daudz valoda, jo mēs visi jau esam pieraduši, pielāgojušies. Krievi strādā pie krieviem un pieņem darbā krievus. Un latvieši strādā ar latviešiem. Un mēs visi dzīvojam paralēlās sabiedrībās, kaut kur saskaramies un tādā veidā normāli jūtamies. Un nav saprotams, kāpēc jākaitina bullis. Ne jau par valodu es gāju iestāties, viņi tur uzreiz paralēli vairākas [prasības] izvirzīja. Mani interesēja skola. Bet attieksme pret citiem risinājumiem, protams, bija noliedzoša. Tāpēc ka es esmu nepilsons. Bet mēs ar ģimeni nejūtamies kā svešinieki. Latvija ir mūsu dzimtene, citas mums nav. Mēs šeit esam dzimuši, mani vecāki šeit ir dzimuši... Mēs jūtamies aizvainoti. Mēs ļoti ilgi negājām kārtot pilsonības formalitātes. Bet, kad viss sākās, tad mēs izlēmām, ka vajag piedalīties un pašiem izvēlēties sev vadītājus. Vajag iegūt pilsonību. Citādi ir pārāk pasīva pozīcija, tikai virtuvē brīnāmies. Tāpēc nokārtoju. Valodas likums mūs arī skāra, visiem nācās kategoriju kārtot. (A)

Es personīgi nezinu, kā tas valodas likums skan. Vienīgais, kā tas personīgi man izpaužas – stājoties darbā, vajag vāciņus par valodas zināšanām. Tur man nebija nekādu grūtību, izdevās. Aizgāju un nokārtoju. Iztērēju kaut kādu nelielu naudas summu. (N)

Galvenais iemesls, ka bez vēlēšanu tiesībām es iztikšu, bet valodu zinu tik daudz, lai izpildītu savus pienākumus. Nu, bet globāli – „ne mans dārzs, ne mana druva” – ir galvenais iemesls. Es netiecos piedalīties Latvijas politiskajā dzīvē. Un, pat ja man būtu zilā, nevis violetā pase, es uz vēlēšanām neietu. (A)

Pašlaik diemžēl nav iespējams uzzināt, kā pilsonības un valodas politiku pretinieki toreiz novērtēja izredzes mainīt situāciju ar masu protestu palīdzību. Tādu datu nav un iegūt objektīvu informāciju arī nav iespējams noilguma dēļ.

4.3. Politisko iespēju logu hipotēze

H_3. Minoritāte bija spējīga izveidot protesta kustību pret izglītības reformu, pateicoties izmaiņām starptautiskajā un/vai iekšpolitiskajā kontekstā, kas palielināja tās panākumu gūšanas izredzes (elītes līmeņa izskaidrojums, pieeja „no apakšas uz augšu”).

Ja šis izskaidrojums ir pamatots, tad:

- Citos gadījumos politisko iespēju logu nebūtu (*no structural openings*). Galvenais iemesls nepiedalīties protesta akcijās būtu mazas panākumu gūšanas izredzes nelabvēlīgo strukturālo apstākļu dēļ kustības līderu un dalībnieku skatījumā.
- Izglītības reformas gadījumā mēs redzētu ne tikai objektīvu strukturālu iespēju logu, bet arī līderi un dalībnieki to uzskatītu par tādu.

Šī hipotēze kopumā ne ar ko nepapildina iepriekšējās divas. Kustības līderi un potenciālie dalībnieki ņem vērā politisko iespēju logus. Kā jau minēju, šādu iespēju parādīšanās var sniegt papildus resursus, palielinot panākumu gūšanas izredzes un/vai mazinot šķēršļus dalībai, bet tas arī viss. Tātad ir būtiski skatīties nevis uz politiskām iespējām kā tādām, bet uz to, vai dalībnieki uztver sociālās izmaiņas kā iespēju logus un izmanto tās.

Informācijas avots ir intervijas ar līderiem un kustības dalībniekiem. Indikatori, kas liecinātu par to, ka šis pieņēmums ir pamatots, būtu šādi:

- Līderi uztvertu pārmaiņas un pasniegtu tās kā politisko iespēju logus;
- Dalībnieki uzskatītu, ka, salīdzinot ar iepriekšējiem gadījumiem, panākumu gūšanas izredzes bija palielinājušās, pateicoties jauno iespēju logiem. Citos gadījumos būtu mazākas strukturālas iespējas vai tās netiktu saredzētas.

POLITISKO IESPĒJU LOGU HOPITĒZES PĀRBAUDE

Vairākas politiskās pārmaiņas, kas notika izglītības reformas laikā, varētu tikt uztvertas kā tādas, kas paver jaunas politiskās iespējas:

1. Latvija bija tuvu iestāšanās brīdim Eiropas Savienībā un NATO, kur iekšpolitiskā stabilitāte un cilvēktiesību standartu ievērošana bija starp iestāšanās kritērijiem. Protestētāju pozīcijas bija spēcīgākas, jo tie varēja cerēt uz ārējo iejaukšanos un spiedienu, lai atbalstītu viņu prasības.
2. Maķedonijas albāņu nesenā pieredze - bruņotā konflikta rezultātā tie panāca ievērojamu savu tiesību un iespēju paplašināšanos - pārliecināja krievvalodīgo minoritāti par savu prasību leģitimitāti un to, ka to īstenošana ir iespējama.
3. Krievija ir kļuvusi ietekmīgāka starptautiskajā politiskajā arēnā; tās apņemšanās aizsargāt tautiešus (*sootečestvenņiki*) kļuva izpildāma. Tagad Krievija varēja izdarīt lielāku spiedienu uz starptautiskajām organizācijām, lai panāktu to iesaistīšanos un/vai uz Latviju, lai piespiestu tai rēķināties ar krievvalodīgās minoritātes interesēm.
4. Labvēlīgāki iekšpolitiskie apstākļi. Pārmaiņas Latvijas iekšpolitiskajā kontekstā, kas varētu palielināt panākumu gūšanas izredzes, varētu būt šādas: mazāk nacionālistiska valdība, kas būtu vairāk ieinteresēta krievvalodīgās minoritātes balsīs (ņemot vērā, ka to īpatsvars pilsoņu vidū ir pieaudzis); nesenās izmaiņas etniskajā politikā u.c.

Paskatīsimies, vai politiķi un kustības dalībnieki uzskatīja šīs izmaiņas par „iespēju logiem” un vai viņi tās apzināti izmantoja, lai sasniegtu savus mērķus.

Iekšpolitiski līderi nesaredzēja iespēju logus. Notikumus starptautiskajā arēnā viņi mērķtiecīgi nepētīja un neizmantoja. Maķedonijas piemēru kustības līderi izmantoja argumentācijā, bet ne kā rīcības modeli. Viņi norāda, ka vecāki tam nepievērsa uzmanību un viņiem tas nešķita būtiski:

Situācija parlamentā vienmēr ir tāda – mazākuma pārstāvji vienmēr ir mazākumā. Visām latviešu partijām ir viens un tas pats komplekss – mēs šeit esam ienaidnieki. Saskaroties ar krievu jautājumu, viņi uzvedas pilnīgi vienādi, vienmēr. VB

Starptautiskajiem notikumiem nebija reālas nozīmes. Lai gan daži līderi pieminēja Ohridas vienošanos, tomēr lielajam vairumam no vecākiem tas neko nenozīmēja un viņus tas neskāra. IV

Neviens apzināti un mērķtiecīgi nepētīja, kas notiek starptautiskajā kontekstā. Un tajā laikā jau nekā būtiska nebija. Mēs dzīvojām Latvijas Republikas notikumiem līdz un

sapratām to, ka Latvija arvien vairāk iedziļinās eiropiskajā vidē un ir no tās atkarīga, tai ir dārga sava reputācija un agri vai vēlū tā ratificēs konvenciju, un tam vajag strādāt. IP

Krieviju kustības līderi neuztvēra kā partneri vai valsti, kas var ietekmēt iekšpolitiskos notikumus un lēmumu pieņemšanu. Cerības uz Rietumu iejaukšanos bija lielas. Ticēja tam, ka Rietumi piespiedīs rēķināties ar minoritātes interesēm, ja Latvijas lēmumu pieņēmēji neuzklausīs protestētājus. Viņi ņēma vērā iepriekšējo pieredzi – starptautisko spiedienu jautājumos par valodas prasības deputātu kandidātiem, valodas likuma mīkstināšanā, naturalizācijas ieviešanā un īstenošanā²⁷⁶. Tāpēc sākotnēji radās šantāžas ideja – aicināt krievvalodīgos pilsoņus balsot pret iestāšanos Eiropas Savienībā gadījumā, ja reforma netiks atcelta. Taču vēlāk līderi atteicās no šīs idejas, orientējoties uz Latvijas integrāciju ES un iespējām, ko tā sniedz. Nesaņemot atbalstu no Rietumiem, viņi bija vīlušies. To var novērtēt kā cerību uz resursiem, kas neattaisnojās.

Visplašāk apmeklētā 1. maija akcija bija toreiz, kad notika iestāšanās ES. Cilvēki nāca, lai parādītu, ka mums ir problēma – un mūsu ir daudz. Visi saprata, ka pirms iestāšanās kaut ko vēl ir iespējams mainīt, bet pēc tam jau vairs neko. Bija cerība, ka līdztekus ekonomiskajām prasībām tiks izvirzītas arī politiskās prasības – mēs redzējām, kā tika izdarīts spiediens naturalizācijas jautājumā – un vispār, viss naturalizācijas process ir spiediena produkts, nevis brīvas gribas vai iekšējo prasību uzklaušanās rezultāts. Naturalizācijas mehānisms un naturalizācijas pārvaldes vadītāju aizsardzības mehānisms tika uzspiesti. Tāpēc bija skaidrs, ja Rietumu institūcijas gribēs, tās spēs panākt izmaiņas arī likumā par izglītību. Bet, tā kā nebija nedz intereses [no Rietumu puses], nedz rezultāta, tad iestājās frustrācija un cilvēki mainīja savu pozīciju uz antirietumniecisku. JS

Visi saprata, ka, lai tiktu sadzirdēti Rīgā, ir jābūt sadzirdētiem nevis Maskavā, bet gan Briselē. Tāpēc visu laiku tika rakstītas peticijas visām iespējamajām Eiropas iestādēm, bet no iestādēm netika saņemtas nekādas atbildes. IV

Jau parādīju, ka vecāki panākumu vai neveiksmes avotu lielākoties redzēja Latvijas politiskajā elitē. Arī lielāko protesta akciju, kas notika 2004. gada 1. maijā, Latvijas iestāšanās ES dienā, dalībnieki nesaistīja ar politisko kontekstu (nedz ar iestāšanos ES, nedz ar Eirovīziju). Viņi nevarēja atcerēties akcijas datumu (atcerējās tikai, ka bija maijā, kad bija silts) un nezināja, kāpēc tika izvēlēts tieši šis datums. Atbalstītāji uzskatīja: lai sasniegtu mērķi (panāktu reformas atcelšanu), vienīgais, kas nepieciešams, ir demonstrēt

²⁷⁶ Detalizēti sk. Kemp, W. (ed.) *Quiet Diplomacy in Action: the OSCE High Commissioner on National Minorities*. New York : Springer Publishing Company, 2001; Dorodnova, E. *Challenging Ethnic Democracy: Implementation of the Recommendations of the OSCE High Commissioner on National Minorities to Latvia, 1993-2001*. CORE Working Paper 9; Hamburg, 2003: http://www.core-hamburg.de/documents/CORE_Working_Paper_10.pdf (skatīts: 24.03.09); Silova, I. *From Sites of Occupation to Symbols of Multiculturalism. Reconceptualizing Minority Education in Post-Soviet Latvia*. Greenwich : Information Age Publishing, 2006.

Latvijas politiskajai elitei, ka daudzi cilvēki reformu neatbalsta. Tikai aktīvisti, kas piedalījās Štāba apspriedēs, saistīja savas cerības ar Rietumu spiedienu uz Latviju:

Es cerēju uz ārēju ietekmi. Tika taču rakstīti noteikti uzsaukumi un dokumenti. Tas bija mēģinājums izveidot trīs sabiedriskos viedokļus – Rietumu, vietējo un Austrumu. Iekšpolitiski mēs nespējam ietekmēt latviešu vēlēšanu viedokli, bet ārpolitiski mūs burtiski pasūtīja... Ar to jāsaprot Eiropas Savienība. Iespējams, ka vajadzēja sadalīt un griezties atsevišķi pie Vācijas, atsevišķi pie Francijas, atsevišķi pie angļiem. Tobrīd mēs griežāties Eiropas Padomē, Briselē, pie komisāra nacionālo minoritāšu jautājumos, pie cilvēktiesību komisāra. Bet Eiropu tas neinteresēja. Viņus interesēja situācijas stabilizācija, lai šeit vispār nekas nenotiktu un būtu klusi... Varbūt kāds cits to novērtēja citādi, es domāju, ka tas var nostrādāt, ka no Eiropas var sekot Latvijas ietekmēšana, jo pirms iestāšanās kandidātvalstīm tiek izvirzītas prasības. Pārsvārā tās, protams, ir ekonomiskas, bet dažas arī tiesu sistēmai. Eiropai bija sviras, kuras tā būtu varējusi izmantot, ja gribētu...

Krievija – tā ir cita valsts, tā nedrīkst iejaukties, visam ir savas robežas... Personīgi es uz Krieviju nekādas cerības nelīku.

Neviens skolēns nav sekojis līdzī starptautiskajam kontekstam, un tikai divi interesējās par Latvijas politiskajiem notikumiem. Viņi arī norāda, ka protests bija adresēts valdībai, Izglītības ministrijai, politiķiem, kas „šo reformu ir izdomājuši”, un nesaistīja cerības uz panākumiem ar ārzemju ietekmi. Tikai viens dalībnieks minēja; lai mainītu situāciju, bija nepieciešama Rietumu iejaukšanās, kas nav notikusi. Nevienam nesaistīja cerības uz panākumiem ar Krievijas atbalstu.

(Protests bija adresēts) augšup. Lēmumu pieņēma Izglītības ministrija. Sākot no skolas pārvaldes, laikam pie tās. Presē ministrijas priekšā arī nepalēkās, bet laukums pie Prezidenta pils, tur taču viss redzams. Pie cilvēkiem, kuri var mainīt šo akciju. Tie, kuri izdomāja, lai izdomā atpakaļ. Pie mūsu administrācijas. (A)

Tie, kuriem šis protests tika adresēts, laikam sēdēja okeāna otrā pusē un viņiem viss bija pie kājas. Tie, līdz kuriem tas viss varēja aiziet un kuri varēja kaut ko izdarīt, - es domāju, ka tieši viņiem protests tika veltīts. (A)

Latvija, tā ir Latvija, un Krievija ir Krievija. Tās jau sen ir divas dažādas valstis. Protams, ka cilvēki ar Krievijas pilsonību gaidīja atbalstu no Krievijas puses. Bet es nebiju nevienas valsts pilsonis, tāpēc man nav no kā gaidīt atbalstu. (A)

Secinājumi par politisko iespēju logu hipotēzi

Kaut arī reformas laikā un neilgi pirms tās bija notikušas vairākas izmaiņas ārpolitiskajā un iekšpolitiskajā kontekstā, protestu dalībnieku vairākums par tām vai nu nezināja, vai arī neuzskatīja, ka tās palielina viņu izredzes gūt panākumus. Latvijas iestāšanās ES un NATO, Maķedonijas precedents, Krievijas pozīciju stiprināšanās, minoritāšu

pārstāvniecības valsts pārvaldē paplašināšanās – nevienu no šiem faktoriem kustības dalībnieki neuzskatīja par tādu, kas varētu palīdzēt viņiem cīņā pret reformu. Visas savas cerības viņi saistīja ar Latvijas politiskās elites demokrātiskumu un gatavību nākt pretī saviem iedzīvotājiem. Kustības līderi apgalvo, ka apzināti un mērķtiecīgi centās panākt Rietumu iekļaušanos (Eiropas Padome, Eiropas Savienība, NATO, ASV, atsevišķas Eiropas valstis), bet nepanāca nekādu rezultātu.

Salīdzinot šo situāciju ar politiskajām izmaiņām un „iespēju logiem”, ko tās sniedza 90. gadu sākumā, varam secināt, ka šī hipotēze neapstiprinās. Tā paredz, ka protestu kustība pret pilsonības un valodas politiku neizveidojās, jo konteksts tai nebija labvēlīgs un nebija tādu „iespēju logu”, kādi bija tagad. Tā tas nav.

Pirmkārt, Rietumu institūciju un atsevišķu valstu uzmanība un interese par Latvijā notiekošajiem procesiem un krievvalodīgās minoritātes situāciju bija visai liela arī 90. gadu sākumā. Lielu spiedienu ar mērķi panākt pilsonības un valodas politikas liberalizāciju un minoritāšu tiesību ievērošanu uzreiz pēc neatkarības atgūšanas īstenoja starptautiskie aktori (EDSO un augstais komisārs nacionālo minoritāšu jautājumos, ANO caur Attīstības programmu, kā arī atsevišķas valdības – īpaši ASV). Turklāt laikā, kad varēja izveidoties kustība pret valodas politiku (1998. – 2000. gadā), Latvija jau bija kļuvusi par ES un NATO kandidātvalsti un bija ļoti jutīga pret to signāliem.

Otrkārt, Krievijas ietekme Latvijā līdz 1995. gadam bija visai „taustāma” un izpaudās tanku veidā. Vēl 1992. gadā Latvijā atradās no 50 000 līdz 80 000 padomju militārpersonu²⁷⁷. Krievijas armija tika pilnībā izvesta tikai 1994. gada augustā. Arī pēc 1994. gada Latvijā palika 22 000 militāro pensionāru. Treškārt, arī iekšpolitiski lielo pārmaiņu (gan politisko, gan ekonomisko) dēļ situācija nebija stabila. Acīmredzot, kā jau atzīmēju teorētiskajā daļā, izmaiņas un „iespēju logi” nevar būt par kustības patstāvīgu rašanās iemeslu. Tās var tikai pastiprināt potenciālo dalībnieku ticību, ka viņi var gūt panākumus - palielinot materiālos vai nemateriālos resursus, kas ir viņu rīcībā.

²⁷⁷ Muiznieks, N. *Latvia: Restoring a State, Rebuilding a Nation*. In Bremmer, I., Taras, R. *New States, New Politics: Building the Post-Soviet Nations*. Cambridge : Cambridge University Press, 1997, p. 404.

4.4. Sociālo tīklu hipotēze

H_4. Izglītības reformas gadījumā protests bija noturīgs, jo tas balstījās uz blīviem sociālajiem tīkliem un attīstītu komunikācijas infrastruktūru.

Atšķirībā no valodas un pilsonības politikas, izglītības reforma tieši ietekmēja indivīdus, kuri bija saistīti ar noteiktu institūciju, kas ļāva veidot sociālos tīklus. Citas politikas, kas ietekmēja minoritātes pašatzažošanas spējas, nenoveda pie mobilizācijas, jo krievvalodīgā minoritāte ir izkļēdēta ģeogrāfiski un arī sociāli (*geographically and socially scattered*). Nepastāv vietas, kur krievvalodīgie regulāri tiktos un veidotu plašus un intensīvus sociālos tīklus (nedz pareizticīgās baznīcas, nedz darbavietas, nedz kultūras sabiedrības, nedz cita veida nevalstiskās organizācijas šo mērķi nesasniedz).

Ja šis pieņēmums ir pamatots, tad citas politikas, atšķirībā no izglītības reformas, neietekmētu pastāvošos tīklus un/vai neveicinātu jaunu tīklu veidošanos:

- Kas attiecas uz reformu, tad protestu laikā tieši skolas būtu „mobilizācijas centri” (*“mobilizing spots”*): skolas kļūtu par sociālo tīklu centriem, kur dalībnieki tiktos, apmainītos ar informāciju, veidotu kolektīvo identitāti, rekrutētu citus un/vai paši tiktu rekrutēti.
- Indivīdi, kuri bija vairāk aktīvi protestos pret izglītības reformu, būtu vairāk iesaistīti skolas aktivitātēs (piemēram, piedalītos vecāku komitejās).
- Indivīdiem, kuri bija aktīvi izglītības reformas gadījumā un neprotestēja pret citiem politiskiem lēmumiem, nebūtu pieejami citi „forumi”, kur viņi var veidot kontaktus ar citiem krievvalodīgajiem un apspriest ar viņiem politiskus notikumus.
- Skolās, kuras bija vairāk aktīvas protestos, būtu blīvāki sociālie tīkli un intensīvāki kontakti vecāku starpā.

Par pieņēmuma apstiprināšanos liecinātu šādi indikatori:

- 1) protesta akciju dalībnieki būtu pārsvarā skolēni un viņu vecāki. Kontakti starp viņiem veidotos skolā un/vai saistībā ar skolu;
- 2) dalībnieki:
 - vismaz sākotnēji dibinātu kontaktus viens ar otru skolās;
 - vismaz sākotnēji apspriestu reformu skolās;
 - saņemtu informāciju par protesta aktivitātēm caur skolām vai cilvēkiem, ar kuriem viņi iepazinās skolā;

- pieņemtu lēmumus piedalīties, balstoties uz informāciju, ko viņi ir saņēmuši skolās vai no cilvēkiem, ar kuriem viņi iepazinās, pateicoties skolai; viņu kontakti skolā būtiski ietekmētu viņu lēmumu piedalīties;
- veidotu kolektīvu identitāti, balstoties uz kopīgās pieredzes ar citiem cilvēkiem, ar kuriem viņi kontaktējas skolā.

3) neaktīvisti būtu mazāk iesaistīti vai vispār nebūtu iesaistīti skolas aktivitātēs, kur viņi varētu dibināt kontaktus ar citiem vecākiem, vai arī viņi izvairītos no šādiem kontaktiem;

4) Individīdiem, kuri bija aktīvi izglītības reformas gadījumā un neprotestēja pret citiem politiskiem lēmumiem, nebūtu pieejami citi „forumi”, kur viņi varētu veidot kontaktus ar citiem krievalodīgajiem un apspriest ar viņiem politiskus notikumus, vai arī viņi neizmantoju šos sociālos tīklus šādos nolūkos.

Šeit informācijas avoti ir pieejamie materiāli par protestu akcijām (fotogrāfijas un video no protesta akcijām), intervijas ar kustības līderiem, dalībniekiem, neaktīvistiem un skolotājiem un citu pētījumu dati.

SOCIĀLO TĪKLU HIPOTĒZES PĀRBAUDE

Kā parāda intervijas ar politiķiem un citi dati – fotogrāfijas no protestu akcijām, organizāciju biedru saraksti, ekspertu vērtējumi - akciju dalībnieki bija lielākoties skolēni un viņu vecāki.

Sociālo tīklu izmantošana skolās nebija līderu apzināts mērķis. Viņi izmantoja tās pašas metodes, kā iepriekš – aktīvistu apzvanīšanu, publikācijas presē -, bet izglītības reformas gadījumā tam bija negaidīti liela atdeve. Dalībnieki iesaistījās paši, meklējot problēmas risināšanas iespējas, un iesaistīja citus. Skolas spontāni kļuva par centriem, kur dalībnieki (gan vecāki, gan skolēni) satikās, dalījās informācijā, rekrutēja citus. Skolēnu mobilizācija bija intensīvāka arī tāpēc, ka viņi regulāri satikās skolā un apmainījās ar informāciju, ko nodeva tālāk, arī saviem vecākiem. Avīzes bija mazāk efektīvas.

Visvairāk uzzinājām viens no otra. Galvenokārt skolās. JP

Pēc tam aizgāja cilvēku ķēdītes – ja cilvēkam patika, tad viņš sāka piesaistīt citus cilvēkus. Tas bija galvenais. It īpaši tas bija manāms skolēnu vidū, kuri tradicionāli nelasa avīzes. Tur viens piedalījās, pēc tam atveda arī citus. Bija svarīgas vecāku komitejas. Ar vienu, diviem aktīvistiem tajās pilnīgi pietika, lai aptvertu visu skolu. JS

Laikraksti nebija tik efektīvi kā skolnieku tiešā saskarsme. JS

Puse no vecākiem norāda, ka sākotnēji guva informāciju par reformu no medijiem, pārējie uzzināja skolā – no skolotājiem, citiem vecākiem; daži - no saviem bērniem, kuri savukārt uzzināja no skolas. Atbalstītāju gadījumā informācijai presē sekoja aicinājums no citiem vecākiem piedalīties protesta akcijās, retāk – no bērniem. Aktīvisti, kurus var uzskatīt par viedokļu līderiem, reaģēja paši uz informāciju medijos, paši gāja uz LAŠOR sapulcēm, uz Štābu – un tad aicināja arī citus – radniekus, citus vecākus. Reformu apsprieda galvenokārt ģimenē un skolā – ar citiem vecākiem, skolotājiem - vecāku sapulcēs, vecāku komitejās.

Aģitēju savā paziņu lokā. Tāpat arī radnieku vidū. Ar māsa un mamma kopā gāja. Ja mēs ejam, tad mēs pa bezdrāts telefonu informējam, ar ķēdes reakciju. Tieši tāpat arī darbā. Ja izdodas, tad ejam. Es esmu aktīvāka, varu saāģitēt, un viņi tad – ejam, aiziesim. Nu, tā, lai citreiz viņi paši aizietu. Viņiem vajag kompāniju, tad jā. Vairāk tomēr ir pasīvu cilvēku.

Jā, aģitēju – pirmkārt, radniekus, bet kā nākošos tos vecākus, ar kuriem kontaktējos [vecāku] komitejā.

No vecākiem, kas bija aktīvi skolā, vecāku komitejās, protestu akcijās nepiedalījās tikai viens no respondentiem. Pārējie norāda, ka reformas laikā vecāki sāka vairāk interesēties par izglītības programmām, biežāk nāca uz skolu, pētīja un apsprieda iespējas mazināt reformas ietekmi uz saviem bērniem:

Kad radās tāda situācija, kaut kāds daudzums vecāku sāka vairāk interesēties par šo jautājumu. Mēs sākām biežāk satikties. Uz šī fona kopā centāmies iegūt papildus efektu. Jo ne jau tikai protesta akcijas mēs plānojām – pastaigāt ap Saeimu, mēs spriedām, kā pēc reformas iespējams koriģēt pašu apmācības procesu - tādā veidā, lai līdz minimumam samazinātu negatīvo efektu. Tika izskatīta gan iespēja pāriet uz individuālajām programmām, gan kā izmantot stundas klasēs, gan fakultatīvu izmantošanu. Tika piedāvāti kaut kādi veidi, kā apiet reformu. (A)

Būtiski ir tas, ka vecāki, kuri regulāri piedalījās masu protestos pret reformu, neizveidoja jaunus kontaktus (izņemot vienu aktīvistu, kurš pats organizēja protestus). Visus protestu dalībniekus, ar kuriem kontaktējās, viņi pazina pirms reformas. Viņi arī pārstāja uzturēt kontaktus ar citiem vecākiem, ar kuriem kopā piedalījās protestos, kad viņu bērni beidza skolu. Tikai viens respondents bija NVO biedrs. Viņš protesta akcijās nepiedalījās.

Mums bija tāda kompānija. Šī kompānija izveidojās klasē... Es ne ar vienu neiepazīnos. Parasti tu ej ar savu kolhozu, jūs stāvat, nu, kāds piesitas – cilvēks, kurš ir atnācis viens. Parasti visi iet grupās, arī pusaudži iet, atsevišķi stāv māmiņas, vēl pa kaut kādām interesēm, skolotāji. Visi kaut kādos bariņos iet, tāpēc iepazīties laikam nē. Tāpēc, ka jau ir savs paziņu loks.

Vairākums skolēnu (12) uzzināja par reformu skolā no skolotājiem un klases biedriem. Reformu un protesta akcijas viņi apsprieda arī galvenokārt skolā. Turpat pieņēma lēmumu par dalību akcijās, koordinēja savas protesta aktivitātes, rekrutēja citus.

Galvenais ir atrast pirmos 10 cilvēkus, bet pēc tam jau notiek ķēdes reakcija. Viņi piesaista savus paziņas, tie atkal savējos, tas ir, principā, visa šī kustība tika balstīta uz pazīšanas. Tas viss izplūda uz dažādām pusēm no dažiem cilvēkiem.

Viens no līderiem konstatē, ka bērni nebija patstāvīgi, viņu pozīcija atspoguļoja vecāku pozīciju: „Bērni uz skolu nes to, ko viņi dzird mājās. Ja bērns teica kaut ko par reformu, tad es zināju, ko par reformu domā viņa tēvs”²⁷⁸. Paši skolēni norāda, ka vecāku nostāja neietekmēja viņu lēmumu piedalīties protestos, taču tie, kas atzīst, ka vecāku nostāja pret bērnu dalību protesta akcijās bija negatīva, protestos nepiedalījās. Diviem neaktīvistiem vecāki aktīvi piedalījās protesta akcijās; septiņiem aktīvistiem - nepiedalījās.

[Vecāki] vispār nekādā veidā neietekmēja. Pilnīgi iespējams, ka viņi par daudz ko nemaz nezināja – kur es esmu un uz kuriem es aizbraucu. Lai gan tēvs man ir diezgan stingrs un stiprs cilvēks, viņš tāpat saprata, ka es esmu jau diezgan pieaudzis un cilvēkam ir svarīgi, ka viņam ir pašam savs viedoklis. Šis viedoklis dažkārt varētu būt arī kļūdainš, bet vīrietim ir jādod kaut kāda rīcības brīvība, tāpēc viņš „nestrēba karstu putru” un ļāva man pašam pieņemt lēmumus. Un tāpat, neslēpšu, daudzi mani lēmumi un domas sakrīt ar viņējiem un es to nenožēloju. (A)

Man mamma nebija protestu piekritēja, bet tēvs teica, ka, ja tu tur redzi jēgu, ja tev vajag normālu nākotni, izdari izvēli pats, gribi, ej. Mamma uzskatīja, ka nevajadzētu. Nebija tā - kāpēc tu gāji, nevajadzēja to darīt. Gribi - ej, negribi, neej, jāizlemj ir tev. (A)

Vecāki uz to visu skatījās ar smaidu, saprotot, ka tā ir bērnišķība, bērns to vēlas, nu, lai pablēņojas. (A)

Teica: „Sēdi labāk mājās! Protestē tādā veidā, nevis ej uz skolu”. Nu, un kāpēc pa savu jāstaigā? Es savu bērnu arī nekur nelaistu. (N)

Mamma atbalstīja reformu, bet viņai nebija pietiekami daudz informācijas. Viņa saņēma tikai to informāciju, kuru varēja saņemt ar televīzijas starpniecību. Viņa līdz galam nesaprata, kas ir reformas būtība. (N)

Arī skolotāji apstiprina, ka komunikācija lielākoties notikusi skolā; skolas kļuvušas par mobilizācijas un koordinācijas centriem.

²⁷⁸ Intervija ar Juri Petropavlovski, 22.08.2008.

Secinājumi par sociālo tīklu hipotēzi

Latvijas iedzīvotāju iesaistīšanās sabiedriskajā dzīvē kopumā ir vāja: trīs ceturtdaļas pilsoņu un 90 % nepilsoņu nav nevienas sabiedriskās organizācijas biedri; pamatā cilvēki kontaktējas ar ģimenes locekļiem, draugiem, kolēģiem, bet neveido jaunus sociālo kontaktu tīklus, kas paplašinātu viņu saikni ar citiem cilvēkiem²⁷⁹. Populārākās sabiedriskās organizācijas Latvijā ir arodbiedrības (12 % pilsoņi, 5 % nepilsoņi), reliģiskās organizācijas, baznīcu draudzes (6 % pilsoņi, 2 % nepilsoņi), sporta, atpūtas organizācijas (4 % pilsoņi, 1 % nepilsoņi).²⁸⁰ Krievvalodīgajai minoritātei ir raksturīga zemāka politiskās līdzdalības aktivitāte un mazāks sociālais kapitāls, vājāka sociālo tīklu izmantošana, salīdzinot ar latviešiem²⁸¹.

Izglītības reformas gadījumā skolas spontāni kļuva par centriem, kur dalībnieki (gan vecāki, gan skolēni) satikās, dalījās ar informāciju, rekrutēja citus. Līderi norāda, ka skolēnu mobilizācija bija intensīvāka tāpēc, ka viņi regulāri satikās skolā un apmainījās ar informāciju, atšķirībā no vecākiem, kuri mazāk komunicē savā starpā. Puse no vecākiem norāda, ka sākotnēji guva informāciju par reformu no medijiem, pārējie uzzināja skolā – no skolotājiem, citiem vecākiem; daži - no saviem bērniem, kuri savukārt uzzināja no skolas. Atbalstītāji pieņēma lēmumu par piedalīšanos protesta akcijā, sekojot aicinājumiem, ko viņi dzirdējuši skolā – visbiežāk, no citiem vecākiem. Aktīvisti, kurus var uzskatīt par viedokļu līderiem, reaģēja paši uz informāciju medijos, pēc savas iniciatīvas gāja uz LAŠOR sapulcēm, uz Štābu, un tad aicināja arī citus – radniekus, citus vecākus. Reformu respondenti apsprieda galvenokārt ģimenē un skolā – ar citiem vecākiem, skolotājiem - vecāku sapulcēs, vecāku komitejās.

No vecākiem, kuri bija aktīvi skolā, vecāku komitejās, protestu akcijās nepiedalījās tikai viens no respondentiem. Pārējie norāda, ka reformas laikā vecāki sāka vairāk interesēties par izglītības programmām, biežāk nāca uz skolu, pētīja un apsprieda iespējas mazināt

²⁷⁹ *Ceļā uz pilsonisku sabiedrību*. Rīga : Baltijas Datu nams, 1998 : <http://www.bszi.soc.lv/downloads/resources/pilsoniskaSabiedriba/pilsoniskaSabiedriba1997.pdf> (skatīts 15.07.09), 16.lpp.

²⁸⁰ *Ibid.*, 17.lpp.

²⁸¹ Sk., piemēram, *Sabiedriski politiskā līdzdalība*. Rīga : Baltijas Datu nams, 1997: <http://www.bszi.lv/downloads/resources/sabPolitLidzdaliba/sabPolitLidzdaliba1997.pdf> (skatīts 15.07.09); *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2002/2003. Cilvēkdrošība*. Rīga : UNDP, 2004; Linden, T. *Explaining Civil Society Core Activism in Post-Soviet Latvia*. Stockholm : Intellecta AB, 2008.

reformas ietekmi uz saviem bērniem. Vecāki, kuri regulāri piedalījās masu protestos pret reformu, neizveidoja jaunus kontaktus ar citiem protestu dalībniekiem (izņemot vienu aktīvistu, kurš pats organizēja protestus). Visus protestu dalībniekus, ar kuriem viņi kontaktējās, viņi pazina pirms reformas.

Vairums skolēnu arī uzzināja par reformu no skolas – no skolotājiem un klasesbiedriem. Apsprieda reformu un protesta akcijas arī galvenokārt skolā. Turpat pieņēma lēmumu par dalību akcijās, koordinēja savas protesta aktivitātes, rekrutēja citus. Paši skolēni norāda, ka vecāku nostāja neietekmēja viņu lēmumu piedalīties protestos, taču tie, kas atzīst, ka vecāku nostāja pret bērnu dalību protesta akcijās bija negatīva, protestos nepiedalījās.

Var secināt, ka izglītības reformas gadījumā kustības izveidošanā un uzturēšanā lielu lomu spēlēja sociālie tīkli, kas bija saistīti ar noteiktu institūciju – ar skolām. Pieņēmums par sociālo tīklu izšķirošo lomu kustības veidošanā apstiprinātos, ja 90. gadu sākumā, kad tika pieņemti lēmumi par pilsonību un valodu, krievvalodīgajai minoritātei nebūtu sociālo tīklu un komunikācijas infrastruktūras. Taču skolas ar krievu mācību valodu pastāvēja arī tajā periodā - bet nebija izmantotas mobilizācijas labad. Respondenti norāda, ka nedz toreiz, nedz tagad nav nekādu NVO, klubu vai citu sabiedrisko organizāciju biedri. Viņi arī atzīst, ka apsprieda šos politiskos lēmumus gan ģimenē, gan ar draugiem, gan (lielākā daļa) arī darbā. Poliitiķi norāda, ka protesta akcijas pret pilsonības likumu arī balstījās uz pastāvošajām struktūrām un institūcijām, kur koncentrēti strādāja krievvalodīgie iedzīvotāji:

Par pilsonības likumu. Noformējās pretošanās kodols – tā bija Latvijas cilvēktiesību komiteja. Piemērs – 100 000 parakstu savākšana 2 mēnešu laikā 93. gadā (februāris-aprīlis). Tas arī bija fenomens un kopš tā laika parakstu rekordu nav izdevies pārspēt... Tobrīd mēs vēl balstījāmies uz ne pilnībā slēgtajiem uzņēmumiem. Pie mums arī paši nāca – piemēram, telegramma no kuģa ar 30 parakstiem. Toreiz mums bija bāze, kā īstiem okupantiem – Jēkaba kazarmas. Tur mēs bijām ne visu laiku, bet tur pieņēma cilvēkus, parakstus. Vienreiz parakstījās pat vesels policijas vads. VB

Un tomēr protesta kustība neizveidojās. Līdz ar to var secināt, ka sociālie tīkli ir obligāts, bet nepietiekams nosacījums. Protesta kustības pret izglītības reformu rašanos nevar izskaidrot tikai ar sociālo tīklu palīdzību.

4.5. Kultūras ietvaru hipotēze

H_5. Izglītības reformas gadījumā sociālā kustība balstījās uz kultūras ietvariem, kas būtu orientēti uz konsensa veidošanu un aktīvām darbībām.

Šis pieņēmums paredz, ka šoreiz, atšķirībā no kampaņām pret valodas un pilsonības politiku, līderu aicinājumi potenciālajiem dalībniekiem pievienoties protesta akcijām bija formulēti tādā veidā, kas pārliecināja viņu mērķa auditoriju, ka reformas atcelšana (sociālās pārmaiņas) ir vēlama, iespējama un viņu [nekonvencionālā] politiskā līdzdalība ir nepieciešama, lai to panāktu. (*Pieeja no augšas uz apakšu, elites izskaidrojums*). Par to, ka šis izskaidrojums ir pamatots, liecinātu viens vai vairāki no šādiem indikatoriem:

- Notiktu izmaiņas līderu uzsaukumu formulēšanā; šoreiz, atšķirībā no kampaņām pret pilsonības un valodas politiku, līderu formulējumi (ietvari, *frames*) saskanētu ar krievvalodīgās minoritātes kultūras ietvariem (*cultural frame*). Izglītības reformas gadījumā līderiem izdotos pārliecināt savu auditoriju par to, ka šis politiskais lēmums ir netaisnīgs un nelegitīms (*unjust and illegitimate*), ir iespējams panākt tā atcelšanu un tālab ir nepieciešama auditorijas iesaistīšanās.
- Atšķirībā no kampaņām pret pilsonības un valodas politiku, izglītības reformas gadījumā līderi būtu veiksmīgi konstruējuši robežu „savējie-svešie”.

Tātad dalībnieki norādītu, ka izglītības reformas gadījumā viņus uzrunāja politiķu aicinājumi.

Lai pārbaudītu šos pieņēmumus, es izmantošu šādus informācijas avotus:

- Intervijas ar kustības līderiem un dalībniekiem, kā arī neaktīvistiem;
- Latvijas krievvalodīgo mediju satura analīzi, salīdzinot pilsonības un valodas politikas atspoguļojumu ar izglītības reformas atspoguļojumu, jo līderu uzsaukumi pamatā sasniedz mērķa auditoriju pastarpināti. Izglītības reformas gadījumā īpašu uzmanību veltīšu notikumu atspoguļojumam Krievijas medijos, kas ir pieejami Latvijā. Tālab izmantoju šādus sekundārus datus:

- Pētījumu „Etnopolitiskā spriedze: konflikta risinājuma meklējumi” (2005)²⁸², kurā ir analizēts izglītības reformas atspoguļojums krievu valodā rakstošajā presē;

²⁸² *Etnopolitiskā spriedze: konflikta risinājuma meklējumi*. Rīga : Baltijas sociālo zinātņu institūts, 2005: http://www.bszi.soc.lv/downloads/resources/Etnopol_krize/Atskaite_LV.pdf (skatīts 15.07.09).

- Pētījumu „Integrācijas prakse un perspektīvas” (2006)²⁸³, kur uzmanība ir pievērsta mediju diskursiem un to iespējamai ietekmei uz identitāšu veidošanu, atspoguļojot etnopolitiski nozīmīgus notikumus laika posmā no 1990. gada līdz 2005. gadam,
- Pētījumu „Veidojot ienaidnieka tēlu? Latvijas atspoguļojums Krievijas medijos” („*Manufacturing Enemy Images? Russian Media Portrayal of Latvia*”, 2008²⁸⁴), veltot uzmanību tam, kā Krievijas mediji, kas ir pieejami Latvijā, atspoguļoja izglītības reformu un cīņu pret to.
- V. Volkova pētījuma rezultāti (publicēti grāmatā „Latvijas krievu identitāte”)²⁸⁵.

Diemžēl šinī darbā nav iespējams pilnīgāk analizēt kustības līderu tiešas komunikācijas stratēģijas efektivitāti visu trīs kampaņu gadījumos (pret pilsonības un valodas politiku, kā arī pret izglītības reformu). Tālab būtu nepieciešama arī politiķu publicēto (ne tikai presē, bet arī internetā) manifestu, uzsaukumu, uzstāšanās analīze; izdales materiālu – piemēram, skrejlapu un avīžu – apskats. Šī sadaļa dod ieskatu notikumu atspoguļošanas krievvalodīgajos medijos specifiskā un ļauj novērtēt tendences: līdzības un/vai atšķirības informācijas pasniegšanā. Pieņēmums par kultūras ietvaru specifisku netiks apstiprināts, ja notikumu atspoguļošanā šajos trīs gadījumos nebūs būtisku atšķirību.

KULTŪRAS IETVARU HIPOTĒZES PĀRBAUDE

PRIMĀRIE DATI: INTERVIJAS

Vecāki un politiķi dažādi formulēja savu attieksmi pret reformu – vecākiem bija svarīgas tikai un vienīgi izglītības kvalitātes nianse, bet politiķi mēģināja formulēt šo jautājumu etniskā aizvainojuma terminos, vērsot uzmanību uz krievvalodīgo diskriminēto stāvokli un tiesībām Latvijā.

Politīķi uzskata, ka efektīvākie lozungi bija tie, kas vērsās pie krievu identitātes - „Skolas ir mūsu Staļingrada”, „Krievi nāk”, „Krievi nepadodas”. Viņi formulēja savus aicinājumus, ņemot vērā krievu aizvainotā lepnuma jūtas.

²⁸³ *Integrācijas prakse un perspektīvas*. Rīga : Baltijas sociālo zinātņu institūts, 2006 : http://www.bszi.soc.lv/downloads/resources/integracijas_prakse/brosura_LV.pdf (skatīts 15.07.09).

²⁸⁴ Muiznieks, N. (ed.). *Manufacturing Enemy Images? Russian Media Portrayal of Latvia*. Rīga : Academic Press of the University of Latvia, 2008.

²⁸⁵ V. Volkova pētījums par lielākajām krievu valodā rakstošajiem laikrakstiem no 1990. gada līdz 2001. gadam, sk. Apine, I., Volkovs, V. *Latvijas krievu identitāte*. Rīga : Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007, 116.-117.lpp.

Savukārt no 15 vecākiem septiņi respondenti nevarēja atcerēties nevienu lozungu. Četri atcerējās „Reformai – nē!”, „Rokas nost no krievu skolām” , „Gribu mācīties dzimtajā valodā”, kā arī dziesmu „Melnais Kārlis”. Nevieni no viņiem neatcerējās „etniskos” lozungus. Skolotāji arī atcerējās tikai lozungu “Reformai - nē!”. No visiem 40 aptaujātajiem respondentiem tikai viens skolotājs aktīvistis pieminēja lozungu „Skolas ir mūsu Staļingrada”:

Tas „mūsu Staļingrada” krita acīs, lai gan man ļoti nepatika.

Es tikai atceros, ka bija dziesma, kura bija veltīta Kārlim – Melnaiss Kārlis. Kaut kādi lozungi par dzimto valodu, bet precīzi neatceros.

Vienīgais lozungs tur bija – reformai nē vai reforma stop. Ja runa ir par sloganiem, tad neko konkrētu es neatceros.

No skolēniem trīs respondenti atcerējās dziesmu „Melnaiss Kārlis”. Kas attiecas uz lozungiem, tad viņi atcerējās šādus:

Krievu skolām būt! (Русским школам быть!) – 6

Reformai nē (Нет реформе) – 3

«Rokas nost no krievu skolām» («Руки прочь от русских школ») - 3

«Nost ar reformu!» («Долой реформу!») - 1

Krievi nepadodas (Русские не сдаются) - 1

Arī skolēni neformulē sava protesta iemeslus vai formu etniskajos terminos:

Kas attiecas uz mūsu lozungiem, tad jēga visiem ir acīmredzama – mēs iestājāties par pilnvērtīgu, kvalitatīvu izglītību, par darbavietu saglabāšanu.

Pieci skolēni atzīmēja, ka viņiem bija svarīgi „izpildīt savu pienākumu”, aizstāvēt savas un citu cilvēku tiesības, jo tā viņiem skaidroja pieaugušie:

Mana klasesbiedra tēvs aizrāvās ar vēsturi, viņš arī visvairāk visus aģitēja. Nāca pie mums uz klasi, stāstīja, ka mums ir jāaizstāv savas tiesības. Mēs neesam Amerikā, kur nemīl melnādainos. Kāpēc mums Latvijā jābūt kā melnādainajiem. Lūk, tieši tādā veidā viņš mums, 7. klases skolniekiem, sāka ieborēt, ka jāiet. Un, kad tu to klausies, tad tu uzsprāgsti – jā, es varu, es iešu, es stāvēšu, kliegšu, ar karodziņiem skraidīšu. Kad pieaugušie tevi uz to bīda un saka, ka jums to vajag – tas ir pavisam kaut kas cits. Kad tev saka, vajag, un mēs varam, un tu jūti, ka vari kaut ko mainīt, un tu, protams, uz turieni skrien, stāvi ar plakātiņiem. Kad tu uz turieni aizej, redzi, ka ne jau tev vienam to vajag un tev parādās jauni paziņas. Interesanti paklausīties citu cilvēku viedokli, tavu vienaudžu, vecāku jauniešu viedokli...

Līderi norāda, ka, salīdzinot ar kampaņu pret pilsonības politiku, valodas politikas gadījumā un izglītības reformas gadījumā bija piedomāts pie sloganiem un uzsaukumiem. Abos gadījumos tie tika formulēti, vēršoties pie krievu identitātes, aizvainotajām jūtām, paaudžu atmiņas.

SEKUNDĀRIE DATI: NOTIKUMU ATSPoguĻojums MEDIJOS

Latvijas krievvalodīgie mediji

Apskatot lielāko krievvalodīgo laikrakstu analīzes rezultātus šajā periodā²⁸⁶, var atzīmēt vairākus aspektus.

Pirmkārt, mediji cenšas leģitimizēt prasību nodrošināt krievvalodīgajai minoritātei iespējas mācīties dzimtajā valodā. Tālab tiek izmantoti šādi argumenti²⁸⁷:

- tiesībām un iespējām jābūt vienlīdzīgām – ja reiz latviešiem ir tāda iespēja, arī krievu bērniem jābūt tādai iespējai. Krievi nav iebrucēji šajā zemē, bet «līdzinās vēsturiskai minoritātei»²⁸⁸ :

“Krievu valodas tradīcijas šajā zemē stiepjas gadsimtu dziļumā. Pirms daudziem gadsimtiem šeit dzīvoja krievu cilvēki, viņi veidoja Latvijas pamatiedzīvotāju daļu.”
(Час, 2.09)

- tiek izmantots salīdzinājums ar padomju laikiem, norādot, ka izglītības reforma ir latviešu atriebība par padomju gadu ciešanām, tūlīt minot pretargumentu, ka tad latviešiem tomēr neaizliedza mācīties dzimtajā valodā, un norādot, ka pašreizējā valsts politika ir nežēlīgāka un netolerantāka par padomju varu ;

- krievvalodīgie uzskata, ka latviešu valoda ir jāzina un jāmacās. Tomēr jautājumā par to, kādā veidā skolās mācīt latviešu valodu, visbiežāk kā pieņemamākais veids tiek minētas latviešu valodas stundas (tāpat kā latvieši ļoti labi apguvuši krievu valodu), nevis apgūstot mācību priekšmetus latviski. Savukārt priekšmetu mācīšana latviski nozīmē, ka cieš skolēnu zināšanas.

Otrkārt, avīzes izmanto ļoti spēcīgus emocionālus izteiksmes līdzekļus un salīdzinājumus, lai dramatisētu situāciju un izsauktu lasītāju sašutumu. Tā «samērā bieži parādās fašisma diskurss, kura ietvaros latvieši dažādos kontekstos tiek pielīdzināti fašistiem, bet valsts īstenotā politika - genocīdam. Šis diskurss tā daudzinautājiem dod neapšaubāmu morālu pārākumu, kas savukārt palīdz leģitimēt viņu viedokli attiecībā uz izglītības reformu»²⁸⁹.

²⁸⁶ Analīzei tika atlasīti raksti laikrakstos „Час”, „Вести Сегодня”, „Телеграф”, kas publicēti divos laika posmos: 2004.gada 1.- 29.februāris un 2004.gada 15.augusts – 15.septembris, sk. . *Etnopolitiskā spriedze: konflikta risinājuma meklējumi*. Rīga: Baltijas sociālo zinātņu institūts, 2005: http://www.bszi.soc.lv/downloads/resources/Etnopol_krize/Atskaite_LV.pdf (skatīts 15.07.09), 63. – 75. lpp.

²⁸⁷ *Etnopolitiskā spriedze: konflikta risinājuma meklējumi*. Rīga: Baltijas sociālo zinātņu institūts, 2005: http://www.bszi.soc.lv/downloads/resources/Etnopol_krize/Atskaite_LV.pdf (skatīts 15.07.09), 63. – 75. lpp.

²⁸⁸ Ibid, 71.lpp.

²⁸⁹ *Etnopolitiskā spriedze: konflikta risinājuma meklējumi*. Rīga: Baltijas sociālo zinātņu institūts, 2005: http://www.bszi.soc.lv/downloads/resources/Etnopol_krize/Atskaite_LV.pdf (skatīts 15.07.09), 64.lpp.

Notikumi aprakstīti ļoti plaši un ilustrēti ar lielām fotogrāfijām. Demonstrācija tiek attēlota „kā revolūcija, vēsturiski nozīmīgs izšķirošs notikums visu Latvijas krievvalodīgo dzīvē, rakstos daudz dramatisma un patosa, par to liecina arī virsraksti «Школьная революция» (“Skolu revolūcija”) (Вести Сегодня, 6.02), “День неповиновения” (“Nepakļaušanās diena”) (Телеграф, 6.02), “Страсти вокруг реформы–2004: весна на дворцовой площади” (“Kaislības ap reformu-2004: pavasaris pils laukumā”) (Час, 6.02), “Сегодня решается будущее всего русского меньшинства” (“Šodien izšķiras visas krievu nacionālās minoritātes nākotne”) (Вести Сегодня, 6.02)...

Vairākkārt tiek vilktas paralēles ar cīņu par Latvijas neatkarību Atmodas gados, tādējādi vedinot domāt par tautas ciešanām un cīņu par tiesībām uz brīvību pret represīvu valsts varu²⁹⁰:

“Šī pavasarīgi siltā februāra diena droši vien ieies Latvijas krievu vēsturē. Jo tas ir sākums krievu pavasarim. Samta revolūcija. Atmoda?” (Час, 6.02)”.

Treškārt, avīzes mēģina pārliecināt lasītājus par visas krievvalodīgo sabiedrības iesaistīšanos protestos, akcentējot demonstrāciju masveidīgumu un pārspīlējot dalībnieku skaitu (sk. sadaļu *Latvijas gadījuma apraksts*, 3. daļu). Tiek pieņemts, ka „visi krievvalodīgie ir pret izglītības reformu, un, ja kāds no viņiem neprotē vai pat izsaka tai atbalstu, tam tiek meklēti dažādi iemesli. Atšķirīgā rīcība vai izteikumi tiek skaidroti dažādi, tomēr nepieļaujot domu, ka tāds varētu būt indivīda patiesais viedoklis. Visbiežāk kā iemesls tiek minētas bailes paust pretestību valsts īstenotajai reformai »²⁹¹.

Ceturtkārt, avīzes informē lasītājus par ne tikai par jau notikušajām akcijām, bet arī par organizatoru plāniem. Tās „idealizē un glorificē Štāba dalībniekus kā pašizliedzīgus cīnītājus par visas krievvalodīgās sabiedrības nākotni. Štāba darbība tiek plaši atainota, lasītāji tiek iepazīstināti ar tās aktīvistiem. To “iedomātais lasītājs” vērīgi seko līdzī visiem notikumiem saistībā ar izglītības reformu...”²⁹². Saeimas deputāti no PCTVL tiek atainoti kā idejiskas autoritātes un krievvalodīgo iedzīvotāju galvenie aizstāvji, atspoguļojot viņus ļoti pozitīvi pretstatā latviešu politiķiem.

²⁹⁰ Ibid., 60.lpp.

²⁹¹ *Etnopolitiskā spriedze: konflikta risinājuma meklējumi*. Rīga: Baltijas sociālo zinātņu institūts, 2005: http://www.bszi.soc.lv/downloads/resources/Etnopol_krize/Atskaite_LV.pdf (skatīts 15.07.09), 73.lpp.

²⁹² Ibid., 73.lpp.

Kā pēdējo aspektu var atzīmēt ārējo aktoru atainošanas specifiku. Piemēram, dažādas starptautiskas organizācijas, it īpaši Eiropas Savienības institūcijas tiek attēlotas kā „neapšaubāmas autoritātes, uz kurām izglītības reformas pretinieki atsaucas, lai pārliecinātu par sava viedokļa pareizību. Tiek izteikti draudi par dažādām sankcijām Latvijas valstij, ja tiks pieņemti plānotie grozījumi Izglītības likumā. Tiek atspoguļots arī dažādu Krievijas pārstāvju – Krievijas Valsts domes deputātu, vēstniecības darbinieku – viedokļi par mazākumtautību izglītības reformu Latvijā. Savos izteikumos tie visbiežāk balstās uz starptautiskām normām par minoritāšu tiesībām un cilvēktiesībām. Attēlojot dažādu Krievijas pārstāvju aktīvo darbību Latvijā un starptautiskā līmenī, kas vērsta uz izglītības reformas apturēšanu, krieviski rakstošās avīzes veicina lasītāju identificēšanos ar Krieviju kā savu tiesību aizstāvi „²⁹³.

Kas attiecas uz pilsonības jautājumu, tad 1992. gadā dominēja publikācijas, kas „atspoguļo tikumisko un psiholoģisko šoku no sastapšanās ar jauno realitāti (konkrēti – ar 1991. gada likumu „Par pilsonību...”)”, konstatē V. Volkovs,²⁹⁴. Kas attiecas uz Pilsonības likuma pieņemšanas laiku 1994. gadā, krievu laikrakstos „diskursīvi tiek veicināta politiskās un pilsoniskās identitātes saplūšana, aktivizējot saikni starp piederības izjūtu PSRS un atbalstu LKP un Interfrontei”²⁹⁵. Dominē viedoklis, ka lielākajai daļai krievvalodīgo, kas pastāvīgi dzīvo Latvijā, „pilsoņa statuss pienāktos automātiski – atbilstoši Lietuvā realizētajam „nulles variantam”. Savukārt pieņemtais pilsonības likuma variants krievu laikrakstos tiek raksturots kā diskriminējošs, tāpat tiek uzsvērts, ka atsevišķām grupām uz tiesībām naturalizēties nāktos gaidīt pārāk ilgi”²⁹⁶.

Kā rāda Baltijas Sociālo zinātņu institūta pētījuma dati, 1998. gadā tiek pausts „nedalīts atbalsts grozījumiem Pilsonības likumā un naturalizācijas „logu” atcelšanai... Krievu prese uzsver, ka pie varas esošās partijas ir nacionālas un aizstāv tikai latviešu intereses. Savukārt, par mazākumtautībām piederīgo iedzīvotāju interesēm iestājas tikai tādas partijas kā, piemēram, TSP (Tautas saskaņas partija). Tādējādi etnopolitika tiek izvirzīta par vissvarīgāko rīcībpolitikas jomu, atstājot otrajā plānā ekonomiku, sociālo aprūpi un

²⁹³ *Integrācijas prakse un perspektīvas*. Rīga : Baltijas sociālo zinātņu institūts, 2006: http://www.bszi.soc.lv/downloads/resources/integrācijas_prakse/brosura_LV.pdf (skatīts 15.07.09), 152.lpp.

²⁹⁴ Apine, I., Volkovs, V. *Latvijas krievu identitāte*. Rīga : Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007, 117. lpp.

²⁹⁵ *Integrācijas prakse un perspektīvas*. Rīga : Baltijas sociālo zinātņu institūts, 2006 : http://www.bszi.soc.lv/downloads/resources/integrācijas_prakse/brosura_LV.pdf (skatīts 15.07.09), 29..lpp.

²⁹⁶ *Ibid.*, 115. lpp.

citus jautājumus...”²⁹⁷. Laikrakstā „*Уас*” norises saistībā ar Pilsonības likuma grozījumiem tiek atainotas kā „latviešu politiķu cenšanās diskriminēt un apspiest Latvijā dzīvojošās mazākumtautības. Tiek uzsvērts, ka Latvijas politiķu veido nacionālradiķāļi, kas savas savtīgās intereses stāda augstāk par valsts interesēm”²⁹⁸.

Laikraksts „*Панорама Латвии*” ieņem radikālāku pozīciju un aicina lasītājus „nepakļauties pazemojošajai naturalizācijas procedūrai, tādējādi solidarizējoties ar tiem, kam tas ir liegts, jo lielais nepilsoņu skaits veido politisku spēku. Avīze mudina cīnīties par pilsonības „nulle” variantu. Tiek uzsvērtā mazākumtautību diskriminācija, beztiesiskums Latvijā, kurā valda „nacionālistisks režīms” (*Панорама Латвии*, 06.06.1998) Tāpat tiek akcentēts, ka, nepiešķirot tiesības iegūt pilsonību bērniem, kas dzimuši pēc neatkarības atgūšanas, tiek diskriminēti neaizsargāti zīdaiņi”²⁹⁹.

Notikumi, kas ir saistīti ar Valsts valodas likumu, tiek atspoguļoti laikrakstu pirmajās lapaspusēs un parasti ieņem centrālo vietu. Avīzes ne tikai informē par notikušajām akcijām, bet arī ziņo par plānotajām, publicē protesta akciju organizatoru paziņojumus un aicinājumus uz piketu³⁰⁰.

Arī šajā gadījumā krievu laikrakstos tiek piesauktas senās krievu valodas vēstures tradīcijas, bagātais literatūras mantojums, kas liecina par krievu valodas iesakņošanu Latvijā. Tiek uzsvērts lielais krievu kopienas īpatsvars Latvijā. Tas ir domāts kā „spēcīgs pamatojums, lai krievu etniskā grupa Latvijā varētu pretendēt uz institucionālu krievu valodas nostiprināšanu”³⁰¹.

Materiāli tiek pasniegti ļoti emocionāli. Tā „liela daļa ziņu un rakstu par Valsts valodas likumu laikrakstā *Панорама Латвии*, tiek atspoguļota rubrikā SOS... Kopumā krievu laikrakstos Valsts valodas likumam tiek izmantoti dažādi spēcīgi apzīmētāji – „represīvs”, „drakonisks”...”:

²⁹⁷ Ibid., 118.lpp.

²⁹⁸ Ibid., 121.lpp.

²⁹⁹ *Integrācijas prakse un perspektīvas*. Rīga : Baltijas sociālo zinātņu institūts, 2006 : http://www.bszi.soc.lv/downloads/resources/integrācijas_prakse/brosura_LV.pdf (skatīts 15.07.09), 121.lpp.

³⁰⁰ Ibid., 128.lpp.

³⁰¹ Ibid., 124.lpp.

Tādēļ jau šobrīd var runāt par to, ka Latvijā darbosies cietsirdīgs likums, kas vērsts uz revolucionāru latviešu valodas izcelšanu un pilnīgu nacionālās minoritātes valodas – krievu valodas ignoranci.” (Панорама Латвию, 29.07.1999)³⁰²

PCTVL 12. jūlijā Esplanādē un par piketu 13. un 14. jūlijā pie Prezidenta pils. G. Kotovam izsakās tā : „Lai V. Vīķe-Freibergas kundze paskatās acīs tiem, kuriem atņem tiesības pat sarunāties savā dzimtajā valodā”. (Панорама Латвию, 13.07.1999).

Piketi tiek pielīdzināti Atmodas notikumiem Latvijā: „Sarunā iesaistās Latvijas Jaunatnes kluba priekšsēdētāja vietnieks Iļja Veršiņins: „Man liekas, ka šobrīd sākas jauna krievu Atmoda – beidzot krievvalodīgie ir sajutušies vienoti.” (Панорама Латвию, 15.07.1999)

V. Volkovs pēta, kā mainījās tematika, apjoms un pasniegšanas veids krievu valodā rakstošās preses publikācijās, kuras skar krievvalodīgo iedzīvotāju intereses, periodā no 1992. līdz 2000. gadam. Viņš norāda, ka jautājumos, kas skar pilsonības, minoritāšu tiesību, kultūras, saistības ar Krieviju un integrācijas problēmas, būtiskas izmaiņas šajā periodā nav novērotas. Atšķirības attiecas tikai uz divām tēmām: 1992. gadā, salīdzinot ar 2000. gadu, daudz vairāk tika rakstīts par nacionālisma un rusofobijas problēmām, bet daudz mazāk – par krievu valodas statusu un iespējām iegūt izglītību krievu valodā³⁰³.

Latvijā pieejamie Krievijas mediji

Nav iespējams aizstāvēt krievvalodīgo iedzīvotāju intereses Latvijā, gatavojot publikācijas Krievijai. Tu vari tikai aktualizēt vienu vai otru tēmu. Kā to izmantos politiķi – Krievijā, Latvijā, Eiropā – mēs nezinām. Tāpat mēs nezinām, vai no tā ir kāds labums krieviņiem Latvijā.
Krievu medijiem strādājošs žurnālists³⁰⁴

Pirms apskatīt ietvarus, ko veido Latvijā pieejamie Krievijas mediji, svarīgi atzīmēt divus aspektus. Pirmkārt, kā norāda Latvijas žurnālisti, kuri strādā šiem medijiem, pasūtot sižetus vai rakstus par Latviju, mediju redaktori „ir orientēti tikai un vienīgi uz Krievijas auditoriju, pat ja Krievijas televīzija ir populāra arī Latvijā... Latvijas tirgus ir pārāk mazs, lai to varētu uzskatīt par mērķa auditoriju”³⁰⁵. Tātad šie sižeti un raksti nav veidoti ar nolūku ietekmēt sabiedrisko domu Latvijā un nevar balstīties uz Latvijas iedzīvotāju

³⁰² Ibid., 130.lpp.

³⁰³ Apine I., Volkovs V. *Latvijas krievu identitāte*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007, 116.-117.lpp.

³⁰⁴ Muiznieks N. (ed.). *Manufacturing Enemy Images? Russian Media Portrayal of Latvia*. Rīga: Academic Press of the University of Latvia, 2008, p. 43.

³⁰⁵ Muiznieks N. (ed.). *Manufacturing Enemy Images? Russian Media Portrayal of Latvia*. Rīga: Academic Press of the University of Latvia, 2008, p. 43.

sociālo pieredzi. Otrkārt, sižets Krievijas televīzijā var ilgt maksimāli trīs minūtes. Kā atzīmē žurnālisti, šajā īsajā laikā „pat ļoti vispārīgi nevar pateikt, pret ko protestē cilvēki. Var pateikt: pret krievu skolu slēgšanu. Bet viņi taču neslēdz skolas”³⁰⁶. Šāds informācijas pasniegšanas veids noved pie situācijas vienkāršotākas pasniegšanas.

Krievijas mediji apraksta reformu kā politiku, kas ir mērķtiecīgi vērsta nevis uz valsts valodas zināšanu uzlabošanu, bet uz krievu skolu konkurētspējas pazemināšanu un krievu bērnu „pārlatviskošanu”. Ir minēti vairāki argumenti par labu reformas atcelšanai³⁰⁷. Pirmkārt, krievvalodīgie iedzīvotāji ir „nodokļu maksātāji, tāpat kā visi pārēji”. Otrkārt, krievi Latvijā dzīvo ļoti sen un krievvalodīgā minoritāte ir ļoti liela. Treškārt, reformas rezultātā „krievu skolotāji tiks atlaisti”. Nepieciešamība pārvaldīt latviešu valodu netiek apšaubīta. Mediji pārliecina skatītājus un lasītājus, ka pret izglītības reformu ir noskaņoti visi Latvijas krievvalodīgie iedzīvotāji³⁰⁸:

Šogad 1. septembris Latvijā ir ne tikai Zināšanu diena, bet arī lielās krievvalodīgās kopienas cīņas par savām tiesībām diena.

Latvija apzināti ignorē puses savu iedzīvotāju intereses.

Krievvalodīgie rīdzinieki pilnīgi atbalsta piketētāju prasības.

Notikumi ir dramatisēti, atspoguļoti ar lielu patosu: reforma tiek nosaukta par „tragēdiju”, bet vecāki un skolēni „cer uzvarēt”: *Visi, kas bija klāt laukumā, nonāca pie secinājuma, ka Latvijā notiek garīgais Beslans*³⁰⁹.

Īpaša uzmanība tiek veltīta Krievijas lomai Latvijas politikā. Citēti Krievijas politiķi, kas sola „atbalstīt savus *sootečestvennikus (compatriots)* visā pasaulē, īpaši Latvijā”³¹⁰.

Pētnieki norāda uz divām Krievijas mediju stratēģijām:

- 1) Krievijas politiskā pārākuma uzsvēršana (*asserting political superiority of Russia*), demonstrējot, ka Krievija aizstāv Latvijas krievvalodīgo iedzīvotāju intereses;
- 2) Latvijas krievvalodīgās kopienas politisko un emocionālo sakaru ar Krieviju uzsvēršana.

³⁰⁶ Ibid., p. 42.

³⁰⁷ Muiznieks N. (ed.). *Manufacturing Enemy Images? Russian Media Portrayal of Latvia*. Rīga: Academic Press of the University of Latvia, 2008, pp. 50-65.

³⁰⁸ Ibid., p. 50.

³⁰⁹ Ibid., p. 52.

³¹⁰ Maskavas mērs Jurijs Lužkovs citēts rakstā: V. Biryukov, “Vmeste c Rossiyei,” *Trud*, 17.10.2003., p. 3 (Muiznieks, N. (ed.). *Manufacturing Enemy Images? Russian Media Portrayal of Latvia*. Rīga : Academic Press of the University of Latvia, 2008, p. 48).

Šajā kontekstā reforma dažreiz tiek atspoguļota kā Latvijas mēģinājums tikt valā no Krievijas politiskās ietekmes.

Interesants aspekts ir tas, ka, salīdzinot ar 2002.-2003. gadu, 2004.-2005. gadā, kad kustība sāk mazināties, žurnālisti izmanto negatīvākus un agresīvākus reformas raksturojumus. Turklāt 2004.-2005. gadā viņi pārstāj sniegt informāciju par to, kā notiks pāreja uz lielāka skaita stundu pasniegšanu latviešu valodā un ziņo, ka notiks „pilnīga pāreja uz latviešu valodu”³¹¹.

Šinī darbā plaši dati par to, kā Krievijas mediji atspoguļoja izglītības un valodas politiku Latvijā, man nav pieejami. Tomēr ir zināma šeit apskatīto mediju redakciju nostāja. Nav pamata domāt, ka tā ir mainījies pēdējo gadu laikā. Valodas politika tika atspoguļota negatīvā gaismā – kā mēģinājums pilnīgi izspiest krievu valodu no publiskās sfēras un vājināt gan krievvalodīgo, gan Krievijas pozīcijas Latvijā. Kas attiecas uz pilsonības politiku, tad nepilsoņa statuss tiek pasniegts kā absurds un diskriminējošs, netaisnīgs³¹². Raksturojot krievvalodīgo kopienu, žurnālisti bieži atsaucas uz 1991. gada notikumiem:

*Pirms 12 gadiem tika pieņemts lēmums par pilsoņu tiesību atjaunošanu Latvijā. Šis likums sadalīja valsts iedzīvotājus divās kategorijās – pilsoņos un nepilsoņos. Vienai ceturtdaļai iedzīvotāju tika atņemtas politiskās tiesības. Tā sākās šīs sabiedrības daļas diskriminācija*³¹³.

Secinājumi par kultūras ietvaru hipotēzi

Arī šajā daļā iegūtie dati liecina par to, ka politiķu aicinājumi noteikti nebija tas, kas uzsāka un uzturēja kustību. Neskatoties uz politiķu centieniem formulēt reformas jautājumu etniskajos un netaisnīguma terminos, vecāki apsprieda izglītības nianses, programmas, procentus, mācību grāmatu trūkuma un skolotāju sagatavošanas problēmas. Lozungi parādījās pēc tam, kad kustība jau bija sākusies. Cilvēki reaģēja uz pašu politisko lēmumu, nevis uz politiķu aicinājumiem. To apstiprina tas, ka par protestiem viņi uzzināja lielākoties no citiem vecākiem, no skolotājiem, no klases biedriem, kuri diez vai citēja politiķu rakstus, manifestus un lozungu „Skolas ir mūsu Staļingarada”. Līderi uzskata, ka efektīvākie lozungi bija tie, kas vērsās pie krievu identitātes - „Skolas ir mūsu

³¹¹ Muiznieks, N. (ed.). *Manufacturing Enemy Images? Russian Media Portrayal of Latvia*. Rīga : Academic Press of the University of Latvia, 2008, p. 58.

³¹² Ibid., p. 50.

³¹³ Ibid., p. 52.

Staļingrada”, „Krievi nāk”, „Krievi nepadodas”. Savukārt no visiem 40 aptaujātajiem respondentiem tikai viens skolotājs aktīvistis atcerējās lozungu „Skolas ir mūsu Staļingrada”. Pārējie norādīja, ka galvenie cīņas lozungi bija „Reformai nē”, „Rokas nost no krievu skolām”, „Gribu mācīties dzimtajā valodā” („*Нет реформе*”, „*Руки прочь от русских школ*”, „*Хочу учиться на родном языке*”). Līdz ar to šis pieņēmums neapstiprinās.

Mediji bija vēl viens informācijas par reformu avots, kas neapšaubāmi ietekmēja to, kā kustības potenciālie dalībnieki formulēja savu attieksmi pret šo politisko lēmumu. Analizētie mediji bija ne tikai starpnieki starp kustības līderiem un to mērķa auditoriju, bet arī spēlēja patstāvīgu organizējošo lomu. Taču to komunikācijas taktika un stratēģija, atspoguļojot pilsonības un valodas politiku, būtībā neatšķiras no tā, kā tie formulēja izglītības reformas problemātiku. Tas attiecas gan uz Latvijas, gan uz Krievijas plašsaziņas līdzekļiem. Visos gadījumos mediji:

- leģitimizē krievvalodīgo iedzīvotāju pretestību šiem politiskajiem lēmumiem, atsaucoties uz to, ka viņiem jābūt pilntiesīgiem sabiedrības locekļiem. Kā pamatojumu min krievvalodīgās minoritātes vēsturiskās saknes Latvijā, lojalitāti, kas izpaužas kā nodokļu maksāšana un citu likumu ievērošana, iepriekšējās situācijas (piemēram, padomju laiku) pozitīvās iezīmes un prasību atbilstību cilvēktiesību standartiem un demokrātiskām normām (akcentējot gan Krievijas, gan Rietumu – atsevišķu valstu un starptautisko organizāciju, asociāciju atbalstu);
- atspoguļo notikumus plaši un iespaidīgi (ar lielām bildēm, uzsaukumiem, virsrakstiem); ar lielu patosu, izmantojot spēcīgas metaforas, lai pārliecinātu auditoriju par situācijas dramatiskumu. Turklāt žurnālisti izmanto vienas un tās pašas metaforas, kas kļūst par klišejām – piemēram, katru no šiem politiskajiem lēmumiem viņi sauc par genocīdu, bet krievvalodīgo mobilizāciju – par krievu Atmodu;
- cenšas pārliecināt auditoriju par protesta masveidīgumu („piedalās visi”) un nepieciešamību pievienoties; ziņo par gaidāmajām protesta akcijām; publicē kustības līderu aicinājumus un intervijas – tātad motivē auditoriju aktīvām darbībām;
- aktīvi veido „savējie-svešie” robežu un ienaidnieka tēlu. Tie glorificē protestētājus un viņu līderus, kā arī izsmej, kritizē „vainīgos” (tos, kas ir pieņēmuši attiecīgus lēmumus un/vai pilda tos) un viņu atbalstītājus.

Līdz ar to pieņēmums par to, ka izglītības reformas gadījumā par izšķirošu faktoru kļuva politiķu un mediju veiksmīgāka ietvaru veidošana, neapstiprinās.

4.6. Relatīvā zaudējuma hipotēze

H_6. Izglītības reforma izsauca mobilizāciju, jo tā, atšķirībā no pilsonības un valodas politikas, saistījās ar pēkšņu un negaidītu krievvalodīgo iedzīvotāju nespēju realizēt savas ieceres.

Ja šis pieņēmums būtu pamatots, tad izglītības reformas gadījumā, atšķirībā ar citiem gadījumiem, mēs redzētu, ka krievvalodīgo iedzīvotāju cerības uz savas situācijas uzlabošanu pēkšņi cieš krahu. Citos gadījumos vai nu situācija nemainītos (nepasliktinātos) tik dramatiski, vai arī šīs izmaiņas būtu prognozētas un nesagādātu tik lielu negatīvu pārsteigumu.

Šeit kā galvenos informācijas avotus es izmantoju intervijas ar kustības līderiem un dalībniekiem, kā arī sekundārus avotus – aptaujas, dokumentus, notikumu hronoloģijas un citus pētījumus.

RELATĪVĀ ZAUDĒJUMA HIPOTĒZES PĀRBAUDE

„...bija nepieciešamas balsis – toreiz balsot varēja visi Latvijas iedzīvotāji. Un mēs apzināti stāstījām, ka mūsu mērķis bija t.s. „nulle variants”. Jā, tie bija apzināti meli, kas palīdzēja izvairīties no cilvēku upuriem”.
A. Panteļejevs³¹⁴

Latvijas gadījuma aprakstā jau parādīju, ka 1990. gadu sākumā bija notikusi nozīmīga krievvalodīgo iedzīvotāju deprivācija. Salīdzinot ar padomju laiku, viņu situācija ir būtiski pasliktinājusies gan valodas, gan pilsonības sfērā, ierobežojot viņu iespējas sociālajā, politiskajā un ekonomiskajā jomā. Paskatīsimies, vai protesta kustību neizveidošanos 90. gados var saistīt ar to, ka valodas un pilsonības politika netika uztverta kā aizvainojoša.

Analizējot attieksmi pret pilsonības politiku, jāatzīst, ka nepilsoņiem ir raksturīga krasi negatīva nostāja pret nepilsoņa statusu: nepilsoņi uzskata, ka būt nepilsonim Latvijā

³¹⁴ Citēts pēc: Silova, I. *From Sites of Occupation to Symbols of Multiculturalism. Reconceptualizing Minority Education in Post-Soviet Latvia*. Greenwich: Information Age Publishing, 2006, p. 57.

nozīmē izjust psiholoģisku nedrošību par savu statusu un rītdienu (73 % nepilsoņu, 43 % pilsoņu), pazemojumu (47 % nepilsoņu, 17 % pilsoņu)³¹⁵. 60 % nepilsoņu uztver nepilsoņu pasi kā diskriminējošu dokumentu, kas nav pielīdzināms pilsoņa pasei³¹⁶. 33 % nepilsoņu uzskata, ka naturalizācija ir pazemojoša³¹⁷.

37 % krievu pilsoņu uzskata, ka tiesības būt Latvijas pilsonim ir katram, kas ir dzimis Latvijā. 15 % krievu pilsoņu uzskata, ka tiesības būt Latvijas pilsonim ir katram, kas nodzīvojis Latvijā vairāk nekā 10 gadus, 10 % - katram, kas dzīvo Latvijā kopš neatkarības atjaunošanas, 11 % - katram bijušajam PSRS pilsonim, kurš tagad dzīvo Latvijā. 32 % nepilsoņu uzskata, ka pilsonība piešķirama tiem, kas dzimuši Latvijā vai tiem, kas nodzīvojuši Latvijā vairāk nekā 10 gadus (25 %). Katrs piektais no nepilsoņiem atbalsta viedokli, ka tiesības uz Latvijas pilsonību ir katram bijušajam PSRS pilsonim, kas tagad dzīvo Latvijā (19 %). 15 % no nepilsoņiem atbalsta viedokli, ka tiesības kļūt par Latvijas pilsoni ir katram, kas dzīvo Latvijā kopš neatkarības atjaunošanas. Tikai 4 % nepilsoņu uzskata, ka tiesības uz pilsonību ir tikai tiem, kas paši un kuru vecāki ir bijuši pilsoņi līdz 1940. gadam, kā to paredz pilsonības politika³¹⁸.

Kas attiecas uz valodas politiku, tad vidēji 87 % krievu un 75 % citu tautību pārstāvju atbalsta otras valsts valodas statusa piešķiršanu krievu valodai laikā pēc neatkarības atgūšanas³¹⁹. 97 % iedzīvotāju uzskata, ka visiem Latvijas iedzīvotājiem jāpārvalda latviešu valoda³²⁰. Tomēr ap 40 % krievvalodīgo uzskata, ka nevajadzētu spiest viņus mācīties latviešu valodu (*should not be made to learn Latvian*)³²¹. Tas nozīmē, ka viņi neatbalsta valodas politiku, kas nav vērsta uz brīvprātīgu valodas apgūšanu, toties piekrīt, ka tās mērķis ir legītīms.

³¹⁵ *Ceļā uz pilsonisku sabiedrību*. Rīga : Baltijas Datu nams, 1997 : <http://www.bszi.soc.lv/downloads/resources/pilsoniskaSabiedriba/pilsoniskaSabiedriba1997.pdf> (skatīts 15.07.09), 15.lpp.

³¹⁶ *Ibid.*, 24.lpp.

³¹⁷ *Ibid.*, 36.lpp.

³¹⁸ *Ibid.*, 47.lpp. Šie skaitļi būtiski nemainās laika gaitā – sk. Rose, R. *New Baltics Barometer* (<http://www.balticvoices.org/nbb/surveys.php?S776173303132=0a4748a01702fbf6a1aeb717f5f55671>, skatīts 15.07.09.) no 1994. līdz 2004. gadam.

³¹⁹ *Etnopolitiskā spriedze: konflikta risinājuma meklējumi*. Rīga : Baltijas sociālo zinātņu institūts, 2005: http://www.bszi.soc.lv/downloads/resources/Etnopol_krize/Atskaite_LV.pdf (skatīts 15.07.09), 11. lpp.

³²⁰ *Ibid.*

³²¹ 42 % - 1996. gadā (Rose, R. (ed.). *New Baltics Barometer III*. Glasgow: Center for the Study of Public Policy, 1997 <http://www.balticvoices.org/documents/spp-284.pdf> (skatīts 15.07.09), p. 53); 36 % - 1999.gadā (Rose R. *New Baltics Barometer IV*. Glasgow: Center for the Study of Public Policy, 2000: <http://www.balticvoices.org/documents/spp-338.pdf> (skatīts 15.07.09), p.49).

Kopumā vērtējot, 54 % krievvalodīgo iedzīvotāju 1994. gadā nepiekrīta tam, ka valdība „izturas pret krieviem taisnīgi” (*the government treats Russians fairly*)³²².

Rodas jautājums, kāpēc plaši krievvalodīgo iedzīvotāju slāņi uzskatīja, ka valodas politika kopumā izvirzīja leģitīmas prasības atšķirībā no izglītības politikas un pilsonības politikas. Tas ir īpaši interesanti, ņemot vērā, ka, raugoties no starptautisko tiesību viedokļa, tieši valsts iejaukšanās privātajā sektorā ir uzskatāma par problemātisku, kamēr pilsonības politika tiek lielā mērā atstāta valsts ziņā. Arī minoritāšu izglītības jomā stingri Eiropas standarti nepastāv³²³. Šo jautājumu ir vērts pētīt plašāk, bet šeit minēšu pieņēmumu. Pilsonības politikas gadījumā krievvalodīgās minoritātes cerības uz līdztiesību ar latviešiem sakņojās latviešu politiķu solījumos par pilsonības „nulles variantu” un koncepcijas „Latvija – mūsu kopīgās mājas” realizēšanu. To nevarēja teikt par valodas politiku. Pēc 1989. gada politiskā vadība skaidri demonstrēja kursu uz latviešu valodu kā vienīgo valsts valodu. Saskaņā ar mana pētījuma rezultātiem arī izglītības reforma tika uztverta negatīvi tikai tās realizācijas stadijā. Prasība visiem pastāvīgajiem iedzīvotājiem pārvaldīt latviešu valodu tika uztverta kā leģitīma un netika apšaubīta – to uzsver absolūtais vairākums respondentu.

Analizējot interviju par izglītības reformu rezultātus, bija interesanti konstatēt, ka vecāki, kuri aktīvi piedalījās protesta kustībā, pārsvarā bija veiksmīgie ļaudis, kas domāja, ka viņu situācija mainās tikai uz labu. Izglītības reforma viņus šokēja, jo tā demonstrēja, ka viņi nevar nosargāt savus bērnus.

Štāba aktivisti pārsvarā nāca no tāda [veiksmīgu cilvēku] loka. Pēkšņi izrādījās, ka viņi nespēj aizsargāt savus bērnus. Cilvēki izjuta šoku. VB.

Tā bija vidējā un augstākā klase – viņi domāja, ka no šīs valdības, no šī režīma ir atpirkušies, bet pēkšņi atklāja, ka ar saviem nodokļiem viņi apmaksā režīmu, kas lauž bērnu nākotni. Un, lūk, tad viņi kļuva satrakoti. JP

Loti svarīgi ir tas, ka šoreiz kustībai pievienojās ļoti veiksmīgi cilvēki. 90. gadu produkts – viņi izdzīvoja autonomā režīmā, valsts viņiem nepalīdzēja... Mana versija – daudzi no šiem cilvēkiem domāja, ka var iztikt bez valsts un ar to nesaskarties. Bet reforma parādīja, ka tā tas nav. JS

³²² Rose, R., Maley, W. (eds.). *Nationalities in the Baltic States*. Glasgow: Center for the Study of Public Policy, 1994: <http://www.balticvoices.org/documents/spp-222.pdf> (skatīts 15.07.09), p. 49.

³²³ Prof. N. Muižnieka norāde sarunā 2009. gada 7. jūnijā.

Vecāki domāja, ka jau ir pielāgojušies apstākļiem Latvijā, un negaidīja, ka viņu situācija var pasliktināties. Viņi neticēja, ka reforma tiešām tiks īstenota, kamēr ar to nesaskārās jau 2003. gadā.

Secinājumi par relatīvā zaudējuma hipotēzi

Pilsonības politika, tāpat kā izglītības reforma, izsauca krievvalodīgo iedzīvotāju sašutumu. Abos gadījumos viņi neparedzēja savas situācijas pasliktināšanos, un šie politiskie lēmumi bija negaidīti. Taču ja pirms izglītības reformas viņi neprognozēja nekādas izmaiņas, tad pilsonības politika izsauca spēcīgāku aizvainojumu, jo bija tiešā pretrunā ar viņu gaidām un iecerēm, kas balstījās uz valdošo politiķu solījumiem. Saskaņā ar relatīvā zaudējuma teoriju abi šie lēmumi varēja novest pie mobilizācijas un protesta kustības izveides.

Valodas politika tika uztverta negatīvi un būtiski ierobežoja krievvalodīgo iedzīvotāju iespējas, taču tā nekļuva par pārsteigumu. Atšķirībā no pilsonības politikas, valodas politikas mērķis tika uzskatīts par leģitīmu. Interesanti, ka arī izglītības reformas mērķis tika uztverts kā leģitīms, taču tā sasniegšanas veids acīmredzot šķita nepieņemamāks, salīdzinot ar valodas politikas īstenošanas veidu.

5. Krievvalodīgās minoritātes mobilizācijas gadījuma skaidrojums

Tā bija patērētāju sacelšanās, lai uzlabotu pakalpojuma, kuru piedāvā valsts, kvalitāti, nevis etniskas grupas sacelšanās par tiesībām ietekmēt lēmumus, kuri skar pašu likteņus.
M. Mitrofanovs³²⁴

Pieņemums par to, ka periodā no 2002. līdz 2005. gadam krievvalodīgās minoritātes politiķu rīcībā bija vairāk resursu nekā 90. gadu sākumā, kas arī izskaidro, kāpēc protesta kustība izveidojās pret izglītības reformu un neizveidojās pret valodas un pilsonības politiku, apstiprinās tikai daļēji. Pat ja objektīvi resursu kļuva vairāk, minoritātes līderi nemācēja tos prasmīgi izmantot. Viņu mobilizācijas taktika un stratēģija nav mainījusies. Skaidrojums ir meklējams nevis līderu aktivitātēs (elites līmenis), bet dalībnieku resursos un rīcībā. Izglītības reformas gadījumā dalībnieki paši nodrošināja nepieciešamos resursus – naudu, aģitācijas materiālus, kā arī veica mobilizējošās funkcijas – informācijas

³²⁴ Intervija, veikta 29.09.2008.

izplatīšanu, darbību koordinēšanu. Atšķirībā no 90. gadu sākuma, dalībnieku rīcībā bija materiālie un nemateriālie (galvenokārt laiks) resursi, lai uzturētu protesta kustību.

Būtisks faktors ir arī reformas seku racionālais novērtējums. Vecāku galvenais protesta iemesls bija tas, ka izglītības reformas gadījumā tika skarti viņu bērni un bērnu nākotne un labklājība, kas bija lielāka vērtība nekā pilsonība un valoda. Viņus interesēja tikai bērnu izglītības kvalitāte un valsti viņi ir uzskatījuši par pakalpojuma piegādātāju, ko viņi apmaksā ar saviem nodokļiem. Turklāt, viņi bija izjutuši reformas īstenošanas sekas, tāpēc protesti sākās nevis 1999. gadā, kad bija pieņemts lēmums, bet 2003. gadā, kad skolas sāka īstenot pārejas programmas un bērni sastapās ar pirmajām grūtībām. To apstiprina arī tas, ka vecāki, kuru bērniem nebija problēmu ar pāreju uz mācībām latviešu valodā, bija neitrāli vai pozitīvi noskaņoti pret reformu. „Etniskie” jautājumi – tādi, kā identitātes, kultūras pārmantojamības un valodas saglabāšana – viņus neuztrauca. Savukārt pilsonības un valodas politikas sagādāja viņiem tīri praktiskas grūtības, bet tās bija pārvarāmas.

Vēl viens faktors, kas var izskaidrot iesaistīšanos protesta akcijās, ir ticība tam, ka ar masu protestiem var panākt politiska lēmuma atcelšanu. Izglītības reformas gadījumā dalībnieki bija pārliecināti, ka valdība atcels šo politisko lēmumu, ja vien redzēs, ka mērķa auditorija to neatbalsta. Viņi pārstāja piedalīties, kad saprata, ka viņu protests ir bezjēdzīgs un netiks ņemts vērā. Vecāki to tieši nemin savās intervijās, bet var pieņemt, ka 90. gadu sākumā krievvalodīgie iedzīvotāji izredzes panākt savu ar protestu palīdzību novērtēja visai zemu. To var skaidrot divējādi. Pirmkārt, politiskā nestabilitāte un „spēles noteikumu” neskaidrība. Bija grūti prognozēt notikumu attīstību un saprast, kā cīnīties par savām interesēm. Otrkārt, toreiz viņi neuzskatīja savas prasības par leģitīmām. Valodas jautājumā tas arī parādās respondentu atbildēs.

Tas, ka latviešu valoda ir jāzina visiem iedzīvotājiem un ka ir jākārt valodas eksāmeni, lai iekārtotos darbā, respondentiem šķiet dabiski un pamatoti. Viņu neapmierinātība saistās tikai ar nesamērīgām sankcijām un pārāk lielu spiedienu valodas politikas realizācijā. Pilsonības politika izsauca daudz lielāku neapmierinātību, un respondenti to uzskatīja par nodevību un jutās aizvainoti. Taču viņi neuzskatīja, ka šis lēmums būtiski ietekmē viņu dzīvi praktiskā, nevis psiholoģiskā nozīmē. Ņemot vērā neskaidro starptautisko kontekstu un standartu trūkumu šajā jautājumā, krievvalodīgie iedzīvotāji bija dezorientēti un zemu novērtēja izredzes panākt šo lēmumu atcelšanu. Savukārt 2003. gadā jau var runāt par „minoritāšu tiesību ideoloģijas izplatīšanos” (*diffusion of minority*

rights ideology). Dienas kārtībā nokļūst jautājumi par minoritāšu tiesību standartiem, notiek Vispārējās minoritāšu aizsardzības konvencijas ratifikācijas apspriešana, vērojams Eiropas Padomes, ES un NATO spiediens (Valodas likuma mīkstināšana, vairāku diskriminējošu lēmumu atcelšana). Varbūt neapzināti, bet dalībnieki tieši tāpēc sāka ticēt, ka var panākt savu, jo viņu prasības ir leģitīmas. Kustības līderi to formulē šādi:

90. gadu sākumā krievi nevarēja iziet ielās, jo pie krievu cilvēka statusa mainas Latvijā - no dižas nācijas pārstāvja līdz nacionālās minoritātes pārstāvim ar ierobežotām tiesībām, sauktam par okupantu - ir jāpieder. Plus vēl uzņēmumu, kuros viņi strādāja, ekonomiskais sabrukums... Tajā depresijas stāvoklī, kurā 90. gadu sākumā atradās krievu kopiena, rēķināties ar masu pretošanos nekādi nevarēja. Tagad cilvēki ir pielāgojušies, atraduši savu vietu, sapratuši, kur viņi dzīvo, nostājušies uz kājām, un tas viss veicina savu tiesību aizstāvēšanu. VB

Likums par valodu viņus[veiksmīgos cilvēkus] neskāra tik ļoti, it īpaši tajā redakcijā, kādā tas tika pieņemts. Kad tika pieņemts Pilsonības likums, bija cita situācija – cilvēki centās izdzīvot. Šobrīd – pēc Maslova piramīdas – viņi atrisināja ģimeņu izdzīvošanas problēmu. JS

Savukārt pieņēmumi par riska mazināšanos un skolotāju spiedienu kā skaidrojošu faktoru neapstiprinās. Neapstiprinās arī politisko iespēju logu hipotēze. Kaut arī reformas laikā un neilgi pirms tās bija notikušas vairākas izmaiņas ārpolitiskajā un iekšpolitiskajā kontekstā, protestu dalībnieku vairākums par tām vai nu nezināja, vai arī neuzskatīja, ka tās palielina viņu izredzes gūt panākumus. Politisko iespēju teorija nevar arī izskaidrot, kāpēc kustība neizveidojās 90. gadu sākumā, kad „iespēju logi” bija vēl lielāki – Krievijas armija vēl bija Latvijas teritorijā un potenciāli varētu atbalstīt protestētājus, ārvalstu uzmanība bija liela (EDSO, ASV) un pati situācija bija nestabila.

Svarīgi kustības uzturēšanā bija sociālie tīkli un komunikācijas infrastruktūra. Skolas spontāni kļuva par centriem, kur dalībnieki (gan vecāki, gan skolēni) satikās, apmainījās ar informāciju, rekrutēja citus. Dalībnieku aktivitātes intensitāte skolā pirms reformas (dalība vecāku komitejās) pozitīvi korelē ar viņu iesaistīšanos protesta kustībā. Taču svarīgi ir tas, ka protestu dalībnieki neizveidoja jaunus kontaktus ar citiem - visus citus protestētājus, ar kuriem viņi kontaktējās, viņi pazina pirms reformas. Tas nozīmē, ka šos kontaktus, kā arī pašas skolas viņi varētu izmantot mobilizācijai arī 90. gadu sākumā (*social appropriation of sites for the purposes of mobilization*), bet to nedarīja.

Var secināt, ka bija svarīgi tas, ka:

- šie sociālie tīkli bija saistīti ar noteiktu institūciju – skolām,
- dalībniekus apvienoja intereses, kas bija saistītas ar šīm institūcijām,
- politiskais lēmums skāra tās personīgās intereses, kas bija saistītas ar šo institūciju.

Tāpat būtiski ir tas, ka politiskais lēmums skāra indivīdu intereses, kuras bija saistītas ar noteiktu institūciju ar plaši attīstītiem sociālajiem tīkliem un komunikācijas infrastruktūru.

Pieņemums par to, ka politiķu un mediju aicinājumi un veids, kādā tie šoreiz tika formulēti, noteica iznākumu un noveda pie kustības rašanās, arī neapstiprinās. Neskatoties uz politiķu un mediju centieniem formulēt reformas jautājumu etniskajos un netaisnīguma terminos, vecāki apsprieda izglītības nianses, programmas, procentus, mācību grāmatu trūkuma un skolotāju sagatavošanas problēmas. Cilvēki reaģēja uz pašu politisko lēmumu. To apstiprina tas, ka par protestiem viņi uzzināja no citiem vecākiem, no skolotājiem, no klasesbiedriem, kuri diez vai citēja politiķu rakstus, manifestus un lozungu „Skolas ir mūsu Staļingrada”. Medijus nevar uzskatīt par izšķirošu faktoru, jo to komunikācijas taktika un stratēģija nemainījās visos trīs gadījumos. Turklāt izglītības reformas gadījumā tie „pieslēdzās” mobilizācijas procesam tad, kad kustība jau bija sākusies – brīdī, kad pārlicinājās par to, ka tēma ir pieprasīta un tās ignorēšana noved pie komerciāliem zaudējumiem.

Relatīvā zaudējuma hipotēze apstiprinās daļēji – tā ir nepieciešams, bet nepietiekams mobilizācijas nosacījums. Respondentu vairākums neuztvēra reformu kā diskriminējošu politisko lēmumu, kura mērķis būtu apzināti pasliktināt viņu situāciju – kā tas bija pilsonības politikas gadījumā. Viņu uztverē tās bija nepārdomātas izmaiņas izglītības programmās kā pakalpojuma sniegšanas veidā. Tāpēc viņi ticēja, ka šis lēmums būs atcelts uzreiz pēc tam, kad pakalpojuma saņēmēji demonstrēs, ka neatbalsta šādas izmaiņas. Saskaņā ar šo teoriju protesta kustības pret pilsonības politiku izveidošanas varbūtība bija daudz lielāka, jo tā noveda pie apzinātas minoritātes izslēgšanas no politiskās dzīves, sociālo un ekonomisko tiesību ierobežošanas – toreiz bija notikusi strauja un būtiska viņu stāvokļa pasliktināšanās. Turklāt tā bija negaidīta un tiešā pretrunā ar krievvalodīgo iedzīvotāju gaidām un iecerēm, kas balstījās uz Latvijas politiķu solījumiem.

Viens no politiķiem piebilst, ka protestā pret izglītības reformu dalībnieki pauda arī savu neapmierinātību ar iepriekšējiem politiskajiem lēmumiem. To neapstiprina dalībnieku intervijas. Taču, ja paskatīsimies uz OKROL darba kārtību, tad tam ir pamats. Šie jautājumi nebija svarīgi kustības sākšanās procesā, bet deva kumulatīvo efektu kustības aktīvākajā fāzē.

Šajā kustībā jautājumi tika apvienoti - Štābam bija jautājumi gan par pilsonību, gan par valodu. Tā bija tāda uz valdošo eliti vērsta aizvainojumu kvintesence. JS

DARBA REZULTĀTI UN TO NOZĪME. PĒTĪJUMA PROBLĒMAS UN IEROBEŽOJUMI. REKOMENDĀCIJAS.

Strukturālistam ir svarīgi saprast nevis kāpēc mainīgais x ir svarīgāks par mainīgo y (kā cēloņsakarība), bet kādi ir savstarpējie sakari, saistības un mijiedarbība starp mainīgajiem konkrētā gadījumā.
M. Ličbahs³²⁵.

Šajā nodaļā piedāvāju pētījuma rezultātu kopsavilkumu, apskatu darba teorētisko un praktisko nozīmi, analizēju pētījuma problēmas un ierobežojumus, ka arī turpmāko pētījumu nepieciešamību.

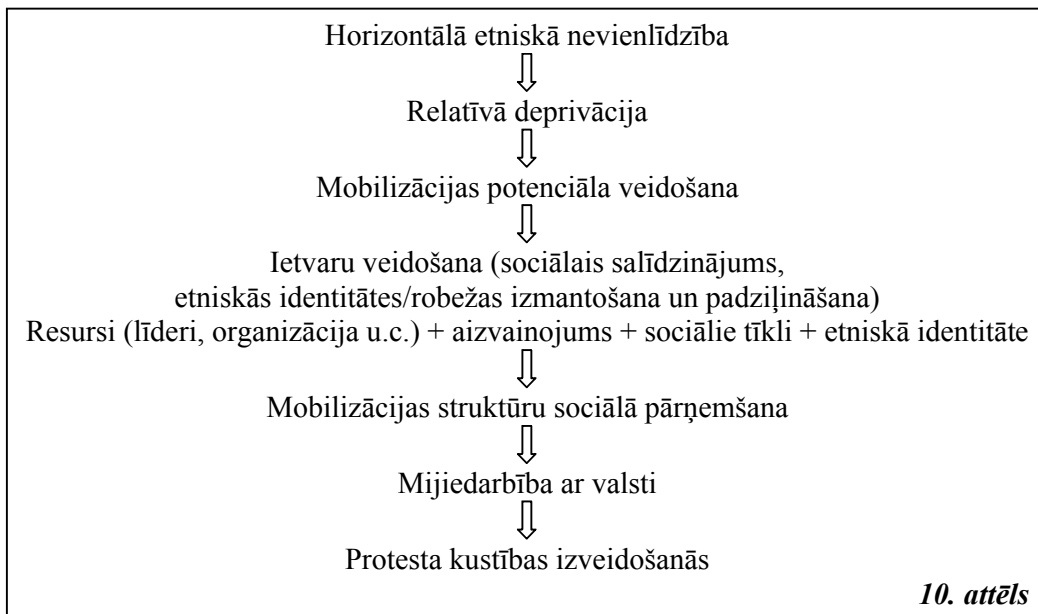
1. PĒTĪJUMA MĒRĶI, GAITA UN REZULTĀTI

Šis pētījums ir tapis, lai sniegtu ieguldījumu sociālās mobilizācijas procesu un mehānismu izpratnē un izskaidrošanā, koncentrējoties uz jautājumu par to, kā un kādos apstākļos iepriekš klusā minoritāte izveido un uztur protesta kustību pret kādu valsts politiku vai politisko lēmumu.

Pastāv divas atsevišķas pētnieciskās tradīcijas, kas skaidro protesta kustību rašanos. Pirmā ir sociālo kustību (*social movement*) tradīcija. Otrā ir etnisko konfliktu un etniskās mobilizācijas tradīcija. Apskatot abas tradīcijas un pamatojoties uz to teoriju atziņām, identificēju vairākus faktorus, ko var izmantot protesta kustību rašanās analīzē kā skaidrojošos mainīgos. Attiecīgi formulēju sešas hipotēzes jeb pieņēmumus attiecībā uz darba jautājumiem.

³²⁵ Lichbach, M.I. *Is Rational Theory All of Social Science?* Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2003, p. 99.

Sintezējot sociālo kustību tradīcijas pieejas un etniskās mobilizācijas tradīcijas pieejas, esmu konstruējusi minoritātes sociālās mobilizācijas procesa teorētisko modeli.

Šajā pētījumā, lai atbildētu uz pirmajiem diviem darba jautājumiem, izmantoju retroduktīvo pētniecisko stratēģiju. Mērķis ir nevis identificēt vienu faktoru, kas izskaidros rezultātu (*to establish causation*), bet konstatēt, kādu faktoru kombinācija noteiktā kontekstā noveda pie konkrēta rezultāta (kā arī novērtēt to relatīvo svarīgumu).

Tagad pievērsīšos pētījuma gaitai un rezultātiem. Izmantoju divu tipu datus:

- primārus datus (*primary data*) – dziļas pusstrukturētas intervijas ar kustības līderiem, dalībniekiem, kā arī tiem, kas bija kustības potenciālie dalībnieki, bet nepiedalījās tajā (vecāki, skolēni, skolotāji); kopā – 50 intervijas.
- sekundārus datus – dokumentus (rakstus un citas publikācijas presē, dalībnieku sarakstus), aptauju un citu pētījumu datus, notikumu hronoloģijas. Sekundāros datus izmantoju arī kā papildus informācijas avotu tad, ja nav iespējams iegūt informāciju no primāriem avotiem (piemēram, notikumu hronoloģija). Tā mediji un valdības informācija par dalībnieku attieksmi un notikumu gaitu netiek izmantota to angažētības un neobjektivitātes dēļ.

Pētījuma rezultātus var uzskatīt gan par teorētiski, gan praktiski interesantiem un nozīmīgiem. Tā pieņēmums par resursu izšķirīgo lomu kustības izveidošanā (H₁)

apstiprinās tikai daļēji. Pat ja objektīvi resursu kļuva vairāk, minoritātes līderi nemācēja tos prasmīgi izmantot. Viņu mobilizācijas taktika un stratēģija nav mainījusies dažādos analizējamajos gadījumos. Izskaidrojums saistāms nevis ar līderu darbībām (elites līmenis), bet ar dalībnieku resursiem un aktivitātēm.

Izglītības reformas gadījumā dalībnieki paši nodrošināja nepieciešamos resursus – naudu, aģitācijas materiālus - un veica mobilizējošās funkcijas – informācijas izplatīšanu, darbību koordinēšanu. Taču, atšķirībā no 90. gadu sākuma, dalībnieku rīcībā bija lielāki materiālie un nemateriālie resursi (galvenokārt laiks), lai uzturētu protesta kustību. No svara ir tas, ka izglītības reformas gadījumā paši dalībnieki nodrošināja resursus kustības uzturēšanai, ko viņi nedarīja pirms tam. Viens izskaidrojums ir tāds, ka iepriekš šo resursu bija mazāk, bet cits – viņi nebija motivēti tos ziedot protesta labad. Tātad mēs varam runāt par tādu procesu kā resursu pārņemšana (*appropriation*) protesta nolūkos, nevis tikai par resursu pieejamību vai trūkumu. Reformas gadījumā resursu pieejamība bija daudz svarīgāka kustības uzturēšanā, nevis uzsākšanā.

Reformas seku racionālais novērtējums kļuva par būtisku kustības veidošanu veicinošu faktoru (H_2):

- Saskaņā ar pētījuma datiem vecāku galvenais protesta iemesls bija tas, ka izglītības reformas gadījumā tika skarti viņu bērni un bērnu nākotne un labklājība, kas bija lielāka vērtība nekā pilsonība un valoda. Viņus interesēja tikai bērnu izglītības kvalitāte, un valsti viņi ir uzskatījuši par pakalpojuma sniedzēju, ko viņi apgādā ar naudas līdzekļiem - saviem nodokļiem. Turklāt viņi bija izjutuši reformas īstenošanas sekas, tāpēc protesti sākās nevis tad, kad bija pieņemts lēmums, bet vēlāk, kad skolas sāka īstenot pārejas programmas un bērni sastapās ar pirmajām grūtībām. To apstiprina arī tas, ka vecāki, kuru bērniem nebija problēmu ar pāreju, bija neitrāli vai pozitīvi noskaņoti pret reformu. „Etniskie” jautājumi – tādi kā identitātes, kultūras pārmantojamības un valodas saglabāšana – nebija viņu dienas kārtībā. Savukārt pilsonības un valodas politika sagādāja viņiem tīri praktiskas grūtības, bet tās bija pārvarāmas.
- Vēl viens faktors, kas var izskaidrot iesaistīšanos protesta akcijās, ir ticība tam, ka ar masu protestiem var panākt politiska lēmuma atcelšanu. Izglītības reformas gadījumā dalībnieki bija pārliecināti, ka valdība atcels šo politisko lēmumu, ja vien redzēs, ka mērķa auditorija to neatbalsta. Viņi pārstāja piedalīties, kad saprata, ka viņu protests ir bezjēdzīgs un netiks ņemts vērā. Vecāki to tieši nemin

savās intervijās, bet var pieņemt, ka 90. gadu sākumā krievvalodīgie iedzīvotāji izredzes panākt savu ar protestu palīdzību vērtēja visai zemu. To var skaidrot divējādi. Pirmkārt, politiskā nestabilitāte un „spēles noteikumu” neskaidrība. Bija grūti prognozēt notikumu attīstību un saprast, kā cīnīties par savām interesēm. Otrkārt, toreiz viņi neuzskatīja savas prasības par leģitīmām. Valodas jautājumā tas arī parādās respondentu atbildēs.

- Pieņēmumi par riska mazināšanos un skolotāju spiedienu kā kustības rašanās un uzturēšanas skaidrojošajiem faktoriem neapstiprinās.

Neapstiprinās arī politisko iespēju logu hipotēze (H_3). Kaut arī reformas laikā un neilgi pirms tās bija notikušas vairākas izmaiņas ārpolitiskajā un iekšpolitiskajā kontekstā, protestu dalībnieku vairākums par tām vai nu nezināja, vai neuzskatīja, ka tās palielina viņu izredzes gūt panākumus. Politisko iespēju logu teorija nevar arī izskaidrot, kāpēc kustība neizveidojās 90. gadu sākumā, kad „iespēju logi” bija vēl lielāki – Krievijas armija vēl aizvien atradās Latvijas teritorijā un potenciāli varētu atbalstīt protestētājus, ārvalstu uzmanība bija liela (EDSO, ASV) un pati situācija bija nestabila.

Svarīga loma kustības uzturēšanā bija sociālajiem tīkliem un komunikācijas infrastruktūrai (H_4). Skolas spontāni kļuva par centriem, kur dalībnieki (gan vecāki, gan skolēni) satikās, dalījās informācijā, rekrutēja citus. Dalībnieku aktivitātes intensitāte skolā pirms reformas (dalība vecāku komitejās) pozitīvi korelē ar viņu iesaistīšanos protesta kustībā. Taču no svara ir tas, ka protestu dalībnieki neizveidoja jaunus kontaktus ar citiem - visus citus protestētājus, ar kuriem viņi kontaktējās, viņi pazina pirms reformas. Tas nozīmē, ka šos kontaktus, kā arī pašas skolas viņi varētu izmantot mobilizācijai arī 90. gadu sākumā, bet to nedarīja. Var secināt, ka būtiski faktori bija šādi:

- šie sociālie tīkli bija saistīti ar noteiktu institūciju – skolām,
- dalībniekus apvienoja intereses, kas bija saistītas ar šo institūciju,
- politiskais lēmums skāra tās personīgās intereses, kas bija saistītas ar šo institūciju.

Tātad būtiski ir tas, ka politiskais lēmums skāra indivīdu intereses, kas bija saistītas ar noteiktu institūciju ar plaši attīstītiem sociālajiem tīkliem un saziņas infrastruktūru.

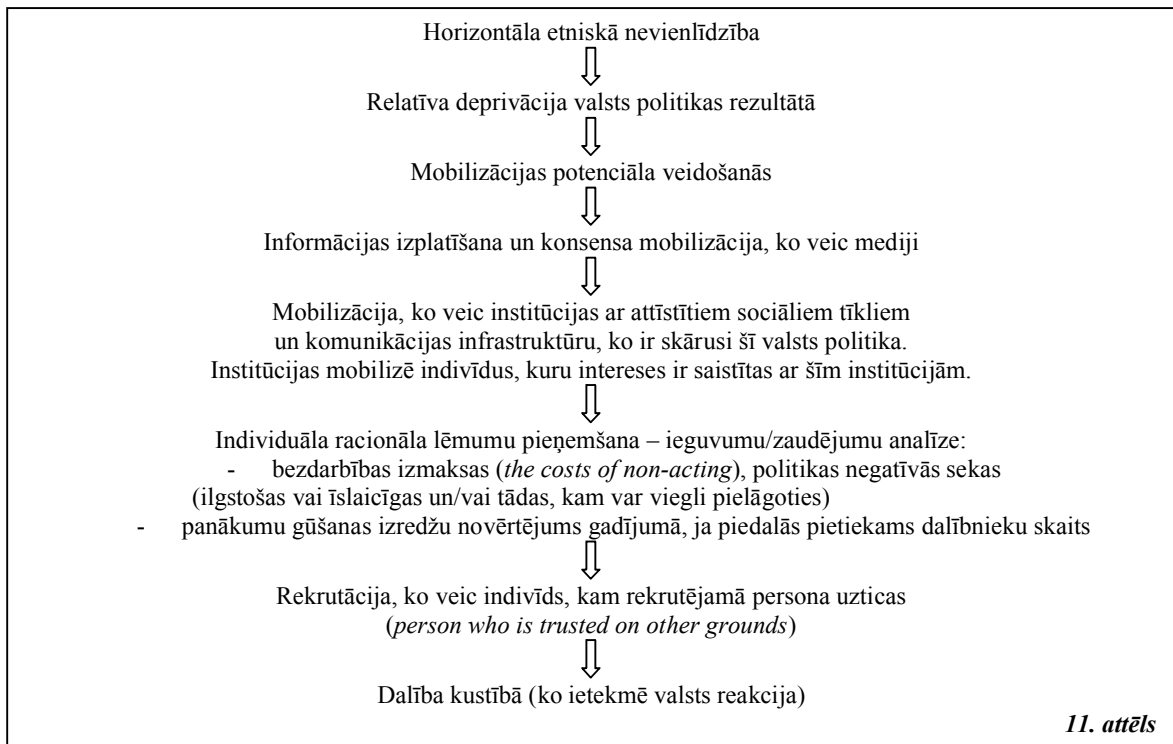
Pieņēmums par to, ka politiķu aicinājumi un veids, kādā tie šoreiz tika formulēti, bija skaidrojošais mobilizācijas faktors, neapstiprinās (H_5). Neskatoties uz politiķu un mediju centieniem formulēt reformas jautājumu etniskajos un netaisnīguma terminos, vecāki to uztvēra kā problēmu ar konkrētu pakalpojumu, ko sniedz valsts viņiem kā nodokļu

maksātājiem. Politiku un mediju komunikācijas veids nemainījās kopš 90. gadu sākuma. Izglītības reformas gadījumā cilvēki reaģēja uz pašu politisko lēmumu un paziņu aicinājumiem pievienoties protestiem un citādi interpretēja protesta būtību un nozīmi, salīdzinot ar politiķiem un medijiem.

Relatīvā zaudējuma hipotēze apstiprinās tikai daļēji (H_6). Respondentu vairākums neuztvēra reformu kā diskriminējošu politisko lēmumu, kura mērķis būtu apzināti pasliktināt viņu situāciju – kā tas bija pilsonības politikas gadījumā. Viņu uztverē tās bija nepārdomātas izmaiņas izglītības programmās kā pakalpojuma sniegšanas veidā. Viņi ticēja, ka lēmums būs atcelts, ja pakalpojuma saņēmēji demonstrēs, ka neatbalsta šādas izmaiņas. Saskaņā ar šo teoriju protesta kustības pret pilsonības politiku izveidošanas iespējamība bija daudz lielāka. Šeit virzošais faktors bija ne tikai psiholoģiskais aizvainojums, kā tas bija pilsonības politikas gadījumā, bet arī racionāls politiskā lēmuma seku novērtējums. Protestētāju skatījumā izglītības reforma perspektīvā noveda pie bīstamākām, grūtāk prognozējamām un ilgstošākām sekām nekā pilsonības politika. Kā vēl vienu pieņēmumu var minēt to, ka šīs sekas tika uztvertas sāpīgāk, jo ir individuālas – ietekmē konkrētu bērnu un viņa nākotni, salīdzinot ar kolektīvajām pilsonības politikas sekām, kad tiek izslēgta gandrīz vesela etniskā grupa.

Kā Latvijas krievvalodīgā minoritāte ir izveidojusi protesta kustību pret izglītības reformu? Analizējot iegūtos datus, ir iespējams aprakstīt šo procesu .

Pielietojot retroduktīvo pētniecisko stratēģiju, varam izdarīt secinājumus attiecībā uz iepriekš izveidoto minoritātes sociālās mobilizācijas procesa modeli. Balstoties uz pētījuma rezultātiem, Latvijas krievvalodīgās minoritātes gadījumā mobilizācijas procesu varētu atspoguļot šādi:

Šis modelis ļauj vēl skaidrāk saprast, kas bija tie mainīgie, kuri virzīja kustības rašanās procesu izglītības reformas gadījumā atšķirībā no valodas vai pilsonības politikas gadījumiem. Manuprāt, noteicoša ir divu faktoru kombinācija:

1. Izglītības reformas gadījumā par mobilizācijas struktūrām kļuvušas institūcijas ar labi attīstītiem tīkliem un savienojošajām struktūrām/informācijas kanāliem, ar kurām potenciālajiem dalībniekiem saistījās svarīgas intereses. Informācijas izplatīšana, dalībnieku rekrutēšana, resursu akumulācija notikusi skolās. Mediji izplatīja informāciju par izglītības reformu un interpretēja to kā diskriminējošu un pazemojošu politisko lēmumu, kas bijis vērsts uz minoritātes izslēgšanu. Taču kustības dalībniekiem šāda interpretācija nav raksturīga. Par kustības iniciatoriem kļuva vecāki, kas reaģēja uz skolotāju brīdinājumiem un citu vecāku aicinājumiem iesaistīties protesta kustībā (kas bija izteikti galvenokārt skolās). Viņu intereses sakrita ar skolotāju interesēm - saglabāt izglītību krievu valodā, jo viņi ticēja, ka pretējā gadījumā cietīs bērnu izglītības kvalitāte.
2. Izglītības reformas gadījumā bija mainījies ieguvumu-zaudējumu līdzsvars:
 - Bezdarbība varēja novest pie bīstamākām sekām nekā iepriekš - potenciālo dalībnieku skatījumā. Uz to norāda arī fakts, ka vecāki sāka aktīvas darbības tikai

tad, kad bija sastapušies ar reālajām reformas sekām, redzot, kā viņu bērni pielāgojas jaunajiem apstākļiem.

- Izglītības reformas gadījumā viņi ticēja, ka protests būs efektīvs, ja tajā piedalīsies daudz cilvēku.

Līdz ar to protesta kustība izsīka, kad kļuva skaidrs, ka pašas protesta akcijas tādā veidā, kādā tās notika, kā arī viņu dalība tajās vēlāmā mērķa sasniegšanu neveicina.

Savukārt pārējiem faktoriem bija mazāka nozīme:

1. Runājot par politisko iespēju logu faktoru, jāatzīst, ka šajā gadījumā tas nebija virzošs. Vecāki, kas bija kustības iniciatori un uzturētāji, šos politiskos logus nesaredzēja vai arī neuzskatīja, ka tie var ietekmēt viņu situāciju;
2. Arī politiķu un mediju izstrādāto un izplatīto interpretatīvo ietvaru nozīme šķiet pārvērtēta Latvijas krievvalodīgās minoritātes mobilizācijas gadījumā. Viens no interesantākajiem šī pētījuma atklājumiem ir tas, ka politiķu un mediju sniegtā reformas interpretācija nesakrīt ar dalībnieku interpretāciju. Tieši otrādi, dalībnieku attieksme pret reformu un pāreju uz mācībām latviešu valodā ir visai pozitīva. Arī uzticēšanās valsts varas institūcijām un cerības uz to atsaucību un vēlmi būt pretimnākošām minoritātei jautājumā par reformas īstenošanu ir pārsteidzoši lielas;
3. Relatīvā zaudējuma faktors arī pilnībā neizskaidro sociālās kustības rašanos. Respondentu vairākums neuztvēra reformu kā diskriminējošu politisku lēmumu, kura mērķis būtu apzināti pasliktināt viņu situāciju, bet gan kā nepārdomātas izmaiņas izglītības programmās kā pakalpojuma sniegšanas veidā. Saskaņā ar šo teoriju protesta kustības pret pilsonības politiku izveidošanas varbūtība bija daudz lielāka, jo tā noveda pie apzinātas minoritātes izslēgšanas no politiskās dzīves, viņu sociālo un ekonomisko tiesību ierobežošanas – toreiz bija notikusi strauja un neparedzēta stāvokļa pasliktināšanās.

Pabeigsim šo sadaļu ar atbildi uz trešo papildjautājumu: “Kā cilvēki skaidro savu iesaistīšanos protesta kustībā (protesta aktivitātēs)?”.

Pielietojot abduktīvo pētniecisko stratēģiju, varam secināt, ka paši vecāki uzskata: rūpes par bērnu izglītības kvalitāti un vēlme demonstrēt valdībai savu nepiekrišanu reformai ar mērķi tādējādi panākt tās atcelšanu bija galvenais iemesls, kāpēc viņi iesaistījās publiskajos protestos. Visās vecāku intervijās parādās viedoklis, ka bērniem ir jāzina

latviešu valoda. Vecāku vairākums arī norāda, ka viņi atbalstītu mācīšanos latviešu valodā, ja vien šī pāreja tiktu sagatavota laikus un notiktu jau sākumskolās vai pat pirmsskolas izglītībā. Šie vecāki protestēja nevis pret pašu pāreju uz latviešu valodu, bet pret veidu, kādā tas tika darīts – nesagatavojot bērnus vēl sākumskolā un nesagatavojot tehniski pašu pāreju uz latviešu valodu (mācību grāmatas, skolotāji). Identitātes aspekts vispār netiek pieminēts. „Etniskā” argumentācija parādās tikai saistībā ar komfortu (kāpēc runāt ar bērniem svešvalodā, ja var runāt dzimtajā, tā ir ērtāk). Savukārt nepiedalīšanos protesta akcijās pret pilsonības politiku viņi lielākoties skaidro ar nestabilu situāciju, laika un citu resursu trūkumu; pret valodas politiku – ar spēju pielāgoties jaunizveidotajiem apstākļiem un/vai to, ka šī politika viņu skatījumā ir leģitīma.

Skolēni, kuri piedalījās protesta akcijās pret reformu, min vairākus aspektus, kas ietekmēja viņu lēmumu iesaistīties:

- gribēja atbalstīt vidējo izglītību krievu valodā, tas bija iemesls neiet uz skolu (vienlīdz svarīgi) un „piedalījās tāpēc, ka visi piedalījās”;
- viņi stingrāk nekā vecāki norāda, ka grib mācīties dzimtajā valodā, bet vairākums (deviņi cilvēki) uzsver, ka viņu protests bija vērstis nevis pret pāreju uz mācībām latviešu valodā, bet pret veidu, kādā tā tika īstenota – piespiedu kārtā, bez dialoga ar mērķa auditoriju, pienācīgi nesagatavojot šo auditoriju;
- arī tie, kurus reforma neskāra (nebija problēmu mācīties latviešu valodā vai grasījās drīz beigt skolu) norāda, ka piedalījās protestos „aiz solidaritātes” ar tiem, kuri sliktāk zina latviešu valodu, kā arī tiem, kas mācīsies skolā pēc tam;
- visi aktīvisti un atbalstītāji sākotnēji ticēja tam, ka protestētāji var gūt panākumus.

2. DARBA REZULTĀTU NOZĪME

2.1. Darba teorētiskā nozīme

Šis darbs ir teorētiski virzīts. Līdz ar to, pirmkārt, par šī darba pienesumu uzskatu pastāvošo teorētisko pieeju sociālo kustību rašanās fenomenam strukturēšanu, izprotot to atšķirības/pretrunas un pārklāšanās aspektus, kā arī identificējot, kādus procesus, kādos mobilizācijas posmos un kādos līmeņos tās skaidro. Tā pēc četrpamata pieeju sociālo kustību rašanās problemātikai analīzes ir skaidrs, ka nav iespējams izdalīt konkurējošas teorijas, kas sniegtu šī fenomena alternatīvus skaidrojumus. Šīs pieejas var skatīt kā

mēģinājumu izprast dažādu faktoru kombinācijas dažādos analīzes līmeņos, kas ietekmē mobilizāciju kolektīvajām darbībām. Attiecīgi politisko iespēju teorija, sociālo tīklu ietekmes teorija un citas nav teorijas kā tādas, bet drīzāk modeļi, kas cenšas rekonstruēt kolektīvās mobilizācijas procesus. Katrs nākamais modelis ar dažiem aspektiem papildina un precizē iepriekšējo. Visi pētnieki izmanto dažādas analītiskās lēcas vienā modelī. Tā sociālo tīklu ietekmes modelis integrē kultūru, struktūru un racionalitāti savā mobilizācijas modelī. To var uzskatīt par visdetalizētāko – tā neatmet neko no citu pieeju atziņām, tikai tās pārformulē un sintezē. Šāda pakāpeniska, faktiski lineāra, sociālo kustību teorijas attīstība ir likumsakarīga, bet rada jucekli, teoriju mēģinot izmantot praksē, jo šķiet, ka vienota teorija nemaz nepastāv un ir jāizvēlas kāda no alternatīvām.

Otrkārt, literatūrā neesmu sastapusi mēģinājumu konfrontēt sociālo kustību pieeju ar etniskās mobilizācijas pieeju, turklāt skatoties uz to postulātiem caur šo pieeju epistemoloģiskās attīstības prizmu. Rezultātā esmu analizējusi to atšķirības, kā arī aspektus, kuros tās pārklājās, un esmu izdarījusi svarīgus secinājumus.

Šo pieeju galvenā atšķirība ir tā, ka etniskās mobilizācijas teorētiķi cenšas izskaidrot, *kāpēc* notiek etniskā mobilizācija kolektīvajām darbībām. Tas ir loģiski, jo viņu galvenais mērķis ir novērst etniskos konfliktus. Ir svarīgi apkarot konflikta cēloņus tai vietā, lai cīnītos ar konflikta izpausmēm vai sekām. Sociālo kustību pētnieki velta uzmanību galvenokārt tam, *kā* rodas un attīstās sociālās kustības. Tas arī ir saprotams, jo sociālo kustību, kas veidojas ar nolūku panākt sociālās pārmaiņas, novēršana nevar būt mērķis. Svarīgāk ir saprast, kā tās attīstās. Taču mēs varam skatīt etnisko izslēgšanu un mobilizācijas potenciāla veidošanos kā līdzīgus procesus, ko abas pieejas redz kā mobilizācijas ģenēzes sākumpunktu.

Etniskās mobilizācijas pieeja šķir etniskās mobilizācijas cēloņus no katalizējošajiem faktoriem (*root causes and triggers*). Ja cēloņi saistās ar fundamentālām problēmām – piemēram, nevienlīdzību –, tad katalizatori ir tādi notikumi, kas provocē konflikta eskalāciju. Šis sadalījums ir būtisks, lai izprastu arī etniskās kustības cēloņus un dinamiku. Horizontālā nevienlīdzība ir mobilizācijas cēlonis. Relatīvais zaudējums ir mobilizācijas katalizators. Sociālo kustību pieejas ietvaros par katalizatoru var kļūt politisko iespēju logs vai jauni draudi. Tā neanalizē sociālās mobilizācijas cēloņus, jo neskatās uz šiem procesiem no sociālā konflikta viedokļa. Lielu nozīmi tā piešķir ietvaru veidošanas varai un manipulācijas stratēģijām. Sociālo kustību teorētiķi daudz runā par aizvainojumiem,

bet neapskata to cēloņus, vienkārši pieļaujot, ka tie pastāv. Taču, kā parādīju iepriekš, lai ietvari būtu efektīvi, tam ir jābūt atbilstošai sociālajai bāzei un tiem ir jābūt ar potenciālo kustības dalībnieku pieredzi. Tāpēc etniskās mobilizācijas pieeja koncentrējas uz aizvainojumu formulēšanu etniskās salīdzināšanas un relatīvā zaudējuma terminos.

Abas pieejas skata politisko vadību un resursus kā sociālās mobilizācijas priekšnoteikumus. Sociālo kustību pieeja redz politiskos līderus kā vienu no nepieciešamajiem resursiem – tādiem kā organizācija un materiālie resursi. Tā ir daudz izvērstāka organizācijas un mobilizācijas struktūru jautājumā, pievēršot uzmanību sociālajiem tīkliem, komunikācijas infrastruktūrai, telpu pieejamībai un citiem aspektiem. Etniskās mobilizācijas tradīcijā šie elementi nav detalizēti apskatīti. Procesus vidējā līmenī tā skaidro ar etniskās identitātes nozīmi un etniskās solidaritātes spēcīgumu.

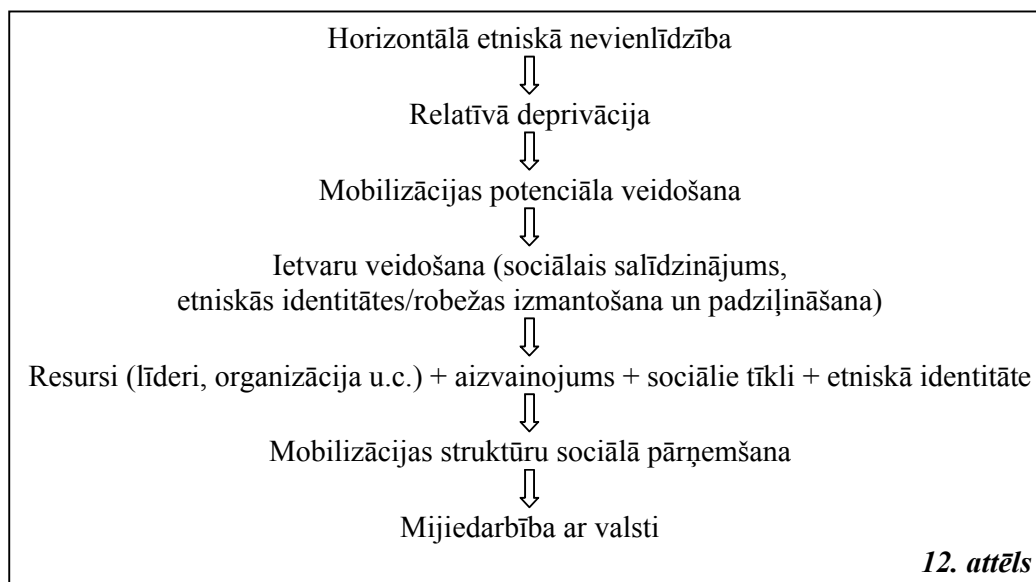
Kas attiecas uz etniskuma faktoru, etniskās mobilizācijas pieeja demonstrē, ka etniskās grupas mēdz būt vieglāk mobilizējamas nekā citas sociālās grupas. Etniskā robeža ir vieglāk iezīmējama un uzturama, kas veicina mobilizāciju. Etniskām grupām piemīt unikālas īpašības, kas ļauj tām vieglāk uzturēt solidaritāti, kuras trūkums citos gadījumos sarežģīt rekrutēšanas un mobilizācijas centienus. Etniskuma specifikas dēļ etniskās grupas ir spējīgas veidot blīvākus un intensīvākus sociālos tīklus, viņu solidaritāte ir lielāka, kas minimizē mobilizācijas izmaksas. Rezultātā etniskās grupas var efektīvi izmantot uzvedības novērošanas sistēmas (*systems for monitoring behavior*), nodrošinot dalībnieku lojalitāti un sodot pārkāpējus. Līderi balsta savas programmas un rīcību pastāvošajās etniskajās lojalitātēs, kā arī konstruē tās.

Šo pieeju starpā nav būtisku pretrunu. Tās papildina viena otru vairākos aspektos. Tā, skaidrojot etniskās minoritātes mobilizāciju ilgstošam kolektīvam protestam, ir svarīgi atcerēties mobilizācijas cēloni – horizontālo etnisko nevienlīdzību, etniskās disproporcijas (pārstāvniecības un līdzsvara trūkumu) politiskajā, sociālajā un ekonomiskajā sfērā. Relatīvais zaudējums veido mobilizācijas potenciālu. Ir lietderīgāk runāt par mobilizācijas potenciālu etniskās izslēgšanas vietā, jo etniskā izslēgšana ir pārāk plašs jēdziens. Tas paredz, ka visa etniskā grupa kļūst par kādas valsts politikas upuri. Neskatoties uz to, ka tas varētu būt valsts stratēģiskais mērķis (izslēgt visu etnisko grupu), praksē to ir grūti realizēt. Tādēļ valsts politika visus indivīdus, kas pieder pie noteiktas etniskās grupas, neskar vienāda mērā.

Pieejas papildina viena otru arī mobilizācijas priekšnoteikumu un dinamikas aspektos. Sociālo kustību pieeja analizē mobilizācijas struktūru sociālās pārņemšanas procesu. Etniskās mobilizācijas pieeja pēta, kā valsts reakcija (atzīšana vai noliegums) ietekmē mobilizācijas procesu, nevis iznākumu, kā to dara sociālās mobilizācijas teorētiķi. Sociālās mobilizācijas pieeja uzskata sociālos tīklus par svarīgu mobilizācijas priekšnoteikumu. Etniskās mobilizācijas teorētiķi vienkārši pieņem, ka etniskajām grupām ir vieglāk izveidot sociālos tīklus – neparādot, kādos apstākļos un kā tas notiek. Bet etniskās robežas koncepcijas ieviešana ir lietderīga – jo stingrāka tā ir, jo vieglāk ir mobilizēt grupu.

Treškārt, kas loģiski izriet no iepriekšteiktā, man nav zināmi citi mēģinājumi izveidot uz šo pieeju pamata sintezētu etniskās mobilizācijas modeli. Savā etniskās mobilizācijas modelī esmu iekļāvusi visus etniskās mobilizācijas pieejas svarīgos elementus. Taču savu pētījumu balstu uz sociālās mobilizācijas pieeju, jo tā sīkāk apraksta mobilizācijas procesus un mehānismus.

Shematiski to var attēlot šādi:

Kas attiecas uz empīriskā pētījuma rezultātu teorētisko nozīmi, šeit var minēt sešus aspektus. Pieļauju, ka tie varētu būt saistīti ar paša gadījuma specifiku, līdz ar to ir nepieciešams pārbaudīt šos secinājumus uz plašāka empīriskā materiāla bāzes (sk. 3. sadaļu „Pētījuma problēmas, ierobežojumi un turpmākie pētījumi”).

Pirmkārt, es demonstrēju teorētiski un pamatoju to ar empīriskām liecībām, ka politisko iespēju logu faktoru nevajadzētu izdalīt kā autonomu skaidrojošu mainīgo. Politisko iespēju logi vienkārši sniedz papildus resursus – materiālus un/vai nemateriālus – potenciāliem dalībniekiem. Var secināt, ka politisko iespēju kā atsevišķa skaidrojoša mainīgā ieviešana nav operacionāla.

Otrkārt, pētījumā iegūtie rezultāti liek pārdomāt resursu pieejamības faktora nozīmi. Latvijas gadījumā minoritātes vājo mobilizēšanos pret valodas un pilsonības politiku varētu izskaidrot ar to, ka iepriekš resursu (materiālo resursu un laika) minoritātes pārstāvjiem bija mazāk. Vēl viens iespējams izskaidrojums – viņi nebija motivēti tos ziedot protestam. Līdz ar to mēs varam runāt par tādu procesu kā resursu pārņemšana (*appropriation*) protesta nolūkos, nevis tikai par resursu pieejamību vai trūkumu – līdzīgi kā sociālo tīklu ietekmes modelī tiek iekļauts mobilizācijas struktūru pārņemšanas mehānisms, nevis vienkārši to pieejamības faktors.

Treškārt, analīze parāda, ka mūsdienu aizraušanās ar fenomenoloģisko pieeju un kultūras konteksta noteicošo lomu ne vienmēr ir pamatota. Politiku interpretatīvo ietvaru lietošanas (vai, šajā gadījumā – manipulācijas) nozīme Latvijas krievvalodīgās minoritātes mobilizācijas gadījumā izrādījās pārvērtēta. Noteicošo lomu spēlēja nevis politiku etniskie aicinājumi un lozungi, bet racionālie, neetniskie apsvērumi. Vienkāršojot var teikt, ka tie paši politiķi sauca tos pašus saukļus arī iepriekšējos minoritātes iespēju ierobežošanas gadījumos, bet tā nereaģēja. Tas liek arī pārskatīt etniskā faktora nozīmi dažādos apstākļos.

Ceturtkārt, balstoties uz pētījumā iegūtajiem datiem un izmantojot retroduktīvo pētniecisko stratēģiju, esmu precizējusi uz sociālās kustības pieejas un etniskās mobilizācijas pieejas sintēzes pamata uzbūvēto modeli. Būtiskākais atklājums ir tas, ka pati par sevi sociālo tīklu pastāvēšana nevar izskaidrot kustības rašanos. Būtiski mūsu gadījumā bija tas, ka šie tīkli bija saistīti ar noteiktu institūciju (skolām); indivīdu, kas bija iesaistīti šajos tīklos (vecāku un skolēnu) intereses sakrita ar indivīdu interesēm, kas ieņem sociālo tīklu mezgla vietas šajās institūcijās (skolotājiem). Tieši caur šiem institucionālajiem tīkliem dalībnieki saņēma informāciju, apsprieda rīcības taktiku, rekrutēja citus. Tie paši tīkli pastāvēja arī pirms tam (valodas un pilsonības politikas ieviešanas periodā), taču nedz dalībnieki, nedz organizatori nemēģināja tos izmantot mobilizācijai.

Piektkārt, piedāvāju precizējumu resursu mobilizācijas pieejai racionālu lēmumu pieņemšanas par dalību aspektā. Viens no faktoriem, kas ietekmē indivīda lēmumu par dalību protestā, ir prognozējamais citu dalībnieku skaits. Šajā ziņā, ja mēs analizējam sociālās kustības, nevis atsevišķas protesta akcijas, būtu korektāk runāt par “demonstrācijas efektu” (*demonstration effect*), kā to dara etniskās mobilizācijas pieeja. Ar šo jēdzienu var akcentēt to, ka potenciālie dalībnieki nosliecas par labu iesaistīšanai akcijās, ja viņi redz, ka piedalās vērā ņemams skaits citu cilvēku.

Sestkārt, ir būtiskas objektīvas paša politiskā lēmuma sekas. Relatīvā zaudējuma teorija runā par to, ka mobilizācija sākas tad, ja apstākļi, kuriem bija tendence uzlaboties, pārstāj uzlaboties un/vai pēkšņi pasliktinās nepieņemamu iemeslu dēļ. Tieši tas arī noticis visos trīs gadījumos. Taču var pieņemt, ka izglītības reformas gadījumā minoritāte paredzēja nepārtrauktu, nevis vienreizēju, un ilgstošu apstākļu pasliktināšanos, kas būtiski ietekmēja viņu pašatražošanas iespējas, skarot bērnu labklājību. Savukārt valodas un pilsonības politikas gadījumā tā izjuta diskomfortu savu iespēju ierobežošanas dēļ, bet spēja pielāgoties jaunajiem apstākļiem, jo izmaiņām bija vienreizējs un skaidrs efekts. Tātad var pieļaut, ka mobilizācijas sākšanās iespējamība ir lielāka tad, ja deprivācija jeb relatīvais zaudējums saistās ar ilgstošu, nevis vienreizēju, apstākļu pasliktināšanos. Arī pats par sevi aizvainojums par kādu politisku lēmumu, kā rāda šis pētījums, nav pietiekams faktors mobilizācijas uzsākšanai, jo aizvainojums pilsonības politikas gadījumā bija daudz lielāks nekā izglītības reformas gadījumā.

Visbeidzot, interesantus atklājumus ļāva izdarīt tas, ka darbā izmantoju divas dažādas pētnieciskās stratēģijas: retroduktīvo – ar nolūku izprast faktoru kombināciju un apstākļu specifiku, kas ietekmēja kustības rašanos, un abduktīvo – ar nolūku saprast, kā paši procesa dalībnieki redz un skaidro savu iesaistīšanos protesta kustībā. Šeit gribētos minēt divus atklājumus:

- Kustības līderu un dalībnieku interpretatīvie ietvari nesakrīt. Politiķi formulē protestu etniskās apspiešanas un diskriminācijas terminos. Vairākums vecāku norāda, ka galvenais protesta iemesls bija tas, ka reforma nebija sagatavota un būtu atbalstījuši mācības latviešu valodā jau sākumskolā. Viņi formulē protestu neapmierinātības ar valsts sniegtā pakalpojuma kvalitāti terminos.
- Politiķi redz kustības rašanos kā veiksmīgas mobilizācijas tehnoloģiju, t.sk. mobilizējošo saukļu izmantošanas rezultātu. Vecāki iesaistās kustībā, jo redz, ka bērni sastopas ar grūtībām mācību procesā un pieņem aicinājumus piedalīties no citiem

- vecākiem un/vai skolotājiem, jo tic, ka valsts atcels reformu, ja sapratīs, ka mērķa auditorija to neatbalsta.
- Pētījuma gaitā atklāju, ka protesta kustības izveidē no svara bija šādu faktoru kombinācija: racionāls politikas un dalības efektivitātes novērtējums (racionāla izvēle) un sociālie tīkli un intereses, kas saistījās ar noteiktām institūcijām – skolām, kuras negatīvi ietekmēja šī politika.

2.2. Darba praktiskā nozīme

Cik man zināms, Latvijas krievvalodīgās minoritātes mobilizācijas aspekti pēc Latvijas neatkarības atgūšanas vēl netika pētīti akadēmiskajā vidē. Pievēršot uzmanību dažādiem krievvalodīgās minoritātes mobilizācijas aspektiem, darbs sniedz savu ieguldījumu šīs sabiedrības daļas specifisko iezīmju izpratnē. Pētījuma atziņas un iegūtos datus var izmantot, lai turpmāk padziļinātu izpratni, kas ir nepieciešama, izstrādājot valsts politiku jautājumos, kuri tieši skar minoritāti, kā arī prognozējot to reakciju.

Veicot šo pētījumu, saskāros ar nepieciešamību savākt un sakārtot datus par likumdošanas aktiem etniskās politikas sfērā, to pieņemšanas datumiem un politisko kontekstu. Šādu likumu un lēmumu hronoloģiju veidoju, izmantojot vairākus informācijas avotus pilnīgākas ainas iegūšanai. Tapušo hronoloģiju var uzskatīt par vienu no darba pienesumiem.

Arī informācija par protesta akcijām Latvijā strukturētā veidā (sakārtota hronoloģiskā secībā, reģistrējot aptuveno dalībnieku skaitu) līdz šim nekad nav tikusi veidota. Darba gaitā man nācās patstāvīgi „rekonstruēt” notikumu gaitu. Rezultātā, pārbaudot datus pēc vairākiem informācijas avotiem, apkopāju krievvalodīgās minoritātes publiskās protesta akcijas (piketi, mītiņi, demonstrācijas), kuros piedalījās vismaz 50 cilvēki, reģistrējot akcijas datumu, deklarētos mērķus un aptuvenu dalībnieku skaitu.

Svarīgi ir tas, ka darba gaitā tika izstrādāts, izmēģināts un precizēts pētījuma plāns - daļa no tā ir bijusi potenciālo protesta dalībnieku anketa. Tā arī tika precizēta, veicot pilota pētījumu. Turpmāk veicot kvantitatīvos pētījumus, to var izmantot ar minimālām izmaiņām.

Šī darba atklājumi var palīdzēt izklaidēt iekšpolitiskas un ārpolitiskas spekulācijas par krievvalodīgo iedzīvotāju kustības pret reformu iemesliem. Latviešu politiskajā diskursā dominēja trīs kustības rašanās skaidrojumi – ārzemju atbalsts (no Krievijas), mediju kūdīšana un politiķu manipulācijas. Bija sastopams apgalvojums, ka skolotāji, baidoties zaudēt darbu, piespieda bērnus piedalīties. Krievvalodīgās minoritātes politiskajā diskursā (krievu medijos, politiķu diskursā) dominēja viedoklis, ka izglītības reformas gadījumā kustība ir izveidojusies trīs iemeslu dēļ. Pirmkārt, ticis skarts svētums – bērni un viņu izglītības kvalitāte, tātad viņu nākotne. Otrkārt, valoda esot krievu cilvēka identitātes pamats un protests pret reformu bijis saistīts ar nevēlēšanos zaudēt savu identitāti. Treškārt, reforma aizvainojusi vecākus, jo tikusi veidota un īstenota bez jebkāda dialoga ar mērķa auditoriju.

Ar iegūtajiem datiem var pamatot tikai vienu skaidrojumu – to, kas saistās ar bērnu nākotnes perspektīvām atkarībā no izglītības kvalitātes. Vecāku bažas bija saistītas ar to, ka reforma nav pietiekami labi pamatota un sagatavota. Aizvainojums par dialoga trūkumu ar vecākiem reformas izstrādes posmā vecāku vidū, atšķirībā no skolēniem, būtībā nav konstatējams. Vecāku neapmierinātība ar dialoga trūkumu galvenokārt saistās ar to, ka tas pastiprināja viņu uztraukumu par reformas nepilnībām un nepārdomāto praktisko īstenošanu.

Darba atziņas var kļūt arī par labu pamatu diskusijai par Latvijas krievvalodīgo iedzīvotāju politiskās līdzdalības (kā konvencionālās, tā nekonvencionālās) modeļiem un to attīstības perspektīvām. Tās var dot zināmu stimulu arī plašākai diskusijai – par nekonvencionālās politiskās līdzdalības perspektīvām un efektivitāti Latvijas sabiedrībā kopumā.

3. PRAKTISKĀS REKOMENDĀCIJAS

Šeit ir dažas praktiskās rekomendācijas, kas izriet no Latvijas krievvalodīgās minoritātes mobilizācijas gadījuma analīzes. Kā parādīju šajā darbā, sociālo kustību teorija līdz šim koncentrējas uz to, kā veidojas sociālās kustības. Jautājums par to, kāpēc notiek mobilizācija, paliek novārtā. Šis pētījums atklāj ne tikai mobilizācijas mehānismus, bet arī tās iemeslus. Tāpēc šīs rekomendācijas var būt interesantas ne tikai Latvijas politikas

veidotājiem, bet arī tiem politikas zinātniekiem, kas pēta minoritāšu mobilizācijas problēmas.

Pētījuma rezultāti parāda, ka tādu „konflikta aģentu” kā minoritātes etniskie uzņēmēji, vietējie un ārzemju mediji krievu valodā, kā arī Krievijas pārstāvji, loma krievvalodīgo mobilizācijas procesā ir pārvērtēta. Protesta kustības pret izglītības reformu gadījums parāda, ka šo aktoru un protesta kustību ierindas aktīvistu reformas novērtējums nesakrīt. Latviešu mediju un valsts pārstāvju centieni pārliecināt Latvijas un starptautisko sabiedrību, ka šie aktori spēlē noteicošu lomu minoritātes sabiedriskās domas veidošanā un krievvalodīgo mobilizācijā, ir destruktīvas. Rezultātā veidojas priekšstats par minoritāti kā par marioneti svešo naidīgo spēku rokās. Tas neatbilst realitātei un veicina minoritātes atsvešināšanos no valsts, kā arī bailes un neuzticību latviešu vidū. Oficiālajā komunikācijā ir jāizvairās no šādiem apgalvojumiem un tos nevajadzētu pielietot kā attaisnojumu minoritāšu protestu ignorēšanai.

Latvijas krievvalodīgie iedzīvotāji reaģē galvenokārt uz politiskā lēmuma praktiskajām sekām, nevis uz politiku un mediju kvēlajiem saukļiem. Izglītības reformas gadījumā vecāku galvenās bažas bija saistītas ar bērnu izglītības kvalitāti un, attiecīgi, viņu karjeras iespējām. Krievvalodīgo etnisko uzņēmēju brīdinājumi par krievu valodas, identitātes un kultūras apdraudētību nesaviļņoja vecākus. Pētījums parāda, ka cilvēku priekšstati par politiku balstās uz viņu pašu un viņu tuvāko personīgās pieredzes, saskaroties ar šīs politikas sekām. Ja viņi praksē nesaskaras ar grūtībām, kas saistās ar šo politiku, viņi visdrīzāk nemobilizēsies pret to arī tad, ja uzskata, ka tā ir netaisnīga. Tas ir jāņem vērā, izstrādājot un realizējot politiku. Lai izvairītos no liekiem saspīlējumiem, ir nepieciešams iesaistīt lēmuma pieņemšanā šī lēmuma mērķa grupu. Ir jānodrošina tās pilnīga un efektīva līdzdalība gan politikas izstrādes, gan politikas īstenošanas stadijā. Politikas sekām jābūt labi pārdomātām; ir jānodrošina finansiālie un administratīvie resursi, kas ir nepieciešami veiksmīgai politikas īstenošanai.

Vēl viens svarīgs secinājums saistās ar ierobežojumiem un savas situācijas pasliktināšanos, kuru minoritāte uztver kā leģitīmu un kurai ir gatava pielāgoties. Pretēji dažu latviešu politiku un preses apgalvojumiem, pētījums rāda, ka krievvalodīgie uzskata prasību visiem iedzīvotājiem zināt latviešu valodu par taisnīgu un pamatotu. Viņi arī piekrīt, ka izglītībai pilnīgi vai daļēji jābūt valsts valodā. Izglītības reformas gadījumā protests bija vērsts pret

veidu, kādā reforma tika īstenota. Attiecīgi, valsts varas pārstāvjiem nevajadzētu publiski paust neuzticību šai sabiedrības daļai, pamatojot to ar nelatviešu lojalitātes trūkumu.

Tas, ka aizvainojums pats par sevi nenoved pie protesta kustības rašanās (kā to rāda pilsonības politikas piemērs) nenozīmē, ka politikas veidotāji var ignorēt minoritāšu viedokli. Ilglaicīgs aizvainojums šajā (un pārējās) sabiedrības daļā veicina tās atsvešināšanos, iekšējo saliedētību un etniskās robežas padziļināšanos. Tas, savukārt, veido mobilizācijas potenciālu un kļūst par labu pamatu etnisko uzņēmēju turpmākajām konfliktus veicinošām darbībām.

Daļa no krievvalodīgās minoritātes tic, ka ar masu protesta palīdzību var panākt strīdīgas likuma normas vai politikas atcelšanu. Demokrātiskajā sabiedrībā šāda ticība demokrātijas idejai ir ārkārtīgi vērtīgs resurss. Protestētāji pret reformu neradikalizējas un neķērās klāt vardarbīgām metodēm pat tad, kad saprata, ka viņu demokrātiskais protests lielākoties bija bezjēdzīgs. Tomēr tas nenozīmē, ka līdzīgā situācijā nākotnē viņi rīkosies tāpat. Ņemot vērā šo protesta pieredzi, turpmāk protestētāji var meklēt citus, efektīvākus veidus kā aizstāvēt savas intereses. Tāpēc, ja šī ticība demokrātiskām metodēm joprojām pastāv, to ir nepieciešams aizsargāt un stiprināt.

Ir ieteicams pārbaudīt secinājumus, kas izdarīti šī pētījuma ietvaros, uz plašāka empīriskā materiāla. Šim nolūkam var izmantot šī darba ietvaros izveidoto pētījuma programmu un aptaujas anketu.

4. PĒTĪJUMA PROBLĒMAS, IEROBEŽOJUMI UN TURPMĀKIE PĒTĪJUMI

Pirmais šī darba ierobežojums saistās ar iespējām ekstrapolēt rezultātus, kas ir iegūti Latvijas gadījuma analīzes gaitā, uz citiem gadījumiem, kur iepriekš klusās minoritātes izveido protesta kustību pret valsts politiku. Latvijas gadījums, kā redzējām, sniedz mums vairākus interesantus atklājumus par minoritāšu mobilizāciju un ļauj precizēt dažādu faktoru lomu noteiktos apstākļos. Tomēr, izmantojot šos secinājumus, jāņem vērā gadījuma specifika. Pirmkārt, runa ir par posttotalitārās pilsoniskās sabiedrības īpatnībām. Otrkārt, tās ir pašas krievvalodīgās minoritātes īpašības un struktūra: sociālo tīklu un vispār sociālā kapitāla vāja attīstība; protesta pieredzes trūkums; minoritātes īpašā politiskā un sociālā pieredze. Tādēļ darba secinājumi būtu jāpārbauda uz plašāka empīriskā materiāla.

Otrais būtiskais ierobežojums saistās ar iespējām izdarīt secinājumus par krievvalodīgo minoritāti kopumā, balstoties uz pētījumā iegūtajiem datiem. Darbs ir teorētiski virzīts, un šis ir kvalitatīvs, nevis kvantitatīvs pētījums, tāpēc mani interesēja respondentu argumentācija, stratēģijas, viņu izpratne par notikumiem, nevis uzvedības modeļu statistiskais biežums.

Iegūtos datus nevar ekstrapolēt uz visiem protestu dalībniekiem, taču tie parāda tendences un argumentus, kas kļūst par labu pamatu turpmākajiem kvantitatīvajiem pētījumiem. Šāds kvantitatīvs pētījums ar reprezentatīvu izlasi ir nepieciešams, lai pārbaudītu manis izstrādāto sociālās mobilizācijas modeli uz plašākas sociālās bāzes.

Daudzi jautājumi palika ārpus šī pētījuma problēmu loka. Tā nav detalizēti pētīts jautājums par valsts etniskās politikas (pilsonības, valodas un minoritāšu izglītības jomā) lietderību, pamatotību un valsts taktikas ietekmi uz kustības attīstību, kā arī mijiedarbību etnisko grupu starpā. Nepievērsu speciālu uzmanību arī dalībnieku un politiķu vērtējumam par kustības mērķu sasniedzamību un viņu rīcības efektivitāti. Kustības panākumu un izbeigšanās iemeslu analīze arī nebija mans mērķis. Pieļauju, ka kustības izbeigšanos veicināja valdības taktika, kombinējot represijas gan pret atsevišķiem kustības līderiem³²⁶, gan pret atsevišķām grupām (skolotājiem, direktoriem) vienlaikus ar atvērtības un gatavības dialogam demonstrēšanu. Tas varētu ietekmēt kustības līderu un aktīvistu aprēķinus par mērķa sasniegšanas izredzēm.

Daudzsološs zinātniskais lauks saistās ar jautājumu, *kāpēc* minoritātes mobilizējas, nevis *kā* tās mobilizējas. Pagaidām trūkst izpratnes par to, kādi politiskie lēmumi provocē lielāku vai mazāku protestu līdzīgos apstākļos. Maz ir pētīts, kas ietekmē dalībnieku vērtējumu par panākumu gūšanas iespējām, ja protestos piedalās daudz dalībnieku³²⁷. Interesanti būtu izprast, kādos gadījumos un kāpēc notiek ne tikai sociālo struktūru, bet arī resursu sociālā pārņemšana (*social appropriation*) mobilizācijas nolūkos. Šis darbs neatbild uz šiem un daudziem citiem jautājumiem, bet to var uzskatīt par soli ceļā uz sociālās mobilizācijas labāku izpratni.

³²⁶ Šeit var minēt vienu no kustības līderiem A. Kazakova izraidīšanu no valsts, aizliegumu J. Petropavlovskim naturalizēties.

³²⁷ Latvijas gadījumā var izteikt vairākus pieņēmumus par to, kāpēc protestu dalībnieki ticēja, ka reforma tiks atcelta, ja viņi demonstrēs savu neapmierinātību ar to. Taču viennozīmīgas atbildes nav.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

Grāmatas:

Apine, I., Volkovs V. *Latvijas krievu identitāte*. Rīga : Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007.

Balodis, A. *Latvijas un latviešu tautas vēsture*. Rīga : “Kabata”, 1991.

Kehre, A. (red.). *Kultūra, daudzveidība un iecietība Latvijā. Dati, fakti, viedokļi*. Rīga : Artekoms, 2003.

Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2002/2003. Cilvēkdrošība. Rīga : UNDP, 2004.

Latvijas 2000.gada tautas skaitīšanas rezultāti. Rīga : Centrālā statistikas pārvalde, 2001.

Muižnieks, N. *Etniskā stratifikācija Latvijā : padomju laikā un tagad*. Grāmatā “*Nacionālā politika Baltijas valstīs*”. Rīga: Zinātne, 1995, 113.-121.lpp.

Pabriks, A. *Etniskās proporcijas, nodarbinātība un diskriminācija Latvijā*. Rīga : Nordik, 2002.

Rotčailds, Dž. *Etnopolitika: Konceptuālās aprises*. Rīga : AGB, 1999.

Skujenieks, M. *Latvieši svešumā un citas tautas Latvijā*. Rīga, : 1930.

Torgāns, K. *Maģistra un promocijas (doktora) darba rakstīšanas metodiskie norādījumi*. Rīga : Latvijas Universitāte, 2005.

Vēbers, E., (red.). *Etnosituācija Latvijā – fakti un komentāri*. Rīga : B.i. 1994.

Zepa, B. *Politiskās līdzdalības veicinošie apstākļi Latvijā*. Rīga : Latvijas sociālo pētījumu centrs, 1999.

Ziemele, I. (red.). *Mazākumgrupu (minoritāšu) integrācijas aspekti Latvijā*. Rīga : Latvijas Universitāte, 2001.

Almond, G.A., Verba, S. *Political Participation and Democratic Stability*. New Jersey : New Jersey, 1970.

Aminzade, R., McAdam, D. (eds.). *Silence and Voice in the Study of Contentious Politics*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001.

Banton, M. *Racial and Ethnic Competition*. Cambridge : Cambridge University Press, 1983.

Barth, F. *Ethnic Groups and Boundaries*, London : George Allen&UNWIN, 1970.

Bates, R. H., Avner, G., Levi, M., Rosenthal, J-L., Weingast, B.R. *Analytic Narratives*. Princeton : Princeton University Press, 1998.

- Berman, P. *Terror and Liberalism*. New York : W.W. Norton and Company, 2003.
- Blakie, N. *Designing Social Research*. Cambridge : Polity Press, 2000.
- Brady, H., Collier, D. (eds.). *Rethinking Social Inquiry*. Lanham : Rowman & Littlefield Publishers, 2004.
- Brass, P.R. *Ethnicity and Nationalism. Theory and Comparison*. New Delhi : Sage Publications, 1991.
- Brubaker, R. *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in New Europe*. Cambridge : Cambridge University Press, 1996.
- Buechler, S.M. *Social Movements in Advanced Capitalism: The Political Economy And Cultural Construction Of Social Activism*. New York: Oxford University, 2000.
- Cameron, Wm. B. *Modern Social Movements*. New York : Random House, 1966.
- Carment, D., Schnabel, A. (eds.) *Conflict Prevention: Path to Peace or Grand Illusion?* Tokyo : United Nations University Press, 2003.
- Citizens of a Non-Existent State*. Riga : Latvian Human Rights Committee, 2008.
- Connor, W. *The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy*. Princeton : Princeton University Press, 1984.
- Connor, W. *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*. Princeton : Princeton University Press, 1994.
- Davenport, C, Johnston, H, Mueller, C. (eds.). *Repression and Mobilization*. Minneapolis : University of Minnesota Press, 2005.
- Davies, J. C. (ed.). *When Men Revolt – and Why*. New Jersey : Transaction Publishers, 1997.
- DeFronzo, J. *Revolutions and Revolutionary Movements*. Boulder : Westview Press, 2007.
- Dewey, D. *Human Nature and Conduct*, London : Prometheus Books, 2002.
- Diani, M, McAdam, D. (eds.). *Social Movements and Networks. Relational Approaches to Collective Action*. New York : Oxford University Press, 2003.
- Dimitrov, A., Kolchanov, B. (eds.). *Report on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities in the Republic of Latvia*. Riga : Latvian Human Rights Committee, 2002.
- Edwards, B., McCarthy, J.D. *Resources and Social Movement Mobilization*, in: Snow, D.A., Soule, S.A., Kriesi, H. *The Blackwell Companion to Social Movements*. Oxford : Blackwell, 2004, pp. 116–152.
- Ellis, D.G. *Transforming Conflict. Communication and Ethnopolitical Conflict*. Lanham : Rowman & Littlefield, 2006.

- Fantasia, R.. *Cultures of Solidarity: Consciousness, Action, and Contemporary American Workers*. Berkeley : University of California Press, 1988.
- Gamson, W.A. *Power and Discontent*. Homewood : Dorsey Press, 1968.
- Gamson, W. A. *The Strategy of Social Protest*. Homewood : The Dorsey Press, 1975.
- Gamson, W.A. *Talking politics*. New York : Cambridge University Press, 1992.
- Geertz, C. *Old Societies and New States: The Quest for Modernity in Asia and Africa*. New York : The Free Press of Glencoe (Macmillan), 1963.
- Geertz, C. *The Interpretation of Cultures*. New York : Basic Books, 1973.
- Geyer, F., Heinz, W. R. (eds). *Alienation, Society, and the Individual*. New Brunswick : Transaction Books, 1992.
- Giannakos, S.A. (ed.) *Ethnic Conflict: Religion, Identity and Politics*. Athens : Ohio University Press, 2002.
- Goodwin, J. *No Other Way Out: States and Revolutionary Movements, 1945-1991*. Cambridge and New York: Cambridge University Press, 2001.
- Goodwin, J., Jasper, J.M. (eds.) *Rethinking Social Movements: Structure, Meaning, and Emotion*. New York : Rowman & Littlefield Publishers, 2004.
- Green, D.M. (ed.). *Constructivism and Comparative Politics*. New York : M.E. Sharpe, 2002.
- Greenberg, S.B. *Race and State in Capitalist Development: Comparative Perspectives*. New Haven : Yale University Press, 1980.
- Grofman, B., Lijphart, A. (eds.). *Electoral Laws & Their Political Consequences*. New York : Agathon Press, 1986.
- Grossmann, R. *The Existence of the World: An Introduction to Ontology*. London: Routledge, 1992.
- Guelke A. *Democracy and Ethnic Conflict: Advancing Peace in Deeply Divided Societies*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2004.
- Gurr, T.R. *Why Men Rebel*. New York : Princeton University Press, 1970.
- Gurr, T. *Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflicts*. Washington : United States Institute for Peace Press, 1993.
- Haddock, B., Sutch, P. (eds.). *Multiculturalism, Identity and Rights*. London : Routledge, 2003.
- Hampson, F. O., Malone, D. M. (eds.). *From Reaction to Conflict Prevention. Opportunities for the UN system*. Boulder : Lynne Rienner Publishers, 2002.

- Harff, B.; Gurr, T.R. *Ethnic conflict in world politics*. 2nd. Boulder. (CO); Oxford (United Kingdom) : Westview Press, 2003.
- Hechter, M. *Containing Nationalism*. New York : Oxford University Press, 2000.
- Hoffer, E. *The True Believer: Thoughts on the Nature of Mass Movements*. New York : Harper & Raw Publishers, 1951.
- Horowitz, D.L. *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley : University of California Press, 1985.
- Horowitz, D.L. *The Deadly Ethnic Riot*. Berkeley : University of California Press, 2002.
- Hugh, M. *Emergent Conflict and Peaceful Change*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2007.
- Johnston, H., Klandermans, B. (eds.). *Social Movements and Culture. Social Movements, Protest, and Contention*. Vol. 4. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1995.
- Kamenska, A. *The State Language in Latvia: Achievements, Problems and Prospects*. Riga : Latvian Centre for Human Rights and Ethnic Studies, 1995.
- Karklins, R. *Ethnopolitics and Transition to Democracy: the Collapse of the USSR and Latvia*. Washington, D.C. : the Woodrow Wilson Center Press, 1994.
- Kaufman, E. P. *Rethinking Ethnicity: Majority Groups And Dominant Minorities*. New York : Routledge, 2004.
- Kenniston, K. *Young Radicals: Notes on Committed Youth*. New York : Harcourt, 1968.
- Kemp, W. (ed.). *Quiet Diplomacy in Action: the OSCE High Commissioner on National Minorities*. New York : Springer Publishing Company, 2001.
- King, G., Keohane, R., Verba, S. *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton : Princeton University Press, 1994.
- Klandermans, B. *The Social Psychology of Protest*. Oxford : Blackwell Publishers, 1997.
- Klandermans, B., Staggenborg, S. (eds.). *Methods of Social Movement Research (Social Movements, Protest, and Contention)*. Minneapolis : University of Minnesota Press, 2002.
- Kornhauser, W. *The Politics of Mass Society*. Glencoe : The Free Press, 1959.
- Korostelina, K. *Social Identity and Conflict. Structures, Dynamics and Implications*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2007.
- Kriesberg, L. *Constructive Conflicts: From Escalation to Resolution*. Lanham : Rowman & Littlefield, 2006.
- Kymlicka, W., Opalski, M. (eds.). *Can Liberal Pluralism be Exported? Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe*. New York : Oxford University Press, 2001.

- Laitin, D.D. *Identity in Formation. The Russian-Speaking Populations in the Near Abroad*. London: Cornell University Press, 1998.
- Lake, D., Rotchild, D. *The International Spread of Ethnic Conflict*. New Jersey : Princeton University Press, 1998.
- Landsberger, H.A. (ed.). *Rural Protest: Peasant Movements and Social Change*. New York : Barnes&Noble, 1973.
- Le Bon, G. *The Crowd. The Study of the Popular Mind*. Kitchener : Batoche Books, 2001.
- Lichbach, M.I. *The Rebel's Dilemma*. Ann Arbor : University of Michigan Press, 1995.
- Lichbach, M.I., Zuckerman A.S. *Comparative Politics: Rationality, Structure, and Culture*. Cambridge and New York : Cambridge University Press, 1997.
- Lichbach, M.I. *Is Rational Theory All of Social Science?* Ann Arbor : The University of Michigan Press, 2003.
- Linden, T. *Explaining Civil Society Core Activism in Post-Soviet Latvia*. Stockholm : Intellecta AB, 2008.
- Linz, J.J., Stepan, A. *Problems of Democratic, Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Maryland : Johns Hopkins University Press, 1996.
- Lund, M. S., Rasamoelina, G. (eds). *The Impact of Conflict Prevention Policy: Cases, Measures, Assessments*. Baden-Baden : Nomos, 2000.
- Mahoney, J. (ed.). *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*. Cambridge : Cambridge University Press, 2003.
- May, T. (ed.). *Qualitative Research in Action*. London : Sage, 2002.
- McAdam, D. *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930-1970*. Chicago : University of Chicago Press, 1982.
- McAdam, D., McCarthy, J.D., Zald, M.N. *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*. New York : Cambridge University Press, 1996.
- McAdam, D., Tarrow, S., Tilly, C. *Dynamics of Contention*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001.
- McCabe, A., Bliss, L. *Patterns of Narrative Discourse: A Multicultural, Life Span Approach*. Boston : Pearson Education, 2003.
- McQuail, D. *Mass Communication Theory: an Introduction*. London : Sage Publications, 1983.

- McCarthy, John D., N. Zald. M. *The Trend of Social Movements in America: Professionalization and Resource Mobilization*. Morristown : General Learning Press; 1973.
- McNabb, D.E. *Research Methods for Political Science. Quantitative and Qualitative Methods*. New York : M.E. Sharpe, 2009.
- Melucci, A. *Nomads of the Present: Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society*. Philadelphia : Temple University Press, 1989.
- Meyer, D.S., Tarrow, S. (eds.). *The Social Movement Society: Contentious Politics for a New Century*. Lanham : Rowman & Littlefield, 1998.
- Meyer, D.S., Whittier, N., Robnett, B. (eds.). *Social Movements: Identity, Culture and the State*. New York : Oxford University Press, 2002.
- Meyer, D.S., Jeness, V., Ingram, H. (eds.). *Routing the Opposition. Social Movements, Public Policy and Democracy*. Minneapolis : University of Minnesota Press, 2005.
- Milton, J.E. *An Introduction to Ethnic Conflict*. Cambridge : Polity Press, 2004.
- Morris, A., Mueller, C. (eds.). *Frontiers in Social Movement Theory*. New Haven : Yale University Press, 1992.
- Muiznieks, N. *Latvia: Restoring a State, Rebuilding a Nation*, in: Bremmer, I., Taras, R. *New States, New Politics: Building the Post-Soviet Nations*. Cambridge : Cambridge University Press, 1997, pp. 376-399.
- Muiznieks, N. (ed.). *Manufacturing Enemy Images? Russian Media Portrayal of Latvia*. Riga : Academic Press of the University of Latvia, 2008.
- Oberschall, A. *Social Conflict and Social Movements*. Englewood Cliffs : Prentice Hall, 1973.
- Olson, M. *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge : Harvard University Press, 1965.
- Olzak, S., Nagel, J. *Competitive Ethnic Relations*. Orlando : Academic Press, 1985.
- Olzak, S. *The Global Dynamics of Racial and Ethnic Mobilization*. Stanford : Stanford University Press, 2006.
- Otomar, B.J., Wehr, P. *Using Conflict Theory*. Cambridge : Cambridge University Press, 2002.
- Parsons, T. *Politics and Social Structure*. New York : Free Press, 1969.
- Payne, C. M. *I've Got the Light of Freedom: The Organizing Tradition and the Mississippi Freedom Struggle*. Berkeley : University of California Press, 1996.
- Perry, J., Pugh, M. *Collective Behavior. Response to Social Stress*. Minneapolis : West Publishing Company, 1978.

- Petersen, R. *Resistance and Rebellion: Lessons From Eastern Europe*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001.
- Petersen, R. *Understanding Ethnic Violence: Fear, Hatred, and Resentment in Twentieth Century Eastern Europe*. Cambridge : Cambridge University Press, 2002.
- Pierson, P., Skocpol, T. *Historical Institutionalism in Contemporary Political Science*, in: Katznelson, I., Milner, H. (eds.). *American Political Science: The Discipline's State and the State of the Discipline*. New York and Washington : Norton and American Political Science Association: 2002, 693-721.
- Pietersen, J.N. *Ethnicities and Global Multiculture. Pants for an Octopus*. Lanham : Rowman & Littlefield, 2007.
- Porta, D.D., Kriesi, H., Rucht, D. (eds.). *Social Movements in a Globalizing World*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 1999.
- Posner, D. N. *Institutions and Ethnic Politics in Africa*. Cambridge : Cambridge University Press, 2005.
- Pruitt, D.G., Kim S.H. *Social Conflict: Escalation, Stalemate, and Settlement*. Columbus : McGraw-Hill Humanities, 2004.
- Ragin, Ch. C. *The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Berkeley : University of California Press, 1987.
- Roeder, P.G. *Where Nation-States Come From. Institutional Change in the Age of Nationalism*. New York : Princeton University Press, 2007.
- Ross, M. H. *Cultural Contestation in Ethnic Conflict*. Cambridge : Cambridge University Press, 2007.
- Saha, S.C. (ed.). *Perspectives on Contemporary Ethnic Conflict*. Lanham : Lexington Books, 2006.
- Sanford, F. S., Caterino, B. (eds.). *Making Political Science Matter: Debating Knowledge, Research, and Method*. New York : New York University Press, 2006.
- Schwartz, M. *Radical Protest and Social Structure: The Southern Farmers' Alliance and Cotton Tenancy, 1880-1890*. Chicago : University of Chicago, 1976.
- Sen, A. *Identity and Violence: The illusion of destiny*. New York : W.W. Norton and Company, 2006.
- Silova, I. *From Sites of Occupation to Symbols of Multiculturalism. Reconceptualizing Minority Education in Post-Soviet Latvia*. Greenwich : Information Age Publishing, 2006.
- Simmel, G. (trans.). *Conflict*. Glencoe : The Free Press, 1955.
- Skocpol, Th. *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China*. Cambridge and New York : Cambridge University Press, 1979.

- Smith, D. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford : Basil Blackwell, 1987.
- Spencer, T. *A Synthesis of Evaluations of Peacebuilding Activities Undertaken by Humanitarian Agencies and Conflict Resolution Organizations*. London : Overseas Development Institute, 1998.
- Stewart, C.J., Smith, C.A., Denton, R.E. *Persuasion and Social Movements*, 5th ed. Long Grove : Waveland Press, 2007.
- Tajfel, H., Turner, J. C. *An Integrative Theory of Intergroup Conflict*. In W. G. Austin & S. Worchel (eds.). *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey : Brooks-Cole, 1979.
- Tanur, J.M. (ed.) *Questions about Questions. Inquires into the Cognitive Basis of Surveys*. New York : Russel Sage Foundation, 1994, p.
- Tarrow, S. *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 1998.
- Tarrow, S. *The New Transnational Activism*. Cambridge : Cambridge University Press, 2005.
- Tellis, A.J., Szyana, T.S., Winnefeld, J.A. *Anticipating Ethnic Conflict*. Santa Monica : Rand Corp., 1998.
- Tilly, Ch. *From Mobilization to Revolution*. Harlow: Longman Higher Education, 1978.
- Tilly Ch. *Big Structures, Large Processes, Huge Comparisons*. New York : Russell Sage Foundation, 1984.
- Tilly, Ch. *Trust and Rule*. Cambridge : Cambridge University Press, 2004.
- Toch, H. *The Social Psychology Of Social Movements*. Indianapolis : The Bobbs-Merrill Company, 1965.
- Turner, R.H. *Collective Behavior*. New Jersey : Prentice-Hall, 1957.
- Verba, S., Schlozman, K. L., Brady, H.E. *Voice and Equality. Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge: Harvard University Press, 1995.
- Walter, B.F., Snyder J. (eds.). *Civil Wars, Insecurity, and Intervention*. New York : Columbia University Press, 1999.
- Watson, M. (ed.). *Contemporary Minority Nationalism*. London : Routledge, 1992.
- Weingast, B.R., De Figueiredo, R. *Rationality of Fear: Political Opportunism and Ethnic Conflict*, in: Snyder, J, Walter, B (eds.) *Military Intervention in Civil Wars*. New York : Columbia University Press, 1999.
- Wilkinson, P. *Social Movement*. London : Pall Mall, 1971.

Wimmer, A., Goldstone, R.J., Horowitz, D.L., Joras, U., Schetter, C. (eds.). *Facing Ethnic Conflicts. Towards a New Realism*. Oxford : Rawman and Littlefield Publishers, 2004.

Yanow, D., Schwartz-Shea, P. *Interpretation and Method. Empirical Research Methods and the Interpretive Turn*. New York : M.E. Sharp, 2006.

Young, C. *Politics in the Kongo: Decolonization and Independence*. Princeton, New York: Princeton University Press, 1965.

Young, C. (ed.). *Ethnic Diversity and Public Policy. A Comparative Inquiry*. Basigstoke : Palgrave, 1998.

Zaagman, R. *Conflict Prevention in the Baltic Sates: The OSCE High Commissioner on National Minorities in Estonia, Latvia and Lithuania*. Flensburg : ECMI, 1999.

Zald, M.N., McCarthy, J.D. (eds.). *The Dynamics of Social Movements: Resource Mobilization, Social Control, and Tactics*. Cambridge : Winthrop Publishers, 1979.

Бузаев, В. *Неграждане Латвии*. Рига : Латвийский Комитет по правам человека, 2007.

Козер, Л. *Функции социального конфликта*. Москва : Дом интеллектуальной книги, 2000.

Олкотт, М.Б., Тишков, В, Малашенко, А., ред. *Идентичность и конфликт в постсоветских государствах*. Москва : Центр Карнеги, 1997.

Тройницкий, Н. (ред.). *Первая всеобщая перепись населения Российской империи*. Изд.центр.стат.комитета М-ва внутр.дел. СПб. :Тип.Е.Евдокимова, 1905

Normatīvie akti, politikas dokumenti:

Deklarācija „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” (Ziņotājs, 17.05.1990, nr.20).

Latvijas Republikas Augstākās padomes lēmums „Par Latvijas Republikas pilsoņu tiesību atjaunošanu un naturalizācijas pamatnoteikumiem” (Ziņotājs, №43, 31.10.1991).

Pilsonības likums (LV, 11.08.1994, nr.93)

Likums "Par privatizācijas sertifikātiem" (“LV”, №52, 04.04.1995).

Grozījumi Latvijas Republikas Izglītības likumā („LV”, №123, 17.08.1995).

Grozījumi Krimināllikumā (“LV”, №107, 05.07.2007).

Grozījumi Latvijas administratīvo pārkāpumu kodeksā (“LV”, №2, 07.01.2009)

Ministru kabineta 1996.gada 12.marta noteikumi Nr.59 „Noteikumi par izmaiņām minimālajā darba algā” (“LV”, №49, 19.03.1996).

Ministru kabineta 1996.gada 22. oktobra noteikumi „Noteikumi par bezdarbnieka statusu” (“LV”, №180, 25.10.1996).

Ministru kabineta 2005.gada 22.marta noteikumi Nr.202 "Valsts valodas centra nolikums" (“LV”, №50, 30.03.2005).

Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2005.-2014.gadam.
<http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file42582.doc>
An Agenda for Peace. Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping. A/47/277 - S/24111, 17 June 1999, para.11

Raksti:

Točs, S. *Drošības policijā nav iespējams nesankcionēti noklausīties telefonsarunas.* Neatkarīgā Rīta Avīze, 2004. gada 15.septembris, 2.lpp.

Aminzade, R. *Historical Sociology and Time.* Sociological Methods and Research, Vol.20, No.4, 456-480 (1992).

Armstrong, E., Bernstein M. *Culture, Power, and Institutions: A Multi-Institutional Politics Approach to Social Movements.* Sociological Theory, Vol.26, No.1, 74-99 (2008).

Ayres, J.M. *From Competitive Theorizing Towards a Synthesis in the Global Study of Political Movements: Revisiting the Political Process Model.* International Sociology, Vol.12, No.1, 47-60 (1997).

Barany, Z. D. *Ethnic Mobilization without Prerequisites: The East European Gypsies.* World Politics, Vol.54, No.3, 277-307 (2002).

Bradburn, N., Rips, L., Shevell, S. *Answering Autobiographical Questions: the Impact of Memory and Inference on Surveys.* Science, Vol 236, Issue 4798, 157-161 (1987).

Benford, R.D. *An Insider's Critique of the Social Movement Framing Perspective.* Sociological Inquiry, Vol.67, No.4, 409-430 (1997).

Buechler, S. M. *Beyond Resource Mobilization? Emerging Trends in Social Movement Theory.* Sociological Quarterly, Vol.34, No.2, 217-235 (1993).

Collier, P., Hoeffler, A. *Greed and grievance in civil war.* Oxford Economic Papers, Vol.56, No.4, 563-595 (2004).

Cook J.M. *Filling Structural Holes: Social Networks in the Introductory Course.* Teaching Sociology, Vol.33, No.2, 170-180 (2005).

Corning , A. F., Myers, D. J. *Individual orientation toward engagement in social action.* Political Psychology, Vol.23, No.4, 703-729 (2002).

De Fina, A., Georgakopoulou A. *Analysing Narratives as Practices.* Qualitative Research, Vol.8, No.3, 379-387 (2008).

- DeRouen, K.R. *Putting the Numbers to Work: Implications for Violence Prevention*. Journal of Peace Research, Vol.42, No. 1, 27-45 (2005).
- Diani, M. *Social Movements and Social Capital: A Network Perspective on Movement Outcomes*. Mobilization, Vol.2, No.2, 129-147 (1997).
- Diani, M., Bison, I. *Organizations, Coalitions, and Movements*. Theory and Society, Vol.33, No.3-4 , 281-309 (2004).
- Dreifelds, J. *Demographic Trends in Latvia*. Nationalities Papers, Vol. 12, No.1, 49-84 (1984).
- Duvall, R., Welfling, M. *Social Mobilization, Political Institutionalization, and Conflict in Black Africa: A Simple Dynamic Model*. Journal of Conflict Resolution, Vol.17, No.4, 673-702 (1973).
- Edwards, B., McCarthy J.D. *Strategy Matters: The Contingent Value of Social Capital in the Survival of Local Social Movement Organizations*. Social Forces, Vol. 83, No.2, 621-651 (2004).
- Emirbayer M., Goldberg, Ch. A. *Pragmatism, Bourdieu, and collective emotions in contentious politics*. Theory & Society, Vol. 34, No.5-6, 469–518 (2005).
- Fearon, J.D., Laitin D.D. *Ethnicity, Insurgency, and Civil War*. American Political Science Review, Vol. 97, No.1, 75-90 (2003).
- Fenton, N. *Mediating solidarity*. Global Media and Communication, Vol.4, No.1, 37-57 (2008).
- Fernandez, R.M., McAdam, D. *Social Networks and Social Movements: Multiorganizational Fields and Recruitment to Mississippi Freedom Summer*. Sociological Forum, Vol.3, No.3, 357-382 (1998).
- Fraser, H. *Doing Narrative Research. Analysing Personal Stories Line by Line*. Qualitative Social Work, Vol. 3, No. 2, 179-201 (2004).
- Freeman, M., deMarrais, K., Preissle, J., Roulston, K., St. Pierre, E.A. *Standards of Evidence in Qualitative Research: An Incitement to Discourse*. Educational Researcher, Vol. 36, No. 1, 25-32 (2007).
- Geddes, B. *How the Cases You Choose Affect the Answers You Get*. Political Analysis, Vol. 2, No.1, 131-150 (1990).
- Geiselman, R.E., Fisher, R.P. MacKinnon, D.P., Holland, H.L. *Eyewitness Memory Enhancement in the Police Interview: Cognitive Retrieval Mnemonics Versus Hypnosis*. Journal of Applied Psychology, Vol. 70, No. 2, 401-412 (1985).
- Georgakopoulou, A. *The other side of the story: towards a narrative analysis of narratives-in-interaction*. Discourse Studies, Vol.8, No.2, 235-257 (2006).
- Georgakopoulou, A., de Fina, A. *Analysing narratives as practices*. Qualitative Research, Vol.8, No.3, 379-387 (2008).

- Goldstein, K. M., Ridout, T.N. *The Politics of Participation: Mobilization and Turnout over Time*. Political Behavior, Vol.24, No.1, 3-29 (2002).
- Gorenburg, D. *Not With One Voice: An Explanation of Intragroup Variation in Nationalist Sentiment*. World Politics, Vol.53, No.1, 115-142 (2000).
- Gurr, T.R. *Why Minorities Rebel: A Global Analysis of Communal Mobilization and Conflict Since 1945*. International Political Science Review, Vol.14, No.2, 161-201 (1993).
- Henrard, K. *The Interrelationship between Individual Human Rights, Minority Rights and the Right to Self-Determination and Its Importance for the Adequate Protection of Linguistic Minorities*. Global Review of Ethnopolitics, Vol.1, No.1, 41-61 (2001).
- Huntington, S. P. *The Clash of Civilizations?* Foreign Affairs, Vol.72, No.3, 22-49 (1993).
- Hyojoung, K., Bearman, P.S. *The Structure and Dynamics of Movement Participation*. American Sociological Review, Vol.62, 70-93 (1997).
- Jasper, J. M. *The Emotions of Protest: Affective and Reactive Emotions in and around Social Movements*. Sociological Forum, Vol.13, No.3, 397-424 (1998).
- Jenkins, J. C. *Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements*. Annual Review of Sociology, Vol.9, 527-553 (1983).
- Jenkins, K., Craig, J. *Global Structures and Political Processes in the Study of Domestic Political Conflict*. Annual Review of Sociology, Vol.18, 161-185 (1992).
- Karklins, R., Petersen, R. *Decision Calculus of Protesters and Regimes: Eastern Europe 1989*. Journal of Politics, Vol.55, No.3, 588 – 614 (1993).
- Karklins, R., Zepa, B. *Multiple Identities and Ethnopolitics in Latvia*. American Behavioral Scientist, Vol.39, No.8, 33-45 (1996).
- Kitts, J. A. *Mobilizing in Black Boxes: Social Networks and Participation in Social Movement Organizations*. Mobilization, Vol.5, No.2, 241-257 (2000).
- Klandermans, B. *Mobilization and Participation: Social-Psychological Expansions of Resource Mobilization Theory*. American Sociological Review, Vol.49, No.5, 583-600 (1984).
- Klandermans, B. *A Theoretical Framework for Comparisons of Social Movement Participation*. Sociological Forum, Vol.8, No.3, 383-402 (1993).
- Klandermans, B., Oegema, D. *Potentials, Networks, Motivations and Barriers: Steps toward Participation in Social Movements*. American Sociological Review, Vol.52, 519-531 (1987).
- Kriesi, H. *New social movements and political opportunities in Western Europe*. European Journal of Political Research, Vol.22, No.2, 219-244 (1992).

- Liebersohn, S. *Small N's and Big Conclusions: An Examination of the Reasoning in Comparative Studies Based on a Small Number of Cases*. *Social Forces*, Vol.70, No.2, 307-320 (1991).
- Lin, N. *Social Networks and Status Attainment*. *Annual Review of Sociology*, Vol. 25, 467-487 (1999).
- Mahoney, J. *Nominal, Ordinal, and Narrative Appraisal in Macrocausal Analysis*. *American Journal of Sociology*, Vol.104, No.4, 1154-1196 (1999).
- Mahoney, J. *Strategies of Causal Inference in Small-N Research*. *Sociological Methods and Research*, Vol.28, No.4, 387-424 (2000).
- Marwell, G., Oliver P.E., Prahl R. *Social Networks and Collective Action: A Theory of the Critical Mass*. *American Journal of Sociology*, Vol.94, No.3, 502-534 (1988).
- McAdam, D., Paulsen, R. *Specifying the Relationship Between Social Ties and Activism*. *American Journal of Sociology*, Vol.99, No.3, 640-667 (1993).
- McCarthy, J.D., Zald M.N. *Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory*. *American Journal of Sociology*, Vol.82, No.6, 1212-1241 (1977).
- McClurg, S. D. *Social Networks and Political Participation: The Role of Social Interaction in Explaining Political Participation*. *Political Research Quarterly*, Vol.56, No.4, 449-464 (2003).
- McClurg, S.D. *Indirect Mobilization: The Social Consequences of Party Contacts in an Election Campaign*. *American Politics Research*, Vol.32, No.4, 406-443 (2004).
- McVeigh, R., Myers, D. J., Sikkink, D. *Corn, Klansmen, and Coolidge: Structure and framing in social movements*. *Social Forces*, Vol.83, No.2, 653-690 (2004).
- McVeigh, R., Smith, C. *Who Protests in America: An Analysis of Three Political Alternatives--Inaction, Institutionalized Politics, or Protest*. *Sociological Forum*, Vol.14, No.4, 685-702 (1999).
- Melson, R., Wolpe, H. *Modernization and the Politics of Communalism: A Theoretical Perspective*. *American Political Science Review* 64:1112-1130 (1970).
- Meyer, D.S. *Protest and Political Opportunities*. *Annual Review of Sociology*, Vol.30, 125-145 (2004).
- Meyer, D.S. *Claiming Credit: Stories of Movement Influence as Outcomes*. *Mobilization*, Vol.11, No.3, 281-298 (2006).
- Munck, G. *Canons of Research Design in Qualitative Analysis*. *Studies in Comparative International Development*, Vol.33, No. 3, 18-45 (1998).
- Munck, G. L. *Game Theory and Comparative Politics: New Perspectives and Old Concerns*. *World Politics*, Vol.53, No.2, 173-204 (2001).

- Nelson, A., Pichardo S. *Resource Mobilization: An Analysis of Conflicting Theoretical Variations*. Sociological Quarterly, Vol.29, No.1, 97-110 (1988).
- Oberschall, A. *Loosely Structured Collective Conflict*. Research in Social Movements, Conflict and Change, Vol.3, No.1, 45 – 68 (1980).
- Olzak, S. *Contemporary Ethnic Mobilization*. Annual Review of Sociology, Vol.9, 355-374 (1983).
- Olzak, S., Soule S.A. *When Do Social Movements Matter? The Politics of Contingency and the Equal Rights Amendment, 1972–1982*. American Sociological Review, Vol.69, 473–497 (2004).
- Olzak, S., Tsutsui K., Poros M.V. *A Social Networks Approach to Migrant Mobilization in Southern Europe: Status in the World System and Ethnic Mobilization*. Journal of Conflict Resolution, Vol.42, No.6, 691-720 (1998).
- Ost, D. *Politics as the Mobilization of Anger. Emotions in Movements and in Power*. European Journal of Social Theory, Vol.7, No.2, 229-244 (2004).
- Passy, F. *Socialization, Connection, and the Structure/Agency Gap: A Specification of the Impact of Networks on Participation*. Mobilization, Vol.6, No.2, 173-192 (2001).
- Passy, F., Giugni, M. *Social Networks and Individual Perceptions: Explaining Differential Participation in Social Movements*. Sociological Forum, Vol.16, No.1, 123-153 (2001).
- Pettai, V., Hallik, K. *Understanding processes of ethnic control: segmentation, dependency and co-optation in post-communist Estonia*. Nations and Nationalism, vol.8, No.4, 505-529, (2002).
- Pierson, P. *Not Just What, but When: Timing and Sequence in Political Processes*. Studies in American Political Development, Vol.14, No.1, 72-92 (2000).
- Polletta, F. *Snarls, Quacks, and Quarrels: Culture and Structure in Political Process Theory*. Sociological Forum, Vol.14, No.1, 63-70 (1999).
- Polletta, F., Jasper, J. *Collective Identity and Social Movements*. Annual Review of Sociology, Vol.27, 283–305 (2001).
- Prus, R. *Human Memory, Social Process, and the Pragmatist Metamorphosis: Ethnological Foundations, Ethnographic Contributions, and Conceptual Challenges*. Journal of Contemporary Ethnography Vol. 36, 378-437 (2007).
- Rogan, A. I., De Kock, D.M. *Chronicles From the Classroom: Making Sense of the Methodology and Methods of Narrative Analysis*. Qualitative Inquiry, Vol.11, No.4, 628-649 (2005).
- Rubin, J. W. *Meanings And Mobilizations: A Cultural Politics Approach to Social Movements and States*. Latin American Research Review, Vol.39, No.3, 106-142 (2004).
- Rueschemeyer, D., Stephens J.D. *Comparing Historical Sequences: A Powerful Tool for Causal Analysis*. Comparative Social Research, Vol.16, 55-72 (1997).

- Sambanis, N. *Do Ethnic and Nonethnic Civil Wars Have the Same Causes?* Journal of Conflict Resolution, Vol.45, No.3, 259-282 (2001).
- Sanders, J.M. *Ethnic Boundaries and Identity in Plural Societies.* Annual Review of Sociology, Vol.28, 327-357 (2002).
- Schussman, A, Soule S.A. *Process and Protest: Accounting for Individual Protest Participation.* Social Forces, Vol.84, No.2, 1083-1108 (2005).
- Simons, L., Lathlean J., Squire C. *Shifting the Focus: Sequential Methods of Analysis With Qualitative Data.* Qualitative Health Research, Vol.18, No.1, 120-132 (2008).
- Simpson, B., Macy M. *Power, Identity, and Collective Action in Social Exchange.* Social Forces, Vol.82, No.4, 1373.-1409 (2004).
- Skocpol, Th., Somers M. *The Uses of Comparative History in Macrosocial Inquiry.* Comparative Studies in Society and History, Vol.22, No.2, 174-197 (1998).
- Smith, G. *The Ethnic Democracy Thesis and the Citizenship Question in Estonia and Latvia.* Nationalities Papers, Vol. 24, No.2, 199-216 (1996).
- Snow, D. A., Rochford, E. B. Jr., Steve, K. W., Benford, R.D. *Frame Alignment Processes, Micro-Mobilization and Movement Participation.* American Sociological Review, Vol.51, 464-481 (1986).
- Snow, D.A., Zurcher, L.A., Eklandlson, Sh. *Social Networks and Social Movements: A Microstructural Approach to Differential Recruitment.* American Sociological Review, Vol.45, No.5, 787-801 (1980).
- Stanley, L. *Madness to the method? Using a narrative methodology to analyse large-scale complex social phenomena.* Qualitative Research, Vol.8, No.3, 435-447 (2008).
- Stern, M.J., Fullerton, A.S. *The Network Structure of Local and Extra-Local Voluntary Participation: The Role of Core Social Networks.* Social Science Quarterly, Volume 90, No.3, 553-575 (2009).
- Suh, D. *How do political opportunities matter more for social movements? Political opportunity, misframing, pseudo-success and pseudo-failure.* Sociological Quarterly, Vol.42, No.3, 437-460 (2001).
- Tilly, Ch. *Observations of Social Processes and Their Formal Representations.* Sociological theory, Vol.22, No.4, 595-602 (2004).
- Van Dijk, T.A. *Critical discourse analysis and nominalization: problem or pseudo-problem?* Discourse & Society, Vol.19, No.6, 821-828 (2008).
- Vanheule, S., Hauser S.T. *A Narrative Analysis of Helplessness in Depression.* Journal of American Psychoanalytical Association, 56:1309-1330, 2008.
- White, L., Taket A. *Use of Narrative Analysis as an Operational Research Method: A Case Study in Voluntary Sector Evaluation.* Journal of the Operational Research Society, Vol.51, No.6, 700–711 (2000).

Zald, M.N. *Epilogue: Social Movements and Political Sociology in the Analysis of Organizations and Markets*. Administrative Science Quarterly, Vol.53, No.3, 568–574 (2008).

Interneta resursi:

Ceļā uz pilsonisku sabiedrību. Rīga : Baltijas Datu nams, 1997 : <http://www.bszi.soc.lv/downloads/resources/pilsoniskaSabiedriba/pilsoniskaSabiedriba1997.pdf> (skatīts 15.07.09).

Centrālās statistikas pārvaldes datu bāze <http://www.csb.gov.lv/csp/content/?cat=355> (skatīts 01.11.2008).

Etnopolitiskā spriedze: konflikta risinājuma meklējumi. Rīga : Baltijas sociālo zinātņu institūts, 2005: http://www.bszi.soc.lv/downloads/resources/Etnopol_krize/Atskaite_LV.pdf (skatīts 15.07.09).

Iedzīvotāju reģistra dati <http://www.pmlp.gov.lv/lv/statistika/iedzivotaju.html> (skatīts 01.01.2009)

Integrācijas prakse un perspektīvas. Rīga: Baltijas sociālo zinātņu institūts, 2006 : http://www.bszi.soc.lv/downloads/resources/integrācijas_prakse/brosura_LV.pdf (skatīts 15.07.09).

Mazākumtautību skolēnu un vecāku nostādnes par latviešu valodu pētījuma rezultātu atskaite. Rīga : Baltijas sociālo zinātņu institūts, 2003 : http://www.bszi.lv/downloads/resources/LVAVPfocus/LVAVP_Focus_LV.pdf (skatīts 15.07.09).

Latviešu valodas apguve skolās ar krievu apmācības valodu. Rīga: Baltijas Datu nams, 1998 : <http://www.bszi.lv/downloads/resources/bilingvalaizglitiba/bilingvalaizglitiba1999.pdf> (skatīts 15.07.09).

Naturalizācijas pārvaldes mājaslapa; skatīts 01.05.09: <http://www.np.gov.lv>

Sabiedriski politiskā līdzdalība. Rīga : Baltijas Datu nams, 1997: <http://www.bszi.lv/downloads/resources/sabPolitLidzdaliba/sabPolitLidzdaliba1997.pdf> (skatīts 15.07.09).

Satversmes tiesas sēdes stenogramma lietā №2004-18-0106, http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Steno_2004-18-0106.rtf (skatīts 01.11.2008).

Valoda. Rīga : Baltijas sociālo zinātņu institūts, 2008: http://www.bszi.lv/downloads/resources/valoda/valoda2008_lv.pdf (skatīts 15.07.09).

Volkovs, V. *Krievvalodīgas jaunatnes dzimtās valodas vieta integrācijas procesā Latvijā*. Konferences “Etnopolitika ceļā uz pilsonisko sabiedrību” materiāli, 1998.gada 15.-16.oktobra konference, Rīga.

BBC News: http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1108059.stm (skatīts 05.05.2008).

Dorodnova E. *Challenging Ethnic Democracy: Implementation of the Recommendations of the OSCE High Commissioner on National Minorities to Latvia, 1993-2001*. CORE Working Paper 9; Hamburg, 2003: http://www.core-hamburg.de/documents/CORE_Working_Paper_10.pdf (skatīts: 24.03.09).

Fearon, J.D. *Ethnic Mobilization and Ethnic Violence*. Stanford University, 2004; skatīts 01.05.09: <http://www.stanford.edu/~jfearon/papers/ethreview.pdf>.

Horowitz, D. L. *Structure and Strategy in Ethnic Conflict*. Paper prepared for the Annual World Bank Conference on Development Economics, Washington, D.C., April 20–21, 1998: <http://www.insumisos.com/lecturasinsumisos/horowitz%20conflicto%20etnico.pdf> (skatīts 15.02.2009).

Integration Monitor in Latvia: <http://www.humanrights.org.lv/html/25501.html> (skatīts 02.01.2009);

Integration of Minority Youth in the Society of Latvia in the Context of the Education Reform. Baltic Institute of Social Sciences, Riga, 2004: http://www.bszi.lv/downloads/resources/minoritates/Minority_Engl.pdf (skatīts 01.11.2008)

Jørgenson, B. D. *Ethnic Boundaries and the Margins of the Margin: in a Postcolonial and Conflict Resolution Perspective*. Paper for the Göteborg University, 2006: <http://www.gmu.edu/academic/pcs/jorgens.html> (skatīts 23.05.2009).

Minority Education in Latvia. Latvian Centre for Human Rights and Ethnic Studies report to the European Monitoring Centre Against Racism and Xenophobia, Vienna, 2004: <http://eumc.europa.eu/eumc/material/pub/RAXEN/4/edu/CC/EDU-Latvia-final.pdf>, last (skatīts 12.06.09).

Minorities at Risk: <http://www.cidcm.umd.edu/mar/chronology.asp?groupId=36701> (skatīts 15.01.2009)

Minority Issues in Latvia; skatīts 01.05.09: <http://www.minelres.lv/MinIssues/title.html>.

Rose, R., Maley W. (eds.). *Nationalities in the Baltic States*. Glasgow: Center for the Study of Public Policy, 1994: <http://www.balticvoices.org/documents/spp-222.pdf> (skatīts 15.07.09).

Rose, R. (ed.). *New Baltics Barometer II*. Glasgow: Center for the Study of Public Policy, 1995: <http://www.balticvoices.org/documents/spp-251.pdf> (skatīts 15.07.09).

Rose, R. (ed.). *New Baltics Barometer III*. Glasgow: Center for the Study of Public Policy, 1997: <http://www.balticvoices.org/documents/spp-284.pdf> (skatīts 15.07.09).

Rose, R. *New Baltics Barometer IV*. Glasgow: Center for the Study of Public Policy, 2000: <http://www.balticvoices.org/documents/spp-338.pdf> (skatīts 15.07.09).

Rose, R. *New Baltics Barometer V: a Pre-Enlargement Survey*. Glasgow: Center for the Study of Public Policy, 2002: <http://www.balticvoices.org/documents/spp-368.pdf> (skatīts 15.07.09).

Rose, R. *New Baltics Barometer VI: a Post-Enlargement Survey*. Glasgow: Center for the Study of Public Policy, 2005: <http://www.balticvoices.org/documents/spp-401.pdf> (skatīts 15.07.09).

Suny, R.G. *Why We Hate You: The Passions of National Identity and Ethnic Violence*. University of Chicago, 2004; skatīts 01.05.09.:
<http://repositories.cdlib.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1028&context=iseees/bps>

Zepa, B. *The Changing Discourse of Minority Identities: Latvia*; skatīts 01.05.09.:
http://pdc.ceu.hu/archive/00002159/01/Brigita_ident_Engl.pdf

Аршавская, Т. *Анализ исследований внедрения билингвального образования в школах Латвии*. Рига: 2002, <http://www.lashor.lv/rus/arshavskaja.php> (skatīts 01.11.2008)

„Вести сегодня” 1994.-2008. gg., <http://www.ves.lv> (skatīts 15.07.09).

Партия «За права человека в единой Латвии»,
http://www.pctvl.lv/index.php?lang=ru&mode=party&submode=history&page_id=2107
un
http://www.pctvl.lv/index.php?lang=ru&mode=party&submode=history&page_id=2107
(skatīts 28.05.09.).

„Час”, 1994 – 2008 гг., <http://www.chas-daily.com> (skatīts 15.07.09).

Intervēto kustības pret izglītības reformu līderu saraksts

1. Jurijs Petropavlovskis – viens no neformālajiem Štāba līderiem, viens no publisko akciju organizētājiem, PCTVL biedrs; intervēts 22.08.2008. Saīsinājums darbā: JP.
2. Igors Pimenovs – LAŠOR vadītājs, viens no publisko akciju organizētājiem, SC biedrs; 24.09.2008. Saīsinājums darbā: IP.
3. Vladimirs Buzajevs – LR Saeimas deputāts, viens no neformālajiem Štāba līderiem, viens no publisko akciju organizētājiem, PCTVL biedrs; intervēts 19.01.2009. Saīsinājums darbā: VB.
4. Igors Vatoļins – laikraksta „Čas” žurnālists, aktīvais LAŠOR, Štāba un OKROL dalībnieks, viens no bada streika dalībniekiem, viens no publisko akciju organizētājiem; intervēts 10.12.2008. Saīsinājums darbā: IV.
5. Juris Sokolovskis - LR Saeimas deputāts, viens no publisko akciju organizētājiem, PCTVL biedrs; intervēts 29.10.2008. Saīsinājums darbā: JS.
6. Miroslavs Mitrofanovs - PCTVL biedrs, intervēts 29.09.2008. Saīsinājums darbā: MM.
7. Boriss Čilevičs - LR Saeimas deputāts, SC biedrs, viens no pirmajiem politiķiem, kas kopā ar Igoru Pimenovu sāka plānot politiskās aktivitātes ar mērķi panākt izglītības reformas atcelšanu, intervēts 19.08.2009. Saīsinājums darbā: BC.
8. Genadijs Kotovs - viens no neformālajiem Štāba līderiem, viens no publisko akciju organizētājiem, Rīgas domes deputāts, PCTVL biedrs, Latvijas Cilvēktiesību komitejas līdzpriekšsēdētājs, intervēts 27.08.2009. Saīsinājums darbā: GK.

9. Dmitrijs Katemirovs - viens no neformālajiem Štāba līderiem, trīs bērnu tēvs, viens no publisko akciju organizētājiem, nodrošināja Štāba tehnisko atbalstu. Intervēts 03.09.09. Saīsinājums darbā: DK.

10. Aleksandrs Giļmans - aktīvs Štāba dalībnieks, Rīgas domes deputāts, PCTVL biedrs, intervēts 17.09.2009. Saīsinājums darbā: AG.